

M 13460 B

0

572

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.

EDIȚIA III-a, revăzută de autor
îngrijită și ținută la curent de

I. VLĂDESCU

DOCENT DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*„Nu sunt vremile sub cărma omului,
ci bietul om sub vremei”.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL III

PRIMII DOMNI ȘI VECHILE AȘEZĂMINTE

1290—1457

BUCUREȘTI

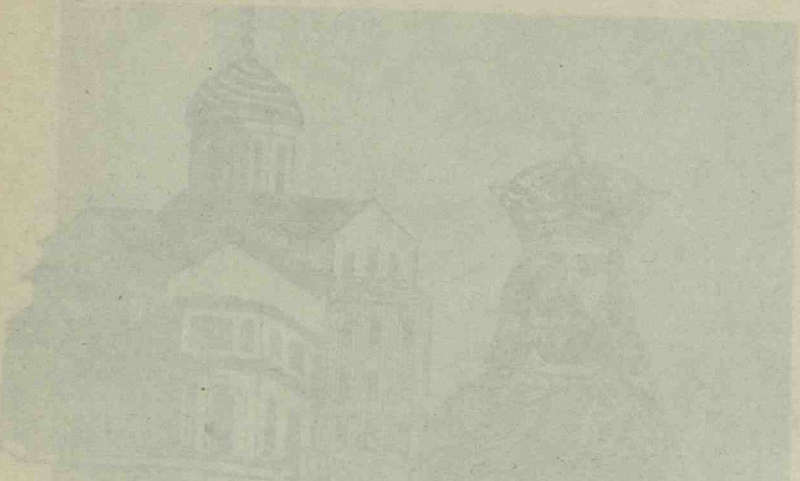
EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ»

12.029.

III 13460B

~~Laboratorul de psihologie
Azilul
Bucura Doamna Goale
* Liceul Industrial *~~

ISTORIA ROMÂNILOR

INSTITUTUL I. C. B. IL. I. P. I. B. I.
Biblioteca
NOI DOB.

Museu cel Bănan și cu lui în Mihail
Poziție marci de la manșion Kozia

A. D. Xenopol. Istoria Românilor - Vol. III.

~~BIBLIOTECA
Centrul Poștal~~

Mircea cel Bătrân și cu fiul său Mihail
Portret mural de la mănăstirea Kozia

Alexandru ce Bun
Portret mural de la mănăstirea Bistrița

EDICIA CARTEA ROMÂNIA

ISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚIA.

EDIȚIA III-a, revăzută de autor
îngrijită și ținută la curent de

I. VLĂDESCU

DOCENT DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*„Nu sunt vremile sub cărma omului
ci bietul om sub vremi”.*

MIRON COSTIN.

VOLUMUL III

PRIMII DOMNI ȘI VECHILE AȘEZĂMINTE

1290—1457

BUCUREȘTI

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ»

12 029.

~~BIHLYEĞA
Controlă Podgor.~~

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București

Cota 71 119

496

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201805702

B 543 274(3)
667862(M)

LA EDPHIA ACRATA

Amintirii părinților mei
Dimitrie și Maria Xenopol

I. VLĂDESCU.

LA EDIȚIA ACEASTA

În afară de cele spuse în prefața primului volum am de precizat acum că uneori a trebuit să fac câte un adaos la note sau câte o rectificare. Toate acestea sunt însemnate prin acest semn [J].

Cu privire la notele dela volumul I și II, aceleași lucruri care m'au împiedecat să le dau atunci sunt și acum.

Sper că până în toamnă, la apariția volumului V și VI, cărțile dela tipar vor apărea, așa că notele nedate încă, să poată fi adăugate la volumul VI.

După cum se vede din notele adăugate la finele volumului am căutat, în prezentarea lucrurilor noi, să insist mai mult asupra lucrurilor de organizație, decât asupra celor politice și diplomatice care ocupă un loc mai puțin important.

I. VLĂDESCU.

În volumul I am expus istoria începătornică a poporului român, istorie ce s'a desfășurat aproape întreagă în cetatea Carpaților lăsându-se către sfârșitul ei și pe coastele munților de din afară, acele intoarse spre Dunărea, Nistru și Marea Neagră, fără însă a conduce la înjghebarea unor mai puternice alcătuirii politice; căci viața de Stat ce încoltise dela o vreme în sinul poporului român fu strivită chiar în leagănul ei de cucerirea maghiară

În volumul II am schițat tocmai răsăritul vieții politice a Românilor și încercarea lor de a întemeia un traiu neatârnat în poalele munților ce le ocrotise până atunci naționalitatea

Acest volum va expune luptele cele mari și sforțările serioase ale unor State de abia alcătuite, contra tuturor elementelor ce se năpustiră asupra lor a le nimici. Ambele State, Muntenia și Moldova, ieșiră micșorate din această vâltoare, știrbite în neatârarea lor și lovite în puterile ce le hrăniau viața, totuși păstrând încă rămășițe din virtutea lor originară pentru a încerca mai târziu redobândirea bunurilor pierdute.

Alătura însă cu expunerea istoriei politice vom atinge și dezvoltarea așezămintelor bune sau rele, așa cum le crease mintea poporului român și care așezăminte au determinat în mare parte istoria însăși de mai târziu a acestui popor.

CAPUL II

DESCĂLECAREA ȚĂRILOR ROMÂNE PÂNĂ LA ȘTEFAN CEL MARE

1290—1457

DESCĂLECAREA ȚĂRILOR ROMÂNE

1. DESCĂLECAREA MUNTENIEI

Intemeierea celor două State, Muntenia și Moldova, poartă în tradiția națională numele de *descălecare*, termen ce s'a introdus și în graiul obișnuit, pentru a însemna colonizare, așezare, întemeiere. Acest termen arată prin el însuși, că înființarea Statelor române s'a făcut prin oameni veniți mai de departe și cari sosiră călări.

Istoria Românilor înfățișază mari greutăți în expunerea ei, din pricina lipsei izvoarelor pe cari această expunere se poate întemeia. Am avut un șir de exemple ale acestor greutăți în cursul întregii perioade perindate până aici, mai ales în ceea ce privește însemnata întrebare a stăruinței poporului român în Dacia Traiană. Acuma cu prilejul descălecării, mai ales a Munteniei, întunerecul se lasă din nou pe evenimente și nu este străbătut decât de lucrări ce trebuie prinse din toate părțile, pentru a înmănușia din ele câteva raze de lumină.

Numai rare ori avem siguranța istorică. Cele mai adese, numai inferări ipotetice ce trebuie să și aștepte confirmarea prin descoperiri documentale posterioare. Acest principiu logic, că pentru faptele individuale, cum sunt în deobște faptele istorice, argumentarea poate cele mai adeseori numai cât izvodii ipoteza, fără a o putea însă și adevăra, este prea adeseori uitat de istorici, și de aceea este bine a'l aminti la pragul chiar al cercetării ce voim să întreprindem¹. Atât stabilirile noastre, cât și acele ale învă-

¹ Natura ipotezei în Istorie am stabilit-o eu pentru prima oară, în comunicarea mea la congresul de Istorie comparată, din Paris, 1900: *L'Hypothèse dans l'Histoire*,—problemă tratată din nou în cartea mea, *La Théorie de L'Histoire*, Paris, 1908, p. 471 și urm., și în articolul meu, *Istoria și Geologia*, publicat în *Viața Românească*, No. 12 pe 1910 și în limba franceză *l'Histoire et la Géologie* în *La Revue du Mois* 1911.

țaților ce cred altfel decât noi, nu sunt, în ceea ce privește descălecarea Munteniei, decât stabiliri ipotetice, și viitorul, dacă va aduce vreodată la lumină un document hotărâtor, va arăta pe a cui parte a stat adevărul, afară decât dacă nu cumva ne va da pe toți de greș, arătând că lucrurile s'au petrecut altfel de cum cu toții le închipuiserăm.

Negru-Vodă. — Pentru a îndrumă cercetarea noastră, este de nevoie a pleca dela fapte cunoscute, pentru a ne urcă apoi la cele necunoscute.

În Istoria Munteniei avem fapte absolut sigure, bine înțeles nu în amănunțimi, ci în trăsături obștești, asupra perioadelor atât premergătoare, cât și următoare întemeierii Statului ei; faptul însă al întemeierii acestui Stat însuși, este o verigă ce lipsește din seria dezvoltării politice a acestei țări, și ea trebuie să fie făurită în acest lanț prin mijlocul inferenței și a ipotezei.

Am cercetat mai sus starea Munteniei înainte de descălecare și am constatat că această regiune era alcătuită din mai multe State mici puse sub autoritatea unor voievozi și knezi, precum erau acele ale lui Lytuon, Semeslau, Ioan și Farcaș, Românii din Țara Lytira și acei din Episcopatul Cumanilor². Am văzut că aceste State posedau biserici și o organizare religioasă, precum și o clasă nobiliară; că plăteau dări către căpeteniile lor și tributuri către regii maghiari, cărora ele erau supuse în grade deosebite, așa că asupra unora, ca voievodatele lui Lytuon și Semeslau, regele unguresc nu avea decât foarte puține drepturi; că locuitorii acestor voievodate lucrau pământul și măcinau grânele în mori; că făceau comerț atrăgând la ei pe Ungurii și pe Sașii din Transilvania, care și primejduiau chiar credința catolică prin atingerea lor cu Românii; că posedau știință de carte, învățând pe Secui literile alfabetului; că erau în sfârșit destul de puternic organizați militarmente, pentru a da ajutor regilor maghiari la respingerea dușmanilor, a se opune năvălirii tătare și a căuta chiar să se substragă de sub supremația Ungurilor. Această stare am cules-o din documente neîndoelnice, cuprinse între anii 1161, data arătării lui Cinnamus asupra Românilor din ținutul de azi al Bacăului, și 1265—1275, cea a revoltei lui Liten, voevodul Olteniei, împreună cu fratele său Barbat, contra regatului unguresc.

Jumătate de veac după această răsccoală găsim Muntenia în o cu totul altă stare; voievodatele mici au dispărut și autoritatea politică stă în mâna unui singur stăpân al întregii întinderi a țării. Alexandru Basarab, cel d'întâi domnitor pomenit cu siguranță al noului Stat muntean, se opune unui atac al lui Carol Robert Neapolitanul, regele maghiar, și-l bate înfricoșat

² Mai sus, vol. II, p. 155 și urm.

în o mare luptă de lângă Curtea de Argeș, capitala chiar a Munteniei³. Nu se mai pomenesc în acest timp alți voievozi din Muntenia ca rămășiți ale vechilor principate acuma unificate. Dacă papa trimite în 1345 niște scrisori, în interesul Catolicismului, nu numai episcopului Aradului și lui Alexandru Basarab, ci încă și lui Neculai principe de Remecha, lui Ladislav voevod din Bivinis, lui Stanislav din Sypprach, lui Aprod din Zopus și lui Neculai din Auginas, nu trebuie să vedem în nici unul din acești voievozi niște urmași ai vechilor voievozi munteni, de oarece numele localnice indicate de documente și cari se pot identifica, sunt din Transilvania, ca Remetea pentru Remecha, Siplac pentru Sypprach, Țăpuș pentru Zopus și tot de pe acolo sau din Bulgaria par a fi și cele două mai greu de regăsit astăzi: Bivinis care ar fi Vidin sau Beiuș și Auginas care poate fi orice dar nu Argeșul din Muntenia⁴.

E drept că două regiuni ale Țării Românești păstrează și sub stăpânirea unitară, și până chiar mult mai târziu, o poziție mai autonomă, anume Oltenia și Vrancea; dar această autonomie nu merge atât de departe, încât să desființeze unitatea Statului muntean.

Ce s'a întâmplat în acea jumătate de veac, asupra căreia nu avem știri lămurite, și mai ales cum s'a contopit în unul singur, voevodatele cele destul de numeroase din veacul al XIV-lea, sau, pentru a întrebuița rostirea consfințită de tradiție, cum s'a făcut descălecarea Statului muntean?

Iată întrebarea în destul de grea ce avem de deslegat.

Pentru a putea găsi originea Statului muntean, să întoarcem pe dos desfășurarea evenimentelor, dela cele mai nouă și cunoscute către cele mai vechi și necunoscute.

Este netăgăduit că Alexandru Basarab a bătut pe regele Ungariei Carol Robert lângă Curtea de Argeș⁵ adevărat chiar lângă capitala de atunci a Munteniei, pe care regele voia s'o

³ Thurocz (Ioan de Kikullew) în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricum*, I, p. 205.

⁴ Scrisoarea din 1345, în Hurm., *Doc.*, I, p. 697: „Olachi Romani comarantis in partibus Hungariae, Transilvanie, Ultrapinis et Sirmis viam virtutis agnoverunt per susceptionem fidei catholicae. Episcopo Vardiensi nec non nobilibus visi: Alexandro Bassaraba et aliis tam nobilibus quam popularibus Olahis Romanis: Nicolao principi de Remecha, Ladislao Woyvode de Bivinis, Stanislao de Sypprach, Aprozye de Zopus et Nicolao de Auginas”. Pentru identificarea locurilor, vezi Ignatz von Trauenfeld, *Geographisches Lexicon Siebenbürgens*, III, p. 386 și p. 172; N. Iorga, *Studii și Documente* I, p. 231; Hasdeu, *Etym. Magnum*, II, p. CC. Iorga, *Conv. lit.*, XXXIV, 1900, p. 976 crede că acești voievozi se aflau în Muntenia împărțind domnia țării în mai multe căpităni. Rubin Patîța, *Tara Țopilor*, p. 3, identifică pe Zopus cu Țopii.

⁵ Acesta poate fi înțelesul lui *Castrum Argas* din doc. citat de Hasdeu din 1347 din Katona. Vezi *Etym. Magnum*, IV, p. GLXXXIX.

atace; aceasta la anul 1330. Acest Alexandru eră fiul lui Tugomir, și el tot Basarab.

Mai sus decât anul 1330 întâlnim alte două documente în cari se vorbește de un Basarab, fără a'i indica numele de botez. Unul, o diplomă a regelui Carol Robert din 1324, prin care comitele Selagiului, Martin Bulgarul, este răsplătit între altele și „pentrucă a purtat de mai multe ori soliile noastre la *Basarab voevodul nostru transalpin*” și altul din 1327, o scrisoare a papei Ioan al XXII-lea, adresată „iubitului nostru fiu, nobilului bărbat *Basarab voevodul transalpin*”⁶. Se vede din reșeșita purtare a soliilor, că acel Basarab domnise în Muntenia cu mai mulți ani înainte de 1324. Acest Basarab poate să fi fost tot Alexandru, pe când trăia în bune legături cu Ungurii, dar se poate să fi fost precedat Alexandru de un alt voevod. Care să fi fost acesta? Izvoarele arată pe doi: pe unul Ivancu Basarab și pe tatăl lui Alexandru, Tugomir, care și acesta este numit voevod, ba chiar mare Basarab voevod, și deci a trebuit să domniască. Lăsând chestia existenței lui Ivancu pentru mai târziu, observăm numai că, fie că a domnit și acesta, între Alexandru și tatăl său Tugomir, fie că Tugomir să fi domnit până ce a fost înlocuit de Alexandru — adecă fie că Tugomir să fi avut doi fii, pe Ivancu și pe Alexandru, fie că să fi avut numai pe unul, Alexandru, — tatăl Tugomir tot a trebuit să înceapă șirul Basarabilor din Muntenia Mare. Acest Tugomir este însă identic cu un Negru voevod Basarab, dat de un fragment de document din 1352 ca tată al lui Alexandru Basarab. Iată ce zice acest extract documental: „Hrisov din 6470, 1352 a lui Neculai Voevod Basarab cel dintâiu, sin Alexandru voevod Basarab, *feciorul Negrului Vodă Basarab*, prin care dă moșia Bădeștii să fie a mănăstirei Câmpulungenilor”⁷. *Tugomir Ba-*

⁶ Hurm. *Doc.*, I. p. 601 și 592: „Item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Basarab voyvodum nostrum transalpinum”.

⁷ Fragmentul acestui (pentru a întrebuița terminologia lui Hașdeu), importatissim document este reprodus în traducere română de Radu Greceanu în încercările lui atât de nereușite de istorie critică, după pisanii și hrisoave, *Revista română*, II, 1862, p. 245. Critica destrugătoare făcută asupra lui Greceanu de Hașdeu, *Ist. crit.*, p. 126 și urm., nu poate să atingă acest fragment. Onciul, *Originele*, p. 184, arată că acest document a fost cunoscut și lui Fotino, *Ist. Generală a Daciei*, trad. Sion, II p. 13. [La Fotino se dă anul „6860, adică 1356” pe când data exactă ar fi 1352, dar acolo nu se vorbește de un doc. precis]. D. Onciul, *Originele*, p. 176, mai zice, că anul 1290 ca început al domniei lui Tugomir este acceptabil ca dată aproximativă, Barbat fiind numit în 1288 fără mențiune că ar fi murit. Dar, adaugă d-sa, identificarea lui Tugomir Basarab cu Radu Negru al cronicilor, fără alt temei decât apropiata coincidență cronologică nu este de admis. D. Onciul uită însă documentul din 1352, pe care cu toate acestea îl cunoaște (vezi p. 184) Apoi numele de *Tugomir* sau *Tihomir* este identic cu *Dragomir* care Dragomir este redat în românește prin *Radu*. Așa este cunoscut că Paisie din 1521 se numia Radu și Dragomir. Mai jos, vol. IV, cap.: De la moartea lui Neagoe Basarab la cea a lui Radu Paisie.

sarab tatăl lui Alexandru Basarab este deci supranumit și Negru voevod Basarab. Tugomir Negru voevod a fost deci domnitor în Muntenia înaintea de Alexandru Basarab (și de Ivancu Basarab?). Ne-am putea deci urca la anul 1290, dată pusă, de tradiția cronicilor, descălecării.

Existența unui principe Negru și coborârea lui din Transilvania în Muntenia este afirmată și de un izvor foarte vrednic de credință, Raguzanul Gioacomo di Pietro Lucari, care scrie pe la 1590 niște anale ale patriei sale. Pentru a prețui însemnătatea arătărilor lui Luccari asupra împrejurărilor istoriei române, trebuie să știm că mai mulți membri din familia lui au jucat roluri însemnate în țările dela Dunăre. Așa un străbun al său, Marcu Lucari, fusese ambasador al republicei Ragusa la regele Serbiei Uroș, în anul 1323. Un altul Neculai Lucari, mijlocise ceva mai târziu, căsătoria fiicei lui Vladislav Basarab, domnul Munteniei, Slava, cu Uroș al V-lea al Sârbiei. Matei Lucari deveni ban al Slavoniei în timpul tineretelor lui Ion Corvin de Huniade și ajută mult acestuia a se urca în fruntea Statului unguresc. Se vede deci că antecesorii lui Gioacomo di Pietro se purtaseră și prin țările române, sau trăiseră în vecinătatea lor, încât el putuse culege informațiile sale din însemnările lăsate de ei. Aceasta este cu atât mai necesar de admis, cu cât între izvoarele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicii sale, se văd arătați numai Bonfinius, Botero și Cromer, care tocmai nu conțin nimic asupra faptului descălecării Munteniei, încât se cunoaște din această împrejurare, că el a trebuit să și fi luat științele, privitoare la această parte a relațiilor sale, din alte izvoare. Intre aceste el amintește pe unul, de o mare importanță pentru judecarea valorii povestirilor lui, anume memoriile, adică *lelopiseful românesc al boierului muntean Murgu*, ambasadorul domnului muntean Dan (probabil la curtea regelui Sârbiei). Acest cronicar, cel mai vechiu pomenit al țărilor românești în deobște și în special al Munteniei, trăise sub unul din cei doi Dani dintre anii 1420—1452, de oarece Lucari adaugă, că acest Dan încheiase un tratat cu sultanul Amurat al II-lea (1421—1451). Că Lucari trebuie să fi avut la îndărmână cronica lui Murgu, ba că el chiar trebuie să fi știut ceva românește, se vede de pe un loc din scrierea lui, în care el, pomenind despre Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, îi dă supranumele cunoscut de *Bătrân*, explicând acest cuvânt românesc pe limba italiană, prin *Stephano il Vecchio*⁸).

⁸ *Copioso Ristretto degli annali di Ragusa libri quattuor* di Giacomo di Pietro Luccari. Venezia, 1605, p. 60: *Vulaico Re di Valachia accaso Slava sua figliola col Principe Urose di Servia, trattando le nozze Nicolò Luccari*; p. 96: „Dan Re di Valachia ispaventato dalla troppa felicità de' Turchi, fece pace con

După ce am arătat astfel credința ce trebuie să se dea spuselor lui Lucari, relative la împrejurările istoriei române, să vedem ce conține el asupra faptului descălecării Munteniei. El spune că: „*Negru Vodă, de neam Ungur*, tatăl lui Vlaicu, la 1310 pusese mâna pe acea parte din Valahia, care era vechea Dacie, și găsi țara împărțită în șesuri, străbătută de multe riuri și cu lacuri pline de pești și cu clima prea sănătoasă, pentru a reține izbânda dobândită, făcu cetatea Câmpulungului, și zidi prin niște meșteri, cetății în București, Târgoviștea, Floci și Buzău. Murind el, fu înmormântat în Argeș. Vlaicu fiul său luă domnia și făcu un castel în Giurgiu”⁹.

Izvoarele consultate de Lucari, din cari letopisețul lui Murgu se urcă pe la 1500 cel puțin, conțineau deci știrea că Statul Munteniei fusese întemeiat de unul *Negru Vodă* pe la 1310. Mai constatăm că Lucari își luă științele sale dintr'un izvor indigen muntenesc, de pe descrierea țării „cu câmpii bogate, stretăiete de multe riuri, cu lacuri pline de pești și clima sănătoasă”, ceea ce lasă a întrevedea că scrierea pe care el o urmă era alcătuită de un om de țară care știe să prețuiască bunătățile pământului ei. Tot așa se rostesc și cronicarii Moldovei, asupra pricinii ce ademenise pe Dragoș a se așeza în Moldova, anume „locurile desfătate, câmpiile deschise cu păduri dese și ape curgătoare”¹⁰.

Spusele lui Lucari că *Negru Vodă* era de *neam ungar*, nu pot avea alt interes decât răstălmăcirea firească la un Raguzan al unui text românesc nedeplin pătruns de el, care text poate spune, cum spune și inscripția lui Matei Basarab dela biserica rezidită de el în Câmpulung, că Țara Românească fusese

Murat, obligandosi all'imposizione de tributo si come tutto ciò consta dalle me, morie di Murgu suo oratore”. p. 116: „Ma nel mar Maggiore Paisit per tradimento di Vulad monarcho di Valachia, Simpadroni di Kielle e Moncastro-volti alla banda del Boristene ch'obediano a *Stephano Batrin* (questa parola moldava significa *Stephano il vecchio*)”.

⁹ Luccari, *Ritretto*, p. 49: „*Negro Voevoda di natione ungaro* padre di Vlaicu nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia la quale... fù l'antica Dacia... E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grosse fiumare et laghi pieni di pescagione e l'aria molto sana, per ritener l'aquisto nella-fede fabrico la città in Campolongo e tirò alcune cortine di matoni in Bucuriste, Targoviste, Floc et Busa”.

¹⁰ Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 98. [ed. II, p. 132 ed. Giurescu p. 137]. D. Onciul, *Originele*, p. 113, recunoaște și d-sa că „apelativul *di natione ungaro* dat de Luccari lui *Negru Vodă*, pare a indica tradiția despre descălecatul din Ardeal”. Pentru a slăbi însă valoarea izvorului, d. Onciul susține că scrierea lui Murgu întrebuintată de Luccari nu erau niște letopiseși conținând istoria Valahiei, ci numai niște memorii personale ale lui asupra soliei sale la Amurat. Că ceea ce Luccari numește memorii nu erau niște simple însemnări de călătorie, se vede prea bine din cele ce ele reproduc și asupra cărora s'a atras luarea aminte în text. Hașdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. VII, recunoaște așteptarea aceasta făcută de noi a memoriilor lui Murgu. Iorga *Studii și Doc.*, IV, p. LXIII este de părerea lui Onciul.

„dintru Ungaria descălecată”¹¹, sau poate conținea termenul de Ungro-Vlahia, în sfârșit vre o arătare a Ungariei în legătură cu Muntenia, care arătare a făcut pe Lucari să iee drept Ungur pe Negru Vodă. Aceasta însă ne dovedește, că analistul Raguzan găsisse în izvorul său românesc legătura între descălecareea Munteniei și Țara Ungurească, care nu poate fi decât Transilvania, și anume partea ei cea mai apropiată de Muntenia, Făgărașul. E drept că Lucari spune, că Negru Vodă eră tatăl lui Vlaicu (Vladislav Basarab), încât pare a indica drept întemeietor al Munteniei chiar pe Alexandru Basarab (căci se știe că el eră într’adevăr tatăl lui Vladislav), iar nu pe tatăl lui Alexandru. Negru Vodă din Lucari pare deci a indica chiar pe Alexandru Basarab. Noi punem aceste greșite indicații tot pe seama slabelor cunoștinți românești ale lui Lucari; aceasta cu atât mai mult că, *Vulaicu* poate ușor fi substituit termenului de Vulaco, Valaco. Se vede că Lucari confundă domnitorii și de pe aceia, că el face din acel Vulaicu tatăl soției lui Uroș, pe când în adevăr fi eră frate, iar tatăl ei fusese Alexandru Basarab¹². Din aceasta se vede, că el dăduse greșit numele urmașului lui Negru Vodă ca Vulaicu în loc de Alexandru; dar documentul din 1352 face din Negru Vodă tatăl lui Alexandru și deci numai această filiațiune trebuie scoasă și din confuzia arățărilor lui Lucari.

Dar în afară de aceasta, mai aflăm tot în munți, în spre Transilvania, cetatea a cărei ruine sunt și astăzi numite de popor *cetatea lui Negru Vodă* și care prin așezarea ei pe Argeș, sus la ieșirea riului din munți, indică tot obârșia transcarpatină a celui ce a înălțat-o¹³. Apoi indicarea lui Lucari, că Negru Vodă ar fi „fabricat” cetatea Câmpulungului, indică iarăși o venire a descălecătorului prin pasul Turnului-Roș. Mai adăogim și împrejurarea, că acest Negru Vodă zidise biserica cea mare din acel oraș, după cum se vede aceasta din inscripția lui Matei Basarab, și că Alexandru Basarab este numit *Câmpulungeanul*, ceea ce arată, că fusese născut în Câmpulung, unde — lucru vrednic de însemnat — el este și îngropat, fapt din care rezultă că Câmpulung eră pe vremurile lui capitala Munteniei. Toate aceste împrejurări dovedesc însă că trebuie să fi fost o legătură între orașul din poalele Carpaților și întemeierea Statului muntean¹⁴.

¹¹ Vezi mai jos.

¹² Onciul, *Originele*, p. 178.

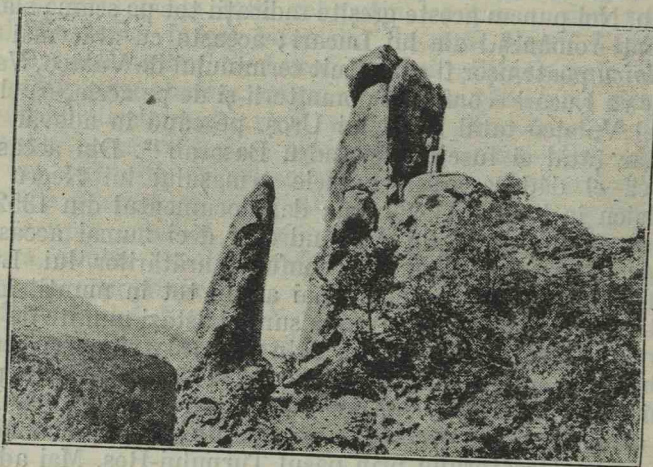
¹³ Asupra cetății și bisericii lui Negru Vodă săpată în stâncă vezi Virgil Drăghiceanu în *Buletinul mon. istorice* V, 1912, p. 89—94.

¹⁴ Asupra epitetului de *Câmpulungeanul* vezi Hașdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXV. Const. Căpitanul în *Mag. istoric*, I, p. 92. Inscriptia lui Matei Basarab, mai jos. Inscriptia pe mormântul lui Alexandru Basarab de la biserica din Câmpulung, Onciul, *Originele*, p. 181.

= C 201805702.2

37565

Alt argument pentru existența lui Negru Vodă, scos din niște documente posteroare, este următorul: Un hrsov al lui Constantin Șerban din 1656 conține judecata dintre Grigore Egumenul catolic al mănăstirii Baraților (Franciscani) din Câmpulung (Dolgopol pe slav.) și Egumenul Melchie dela mănăstirea ortodoxă tot de acolo, pentru stăpânirea unui loc „care loc, spune documentul, îl are biserica de mir (catolică), dela răposata doamna Marghita, care a fost catolică a răposatului Negrului Vodă, și fiind acel loc împresurat de igumenul Melchie, călugării catolici îl cerură îndărăt”. Domnul rânduește în cercetare pe județul Gherghina și pe orașenii, oameni buni și bătrâni din

Ruinele cetății lui Negru Vodă.

Câmpulung. Cartea lui „Gherghina cu 12 pârgari împreună cu toți bătrânii Câmpulungului” dă la mână lui popa Grigore și celorlalți Barați că „acel loc ce se chiamă Cloaștir (Kloster=mănăstire) a fost al Baraților; că biserica ce se chiamă Cloaștir *foșt o a făcut Marghita doamna Negrului Vodă; că acea doamnă foșt-a catolică care se chiamă papiștașă și într'acea biserică când a foșt multă ciudă (lucruri ciudate, minunății), s'a făcut minuni; mulți bolnavi ce s'au vindecat*”¹⁵. Domnul hotărăște procesul în favoarea Baraților.

Acest document confirmă tradiția despre Negru Vodă cu în semnatul adaos al existenței soției lui, Marghita = Margareta-

¹⁵ Arhiva din Iași, XIV, 1902, p. 179—181. Originalul se află la d. locotenent Petrescu din batalionul de geniu grad ce 'l aveau în 1902, proprietarul foștului Cloașter din Câmpulung.

catolică, care dăruise locul de pricină bisericii catolice din Câmpulung. Căsătoria lui Negru Vodă cu o catolică eră cu atât mai firească cu cât pe atunci eră obișnuită la nobilii români din Transilvania. Arătările Baraților adevărite și de Români, capătă o deosebită tărie prin aceea că ele erau alipite de o biserică *făcătoare de minuni*, care trebuia să întipărească mai adânc în mintea oamenilor toate împrejurările privitoare la ea.

Și această amintire pomenește însă numai de Negru Vodă fără adaosul nici unui nume de botez.

Existența Marghitei soției papistașe a lui Negru Vodă este adevărită și de altă tradiție alipită de cetatea lui Negru Vodă unde se află o biserică în care o scobitură din pronaosul paracisului este arătată ca „altarul papistașesc al soției lui Negru Vodă”¹⁶.

Mai aducem în sfârșit și pomelnicul dela Câmpulung păstrat în Cronologia Țării Românești de Mihail Cantacuzino, care arată, ca întâia ctitoare a bisericeii, pe doamna Marghita soția Basarabului care a avut războiu cu Carol Robert regele Ungariei. Acest Basarab nenumit cu un nume de botez este identic cu acel al documentelor care și ele vorbesc numai de Basarab fără altă precizare de nume. Această arătare a pomelnicului întărește identitatea lui Basarab tatăl lui Alexandru (cu toată raportarea greșită a luptei lui cu Carol Robert pe care a purtat-o fiul său Alexandru) cu Negru Vodă al tradiției precum o face și documentul din 1656, care raportează procesul, ambele izvoare dând pe Marghita drept soție a lui Negru Vodă¹⁷.

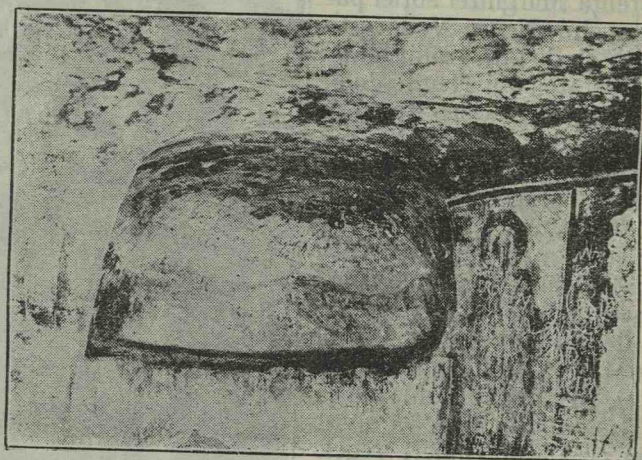
Un călugăr franciscan (Barat).

¹⁶ Virgil Drăghiceanu, *Studiu asupra cetății și schitului lui Negru Vodă* în *Buletinul mon. istorice*, V 1912, p. 89—94.

¹⁷ Al. Lepădatu, *Marghita doamna Negrului Vodă* în *Conv. lit.*, XXXVI, 1902, p. 1112, admițând ca o doamnă nerăsturnabilă înlăturarea întemeierei Câmpulungului prin Făgărășenii lui Negru Vodă, explică pe Marghita din pomelnicul

Dovezile indirecte ale existenței lui Negru Vodă. — Dar în afară de aceste dovezi mai directe asupra existenței lui Negru Vodă mai sunt și alte fapte care întăresc această existență și cari străpoartă originea lui dincolo peste munți.

Și înainte de toate de unde să provină acest nume de *Muntenia* dat părții șesului dunărean care înfățișează aproape în toată întinderea lui o monotonă uniformitate plană, neîntreruptă nici măcar de colnici, dar încă de munți? Numele de *Muntenia* se întâlnește din vremi îndestul de vechi. Așa în tratatul de comerț încheiat între Moldova și Polonia în 1407, deși Valahia este numită *Basarabia*, ceara ce provenea de acolo

Altarul papistășesc al Marghitului Negru Vodă.

este numită *muntenescă*¹⁸. Bonfiniu, scriitor ungar, care trăiește între 1427 și 1502, numește *Muntenia*: *Valahia montana*¹⁹. Cronicile și scriitorii interni întrebunțează și ei mai de multe ori acest termen, pentru a însemna Valahia; așa în cronicile

Câmpulungului (un izvor de cea mai mare credință) ca o „reînviere munteană a celor două Marghite moldovene a lui Petru Mușat și Alexandru cel Bun”. Și d. C. Kogălniceanu, *Basarab zis Negru Vodă*, 1908, admite pe un Negru Vodă ca tată al lui Alexandru Basarab. Atâta e destul pentru existența unui altui întemeietor al *Munteniei* decât Alexandru Basarab. Deosebirea noastră de vedere cu d. Kogălniceanu este că d-sa aduce pe acest Basarab (Negru Vodă) din Oltenia, când cele mai puternice argumente cer ca el să se fi coborât din Transilvania.

¹⁸ Akta Zapadnoi Rossii, I, p. 32: „a muntianski vosk”. Traducerea doc. în *Arh. ist.*, I, 1, p. 131—132.

¹⁹ Bonfinius, *Rerum ungaricarum, libri XIV*, Viennae, 1744, p. 21: „ad Tibiscum usque spatatur, quod montanae Daciae caput est, quam ripensem plerique dixerunt et nunc montanam Valachiam appellant. Altera vero Valachia, cui Moldaviae nomen est, inter Istrum et Tyram ab Hieraso montanae Vala-

moldovenești, este aproape singurul cunoscut, anume: *Țara Muntenescă*. Chiar cronicarii munteni îl întrebunțează încă destul de des, cu toate că ei obișnuesc a numi țara lor mai curând *Țara Românească*²⁰. Originea acestui nume de *Țara Muntenescă* nu poate fi căutată în faptul că „Valahii, fiind adeseori siliți a căuta mântuire în munții lor în contra năvălirilor din câmpia valahă, se deprinseră prin o procedare firească, a identifica concepțiunea de patrie cu ideea de munte, întocmai precum orașanul sau săteanul, simbolizează țara, prin casă, prin cămin, prin vatră”²¹. Pentru ca o atare explicare să și aibă locul, ar trebui ca Românii să se fi aflat ca locuitori ai șesului muntean, ceace tocmai am văzut că înaintea de descălecarea nu a avut loc decât doar prin excepție, și de aici să fi căutat ei adăpostire în munți în vreme de restriște; dar și atunci petrecerea în munte ne fiind decât trecătoare, ea nu putea hotărî numele țării. Acest nume a trebuit să provină dela un factor *constant*, pe care poporația l'a avut neconținut înaintea ochilor și care a împins-o a alipi numele țării de ideea de munte.

Dacă însă această explicare trebuie să cadă, unde să găsim noi originea numelui de Muntenia, decât în coborârea *Muntenilor*, adică a *oamenilor dela munte* către câmpie; și de aceea acest nume este dat întâi Valahiei de străini între cari se află și Moldovenii, după cum străinii numiau acea țară și Basarabia ambele numiri izvodite după numele stăpânitorilor ei: Muntenia, dela Muntenii scoborâți din Transilvania; Basarabia dela dinastia domnitoare în ea înființată aici, prin Tugomir (Negru) Voevod, după cum Moldova se numia Bogdania dela Bogdan întemeie-

chia terminus ad Euxinum usque Pontum extenditur”. Comp. *Ortelius redivivus et continuatus* Nürnberg, 1665 (Bib. Acad., Col. Sturza, Nr. 6694), p. 5: „Erst gedachte Walachey ist dreyerley als: Walachia inferior so auch Transalpina und Montana (die Bergwalachey) umb der grossen Berge willen gennant wird p. 6. Der andere Theil der Walachey ward geheissen Walachia superior oder major dessgleichen Walachia nigra, von wegen des schwarzen Getreides so darinen gar reichlich wächst, heut zu Tage die Moldau erstreckt sich gegen Morgen an Besarablam”. Este învederat că numele de *montana* nu este decât reproducerea latinizată a numelui de Muntenia; de aifel izvoarele latine ale celui timp numesc în totdeauna Țara Muntenescă, *Transalpina*.

²⁰ Constantin Căpitanul întrebunțează numai termenul *Țara Rumânească*, vezi *Mag. ist.*, I, p. 91, 102, 105, 111, 113, 155, 175, etc.; dar chiar această cronică numește pe locuitorii țării, *Munteni* și pe domnitor *Domn muntean*; nu putea numi pe locuitorii *Țării Românești*, *Români*, fără a șterge deosebirea specifică în numele acestui popor de acel de Români în deobște. În *Istoria Țării Românești decând au descălecat Românii* găsim și *Țara Muntenescă*; *Mag. ist.*, IV, p. 247, 249, 266, 280, 284, 295, pe lângă *Țara Românească* la p. 273, 277, 301. În *Istoria Țării Românești, de la 1689 încoace* găsim iarăși *Țara Muntenescă*. *Mag. ist.*, V, p. 101; chiar în *Biografia patriarhului Nișon* se găsește de vreo 10 ori termenul de *Țara Muntenescă*. Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 52.

²¹ Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 49.

torul ei ²². Vom vedea mai la vale cum această explicare a cuvântului Muntenia este singura care dă samă despre îngemănarea numelui acestei țări în *Muntenia* și *Țara Românească*, precum și despre împrejurarea că populația supusă a Munteniei, clasa șerbilor, capătă aici numele de *Rumâni*, ajungând astfel numele etnic al poporului un termen aproape de ocară și însemnând o clasă decăzută.

Tot din această coborâre a Statului muntean, din partea înaltă a țării către cea joasă se explică și succesiunea capitalelor sale :

Cea dintâiu a fost *Câmpulungul*, așezat mai aproape de munți, după cum se vede lucrul din zidirea mănăstirii atribuită lui Radu Negru de Matei Basarab care a reparat-o ; din zidirea Cloașterului de către călugării Franciscani (Barați) și din înmormântarea lui Alexandru Basarab Câmpulungeanul în mănăstirea lui Radu Negru ²³.

A doua capitală a fost *Argeșul* sau Curtea de Argeș care se constată din mai multe documente date de domni din acel oraș, din cari unul din 1372 arată strămutarea domnului în a treia capitală *Târgoviștea*, unde se așează desăvârșit scaunul domnesc în 1456 ²⁴.

Pe când însă numele de Muntenia și succesiunea capitalelor, deși duc în munți obârșia Statului valah, lasă nehotărîtă întrebarea dacă ea trebuie căutată dincoace sau dincolo de ei, alte două împrejurări îndeamnă numai decât a trece peste crestele lor și a căuta leagănul acestui Stat acolo unde'l pune tradiția, în ducatul Făgărașului, care se întinde pe partea Transilvaniei tocmai în dreptul Câmpulungului.

Aceste două împrejurări sunt : stăpânirea domnilor munteni celor vechi asupra două ducate din Transilvania, Făgă-

²² „Carabogdania civè il signor di Moldavia”. Spandugino Cantacuzenus în N. Iorga, *Acle și Frag.*, I, p. 13. D. Onciul, *Titulatura lui Mircea*, în *Conv. lit.*, XXXV, 1901, p. 1020. Nu putem primi părerea d-lui Onciul că *Muntenia* ar fi traducerea latină a cuvântului *Transalpina* întru cât niciodată numele propriu nu se traduc, ci se imitează în sunetele lor.

²³ Dovezile vor fi aduse pe rând mai jos, vezi și N. Iorga, *Ist. bisericii române* I, p. 31.

²⁴ Pentru Argeș vezi : 1372 dela Vladislav Vodă (latinesc) : „datum in Argeș in nostra residentia”. Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 200 ; 1387, Mircea cel Bătrân. *Arh. ist.*, III, p. 193 ; 1418 Mihail ; 1430 Dan ; 1438 Vlad Dracul, *Ibidem*, I, 1, p. 119, 74 și 85. Documentul acesta din urmă conține indicația începutului strămutării capitalei : „dat în Argeș dar scris în Târgoviște”, unde în 1456 scaunul țării se și așează desăvârșit, cum se vede lucrul din doc. lui Vladislav fiul lui Dan. *Ibidem*, I, 1, p. 142. Bucureștii devin capitală mai târziu, sub Gheorghe Ghica 1659. Totuși și în București domni începuseră să reșadă de mai înainte. O scrisoare a lui Zamoyski din 18 Sept. 1595 numește Bucureștii : „Transalpinæ caput” și un doc. din 1574, spune : „Bukarestium sedum Voivodum Transalpinarum”. Hurm., *Doc.*, supl. II, 1, p. 384 și 682.

rașul și Amlașul, și numele de Ungro-Valahia dat Munteniei în titulatura principilor ei.

Să le cercetăm pe amândouă :

Domnii Munteniei, cei mai vechi, s'au intitulat totdeauna de stăpânitorii „*Țării Ungro-Valahiei ai părților de peste Carpați și ai țărilor tătărăști, duci ai Amlașului și Făgărașului*”. Ce însemnă întâiu termenul de *Ungro-Valahia* care apare dela primele documente și se păstrează până astăzi în titulatura Mitropolitului? Ori cum s'ar explică acest termen, fie că însemnând stăpânirea Munteniei în hotarele Țării Ungurești, fie mai probabil ca dependență a Munteniei de Ungaria, el amintește în ambele cazuri o legătură între ambele țări, legătură ce trebuie să se rapoarte la originea celei mai noue, Muntenia. *Aceste legături strămută însă la nord originea Statului muntean.*

Admitem mai curând ca Ungro-Valahia să însemne atâr-narea Valahiei de Ungaria, căci altfel cum ne-am putea închipui că Muntenii pe cari, în tot decursul istoriei lor începătoare, îi vom vedea purându-și toate puterile în răspingerea tendințelor de dominare ale Ungurilor, să'i fi atacat ei pe aceștia în țara lor, și să le fi răpit două însemnate ducate? Dimpotrivă, dacă admitem că întemeietorul Munteniei a fost duce de Făgăraș și de Amlaș înainte încă de descălecare, atunci păstrarea stăpânirii ducatelor transilvane devine ușor de înțeles, mai ales că o vedem pusă în lucrare atunci când domnii Munteniei erau în bune relații cu regii unguri, și întreruptă de îndată ce legăturile între ei se stricău.

Tot din această împrejurare se explică și pretențiile de stăpânire ale Ungurilor asupra Munteniei. Anume, ducii Făgărașului cuprinzând și Muntenia, cu toate că își întăriseră puterea lor într'un chip însemnat, nu încetaseră de a rămâne tot vasali regilor unguri, precum d. ex. nu încetaseră ducii de Normandia a fi vasali regilor de Franția, cu toată cucerirea Angliei de ei și încingerea frunței lor cu o diademă regală. Dacă nu explicăm astfel originea pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra Românilor, atunci ele rămân fără niciun înțeles; căci Ungurii niciodată n'au întins puterea lor într'un chip efectiv dincoace de munții Carpați. Nu e vorbă, ei se intitulau totdeauna regi ai Cumaniei, adică ai Munteniei răsăritene și ai Moldovei, și chiar prin documentul din 1247 ei concedează cavalerilor de Ierusalim niște teritorii în Cumania; dar aceasta dăruire cu totul platonică, nu fu niciodată pusă în lucrare.

Rămâne de îndepărtat o întimpinare adusă în contra faptului descălecării, mai ales ca făcută de un duce de Făgăraș scoasă dintr'un document unguresc.

Există anume o diplomă din 1291 care pomenește despre congregația ținută la Alba-Iulia, cu toate popoarele Transil-

vaniei, anume și cu Români, pentru îndreptarea stărei lor, în care congregațiune un magistru, *Ugrinus*, cere dela rege să i se înapoiască moșiile sale, Făgărașul și Sâmbăta, de lângă „fluviul” Olt, cari i s’ar fi luat pe nedrept, și regele primind să cerceteze această pricină, atât prin nobili cât și prin Saxoni, Secui, și *Valahi*, dă dreptate cererilor magistrului *Ugrinus*, restituindu’l în stăpânirile sale ²⁵.

Acest document este adus în chipul următor, ca argument contra existenței lui Radu Negru : Se identifică întâiu pe *Ugrinus* cu Radu Negru (*Ugrinus* = *Negrinus*) și apoi se întreabă : ce motiv ar fi avut Radu Negru a se supăra pe Unguri și a trece munții, când vedem că regele dă ascultare cererilor sale și, după cercetarea făcută, îi restituie atât *ducatul* Făgărașului cât și Sâmbăta ? Unde rămâne deci loc, în acelaș an, pentru al doilea *duce român, Radu Negru din Făgăraș*, care să fi întreprins coborârea în Muntenia ? Incheierea aceasta păcătuiește prin un singur punct care o răstoarnă din temelie, anume prin identitatea, admisă oarecum ca înțelegându-se dela sine, între *posesia Fugros* reclamată de *Ugrinus*, și *ducatul Făgărașului* al lui Radu Negru, și apoi dela identitatea posesiunilor se conchide la identitatea sau mai bine la neputința coexistenței acestor doi stăpâni. Dar mai întâiu *Ugrinus* este arătat nu ca Român, ci ca neaoș Ungur, fiul comitelui Baarch din familia Chak (Ciac) ²⁶. Cum deci să se primiască așa de plano identitatea lui *Ugrinus* cu Radu Negru ? Apoi cine ne spune oare că *Ugrinus* ar fi reclamat, în dieta din Alba-Iulia, proprietatea *ducatului Făgărașului* ? El spune numai că i s’a luat două *posesii* : Făgărașul și Sâmbăta, și cuvântul *possessio*, în limba documentelor ungurești, are același înțeles ca și cuvântul românesc *sat, moșie*. Este chiar greu de admis ca să fi venit *Ugrinus* să reclame *proprietatea unui ducat*, mai ales când obiectul celalalt reclamat de el alătura cu Făgărașul, eră o simplă moșie, *Sâmbăta*, și ca să spună el despre un *ducat*, că ar fi fost înstrăinat pe nedreptul, ca de o moșie ce ar fi fost vândută de un neproprietar. Făgărașul reclamat de magistrul *Ugrinus* nu are cu *ducatul* numit tot astfel nimic altceva comun decât numele. Este vorba în documentul din 1291, de *satul* Făgărașului, *care există și astăzi ca orășel, în comitatul ce s’a format din vechiul ducat cu acelaș nume*, și această interpretare este cu atât mai firească, că alătura cu orășelul Făgărașul, întâlnim *astăzi încă Sâmbăta de sus*, așa că regăsim și acuma alătura acele două moșii ale magistrului *Ugrinus*, pe care el le

²⁵ Vezi documentul reprodus mai sus, vol. II, p. 173, nota 142 din Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, p. 167, 1291.

²⁶ Teutsch și Firnhaber, p. 122, 1281 : „magister Ugrinus Michael Baarch ilij” ; p. 121, „filios Baarch de genere Chak”.

reclamă dela rege, și ambele aceste localități sunt așezate lângă râul Olt, precum le arată și documentul din 1291.²⁷

Așa dar posesia Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic aface cu ducatul Făgărașului, din care a putut foarte bine să se coboare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta n'are nimic de împărțit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch.

Ba noi credem chiar a vedea în pierderea posesiunilor sale de către magistrul Ugrinus, un efect al răzbunării lui Negru Vodă care, înainte de a părăsi Făgărașul (ducatul), își vârsă focul asupra celor ce i pricinuiseră neajunsuri, precum vom vedea că face răsvrătitorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietățile lui Dragoș, fiul lui Gyula.

S'ar putea chiar presupune că turburările produse prin ieșirea Românilor din Transilvania îndemnaseră pe rege a țineă acea mare congregație în Alba-Iulia, unde convocase și pe Valahi, și se ocupă de îndreptarea stărei lor (pro reformatione status eorundem).

Radu Negru. — Din toate aceste argumente întemeiate parte pe fapte constante, parte dobândite prin calea inducției individuale, adică a metodei particulare istoriei pe care noi am propus să se numiască *inferență*²⁸, rezultă o mare probabilitate că descălecarea Munteniei să se fi petrecut așa cum o expune tradiția, adică prin o coborâre a unui grup de Români din Făgăraș sub conducerea unui duce Negru Vodă.

Care să fi fost însă numele de botez al acestui Negru Vodă? căci izvoarele cercetate până acuma îl numesc scurt așa, fără adaosul unui nume de persoană²⁹. Noi credem că el în adevăr se numia Radu Negru cum îl înșamnă tradiția scrisă a cronicelor muntene.

Asupra acestui nume există o pomenire a lui în un document cu mult posterior, al lui Matei Basarab din 1636, dat locuitorilor din Câmpulung pentru întărirea unor privilegii, care hrisov al lui Matei Basarab, enumără între alte hrisoave și pe „*hrisovul strămoșului domniei mele, prea luminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul Iw Radu Negru voevod, leat 6800=1292*”³⁰.

Pentru a judecă dacă această arătare poate avea vreo valoare, trebuie să cercetăm acest hrisov în legătură cu alte 7

²⁷ Laurian, *Ist. Rom.*, Buc., 1878, p. 243, susține că Fugros ar fi ducatul Făgărașul. Ioan Pușcariu, *Ugrinus—1291*, în *Analele Acad. Rom.*, 1901, p. 8, e de părerea noastră, că Fugros și Zumbutel erau „comunele Făgăraș și Sâmbăta”. I. Pușcariu adaugă că ducatul Făgărașului ar cuprinde vreo 80 de sate.

²⁸ Asupra metodei *inferenței*, vezi a mea *Théorie de l'Histoire*, Paris, 1908, p. 465 și *L'Inference en Histoire* în *La Revue de Synthèse historique*, 1911.

²⁹ Nigro voevodo, în Luccari; voevodul Negru, în doc. din 1352; marele Basarab Voevod, în inscripția dela Câmpulung. Doc. cu Marghita.

³⁰ *Mag. ist.*, V, p. 338.

hrisoave păstrate în copii la primăria de Câmpulung. Aceste hrisoave sunt ³¹ :

1. Un hrisov dela Radu Vodă, fiul lui Mihnea, din 1615, care scutește pe Câmpulungeni de găleată, slujbă domnească și de vamă, pentru toate vânzările și cumpărăturile ce vor voi să facă; deasemenea mai prevede hrisovul, că nici domnul, nici vreun boier să nu poată moșteni vreodată o avere vacantă, ci s'o iee în stăpânire orășenii. Domnul să nu poată dărui nici o avere a orașului, ceea ce arată că pământurile orășenilor nu erau domnești, ci aparțineau locuitorilor orașului încă dinnainte de descălecare, proprietate pe care domnul nou venit în țară vroia să o respecte, pentru a nu'și înstrăina simpatiile locuitorilor. În cazul când imobilul unui mort s'ar vinde pentru datorii, să nu fie nimeni volnic a'l cumpăra afară de orășeni. Aceștia mai au apoi dreptul de a judecă ei înșii daraverile lor, și păstrează deplina proprietate asupra munților încunjurători orașului, cari sunt anume enumărați. Hrisovul arată că aceste privilegii au fost dovedite de orășeni prin alte hrisoave, unul dela *Mihail Voevod* din 6900 (1392), altul dela *Vlad Vodă* 6947 (1439) și un al treilea dela *Vladislav Vodă* 6900 (1452).

2. Un hrisov dela Leon Tomșa din 1633, care repetează și întărește pe acel al lui Radu Mihnea.

3. Al treilea hrisov al Câmpulungenilor este dat lor de Matei Basarab, în ziua de 12 Aprilie 1636, întărindu-le prin el niște *alte privilegii ce nu se văd în documentele lui Tomșa și Radu*, precum acela că oamenii de afară să nu fie învoiți să aducă vin în oraș și că orășenii să nu fie îndatoriți a da pitarilor, vinarilor, dijmarilor și tuturor celor ce umblă cu slujbe domnești, nimic alta fără numai un plocon de bucate. Aceste le întărește Matei Basarab : „pentru că au văzut domnia mea multe hrisoave bătrâne și vechi făcute tot pentru așezământul orașului : întâiu *hrisovul strămoșului domniei mele, prea luminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul reposatul Io Radul Negru Voevod, leat 6800 (1292)*, și hrisovul lui *Mihail Voevod leat 6900 (1392)*, și hrisovul *Vladului Vodă, leat 6947 (1430)* și hrisovul lui *Vladislav Voevod, leat 6960 (1452)*” ³².

4. În același an Matei Basarab mai dă orășenilor și un al doilea hrisov, prin care le întărește proprietatea asupra munților orașului, referindu-se la aceleași documente ca în hrisovul pentru întărirea privilegiilor, și *amintind anume pe acel al lui Radu Negru din 1292*” ³³.

³¹ Conținute toate în *Mag. ist.*, V, p. 331-359.

³² *Mag. ist.*, V, p. 338.

³³ *Ibid.*, p. 340.

5. Al cincilea document al orășenilor din Câmpulung, este dat de Mihnea Vodă în anul 1659, repetând iarăși întărirea privilegiilor amintite și enumerând între hrisoavele vechi, pe baza cărora le încuviințează această favoare, *hrisovul lui Radu Negru Voevod din 1292*, și acel al lui *Mihai Voevod din 1392*.

6. Al șaselea document pornește dela Gheorghe Ghica din 1660.

7. Al șaptelea dela Grigore Ghica din 1672.

8. Al optulea, dela Gh. Duca, din 1682, și aceste trei din urmă referindu-se, pentru întărirea privilegiilor, la *hrisovul lui Radu Negru din 1292*.

Originele acestor hrisoave au dispărut, și ele sunt păstrate numai în niște copii ce se află la primăria din Câmpulung. Critica lor externă este deci peste puțină de făcut, și ne rămâne de stabilit autenticitatea lor numai pe criteriile interne. Aceste însă vorbesc numai decât pentru existența lor reală, și nu pot admite nici într'un chip plătuirea lor.

Intr'adevăr, dacă ele ar fi fost plăzmuite, ar trebui ca atât domnii, dela cari se spune în ele că porniau hrisoavele cele vechi, cât și datele lor, să corespundă cu *arătările cronicelor* mai mult sau mai puțin cunoscute ale Munteniei; căci desigur falsificatorul se va fi îngrijit a da o aparență de adevăr operei sale, și trebuia deci să bage de samă a nu atribui documente unor domni ce nu ar fi existat sau nu ar fi domnit la datele indicate în ele. Ei bine! tocmai aceasta nu se întâmplă. Critica istorică a stabilit până acuma aproape cu siguranță șirul și în deobște chiar datele primelor domnii muntene, care șir și date nu corespund de loc cu acele conținute în cronicile. Ei bine, actele Câmpulungului se potrivesc de minune cu șirul adevărat stabilit după documente și de loc cu acel arătat de cronicile. Așa unul din hrisoavele vechi, este dat ca dela *Vlad Vodă* din 1439. Cercetând cronicile Munteniei, aflăm că dela 1427—1445, este arătat ca domnind unul *Vladislav Vodă*, pe când documentele contimporane ne arată ca domn între anii 1340—1446 pe *Vlad Vodă Dracul*. Și mai clar reiese adevărul existenței actelor vechi, citate în documentele Câmpulungului, la actul din 1452. Acesta este arătat ca pornind dela *Vladislav Vodă*. Cronicile pun însă să domnească dela 1445—1460 pe *Radu cel Frumos*, pe când documentele contimporane ne arată, ca domn în acel an, într'adevăr pe *Vladislav al III-lea 1452—1456*³⁴.

Dovada însă cea învederată și nerăsturnabilă a autenticității documentelor Câmpulungului, și deci și a existenței docu-

³⁴ Căpit., *Mag. ist.*, I, p. 99; Cron. anon., *ibidem*, IV, p. 234. Comp. mai jos, cap. *Urmașii lui Mircea*.

mentelor vechi pe care ele se întemeiază, stă în împrejurarea că toate pomenesc despre un document al lui *Mihail Voevod din 1392*. S'ar părea la prima vedere, că tocmai aici s'ar descoperi dovada falsificării, întrucât este cunoscut că dela 1386—1418 domnește Mircea cel Bătrân; prin urmare nu ar fi loc pentru un Mihail Voevod în 1392. Se știe însă că acest Mihail Voevod eră fiul lui Mircea, și este apoi iarăși cunoscut că domniii români obișnuiau a'și întovărăși la domnie pe fiii lor încă din timpul domniei lor, când atunci ei dau documente în numele lor ca adevărați stăpâni ai țării³⁵. Cronicarii nu cunosc existența unui Mihail Voevod ca fiul al lui Mircea cel Mare, ci îi dau ca urmaș pe Vlad Țepeș. Ei dau pe unul Mihail Voevod de predecesor al lui Mircea, îndată după Radu Negru.

Ne întrebăm acuma: fost-a falsificatorul documentelor Câmpulungului un istoric care cercetase, încă de prin secolii trecuți, documentele țării, încât putuse determina cu o precizie matematică șirul domnilor și data domniei lor, așa ca să corespundă totdeauna cu realitatea? Întrucât o asemenea ipoteză cade prin ea însăși, nu ne rămâne altăceva de admis, decât că niște documente care constată fapte istorice adevărate, încontra cronicarilor cari le arătau greșite, nu pot fi decât ele înșele oglinda adevărului.

Mai adăogim încă observația că hrisoavele cele două dintâiu ale lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, nu pomenesc din documentele vechi, decât pe acel din 1392 dela Mihail Voevod, pe când dela Matei Basarab înaintea hrisoavele, amintesc și documentul ce ne interesează, din 1292, al lui Radu Negru.

Apoi dacă s'ar fi falsificat aceste documente, pentru ce nu ar fi pomenit falsificatorul existența hrisovului fundamental din 1292, chiar în hrisoavele lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, și ar fi început a' l menționa numai dela acel al lui Matei Basarab înaintea? Această împrejurare ne face să credem că orășenii, când s'au înfățișat la acei domni d'intâiu, nu posedau încă documentul original al privilegiilor lor, acel dela Radu

³⁵ În ed. I admisesem după Melhisedek, *Mitropit Gr. Țamblac*, în *Rev. p. istorie* a lui Gr. Tocilescu, III, 1884, p. 27 că în acest an Mircea fusese prins de Turci și surgunit la Brusa. Gr. Țamblac însă pune acest fapt după lupta dela Nicopoli în 1396, și deci nu se poate raporta la 1392, chiar dacă ar fi să' i dăm crezare. Mihail se mai constată a fi fost asociat la domnie de Mircea de un doc. din 1418 dat de acesta ca voevod în timpul domniei tatălui său. I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul*, ed. II, p. 6. Altă asociere la domnie, Alexandru Voevod cu Ștefan cel Mare, Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 531 și 1492, C. Istrati, *Biserica din Borzești* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1904, p. 328 (68); Marcu cu Radu Paisie, *Ibidem*, p. 77; Mircea cu Mihnea cel Rău *Ibidem*, p. 15; Radu cel Mare cu Vlad Călugărul, 1492 *Ibidem*, p. 240. Vezi asupra chestiei captivitatea lui Mircea cel Bătrân, mai jos, Cap. *Mircea cel Bătrân*.

Negru, pe care îl descoperiră abia în timpul domniei lui Matei Basarab, când îl aduseră spre a dobândi și pe baza acestui act străvechiu întărirea drepturilor lor. Acesta este cu atât mai firesc de admis cu cât am văzut, că Matei Basarab care consultase și documentul lui Radu Negru, adaugă pe lângă privilegiile confirmate de predecesorii săi, Radu Mihnea și Leon Tomșa, *încă și altele pe cari el le descopere în documentul cel în urmă înfățișat*, și pe care ceilalți domni nu le putuseră întări, nefiind amintite în documentul lui Mihail sau în acele ale lui Vlad și Vladislav Vodă.

Odată cu autenticitatea documentelor Câmpulungului, reiesă existența adevărită a hrisoavelor vechi amintite în ele, între cari se întâlnește și documentul de la Radu Negru; căci, cum am spus-o, potrivirea datelor acestor documente cu domniile ce într'adevăr se constată înviderat că au domnit la acele date, și care domni sunt tocmai necunoscuți cronicilor, exclude orice puțință a plămuirii hrisoavelor nouă, și totodată a închipuirii acelor vechi citate în ele. Prin aceasta însă existența unui vechiu document dela Radu Negru dat Câmpulungenilor (unde tocmai tradiția pune descălecarea acestui domn și unde zidirea bisericii ce i se atribuie tot de tradiție, vom vedea că într'adevăr a avut loc) este pusă mai presus de îndoială, și deci adevărește și existența dătorului acelui hrisov al lui *Radu Negru*, întemeietorul Statului muntean.

Atât tradiția cât și documentul eliberat de Radu Negru locuitorilor din Câmpulung, arată că descălecarea a trebuit să se facă pe la 1290—1292, concordând, cum vom vedea, cu revoluția făcută de Românii din Ardeal, contra apăsării bisericii catolice.

Impotriva acestei date, și prin aceasta însăși împotriva afirmării tradiției pe cât și a documentelor analizate mai sus, pare a se opune o *altă fântână, tot atât de vrednică de credință, o inscripție.*

Matei Basarab rezidește biserica cea veche din Câmpulung, spunând în inscripția pe care el pune să se sape în piatra amintitoare, că el a ridicat iar din ruine vechea biserică a lui Radu Negru, pe care acesta o înălțase *la anul 1215*. Iată inscripția, în limba română, pusă în biserică: „In zilele ducelui creștin... Matei Basarab, Voevod și Gospodsva ego (și doamna lui) Elena..., domn în Țara Românească și întru moșia lui care este dintru Ungaria descălecată, adevă început-am a scrie de această sfântă dumnezeiască biserică, ce este hramul Vladyczitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy (templul stăpânei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară) Maria, care s'a început și s'a zidit și s'a săvârșit de bătrânul și prea milostivul creștin Radu Negru Voevod, carele a fost din început descălecător Țărei Româ-

nești, și din început a fost zidit această sfântă dumnezeiască biserică, când a fost cursul anilor dela Adam 6723 (1215), și tot a stătut cu bună pace până în zilele creștinului Alexandru Voevod Iliș, întru a doua domnie, când a fost cursul anilor dela Adam 7136 (1628); atunci întru aceiași vreme s'a surpat din voia lui Dumnezeu, în ziua sfântului Ilie proorocul, la miază noapte... Matei Basarab... socotit-a ca un domn bun și milostiv, ca să rădice și să facă această sfântă și dumnezeiască biserică,... și ispravnic a fost după lucrul acestei sfinte și dumnezeiești biserici Socol Clucerul de Cornățeni,... și s'a început de zidit această dumnezeiască biserică din fața temeliei în luna lui Iunie 22 de zile, când a fost leatul dela Adam 7143 (1635), și s'a săvârșit în luna lui August în 20 zile leatul 7144 (1636)"³⁶.

Inscripția spune deci că Matei Basarab reînălță pe vechile temelii (de oarece clădirea lui se începe din fața temeliei) biserica lui Radu Negru, care se surpase cu 7 ani mai înainte. Ruinile ei trebuiau să fi fost încă în picioare când a rânduit Matei Basarab pe clucerul Socol să pună la cale rezidirea ei. Vechia inscripție trebuie deci numai decât să fi fost regăsită. Deaceea nu se poate primi ca Matei Basarab, sau mai bine Socol, să fi iscodit cele raportate în inscripția lui, ci ele nu sunt, în ceea ce privește biserica de mai înainte, decât reproducerea vechii pisanii. Cum se face însă că data zidirii bisericii lui Radu Negru se pune la 1215, pe când documentul cercetat de Matei Basarab, în momentul când puneă să se sape piatra amintitoare, arată lămurit data de 1292?³⁷.

Dacă Matei Basarab ar fi pus să se sape el însuși inscripția, atunci o asemenea contradicție ar fi izbitoare; dar este de observat că săparea inscripției s'a făcut de un meșter, și că clucerul Socol care eră însărcinat cu privigherea lucrărilor, se află foarte probabil la Câmpulung în ziua de 12 Aprilie 1636, când Matei Basarab cercetă documentul lui Radu Negru în divan la Târgoviște.

Este aproape de admis ca clucerul Cornățanu să nu fi cunoscut data indicată în document despre domnia lui Radu Negru. Dacă luăm acuma în privire că inscripția pusă de Radu eră atuncea veche de aproape 350 de ani, ea trebuie să fi fost cam stricată, încât o cetire falsă a datei de către cioplitor este admisibilă, cu atâta mai mult că cele două ultime litere slavone ale cifrelor 6799 (1291) și 6723 (1215) pot fi ușor în cazul unei

³⁶ Reprodușă de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 134. A doua inscripție cu acelaș conținut clar adaos, este pusă în pridvorul bisericii.

³⁷ Inscripția din pridvor amintește chiar documentul lui Radu Negru; „Așisderea și orășenii să nu deie vamă de ce vor vinde, după cum iertați au fost de răposatul Radu Negru voevod și cum scrie în cărțile cele bătrâne”.

ștergeri a lor parțiale luate unele drept altele. Data de 1291=6799 se scrie în numerația cirilică

Ѡ ѡ ѣ ѣ

iar cea de 1215=6723

Ѡ ѡ ѣ Ѡ

Dacă prin faptul deteriorării pietrei s'a făcut o confuzie în citirea celor două litere ultime ale datelor în cirilice, meșterul cioplitor a putut prea ușor să se înșele și să cetească 6723 în loc de 6699. Iată deci cum se explică această aparentă contradicție care deci nu lovește în documentele Câmpulungului.

Din toate cele analizate până aici, rezultă cu siguranță următoarele fapte :

Că tatăl lui Alexandru Basarab, domnitor adeverit al Munteniei din anul 1330, se numea Tugomir ; că domnise și el în Muntenia și că purta și epitetul de Negru Voevod, cunoscut și tradiției poporane, cum se vede aceasta din împrejurările raportate.

Pe lângă aceste fapte sigure mai adăogim ipoteza că acest Tugomir Negru Voevod se coborâse din Transilvania și anume din Făgăraș, fapt nedovedit documental, însă scos priu inferență din înființarea orașului Câmpulung și așezarea aici a capitalei țării nou întocmite ; din zidirea unei mari biserici ; din încuviințarea de privilegii locuitorilor acestui oraș ; din epitetul purtat de fiul său, Alexandru, de Câmpulungeanul și din înmormântarea acestuia în biserica din Câmpulung ; nu mai puțin din numele de Muntenia și de Ungro-Valahia date Țării Românești ; din stăpânirea din partea primilor voievozi munteni a ducatelor Făgărașul și Amlașul din Transilvania. Numele însă românesc al descălecătorului era Radu, pe când cel slavon era Tugomir, ambele aceste adaose cu epitetul de Negru.

Cauzele descălecării. — Care a fost însă cauza acestei deșțărări a Românilor transilvăneni, care și lăsau căminuri și averi pentru a căuta în depărtare adăpostul traiului ?

Și aici găsim un răspuns tot ipotetic, scos din fapte tot prin argumentare.

Apăsarea ungurească ce împinse pe Români a se răspândi către câmpiile Munteniei și Moldovei, nu avea la început un

caracter politic. Pe la capătul veacului al XIII-lea, epoca descălecării, Români de peste munți erau încă departe de a fi reduși în starea aceea de iloți în care îi aflăm gemând mai târziu. Ei nu pierduseră acele garanții de care rămaseră înconjurați până prin veacurile XIV-lea și XV-lea. Erau încă o nație cu drepturi recunoscute de stăpânii ei, nu o turmă de robi degradată și înjosită. Iobagia în înțelesul de șerbire mai ales, starea normală a Românilor transcarpatini de mai târziu, eră necunoscută, și ei erau constituiți în comunități militare, îngrădite de privilegii potrivite cu însemnătatea rolului pe care îl îndeplineau⁸⁸.

Dacă însă nu găsim în starea politică a Românilor din acele timpuri motive cari să'i fi împins a'și lăsa vatră, moșie și avere pentru a căuta aiurea scăpare și adăpostire, starea lor religioasă ne arată că ei au trebuit să facă o asemenea jertfă și s'o aducă pe altarul Dumnezeirei, ca buni și cucernici Creștini. Și Dumnezeul lor le ajută ; căci în văile larg deschise către câmpia în care ei se coborâră, Români putură să se întindă neîmpiedicat, și să dea naștere unor formații ieșite din propriul lor caracter și să desvolte, mai mult de cum eră cu putință, în țara unde fuseseră subjuogați, cuprinsul sufletului lor.

Papii, neconținți la pândă pentru a'și lăți autoritatea, după ce puseră sub piciorul lor întregul Apus, își îndreptară privirile asupra Răsăritului, unde și aici erau popoare multe și bogate, din a căror supunere ei puteau trage însemnate foloase. Căci să nu credem că numai motive spirituale împingeau pe papi, ca și pe alți pristavi ai bisericii creștine, la neîncetata sporire a stăpânirii lor. Elementul omenesc, cu patimile și egoismul său interesat, a fost pârghia cea mai puternică care a însuflețit întotdeauna prozelitismul, și dacă agenții nemijlociți ai acestei întinderi, misionarii și ordinele religioase, erau poate recrutați între oamenii cei curați cu inima și duhul, nu eră tot astfel și cu cei care îi trimeteau, și care urmăreau, sub masca religiei, scopuri de lumească dominare.

Ungurii se întorseseră din început la Creștinismul răsăritean. În curând însă silințele papilor îi desbinară de acea biserică și'i alipiră către a lor ; călugării și episcopii italieni umplură Ungaria ; limba latină se introduse în biserică și dregătoriile lor, și Statul unguresc, atât de aziatic-oriental prin elementul său poporan, începù a gravită către Apus prin religia la care se închină. Sfântul Ștefan este privit de Unguri ca întemeietorul acestei îndreptări noue în viața poporului maghiar. De îndată ce papii câștigară la planurile lor un popor energic, și care în acele timpuri de barbarie plătiă mult în cumpăna istoriei, ei vroiră să se slujască de dânsul pentru a întoarce la Creștinismul

⁸⁸ Vol. II, p. 150 și urm.

catolic și alte neamuri cu cari Ungurii veniau în atingere. Astfel papii prin mijlocirea arhiepiscopului unguresc, înființează lângă țara locuită de Secui, încă înainte de anul 1096, episcopia Milcovului, pe care o prefac la 1228 în acea a Cumanilor, și la anul 1234 papa Grigorie al IX-lea invită prin o scrisoare pe regele Ungurilor Bela al IV-lea, ca să aducă la adevărata cunoștință de Dumnezeu pe poporul valah, care ar locui în acea episcopie și despre care ar fi aflat că, în loc de a primi sfintele taine dela episcopul catolic al Cumanilor, ar ascultă de niște pseudo-episcopi de ritul grecesc. Il roagă să pună mai curând în lucrare făgăduința ce i-a dat și să siliască pe numiții Valahi a primi un episcop catolic³⁹. De și în această scrisoare este vorba de a întoarce la Catholicism pe Creștinii schismatici din episcopatul Cumanilor care se întindea mai mult dincoace de munți, prin Moldova sudică, putem infera cu atât mai mult, că regele își dădea toate silințele pentru a întoarce la această religie pe schismatici, adevă pe Românii cari se aflau și dincolo de piscuri, sub domnia lui nemijlocită. Această îndatorire de a întoarce la Catholicism pe toți schismaticii împărăției sale reiesă chiar din jurământul regelui Bela al IV-lea (1235—1270), care conținea făgăduința de a „aduce la biserica romană pe toți creștinii și pe *închipuiții creștini* cari s'ar află în țările supuse jurisdicției sale, precum și din acele pe cari cu ajutorul lui Dumnezeu le-ar supune de atunci înainte⁴⁰.

În nenumărate rânduri sosesc de aceste îmbieri ale papilor către regii ungurești. Intre altele aflăm că în anul 1279 papa Nicolai al III-lea invită pe tot clerul și poporul Ungariei să dea ajutor legatului său, pentru a alungă pe schismatici (numele religios al Românilor în tot decursul istoriei ungurești) din hotarele țării lui. Regina mumă a minorului rege Vladislav Cumanul, Elisabeta, se grăbește a răspunde capului bisericii catolice, că va îndeplini dorințele lui⁴¹.

³⁹ Adăogim către locul raportate în Vol. II, p. 212, și următoarele rânduri din bula papală din 1234, al cărei început l'am reprodus acolo: „Cum autem tu tanquam princeps Catholicus juramento promiseris te omnes inobedientes, viva voce promiseris quod praefatos Valachos compelleres ad recipiendum episcopum”.

⁴⁰ 1234. „Nos Bella universos hereticos et alios Christianos qui relicta fide Christianitatis ad superstitionem Ismailitarum vel Judaeorum pervertuntur quocunque nomine censeantur et *fiolos Christianos* de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare et eos qui Romanae ecclesiae in terra nostra sunt inobedientes iuxta ritum uniuscuiusque nationis qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romanae ecclesiae”. Hurm., *Doc.*, I, p. 128. Tot așa ordonă și Vladislav Cumanul, 1279. *Ibidem* p. 425.

⁴¹ Theiner, *Mon. Hungariae hist.*, I, p. 344: „sed vobis assistentibus dicto legato fides ipsa *jugalis scismaticis* gloriosum dilatetur”. Comp. răspunsul Elisabetei, idem, p. 347. *Comp. Hurm.*, *Doc.*, I, p. 435 și 436.

În timpul domniei regelui Vladislav Cumanul (1272—1290) prigonirile îndreptate contra păgânilor, ereticilor și schismaticilor ieau un caracter de tot ascuțit și provoacă între altele o revoltă a Cumanilor, cu cari Ungurii trebuiră să lupte la localitatea numită *Houd*; apoi deștărarea întregului popor al Cumanilor pe cari mai mulți slujbași regești îi bat în Moldova și îi readuc îndărăt. Această împrejurare s'ar fi petrecut pe când Vladislav Cumanul care venise la tron fiind minor, eră încă copil; deci puțin după 1272⁴². Puțin timp după aceea regele el însuși, îmbrățișând credințele eretice ale poporului Cumanilor, din al căror viță se coboră, atrage asupra capului său toate furiile bisericeii catolice, și papa iea cele mai energice măsuri pentru a readuce pedeoparte pe rege la credința adevărată, pe de alta pentru a stârpi din Ungaria toate ereziile aflătoare în ea și cari amenințau să ademeniască chiar pe regii cei până atunci atât de credincioși ai Ungariei. El muștră cu mare asprime prin o scrisoare pe Vladislav, pentru părăsirea adevăratei credințe; cere ajutor dela Rudolf de Habsburg, împăratul Germaniei, spre a readuce atât pe rege cât și pe ereticii din Ungaria la Catolicismu; predică apoi o cruciată contra Saracenilor și a ereticilor din Ungaria, prin un legat al său trimis la fața locului, și în sfârșit cere dela banul Slavoniei și dela voevodul Ardealului ca să dea mână de ajutor legatului apostolic contra Cumanilor, Saracenilor, *schismaticilor* și ereticilor⁴³.

Prigonirile îndrumate de papă prin asemenea măsuri provoacă o *răscoală a Românilor* (truculenta saevitia schismaticorum) chiar în anul 1290, care se vede că avu de rezultat deștărarea unei părți din ei, care trecu în Muntenia peste munții Făgărașului, precum Cumanii trecuseră peste acei ai Moldovei. Cumanii fură urmăriți, prinși și aduși îndărăt. Românii rămaseră deocamdată nesupărați, din pricină că tocmai atunci, întâmplându-se să moară regele Vladislav Cumanul, se produsese în Ungaria niște turburări pentru alegerea urmașului său, care opriră pe apăsători a se lua după apăsăți. Papa se îngrijii foarte mult de răscoala Românilor. El dojenește, prin bula care raportează acest fapt interesant, pe arhiepiscopul de Cluj, „că nu i-ar fi raportat dacă turburările *de curând întâmplate* ar fi încetat

⁴² Fejer, V., 3. p. 409, 1288: „praeterea cum pro reducendis Cumansi qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes collecta multitudine baronum et nobilium regni nostri accessissemus”. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 484 și 1290. *Ibid.*, p. 502.

⁴³ Theiner, *Mon. Hung. hist.* I, p. 364, 1290: „Nicolaus episcopus nobilibus viris Iohanni, Nicolao et Henrico filiis Henrici banis Sclavoniae et nobili viro Rolando voivode ultrasilvanus eiusque fratribus... contra *scismaticos et ereticos*, qui de diversis mundi partibus... usque cohortari. Comp. Hurm., *Doc.*, I p. 494. Celelalte bule, toate din același an 1290, idem, I, p. 495—499.

odată cu moartea regelui Vladislav, sau dacă mai urmează încă ⁴⁴.

Iată deci cum ne pare că ne putem apropia de adevărata desfășurare a împrejurărilor prin care a trecut descălecarea Munteniei atât ca fapt cât și în privirea cauzei ce a produs-o. Dar cum am mai spus-o, chestia rămâne numai în domeniul probabilității și a ipotezei. Fără a putea pretinde nimenea altceva, decât la o apropiere de adevăr mai mult sau mai puțin strânsă, în această privire, credem că tot ipoteza descălecării Statului muntean de către niște Români coborâți din Făgăraș trebuie să aibă precăderea ⁴⁵.

2. DESCĂLECAREA MOLDOVEI

Dragoș sau Bogdan. — Intemeierea Statului Moldovei a pornit din celălalt capăt al adăpostului Românilor, partea nordică a Carpaților Transilvaniei, din Maramureș. De și această obârșie a Moldovei este pusă mai presus de orice îndoială prin pomenirea ei în documente autentice contimpurane, totuși nici ea nu este lipsită de încurcătura nedeslipită de toate întrebările referitoare la cercetările asupra începuturilor

Greutatea problemei constă în armonizarea documentelor cu o tradiție constantă și atât de obștește răspândită, încât nui poate fi lăsată la o parte, cu atâta mai mult că ea află răsunet chiar în acele documente.

Cronicarii povestesc în următorul chip descălecarea Moldovei : *Ureche* spune că : „după multă vreme când feciorii cei de domn din munții ungurești pogorând după vânat, au nimerit la apa Moldovei, văzând locuri desfătate, cu câmpii deschise, cu păduri dese și cu ape curgătoare, îndrăgind locul, au tras pe ai săi dela Maramureș și pe alții au îndemnat de au venit și au descălecat întâiu sub munte, mai apoi înmulțindu-se și crescând înaintea, nu numai apa Moldovei și Siretiul le-au fost hotar,

⁴⁴ Theiner, *ibidem*, I, p. 374, 1291 : „Occurrit sensibus nostris non immerito admirandum quod de statu regni et *novitatibus* plurimis inibi subsesutis nihil ad apostolici sedis notitiam perduxisti et precipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia gravia et iacturas que diversis et provincia Colocensis incolis intulit *truculenta sacvitia scismaticorum* et paganorum post praefati tamen Regis obitum, utrum huiusmodi mala periculosa evenerint aut invaluire noscantur... nullatim expressisti”. Este evident că, pentru ca papa să mustre pe arhiepiscop despre neraportarea *noulăților*, trebuie să se fi întâmplat o răscoală chiar atunci, pe lângă altele de mai înainte. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 509. Știri mai amănunțite asupra prigonirilor schismaticilor din partea bisericii catolice vezi în At. M. Marinescu, *Isvoare pentru istoria bisericească română*, Săbiu 1911, *passim*.

⁴⁵ Ipotezele celelalte două, cea a d-lui Onciul și cea a lui Hasdeu asupra întemeierii domniei unitare în Muntenia vezi în adaosul la acest volum, la sfârșit.

ci până la Nistru și până la mare s'au lățit"⁴⁶. *Necului Costin* înflorește această întâmplare cu mai multe basme, pe cari mintea poporului le plâzmuește totdeauna în jurul faptelor mari ale istoriei sale. El spune că „să se fi îndemnat *Dragoș* cu oare câțiva de ai săi din Maramureș și au venit peste munți în chip de vânătoare și au găsit o hiară, și gonind-o cu dulăi până la apa Moldova și obosită fiind hiara, au prins'o în apa Moldovei la locul unde se chiamă Boureni... Pus-au și în pecetea domniei țării cap de bour ce se vede până astăzi. Ieșit-au mai la câmp acei vânători și au nimerit la locul unde este acuma mănăstirea Ețcanii și acolo eră prisacă cu stupi, și eră la acei stupi un Rusneac anume Ețco și întrebându'l ce om este de trăiește în loc pustiu, și cine stăpânește locurile acele? El a răspuns că este Rusneac din țara leșească și cum a auzit el din bătrâni că ajunge locul până la Dunăre și până în Mare și pe Nistru în sus până unde începe Țara Leșească... Iar apeii Moldovei unde a ucis hiara, pre numele unei țince (câțele) ce o chemă Molda, care de multă goană ajungând la apă, limbind multă, a crăpat, s'au numit Moldova după apa Moldovei pre numele Moldei"⁴⁷.

Miron Costin reproduce aceeași povestire în poema polonă, adăugând numele satului din care a ieșit „*Dragoș fiul lui Bogdan*”, anume *Cuha* din Maramureș, sat ce vom constata din documente că într'adevăr a fost al descălecătorului. Tot Costin ne mai spune că colonia moșului Ețco deveni apoi Suceava, care nume îl explică el prin aceea, că ar fi fost dat de niște cojocari unguri, căci cojocarul pe ungurește s'ar numi soci⁴⁸.

Această tradiție este luată întreagă de cronicarii Moldovei din vechile Letopisețe : cel dela Bistrița și cel dela Putna, care acest din urmă vorbind ceva mai pe larg decât cel dintâiu, spune că : „din mila lui Dumnezeu primul vodă Dragoș ieșind la vânat din Țara Ungurească, dela locul numit Maramureș după numele apei, și urmărind un zimbru îl ucise lângă acest fluviu Moldova, și se veseli acolo cu boierii săi, și locul îi plăcu așa de mult încât rămase acolo și coloniză țara cu acei Moldoveni ungurești și domni doi ani”.

⁴⁶ *Letopisețele*, ed. Kogălniceanu, Iași, 1852, I, p. 98 ed. II, 132, [ed. Giurescu p. 13]. Cronica putneană, (*Bogdan Cronicile românești*, p. 143 și 193). dă tot pe Dragoș ca înființatorul domniei moldovene.

⁴⁷ *Letopisețele*, I, p. 90 [ed. II, p. 83—84].

⁴⁸ *Arh. ist.*, I, 1, p. 167. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* p. 34 spune că : „Dragosch primus nostris in patriam pristinam redeundi auctor”, eră fiul lui Bogdan el însuși fiu al lui Ioniță împ. Rom.-Bulgarilor. Intr'o altă cronică scrisă leșește de Miron Costin, nou descoperite de d. I. Bogdan, *Cronice inedite* 1895, p. 186—textul polon, pag. 160—cetim : iar Români adecă Romanii și mai întâi „Montenii” sau „Muntanii” se scoboriră din munți la locuri mai deschise sub domnul lor Negru ; după aceea ieșiră și Moldovenii din Maramureș sub Dragoș, întâiul lor domn, la țara Moldovei și ocupară mai întâi locurile de sub munți.

Există și o altă cronică a Moldovei, cea anonimă, mai nouă decât celelalte. Ea conține o poveste mult mai amănunțită în care amestecă și venirea Romanilor din Italia sub Traian; dar în partea ce se referă la descălecatul Moldovei, atribuit tot lui Dragoș, adaugă că acest fapt s'ar fi petrecut pe timpul regelui unguresc Laslău, adică Vladislav Cumanul 1290, după cum vom vedea mai jos⁴⁹.

Miezul acestei tradiții este că Moldova a fost întemeiată sub conducerea lui *Dragoș*, de către niște Români coborâți din Maramureș pe care unele versiuni îl dau drept fiul lui Bogdan. Data acestui eveniment este fixat deosebit de deosebitele cronici: Letopisețul dela Bistrița, cel mai vechiu, dă anul 1359; Ureche pune anul 6807 (1299)⁵⁰; Miron Costin în poema polonă primește anul 1304, iar cronică putneană urmată în această privire de Nicolai Costin pune anul 1342 (6850).

În contradicere cu aceste tradiții conținute în toate cronicile Moldovei, documentele ungurești arată pe unul *Bogdan* ca pe acel ce ar fi întemeiat domnia moldovenească substrăgându-se dela autoritatea regelui maghiar.

Din îmbinarea acestor două nume, ale tradiției și documentelor s'a făurit personajul închipuit de *Bogdan-Dragoș*⁵¹, care nu a existat niciodată.

Innaintea de a lămuri contradicerea ce pare a se întâlni între tradiție și documente, să le analizăm pe aceste. Ele sunt în număr de trei cunoscute până acuma. Cea mai nouă din aceste diplome este din 1365 și conține dăruirea moșiei lui Bogdan,

⁴⁹ D. Onciul *Originele Principatelor române*, p. 96, crede că Laslău este luat de Români după tradiția ungurească și că ar fi fost *Vladislav cel Sfânt* (1077—1095) care ar fi întovărășit ca un geniu protegitor expediția lui Ludovic cel Mare; așa s'ar fi substituit în legenda românească figura închipuită a lui Laslău celei a avea a lui Ludovic. Nouă ne pare această adaptare a legendei ungurești de către Români ceva nepsihologic; apoi avem pe Ladislav Cumanul care înaintea lui Ludovic fusese prin Moldova. Pentru ce să recurgem la un sfânt unguresc? Nu putem primi nici ipoteze d-lui Ioan Ursu *Relațiile Moldovei cu Polonia*, p. 10 că acest craiu Laslău ar fi fost Andreiu Voevodul Transilvaniei fiul lui Laik amintit de *Cronica Dumbicenses*, de oarece tradiția moldovenească vorbește de *craiu* și nu de *voevod*.

⁵⁰ I. Bogdan, *Cronice inedite*, 1895, p. 34 și 49. *Letopisețele* I, p. 90. [ed. II, p. 83]. Data pusă de Kogălniceanu la p. 99 [ed. II, p. 133, ed. Giurescu p. 16]: 6867 (1359) este greșită; căci N. Costin spune despre data la care pune Ureche descălecatul țării: „Dar ceace scrie Ureche vornicul că a fost veleațul 6807 (1299), la descălecatul țării cu Dragoș Vodă, nu se tocmește, că încă pre acea vreme (1299) eră pustie țara Moldovei”. O asemenea Moldovă pustie nu putea fi însă susținută de N. Costin, pentru anul 1359, când el singur pune descălecatul țării în 1352.

⁵¹ D. e. Eudoxiu von Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, București, 1878, p. 250, admite această îngemănare.

Cuhnia din Maramureș (*Cuha* lui M. Costin) pe care Bogdan o pierduse prin necredința lui către regele maghiar, lui *Moldovanul Balk* fiul lui *Sas* și prin el fraților săi după mamă, *Drag*, *Dragomir* și *Ștefan*. Acel „*Balk Moldovanul fiul lui Sas*” este laudat de rege „fiindcă l’au sprijinit în țara moldovenească, a căpătat acolo mai multe răni și a pierdut servitorii săi pentru a susține pe rege, și lăsând acolo pământurile și drepturile sale, au urmat pe rege în Ungaria”⁵².

A doua diplomă cu câțiva ani mai veche, din 1359, conține dăruirea mai multor sate românești însemnate însă cu numiri în parte maghiare: *Zalatina*, *Harpatokfalva*, *Kopacsfalva*, *Drșezfalva*, *Hernershaza* și *Sugatugfalva* din Maramureș, lui *Dragoș* fiul lui *Gyula* „credinciosul nostru Valah din Maramureș, spre răsplătirea slujbelor făcute de el în expedițiile noastre, mai cu samă însă spre a redobândi țara noastră cea moldoveniască, unde mai mulți Valahi părăsiseră calea datoriei credinței”. Regele dă deci toate aceste sate lui *Dragoș*, și prin el fiilor săi *Gyula* și *Ladu*, spre a se folosi ei și moștenitorii lor de acele moșii, după dreptul nobiliar, ca și ceilalți nobili ai regatului cari ar sluji în armată, îndatorindu’i bine înțeles la păstrarea credinței către dânsul⁵³.

⁵² Fejer, IX, 3, p. 469-1365: „Ludovicus strenuo viro Balk filio Saaz Moldavo vojevoda Maramurusiensi quod idem adhuc in terra nostra Moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera acceperit, amissis servitoribus suis pro rege sustinendo, terrasque proprias et iura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit; ipsi Balkh et per eum Drag, Dragomir et Stephano fratribus uterinis possessionem Cuhnia vocatam, cum appertinentis in comitatu Marmorus existentem, quam per infidelitatem et notam Bogdan vojevoda eiusque filiorum, qui terram regis Moldavanam occupantes clandestine in contumeliam regis moliantur conservare, ad se devolutas, solemniter privilegio confert”. In Mihaly *Diplome Maramureșene*, p. 56, vina lui *Dragoș* e redată astfel: „Bogdan vojvodae et suis filiis infidelibus notoriis qui de regno nostro in praefatam terram nostram Moldovanam clandestine recedentes eundem in nostre Maiestatis contumeliam moliantur conservare”. Doc. din Fejer pare a fi o prescurtare a originalului din Mihaly. Curios însă că acest original nu conține indicații „Balk filio Saaz Moldavo” ci numai „Balk filium Saaz vojvodum nostrum Maramurusiensem”. Că acest Balk se află în Moldova, e lucru de căpetenie și reiesă însă din ambele versiuni.

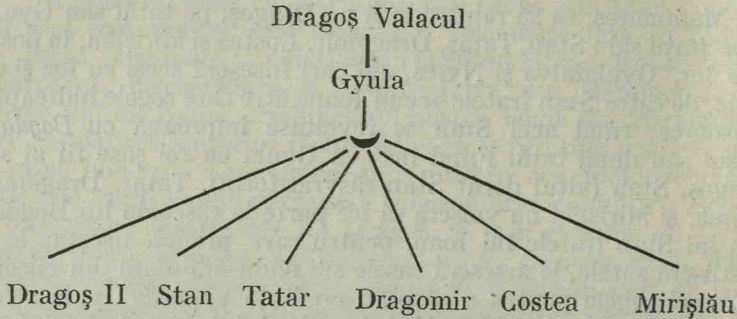
⁵³ Fejer, IX, 2, p. 139, 1359: „Ludovicus... quod nos preclaris meritis Dragus filii Gyulae fidelis Olachi nostri de Marmarosio in memoriam nostrae Celsitudinis reductis, quae servitia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus sibi commissis et confisis, specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae, plures Olachos rebellantes a via debitaefidelitatis devientes... volentes igitur pro premissis suis obsequiosis meritis, regio occurre donativo, quasdam vilas nostras Olachales; Zalatina, Harpatokfalva, Kopacsfalva, Drszefalva, Hernershaza et Sugatugfalva, proventibus nostris quinquagesimalibus novae donationis titulo dedimus... prefato Dragus et per eum Gyula et Lado filijs suis eorumque haeredibus... omni eo iure nobilitatis titulo, quo ceteri viri primi et naturales regni nostri nobiles sub vexillo gaudeant et fruantur, ita tamen quod idem Dragus et filij sui... sincere fidelitatis hommagium perpetue tenerentur observare. Mihaly, l. c., p. 37 dă acestui diplom data 1360.

A treia diplomă, cea mai veche din toate, este din 1355 și întărește posesia aceluiași Dragoș fiul lui Gyula care și acesta eră fiul unui altui Dragoș Valacul, asupra două moșii ale sale Gyulafalva și Nyres de lângă fluviul Maramureșului, pe baza altor două documente din 1349, pe cari regele le reproduce în întregimea lor, din cuvânt în cuvânt. Cel dintâiu din aceste documente redade de acel din 1355, pornește dela Ludovic cel Mare, și este un ordin dat lui Ioan fiul lui Iuga, voevodul Valahilor din Maramureș, ca să reintroducă pe Dragoș, pe tatăl său Gyula și pe frații săi : Stan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirișlău, în posesiile lor, Gyulafalva și Nyres, din cari fuseseră scoși cu foc și cu sabie, de către Stan fratele celui Ioan către care regele îndreaptă scrisoarea, când acel Stan se revoltase împreună cu *Bogdan*, moșul său după tată. Fiind însă că Gyula cu cei șase fii ai săi Dragoș, Stan (altul decât Stan răsvrățitorul), Tatar, Dragomir, Costea, și Mirișlău nu voiseră să iee parte la răscoala lui Bogdan și a lui Stan fratele lui Ioan, pentru care pricină aceștia le și pustiiseră satele, le arseseră casele și i dăduseră afară din moșiile lor, apoi regele pentru a răsplăti credința pe care Gyula și cu fii săi o păstraseră către dânsul, ordonă lui Ioan fiul lui Iuga Voevodul Maramureșului, ca să pună pe jăluitori înapoi în posesiile lor după o prealabilă cercetare. Mai adaugă regele că Gyulafalva și Nyres fusese dăruite lui Gyula pentru credincioasele sale slujbe de fericitul întru pomenire tatăl său, regele Carol Robert (Neapolitanul, mort în 1324). Acest ordin de restituire este dat din Bistrița în anul arătat 1349. Al doilea document reprodus de diploma din 1355 este procesul verbal al lui Ioan fiul lui Iuga pentru îndeplinirea însărcinării primite, încheiat în Sziget în 1349. Pe baza acestor două acte, regele Ludovic întărește lui Dragoș, tatălui său Gyula și fraților săi mai sus pomeniți, stăpânirea asupra satelor de cari fuseseră despoiați, cu condiția ca ei să plătească dările obișnuite după dreptul Valahilor ⁵⁴.

⁵⁴ Acest document a fost publicat de mine pentru prima oară în *Revista pentru Istorie* a lui Gr. Tocilescu, V. p. 166 : „Ludovicus Dei gratia, Hungariae, Rex... ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire : Quod Dragus, filius Gyula, filii Dragus Olacus, ad nostram accedendo praesentiam exhibuit nobis quasdam duas litteras patentes, unam videlicet nostram, aliam vero litteram Iohannis, filii Ige voevodae Olachorum de Marmorisio, super stationem possessionum Gyulafalva juxta flumen Marmorisii et Nyires vocatam, eidem Dragos nec non praedicto patri, item Stano, Tatar, Dragomir, Kusza et Miriczlo fratribus suis fatis confectas, supplicans, nostrae majestati ut eisdem litteras et stationem possessionariam acceptare, ratificare, et pro eisdem nostro dignemur privilegio confirmare. Quarum tenor talis es :

Ludovicus Dei gratia, rex Ungariae fidei suo Iohanni, filio Ige, voevodae Olachorum de Marmorisio salutem et gratiam. Querimonialis relatio Gyula filii Dragus nobis patefecit, quod Stanus filius ejusdem Ige frater tuus, qui nuperime in notam infidelitatis Bogdano quondam voevodae, patruo suo, nostro et

Să stabilim acum, după aceste documente, genealogia acestor nobili Români, străbunii transcarpatini ai multor boieri moldoveni. Cel mai bătrân din ei, care murise la 1349, este *Dragoș Valacul*, tatăl lui Gyula, care la rândul său este arătat că având șase copii : *Dragoș II*, *Stan*, *Tatar*, *Dragomir*, *Costea* și *Mirișlău*. Avem deci următoarea genealogie :

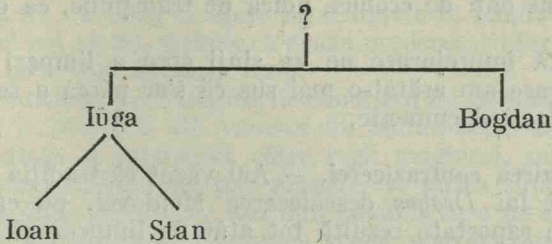

Afară de această familie, mai sunt câteva vițe din alta, pe care o vom numi-o a Bogdăneștilor, după numele personajului ei celui mai de samă. Documentul din 1349 spune anume că fiul lui Iuga și nepotul de frate a lui Bogdan, anume Stan, s'ar fi răsculat contra autorității regești, pe când alt fiu al lui Iuga, Ioan, este arătat ca voevodul Valahilor din Maramureș la 1349, rămas credincios lui Ludovic, și pe care regele îl însărcinează cu reintroducerea lui Gyula în moșiile sale. Bogdan

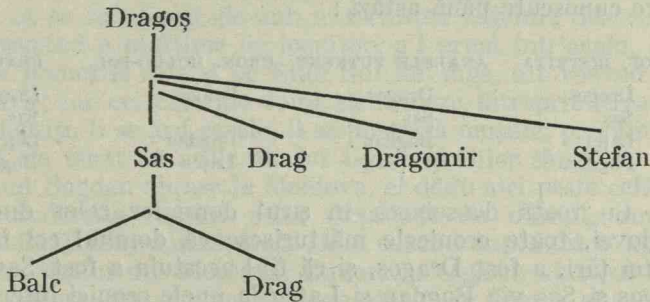
regni nostri infideli notorio, adhaerendo incidit, ipsum, item Dragus, Stanum, Tatar, Dragomer, Kszta et Miruszlou filios suos, propter eorum fidelitatis constantiam eo quod ipsos a via solitae fidelitatis diuturnae et suo ac ipsius Bogdan quondam Voevodae nostri infidelis notorio contubernio et societati iungere nequivisset, de possessionibus eorum Gyulafalva juxta fluvium Maramorisii existente et Nyires vocatis, quas olim excellentissimus princeps dominus Carolus Dei gratia inclytus rex Ungariae genitor noster carissimus bonae recordationis, eidem Gyulae pro fidelissimis et meritoriis suis serviciis contulisset, eiecisset et exclusisset, domos suas concremari et comburi faciendo. Idcirco fidelitati tuae firmiter praecipimus per praesentes : (urmează ordinul de restituire și procesul verbal care o constată, făcut de Ioan fiul lui Iuga) Anno dom. MCCCXLmo nonno.

Nos itaque humilimis supplicationibus praedicti Dragus filii Gyulae eisdem Dragus et praedictorum patris et fratrum suorum ac praedecessorum eorundem praefuisse dignoscuntur, acceptamus et pro eisdem possessoribus atque heredibus ac successoribus auctoritate Regia confirmamus, salvo tamen nostro iure regali, ita tamen quod praedictus Dragus et pater ac fratres sui antedicti debitas semper dare et justitia (sic) consueta (sic) more Olachorum Regiae maiestati teneantur jugiter exhibere. Anno dom. MCCCXmo quinto, quarto idus octobris Reprodus acum in text identic de Mihaly, l. c., p. 33.

însă și cu Iuga sunt frați de oarece Stan este arătat ca nepotul de frate al lui Bogdan. Avem deci următoarea genealogie :

Cât despre familia voievozilor din Moldova anteriori descălecării lui Bogdan, și pe care vom numi-o a Dragoșeștilor, ea înfățișează următoarea ramificare ⁵⁵ :

voevod în Moldova 1365,
voevod de Maramureș 1368,
comite de Satu-mare 1383,
comite al Secuilor 1390,
com. de Ugoesa 1392, mort
cătră 1400.

voevod de Maramureș 1368
până la 1398, comite al Se-
cuilor 1390, com. de Ugoesg
1392, mort cătră 1400.

Familia Drăgoșeștilor păstrase credința către regii unguri iar răscoala în contra lui Ludovic pornește din sinul familiei Bogdăneștilor. Ludovic numește *Moldovanul* pe Balk și spune despre acest din urmă că i-a ajutat în *Moldova*, la combaterea lui Bogdan; că au primit acolo mai multe răni, pierzându-și servitorii ce-i aveau, și că au *trebut să părăsască moșii și drepturi pe cari le aveau în Moldova*, pentru a urmări pe rege în Ungaria; de unde urmează că acest Balk trăia în *Moldova* când Ludovic

⁵⁵ Vezi asupra acestei familii și a ramificațiilor ei posterioare E. Picot. *Tableau généalogique de la famille de Dragoș* în *Revista pentru istorie* a lui Gr. Tocilescu, V. p. 310 și urm. Familia acestui Dragoș este alta decât aceea a lui Dragoș Valacul. Dacă se află în ambele familii două nume identice, Drag și Dragomir, ele sunt purtate în familia lui Dragoș Mold. de fiii lui și în aceea a lui Dragoș Valacul de nepoții lui.

a venit aici contra răsvrătorului Bogdan, și că tot aici trăise și tatăl său Sas, care domnise înaintea de el. Sas însă și Dragoș tatăl lui sunt dați de cronici, adică de tradițiune, ca domnind în Moldova.

Această împrejurare ne va sluji spre a limpezi contradicția pe care am arătat-o mai sus că s'ar părea a se întâlni între tradiție și documente.

Limpezirea contradicției. — Am văzut că tradiția atribuie pretutindeni lui *Dragoș* descălecarea Moldovei, pe când din documentele raportate rezultă tot atât de limpede că numele întemeietorului Statului moldovan, a fost *Bogdan*. Apoi toate cronicile cari raportează tradiția țării, pun după *Dragoș* pe un Sas, fiul lui, și apoi pe *Bogdan*. Așa avem următorul șir al domnilor celor dintâiu ai Moldovei, după cele patru mai vechi izvoare cunoscute până astăzi :

LETOP. BISTRITA	ANALELE PUTNENE	CRON. MOLDO-POL.	URECHE
Dragoș	Dragoș	Dragoș	Dragoș
Sas	Sas		Sas
Lațcu	Bogdan	Bogdan	Lațcu
Bogdan	Lațcu	Lațcu	Bogdan ⁵⁶

Cu toată deosebirea în șirul domnilor celor dintâiu ai Moldovei, toate cronicile mărturisesc că domnul cel întâiu al acestei țări, a fost *Dragoș*, și că fiul acestuia a fost *Sas*. După *Dragoș* și *Sas* vin *Bogdan* și *Lațcu* la unele cronici intervertiți ; însă se va vede că urmarea reală este *Bogdan-Lațcu* și nu pe dos. Rezultă clar că șirul celor dinaintea trei domni ai Moldovei este următorul :

Dragoș Sas, (Balk) Bogdan

După tradiție deci se vede că *Bogdan* cel arătat de documente ca întemeietorul Statului moldovan, prin răscoala lui contra autorității maghiare, a fost precedat în domnie de doi alți principii. Cu alte cuvinte *Moldova există ca țară înaintea de a fi înființată ca Stat*, și această împrejurare își găsește foarte ușor deslegarea. Intr'adevăr, cum se poate explica faptul că *Balk* fiul lui *Sas* să aibă proprietăți în Moldova și să se alipiască aici către expediția regelui împotriva lui *Bogdan*? Trebuie numai decât ca acest *Balk* să fi fost așezat în Moldova și anume încă înaintea lui *Bogdan*, căci regele în documentul din 1349 spune că răscoala lui *Bogdan* ar fi avut loc nu de mult (nuper-

⁵⁶ I. Bogdan, *Cronici inedite*, p. 34 și 49 ; [119—120] și I. Bogdan, *Vechile cronici mold.* p. 143 și 193. Ureche în *Letopisețe*.

rime) și, când se duse în Moldova pentru a supune pe Bogdan, întâlni acolo pe Balk Moldovanul, fiul lui Sas.

Pentru ca Balk să ajute lui Ludovic în Moldova, unde se vede că el eră așezat, trebuie ca el sau predecesorii lui să fi ocupat această țară mai de mult timp.

Rezultă deci că înaintea de coborîrea lui Bogdan din munți, veniseră în Molvova alți voievozi din Maramureș, cari păstrasera însă credința și supunerea către regii maghiari, schimbându'și numai locul sălășluinței lor. Aceasta nu putea supăra pe rege, Moldova fiind privită, cu sau fără cuvânt, ca o țară supusă coroanei ungurești, încât coborârea acelor voievozi din munte mai către șes, putea apărea regelui numai ca o strămutare a supușilor săi din o parte de țară în o alta.

Coborârea lui Bogdan din Maramureș are însă cu totul alt caracter; ea este arătată ca o fugă tănuită, prin care acest voevod voi să se substragă de sub autoritatea regelui; deaceea îl vedem îmbiind o mulțime de locuitori a'l urmă într'acolo, câștigând la planurile sale și pe Stan fiul lui Iuga, alt voevod din Maramureș; iar cei cari nu voră să urmeze întreprinderea lui sunt pedepsiți, li se ard casele, li se pustiază moșiile, precum am văzut că s'a făcut cu acele ale lui Gyula și fiilor săi.

Când Bogdan ajunse în Moldova, el dădù aici peste celălalt voevod credincios regelui celui dușmănit de dânsul, anume peste Balk. Trebui numai decât să se nască o luptă între dânsul și vasalul regelui din Moldova. Ludovic alergă în ajutorul acestuia din urmă. Trecând în Moldova ajutat de Gyula, el sprijini aici pe credinciosul său Balk contra vasalului răsvrătit; dar soarta armelor nu le fu favorabilă, de oarece vedem că Balk este nevoit să părăsească Moldova, lăsând aici în mâinile lui Bogdan, drepturi și moșii, și să urmeze pe rege în Ungaria, unde este despăgubit de pierderile suferite în Moldova, prin dăruirea moșiei lui Bogdan, Cuhnea, de care acesta fusese despoiat, ca trădător. Regele întreprinde mai târziu mai multe expediții, pentru a supune pe Românii ce se substrăseseră de sub stăpânirea lui, toate însă fără izbândă⁵⁷. Pământul Moldovei devenise un loc de scăpare pentru toți Românii nemulțămiiți cu guvernul unguresc — și numărul lor eră însemnat. Poporația ei creștea pe zi ce merge,

⁵⁷ Thurocz, in Schwandtner I. p. 241 cap. 39. *Scriptores rerum hungaricarum*, (Ludovicus) fere singulis annis vel in quolibet anno movit exercitum contra aemulos et rebelles et saepius contra Rachenos et Moldavos". Capitoul al III-lea din Thurocz conține cronica contemporană a lui Ioan de Kikullew). *Cron. Budense*, p. 331: „In quolibet tertio anno saepius contra Racenses et Moldavos". Aceste dese expediții dovedesc lipsa lor de izbândă: căci dacă una din ele ar fi fost biruitoare, ce nevoie mai eră de o veșnică a lor reinnoire?

și în curând Moldova deveni o domnie destul de întinsă pentru a putea determina ea singură mersul destinului său⁵⁸.

Astfel deci se deslegează contradicția aparentă ce se arată între tradiție și documente, în sensul acela că Moldova a fost de două ori descălecată, odată ca țară rămasă tot în vasalitatea Ungurilor, de către Dragoș, și a doua oară ca Stat neatârnat, de către Bogdan.

Este însă de observat că chiar Dragoș și urmașii lui, Sas și Balk, de și supt coroanei ungurești, prin poziția geografică, a țării în care ei se strămutaseră, separată de crăia ungurească prin înaltele piscuri ale Carpaților, se bucurau aproape de neatârnat, încât tradiția a putut ușor amesteca revolta posterioară a lui Bogdan, cu înființarea primului voevodat în Moldova superioară, și să atribuie astfel lui Dragoș întemeierea acestui Stat.

Conform cu aceste rezultate dobândite prin critica științelor păstrate de deosebitele izvoare, găsim pe Raguzanul *Giacomo di Pietro Lucari*, al căruia grad de credință l'am analizat mai sus, enumerând în chipul următor pe primii voievozi ai Moldovei: *Dragoș* pe care l face baron din Hust, cetate din Maramureș, *Sas*, *Bogdan*, *Lațcu*. După acest din urmă înșiră pe *Mușatin* (Petru), *Roman* și *Ștefan*; apoi pe *Iuga*, *Alexandru* (cel Bun), *Roman al II-lea*, *Ilie* și *Petru Ciubăr*⁵⁹, arătare ce concordă pentru cei dintâi 4 domni, pe deplin cu șirul stabilit prin documente. Această împrejurare întărește încă și mai mult valoarea arățărilor lui Lucari și pentru părțile acele ce nu pot fi controlate prin documente, anume cele spuse de el relativ la descălecare Munteniei.

În sfârșit existența lui Dragoș în Moldova ca domn, a lăsat chiar urme geografice. Așa se întâlnește numele lui alipit de o câmpie, tocmai în partea muntoasă a Bucovinei, unde încă pe timpul lui Alexandru cel Bun se găsește o câmpie a lui Dragoș⁶⁰. Apoi Neculai Costin spune că ar fi aflat din oameni

⁵⁸ Thurocz, în Schwandter I p. 245 cap. 49: *Huius (Ludovici) tempore Bogdan waiwoda Olachorum de Maram rosio coadunatis sibi Olachis eiusdem districtus in terram Moldaviae, coronae Regni Hungariae subiectam, sed a multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit et quamvis per exercitum ipsius regis saepius impugnatus exstitisset, tamen crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam terram, in regnum est dilatata*".

⁵⁹ *Ristretto* (comp. mai sus p. 18), p. 105: „Nel 1358 *Draghissa*, à Dragoie barone di Ust, città in Transilvania s'insignori de Moldavia, sottomisse i Tartari, e morendo lascio il regno à Sas suo figliuolo il quale riduse la provincia à particolari di Valachia. A Sas seguì *Bogdan*... Morto *Bogdan* venne *Ladsko*, *Mussatin*, *Roman*, *Stefano*... Successe poi *Iuga*, *Alessandro*, *Ilia* che rese il regno feudatario à Poloni, *Romano* Secondo et *Pietro Ciubar*".

⁶⁰ Doc. din 1479, Aprilie în 8 în *Arh. ist.*, I, 1, p. 110.

bătrâni că o biserică de lemn la Olovăț, ar fi fost ridicată de Dragoș Vodă, unde chiar se spune că el ar fi îngropat ⁶¹.

Asupra datei descălecării lui Dragoș, deși nu posedăm științi precise ca asupra acelei a lui Bogdan, totuși avem în cronicile noastre oarecare indicații. Anume aproape toate cronicile pun venirea lui Dragoș în Moldova (descălecatul țării după ele, care nu cunosc și coborârea lui Bogdan, sau mai bine le amestecă împreună) pe timpul regelui Laslău, adică Vladislav, una din acele cronici, cea a lui Ureche, indicând chiar ca dată a acestui eveniment anul 1299, apropiat de domnia acestui rege al Ungariei, al IV-lea cu acest nume, supranumit și Cumanul, care domnește între anii 1272—1290 ⁶².

Am văzut mai sus că pe timpul aceluia craiu s'au întâmplat persecuții cumplite religioase și s'au iscat revoluții cari, între altele au provocat ieșirea unui mare număr de Cumani din Ungaria către părțile Moldovei, după cari Cumani regele luându-se, îi prinde și îi aduce îndărăt. Că ieșirea acestor Cumani a trebuit să se facă către părțile Moldovei și nu ale Munteniei, se vede de pe aceea că regele spune în documentul eliberat lui Thomas, pentru a mulțumi vitejia lui, că „au fugit acei Cumani în părțile și hotarele Tătarilor, peste munți, pe unde niciodată nu mai umblase vre un antecesor de ai mei”. Aceasta însă nu o putea spune Vladislav Cumanul despre Valahia, unde chiar în timpul copilăriei sale, Ungurii făcuseră o expediție contra Voevodului Liten. Și apoi Tătarii nu și întindeau stăpânirea decât spre părțile Moldovei, nu și spre acele ale Munteniei ⁶³.

Este probabil că voevodul Dragoș din Maramureș, credincios Unuștrilor, ca și urmașii săi Sas și Balk, însoți pe rege în expediția lui contra Cumanilor, și plăcându-i „locurile desfătate, cu păduri întinse, pășuni îmbelșugate și ape curgătoare”,

⁶¹ N. Costin, în *Letopisește*, I, p. 59, notă. Faptul că Dragoș și Sas, nu sunt amintiți în pomelnicul mănăstirii Bistrița (Melhisedek în *Revista* lui Tocilescu, II, p. 59), se explică prin aceea că fiind ei credincioși Ungurilor, când veni Bogdan, le va fi șters numele lor din pomelnic. Vezi și C. Kogălniceanu, *Dragoș și Bogdan*, București, 1886, p. 13. Legenda cu biserica de lemn din Volovăț pune rădicarea ei în 1346. Vezi mai multe acte cari reproduc legenda în B. Măzereanu în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXVIII, 1911, p. 318 (70).

⁶² Miron Costin în *Cartea descălecatului dintâiu*, *Letopisește*, I, p. 31 [ed. II, p. 30, ed. Giurescu p. 54]: „până la vremea lui Laslău, craiul creștin unguresc, la al cărui vreme s'au descălecat al doilea rând de Dragoș Voevod țara noastră”. Tot așa arată și Neculai Costin, *Idem*, I, p. 88 [ed. II, p. 81]: „până în zilele lui Laslău, craiul unguresc, când s'au descălecat al doilea rând țara Moldovei de Dragoș Voevod și țara Muntenească de Radu Negru Vodă”. Vezi asupra lui Laslău mai sus, p. 47.

⁶³ Amintim documentul reproduș și mai sus p. 34 din Fejer, V, 3, p. 409, 1288: „pro reducendis Cumanis, qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminibus Tartarorum, quas nemo antecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes”. Asupra expediției contra lui Liten, vezi Vol. II, p. 212.

ce le întâlni în văile Carpaților întoarse către Marea Neagră, rămase aici, strămutându-se din Maramureș.

Astfel s'au întâmplat ambele descălecări, cea a țării Moldovei de Dragoș la 1288, și cea a Statului său de Bogdan în 1348. Ba s'ar părea după un document din 1343 în care Bogdan este horopsit și hulit de rege ca necredincioas și ca fost voevod de Maramureș că el trecuse poate încă depe atunci în Moldova ⁶⁴.

Aceste două coborâri ale Românilor maramureșeni din muntele țării lor către câmpia moldovenească, de și sunt amestecate de tradiție în unul și acelaș eveniment, nu sunt mai puțin doue fapte cu totul deosebite, nu numai prin personajele lor conducătoare, dar și prin caracterul lor. Acea a lui Dragoș avu de pricină dorința Românilor de a căută un traiu mai ușor, către părțile mai joase ale regiunilor carpatine, deci motive economice, fără a se desface însă de supunerea ungurească; cea a lui Bogdan se făcu pentru a scoate pe Români, de sub apăsarea Maghiarilor, analog cu ceea ce făcuse Radu Negru, către părțile sudice cu vreo 60 de ani mai înainte; eră o revoluție politică.

Descălecarea însă a Moldovei, care se dovedește prin documente autentice, că a provenit din partea muntoasă a podișului carpatin, întărește cererea că și în Muntenia lucrurile au trebuit să se fi petrecut tot astfel. Apoi este de observat că dacă tradiția păstrată despre originea Românilor, din poporul roman venit în Dacia pe timpul lui Traian, și cea a descălecării Moldovei, se arată a fi conforme cu faptele într'adevăr petrecute, pentru ce oare nu am dà aceeași crezare și tradiției privitoare la descălecarea Munteniei, cu toate că în privirea și dovezile ce există, de și puternice, și încheieotare pentru orice minte nepreconcepută, totuși nu sunt conținute, ca pentru Moldova, în niște documente, care să refere *deadreptul* la faptul descălecării.

3. CARACTERUL DESCĂLECĂREI

Rumânii și vecinii. — Descălecarea Munteniei și a Moldovei este un eveniment complex, ale cărui împrejurări trebuiesc analizate, pentru a înțelege care a fost natura sa. Faptele ce tre-

⁶⁴ Mihaly, l. c., p. 17, 1343, Oct. 21 Oradia Mare, „quem Bogdan quondam woywoda de Maramarisio, noster infidelis”. La această dată anterioară cu 6 ani se opune însă cuvântul *nuperrime* din doc. din 1349. Se poate că Bogdan disgrațiat de rege să se fi purtat prin Maramureș până în 1348, când se hotărâște a trece în Moldova.

bue să slujască de temelie acestei analize au fost studiate până aici. În rezumat sunt următoarele :

Țările cari erau să fie supuse acestui eveniment, erau împoporate, și anume cu o poporație de obârșie mai ales română în părțile lor muntoase și slavonă în locurile șese⁶⁵. Deși ambele aceste neamuri de popoare începuseră a cunoaște binefacerile unei vieți organizate, încercările către o asemenea viață fuseseră nimicite în formele ei mai superioare, prin furia năvălirii tătarilor, și organizarea lor nu înfățișă decât niște formații cu totul începătoare. Poporul însă lipsit de întocmire definitivă, o cunoștea și o doriă, încât trebuia să primiască o asemenea, ca un dar venit din mâna oricui. Pe de altă parte însă peirea formelor de organizare superioară expunea pe poporațiile ce locuiau în Muntenia și în Moldova, a fi ușor supuse, întru cât lipsindu-le încheierea în State, sau acele ce existau fiind slăbite, nu aveau putința de a se împotrivi.

De peste munți veniră nu numai cât întemeietorii dinastiilor muntene și moldovene, ci și „o mulțime de noroadă”, cum spun cronicile muntene și precum se adeverește și de cronică ungurească, care raportează descălecarea Moldovei⁶⁶. Acest popor care venia de peste munți eră de viță română, și ieșia din niște mici State organizate în chip feudal, cari reproduceau în mai mic, aproape toate elementele și condițiile de viață ce se aflau în întregul mai mare din care făceau parte. El aduse cu sine principiul monarhic al ocârmuirii sub voievozi, nobleța cu drepturile și îndatoririle sale, obiceiul feudal al dăruirii de pământuri și altele mai multe.

Descălecarea, de și făcută de un element numeros, nu aveă caracterul unei cuceriri, căci negăsind descălecătorii împotrivire în țările descălecate, o cucerire nu eră de lipsă. Apoi chiar elementul năvălitor nu eră pe atâta pregătit pentru luptă, cât îndemnat să fugă de grelele asupriri la cari eră expus. Nu cătă el o întindere a stăpânirii, ci o mântuire a existenței sale. Din ambele puncte de vedere, atât al năvălitorilor cât și al năvăliților, ipoteza unei cuceriri cu sabia este înlăturată.

Și cu toate acestea dacă cercetăm efectul pe care descălecarea l'a avut asupra Munteniei și Moldovei, găsim că elementul coborât din munți a pus în lucrare o predominare asupra celui mai vechiu pe care l'a aflat în vale. Este firesc lucru de a admite și cercetările faptelor o adevăresc, că acei ce se hotărâră a'și

⁶⁵ Vol. II, p. 203.

⁶⁶ *Cronica anonimă a țării Românești (Mag. ist., IV, p. 231)*: „Radn Negru mare herțog pre Almgș și Făgărgs, ridicatu-s'au deacolo cu toată casa lui și cu o mulțime de noroadă”. Comp. Thuroz, în Schwandtner I, p. 245 cap. 79: „Bogdan eoadunatis sibi Olachis ejusdem districtus... crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam terram, in regnum est dilatata”.

părăsi case și moșii, pentru a căuta dincolo de munți o nouă patrie, erau elementele superioare și bogate ale societății, și nu cei săraci și mici cari simțiau mai mult sărăcia lor decât asuprirea. Fugarii din Ungaria, năvălitorii către șesurile Dunărei și ale Nistrului, erau cei mai mulți boieri, iar clasa inferioară a societății va fi fost reprezentată numai prin slugile și oamenii de casă ai acestora. Descălecarea avu deci de efect slăbirea elementului boieresc din Transilvania și adăogirea acestuia în țările de la poalele Carpaților, unde boierimea ce se va fi aflat pe aici, se întruni cu acea a noilor veniți ⁶⁷.

Există o dovadă învederată despre predominarea elementului năvălitor. Ea se deduce din numele pe care șerbii l'au purtat îndelungat timp în Muntenia, anume acel de *Rumâni*.

Această denumire fiind îndeobște îndestul de cunoscută, vom raporta numai câteva dovezi în sprijinirea existenței sale. Așa în un document din 1611 găsim pe unul Tudor din Voinești care se recunoaște drept dator jupânului Mihail cu suma de 7700 aspri, și fiindcă era dator jupânului Mihail cu acei bani de un timp îndelungat, îi pune zi pentru cea de pe urmă dată la Sf. Dimitrie, „iar să nu voi plăti asprii la zi, iar eu să-i fiu *rumân* cu feciorii mei și cu toată moșia mea” ⁶⁸. Un alt document din 1617, arată pe unul Pană Armașul care vinde jupânului Hrisca toată partea sa de moșie din Voinești și cu un *rumân* anume Oană, cu feciorii lui drept 4000 de bani gata ⁶⁹. Sunt documente cari pomenesc pe rumâni ca o clasă de popor. Astfel unul din 1612 dela Radu Vodă, apără branștele mănăstirei Argeșul „de către toți oamenii, ori orașenii, ori *rumâni*, ori megieși, ori slujitori, ori cine o fi” ⁷⁰. Mihai Viteazul consfințește prin un așezământ șerbirea țaranului, sub numele de *rumânie*, care până la dânsul era numai obișnuelnică. El spune în hrisovul său: „care unde va fi, acela să fie *rumân* veșnic unde se va afla” ⁷¹. Că așezământu era vechiu se vede din un document dela Constantin Șerban din 1615 care spune despre niște rumâni că ar fi fost ai unor boieri *din moși strămoși* ⁷².

Cum să se explice această întrebuițare a numelui etnic al poporului român, într'un înțeles josnic și aplicat la o clasă degradată a societății?

⁶⁷ În documentul din 1247 am văzut că se vorbește de *maiores terrae* la populația română din munții Valachiei, Vol. II, p. 209. Emigrația oamenilor săraci se întâmplă numai atunci când condițiile existenței lor materiale devin apăsătoare; mai niciodată nu fug ei înaintea unei persecuții politice sau chiar religioase.

⁶⁸ *Arhiva Istorică*, I, 1. p. 8.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 119.

⁷¹ *Magazin istoric*, III, p. 277.

⁷² Mai jos în vol. VI, la cap.: *Starea țaranilor*, unde existența așezământului rumâniei va fi pe deplin cercetată.

Noi credem că este peste putință de a găsi o explicație aiurea decât în faptul descălecării. Se știe anume că unele părți dintr'un popor păstrează uneori numele general etnic al acestuia, ca nume special al tribului lor. Astfel Sclavinii au păstrat în grupul lor numele generic al Slavilor, din care celelalte triburi se numiau Venzi, Moravi, Croați, Ruși, Poloni, etc. Tot așa se pare că și Români care locuiau pe coastele Carpaților spre Valahia, purtau în special numele de Rumâni, pe când celelalte trunchiuri ale lor se numiau Moldoveni, Maramurășeni, Bănățeni, Ardeleni etc.⁷³ Când veni peste acești *Rumâni* descălecarea din Transilvania a *Muntenilor* se făcù o deosebire între aceste două elemente: Muntenii deveniră stăpâni, iar Români sau Rumâni, supuși.

Indoitul nume al Valahiei. — Tot de aci se explică și îngemănarea numelui Valahiei chiar în gura poporului. O țară poate primi mai multe denumiri chiar, date însă de străini. Poporul ce o locuiește va denumi-o îndeobște cu un singur nume. Valahia face o excepție dela această regulă. Ea poartă două numiri chiar la poporul ce o locuiește: *Țara Muntească* și *Țara Rumânească*. Pe când la cronicarii Moldoveni se întâlnește aproape exclusiv numai numele dintâiu, acei munteni întrebuițează mai mult pe acel de *Țara Rumânească* dar uneori și acel de *Țara Muntească*, ceea ce dovedește că tot așa de nedistinct erau întrebuițate ele și în gura poporului însuși.

Mai de samă însă este că chiar documentele unde nu poate fi bănuțită nici o înriurare literară, și anume tocmai acele anterioare sau de pe timpul lui Matei Basarab când *rumânimea*, în înțelesul de șerbie eră în floare, numesc în repețite rânduri Valahia *Țara Rumânească*. Astfel o scrisoare din 1604, tânguirea boierilor munteni, cei refugiați în Moldova, îi ara ă cum unii ce „au fost în *Țara Rumânească*”. Un document din 1635 care conține jurământul de credință făcut de oștirea lui Matei Basarab, atât acestuia cât și aliatului său Gh. Racoti, spune: „noi toți slujitorii *Țărei Rumânești*, căpitani, iuzbași, ceauși, vătășei și toți oștenii, călărimea și pedestrimea jurămu-ne pre numele lui Dumnezeu și pre Sfânta Evanghelie și pre Sfânta preacurată Maria, cum noi vom fi cu toată credința Măriei Sale Domnului nostru Matei Basarab Voevod, care este cu mila lui Dumnezeu Domnul *Țărei noastre Rumânești*”⁷⁴. Un alt document, asupra mănăstirilor închinat, conține titulatura lui Matei Basarab în cuvintele următoare: „Noi Ioan Basarab cu darul lui

⁷³ Că Români s'au numit totdeauna pe ei astfel ne-o spune episcopul Veranciu în veacul al XVI-lea: *Mon. Hung. Istorica Scriptores*, IV, p. 205: „quippe quibus ipsi Valachi utuntur, qui se Romanos nominant”.

⁷⁴ 1604 Hurm., *Doc.*, IV, p. 405; 1635 *Col. lui Traian*, 1874, p. 216.

Dumnezeu Domnitor și biruitor a toată *Țara Rumânească*”, și mai jos iarăși spune: „locuitorii *Țărei noastre Rumânești* dintr’amândouă rândurile”⁷⁵. Un al treilea document din 1562 încheie prin cuvintele: „iar care va rândui Dumnezeu a fi domn și biruitor *Țărei Rumânești*”⁷⁶. În sfârșit mai amintim inscripția pusă de Matei Basarab pe biserica din Câmpulung: „In zilele ducelui creștin Matei Basarab domn în *Țara Rumânească*”⁷⁷. Valahia căpătase numele de Țara Muntenească, dela Muntenii ce se coboriseră în ea. Avea însă mai înainte numele de Țara Rumânească dela „Rumânii” ce o locuiau din vremuri mai vechi⁷⁸. Toate celelalte numiri precum Valachia, Transalpina Havas Alfoeld, Kara Ulag, Kara Iflak, sunt străine, cunoscute și întrebuințate numai de străini.

Fără îndoială că la început, *rumân* nu însemnă șerb, ci numai *supus* și abia mai târziu, când se strică condiția supușilor, acest termen ajuns a însemnă clasa cea mai de jos a societății. Deaceia cu toată această degradare a înțelesului cuvântului de *rumân*, el nu încetează a păstră ca denumire etnică deplina sa valoare, și Miron Costin putea spune cu drept cuvânt tocmai în timpul când rumânia în sensul de șerbie eră în toată floarea ei, că „în Ardeal, Țara Muntenească și Moldova, *poporul se fălește cu numele de Rumân*”⁷⁹. Acest îndoit înțeles al cuvântului se păstrează până târziu. Așa găsim că Dionisie Eclesiarcul, cronicar la începutul veacului al XIX-lea vorbește în mai multe rânduri de poporul rumân, întrebuințând apoi cuvântul și în sensul de șerb. „Apoi n’au avut cum să facă boierii a-i avea *rumâni* mai mult, și s’a făcut deslegarea *rumâniei* Franței, ca și odinioară *rumâniei Țărei Rumânești*”⁸⁰.

O paralelă interesantă a modului cum acelaș cuvânt poate purtă două înțelesuri, unul onorabil și celălalt de rând, se vede în cuvântul de *jupân*. Acest termen care însemnă pe boieri în vremile mai vechi, și eră deci ca și acel de *jupâneasă* dat sofiilor lor un titlu de onoare, păstrează până astăzi această nuanță când îl dăm unui țăran. Este evident mult mai măgulitor pentru un țăran de a’i zice: „*jupâne*” decât „*bade*”. Cu toate acestea aplicat la Evrei, el pierde parfumul său de noblețe și iea unul de răs și bătaie de joc, și acest dublu înțeles se întâlnește chiar astăzi.

Cu tot acest îndoit înțeles al cuvântului *rumân*, nu este mai puțin adevărat că el înseamnă în Muntenia clasa cea mai degradată a societății, cea care eră aproape confundată cu

⁷⁵ *Uricarul*, V. p. 157.

⁷⁶ *Mag. ist.*, I, p. 128.

⁷⁷ Mai sus, p. 29. Vezi și p. 21, nota 20.

⁷⁸ Hasdeu, *Istorică critică*, p. 164.

⁷⁹ În *Poema polonă*, *Arh. ist.*, I, 1, p. 161.

⁸⁰ *Tesaurul de monumente* a lui Papiu Ilarian, II, p. 211.

Țigani, și că dacă poporul se mândria și aici cu numele de rumân, nu o făcea desigur cu înțelesul acestui cuvânt aplicat la șerbire. Unde să găsim însă explicarea acestei stranie denumiri, decât în faptul că poporul român băstinaș al Munteniei, a devenit în urma descălecării supus Muntenilor, și că numele său etnic de Rumân a căpătat prin această supunere un al doilea înțeles, acel de supus; iar condiția supușilor devenind tot mai rea, a ajuns acest termen să însemne pe șerb.

Să cercetăm care a fost condiția poporului român băstinaș al Moldovei, după descălecare. Aici lucrurile par a se fi petrecut cam astfel. Anume am văzut că elementul năvălitor avu de luptat în Moldova chiar, cu niște partizani ai regelui Ungariei. Fără îndoială că populația băstinașă a țării nu va fi fost prea mulțumită de supunerea ei sub Unguri, prin faptul coboririi Dragoșștilor din Maramureș. Când veni deci Bogdan și proclamă neatârănarea, trebuie să ne închipuim că la glasul său vor fi răspuns toți munții dela un capăt la altul al Moldovei, care erau încinși cu o pânză bătută de populație românească. Numai astfel se poate explica energia extraordinară de împotrivire, care puse pe niște fugari în putință de a lupta contra dușmanilor interni și externi totodată, a'i bate și fugări, și a'și mențineă neatârănarea dobândită. Poporul din Moldova, dând însă o mână de ajutor întemeietorului Statului contra Ungurilor, înțelegem că acesta trebui să'l cruțe și să'i respecteze drepturile, mai ales că mai în fiecare an, aveă nevoie de brațul său, spre a respinge atacurile necontenit reînnoite ale Ungurilor.

De aceea în Moldova nu întâlnim acea degradare a numelui etnic la însemnarea de șerb, și numele de Moldovan, pe care poporul românesc îl purtă în Moldova, rămâne totdeauna cu înțelesul numai al neamului, niciodată nu se coboară a însemnă pe șerb care în Moldova poartă numele de *vecin*.

Vecinii par a fi fost la început populația slavonă a Moldovei, acea așezată mai către șes, care mai târziu romanizându-se, apoi mulți din Românii liberi căzând în starea de șerbi, această clasă de oameni deveni și ea o parte din poporul român din Moldova. *Cantemir* ne spune că : „Șerb care să fie curat Moldovan nu este niciunul; cei cari sunt, se trag sau din ruși sau din Ardeleni, cărora Moldovenii le zic Ungureni;... iar aceștia, văzând că nu este drept ca boierul să lucreze și să muncească la boier (*căci toți acei ce erau din sânge român se considerau ca boieri*)și ținând că e lucru nevrednic pentru oameni dedați la arme să se apuce de lucrat pământul, fură siliți tovarășii lui Dragoș, ca să facă prădăciuni în țările vecine, cu învoirea principelui lor, și răpind deacolo cultivatori de pământ, să'i așeze pe proprietățile lor”⁸¹.

⁸¹ Descr. Mold., p. 131.

Notița lui Cantemir conține adevăr și eroare care trebuie despărțite spre a trage din ea folosul ce-l poate aduce. Adevărul este părerea rostită de Cantemir și care reprezintă pe acea a timpului său, că șerb care să fie curat Moldovan nu este nici unul, căci toți acei ce erau din sânge român se considerau ca boieri, părere moștenită prin tradiție chiar într'un timp când nu mai era potrivită cu împrejurările; căci pe timpul lui Cantemir (1711) clasa șerbilor eră compusă tocmai din Români sau Moldoveni, cum am spus parte romanizați din locuitorii slavoni ai țării, parte decăzuți în acea stare din oameni liberi ce fuseseră mai înainte. De aceea să se observe că însuși Cantemir nu spune că șerbii de pe timpul său erau Ruși și Ardeleni, ci că se trăgeau din aceste neamuri. Cât despre explicarea ce principile scriitor o dă asupra originii acestei clase a șerbilor, că ar fi fost aduși din țările vecine, pentru care ar și purtă ei acest nume, „în semn că mai înainte vecini erau acei pe cari fericitul succes al armatelor moldovene i-a adus la jugul iobagiei”, o asemenea explicare eră firească la un scriitor ce eră de părere că țara Moldovei fusese pustie la descălecarea, lucru ce am văzut că nu este exact. Este adevărat, nu că nici un șerb n'ar fi fost de obârșie moldovan, ci cu atâta mai puțin pe timpul lui Cantemir, căna o mulțime de foști proprietari, de boieri chiar, căzuseră în stare de șerbi, dar că marea majoritate a șerbilor fusese la originea lor Slavi. Aceștia însă fuseseră aduși numai în parte din țările vecine „în urma fericitului succes al armatelor moldovene”, cei mai mulți fuseseră aflați de descălecători pe pământul Moldovei.

Tot așa de greșită ca și originea vecinilor este explicarea ce o dă Cantemir asupra termenului ce-i însemnă. Acest termen de *vecin* care se întâlnește uneori și în documentele muntene în locul aceluia de rumân⁸², nu poate fi dedus, cum vrea Cantemir, din înțelesul său comun de *locuitor apropiat cu așezarea*⁸³, ci derivarea însemnării lui de șerb are altă origine care nu are nimic aface cu ideea de apropiere a locuinței (voisinage). Vecinul este definit de Actul pentru desrobirea țăranilor din Moldova din 1749 drept „sătean megieș fără moșie, atâta numai că din sat nu este volnic să iasă”⁸⁴. Sătean megieș este însă arătat de diferite

⁸² Vezi doue documente publicate în *Revista* lui Gr. Tocilescu, I, p. 218 și 221, unul dela Gavril Moghilă din Târgoviște 1618 pentru un *vecin* (în textul slavon *vecinu*) și altul deasemenea pentru un *vecin* dela Alexandru Vodă al Munteniei din 1624. Și în Moldova se găsește termenul de rumân pentru *vecin* 1662. Acad. Rom., XLIV, 69: „Eu Petru feciorul lui Bobe să se știe că m'am vândut rumân jupănesei Grajdanei”.

⁸³ Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 128: „Id verum esse ipsum etiam rustici etymon quod moldavice *vecin* vel *vicinus* sonat, arguit ostendique illos antea *vicinos* fuisse, quos deinde ad rusticana opera armorum Moldavorum felicitas coegit”.

⁸⁴ *Mag. ist.*, II, p. 280.

documente ca *locuitor cu pământ*⁸⁵, încât Actul pentru desrobirea țăranilor, pentru a fi corect, ar fi trebuit să zică că vecin este săteanul *ce a fost* megieș, însă a rămas fără moșie, și nu este volnic să și părăsească așezarea. Terminul de vecin nu poate fi deci redat prin acel de megieș, de vreme ce acest din urmă este negarea chiar a vecinătății, precum vecinătatea este negarea megieșiei, adică a țăranilor cu proprietăți.

Cu toate acestea terminii de vecin, megieș și chiar răzeș au o legătură dată prin înțelesul lor primordial și de om apropiat cu așezarea. Căci răzeș vine nu dela *hereditas* cum o susțineau latiniiștii ci dela *răzor răzoraș* = brazdă despărțitoare între două ogoare. De aceea un document vorbește de niște ocini cari se *răzesc* sau se *răzoresc* adică se ating cu altele⁸⁶. Aceste înțelesuri alunecară cu timpul: megieș și răzeș către acel de om liber, vecin către acel de rob al pământului⁸⁷.

Terminul de vecin cu toate că avea și înțelesul său comun de locuitor ce stă aproape de altul, cu casa lui (voisin, Nachbar), mai avea și un altul acel de *locuitor* pur și simplu; prin stricarea condiției clasei locuitorilor săteni, el capătă și acel de șerb, și această bifurcare a înțelesului se vede încă în limba latină poporană. Înțelesul termenului *vicinus* ca locuitor pare chiar a fi acel primordial, întru cât el vine dela *vicus* = sat, și acest înțeles vechiu este păstrat în limba latină vorbită, pe când celălalt sens al cuvântului de locuitor apropiat este dat mai cu osebire de limba literară. Cuvântul *vecin* în înțelesul de locuitor, din care apoi Românii trăsese rădăcina pe acel de șerb, se găsește deci încă din epoca romană, și tot din acest timp trebuie să fi existat cel puțin în sămânță și lucrul la care se rapoartă⁸⁸. Se înțelege dela

⁸⁵ Cităm mai multe documente neaște din *Condica logofeției lui Brâncoveanu*. Unul din 1693 vorbește despre niște Rumâni cari au fost *megieși și slujitorii cu ocinele lor* din sat din Sasca Mică de mai înainte vreme și tot au fost niște oameni slobozi și în pace de rumânie părinții lor și ei". Un altul din același an spune despre o moșie Puțurile „că ar fi *megieșască* și că au făcut o vânzare toare stăpânului ei". Alt document din 1695 arată cum „niște oameni din Găești fost'au *megiași* cu toate moșiile lor încă de mai înainte vreme". Un al 4-lea document din 1699 adaugă că „ocina din Delga mai dinnainte vreme fusese *megieșască* a lui Steria logofătul". (Vezi *Condica* citată la p. 35, 110 și 330, al 4-lea document în condica documentelor din *Arhiva Statului*, II, No. 5).

⁸⁶ S. G. Loginescu, *Legi vechi românești, Pravila Moldovei*, 1912, p. V, unde citează un doc. din 1795 din col. *Acad. rom.* Această derivare a luat-o d. Longinescu din Gădeii, *Contribuțiuni la istoria socială a țărânilor*, Indice. Vezi și doc. citat. de Sebastian Radovici, *Moșnenii și Răzeșii*, 1909 p. 3.

⁸⁷ De aceea întâlnim uneori îmbinarea *Vecini megiași*, 1633. Ghibănescu, *Surele și Izvoade*, III, p. 117.

⁸⁸ *Lex Salica*: „Si autem quis migraverit in villam alienam et si aliquid infra 12 menses secundum legem contestatum non fuerit, securus ibidem consistat sicut et alii vicini". *Itinerarium Hadriani*: „Die Mercuri in aurora egressi concessimus Viterbiam civitatem quam, ut reor, mille vicini colunt". *Consuetudines Galliae municipales*: „Vicini tribus modis fieri: primo quidem cum quis filius

sine că la origine atât *vecinul* cât și *rumânul* erau departe de a avea acea poziție înjosită în care îi vedem în urmă, și că deci nici înțelesul acestor cuvinte nu era același cu cel de mai târziu.

Românii aduseseră acest termen de vecin cu ei din Maramureș, unde el era cunoscut încă înainte de coborîrea lor în Moldova, în înțelesul de locuitor, ca și în izvoarele apusene. În documentul din 1355 a regelui Ludovic, analizat mai sus, se găsește și procesul verbal al punerii în stăpânire a lui Gyula și a fiilor săi în moșiile lor, din care fuseseră scoși de răsvrățitorul Bogdan, și însărcinatul cu această reintroducere în stăpânire, Ioan fiul lui Iuga voevodul Valahilor din Maramureș, raportând regelui în 1349, despre îndeplinirea însărcinării sale, îi spune că „vroid să pună în lucrare ordinul lui, a mers la fața locului la numitele moșii în Maramureș, și adunând pe toți Knezii zisului pământ și pe vecinii ce se megieșesc cu ei, au înapoiat acele moșii, negăsind nici o împotrivire, vechilor lor stăpâni”⁸⁹.

Dacă nu așezământul vecinilor, cel puțin numele și înțepătura lui era deci cunoscut Românilor înainte de descălecarea. El dobândi caracterul șerbirei numai cât mai târziu, când elementul de peste munți schimbă în apăsare stăpânirea lui pe coastele exterioare ale Carpaților și în șesurile așternute la poalele lor. Aceștia căpătară numele de *vecin* în Moldova, de *rumân* în Muntenia, încât *originea condiției înjosite a unei părți din țărănimea română, se urcă la faptul descălecării*. Este sigur că la început vecinii și rumânii aveau încă proprietatea lor de pământ și se deosebiau de oamenii liberi numai prin împrejurarea că erau obligați a presta o câțime de muncă boierului, în cuprinsul moșiei căruia ei se aflau. Perzându’și mai târziu ocinele lor, ei ajunseră a fi împiedicați și de a se mută de pe o proprietate pe alta, și se adunară, tot mai mult pe capetele lor,

vel filia ex urbe ortum ducit... Si homo non vicinus in conjugem vicinam accipat neque is neque liberi vicinagio iure gaudeant”.... Vidua omnem vicinitatem faciat i. civium omnia onera subeat, excepto exercitu”. Toate conținute în Ducange *Closarium mediae et infimae latinitatis* s. v. vicinus.

⁸⁹ Revista pentru istorie a lui Tocilescu, V, p. 167: „Excellentissimo domino coram Ludovico dei gratia regi Hungariae, Iohannes filius Ige, Woywodae Olachorum de Maramoros.... quod cum nos direxitis ut eidem Gyula et filiis suis villas Gyulafalva et Nyires vocatas.... statuere debemus. Nos igitur prout vestris praeceptis tenemur optemperare, accessimus in Maramorissium ad faciem praedictarum villarum, convocatis omnibus Kenezis terre praedictae et vicinis comenaneis suis, villas praedictas,.... recto contradictore carente.... statuimus et signavimus eidem Gyula iure perpetuo possidendam (sic), in cuius rei testimonium.... Anno MCCCXL nonno—Terminul *cometaneus* înseamnă după Du Cange, *Glossarium*, s. v. cometanei, „*contermini* quorum territoria et agri eadem meta isdenque terminis distinguntur”. Se vede că deci *vicini* nu însemnau oameni apropiați cu locuințele, ci pur și simplu locuitori, de oarece spune despre acei vecini că erau cometanei, ceea ce în cazul când sub vecini s’ar înțelege megiași ar fi un pleonasm, căci atunci vicini cometanei ar însemna vecini cari erau vecini.

toate acele condiții înjosoare, ale cărora întrunire constituia caracterul vecinătății în Moldova și al rumâniei în Muntenia ⁹⁰.

Predomnirea descălecătorilor. — Descălecarea nu a fost o cucerire, ci mai mult adăpostirea unor fugari din regiunile carpatine, dincoace peste munți. In efectele ei asupra populației originare a Munteniei și Moldovei, ea nu se deosebi însă mult de caracterul unei supunerii violente a acestor țări. Explicarea acestui fapt stă în deosebirea elementului năvălitor de acel năvălit: cel întâiu nobil, avut, cu o organizație militară; cel al doilea simplu, mai ales țărănesc și rășchirat, fără nici o legătură, pe întinsul teritoriu al țărilor române. Se repetă însă odată veșnicul adevăr conținut în fabula ariciului cu sobolul: oaspele deposedă pe gazdă.

Totuși unele regiuni, tari prin natura lor, păstrară față cu descălecătorii oarecare neatarnare. Astfel fură în Muntenia banatul Craiovei și Vrancea, iar în Moldova Câmpulung și Tigheciul.

Repezițiunea cu care se întinseră Statele Munteniei și a Moldovei până ce ocupară întregile regiuni ce le cuprindeau mai în urmă, dovedește încă mai mult, că răspândirea Românilor transcarpatini nu întâlni în țările dunărene o împotrivire, și că deci emigranții de peste munți așezară aici o adevărată stăpânire, necombătută întru nimic de elementele autochtone.

Stăpânirea politică se întindea odată cu cea privată a Românilor ce se coborâu din munți către Dunăre, Nistru și mare. Intinderea valului se făcu prin dăruiuri de sate către tovarășii domnilor și prin desfundarea pădurilor „întregi” adică neumblate în cari oamenii întemeiau pometuri, livezi și prisăci. Pădurile erau privite ca *res nullius* și locurile desfundate deveniau proprietatea celor ce le curățiau. Așa un document din 1631 dă dreptate, în un proces pentru o prisacă iscat între Ștefan Bechea, și Procopie Călugărul, celui dintâi, pe temeiul că „prisaca cu pometul și cu tot venitul lor ce se află în un loc ce se chiamă Cotisca, aceea o a descălecat și o a curățit Ștefan Bechea cu fomeia și feciorii lui din loc de pădure întregă” ⁹¹.

⁹⁰ D. Justin Lupus, *Apropriațiunea fondurilor rurale*, p. 26, crede că rumânii și vecinii erau populația agricolă a șesului, iar păstorii ce se coboriseră peste ei din munți, muntenii. Rumânii însă și vecinii sunt opuși în raport cu proprietatea, cu megieșii, moșnenii sau razeșii, iar aceștia sunt toți arătați de numeroase documente (vezi unul în nota 85 mai sus) că posed ocinele lor. Cum ar fi putut păstorii să aibă proprietăți și prin pierderea lor să se coboare în rândul rumânilor?

⁹¹ Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, p. 85. Alt doc. care recunoaște că o prisacă după legea țarei este dreaptă a lui Ștefan „tăietorul și curățitorul aceluia loc”. *Ibidem*, p. 95.

Astfel Muntenia atinge, precum vom vedea, puțin timp după constituirea ei, țărmurile Mării Negre. Intinderea aceasta s'a făcut fără îndoială înainte de înființarea principatului Moldovei, de vreme ce găsim pe acesta lățind stăpânirea sa numai cât până ceva mai jos de Bacău și Bârlad, și tocmai Ștefan cel Mare răpește ținutul Putnei dela Munteni"⁹². În 1348 Bogdan întemeiază Statul moldovenesc și nici nu trec 30 de ani când întâlnim în Cetatea Albă, lângă țărmurile Mării Negre, un administrator al lui Iuga Vodă cel I din 1375. Apoi dacă pedeparte se constată fără nici o îndoială existența unei populații de baștină la epoca imigrării coloniilor de peste munți, iar pe de alta se vede că stăpânirea acestora se întinde așa de repede și fără a întâlni nici un soi de împotrivire, nu se dovedește, prin însuș aceste împrejurări, că Românii de peste munți deveniră *stăpânii primiți de bună voie* ai populației originare?

Cercetarea caracterului limbei române va întări încă părerea că elementul năvălitor fu îndestul de puternic, nu numai spre a determina alcătuirea politică a Statelor române, dar încă spre a imprima populației băștinașe felul său de a fi.

Am văzut aiurea că limba română nu posedă la nordul Dunărei nici o deosebire dialectală. Toate schimbările ce se observă în vorbirea Românilor din deosebitele părți ale Daciei Traiane constau numai în unele cuvinte particulare. Nicăeri această diferențiere nu atinge formele limbei, care rămân pretutindeni rigurose aceleași, încât deosebirile poartă caracterul unor provincialisme, și nu acel al unor variații dialectale. Aceasta este cu atât mai afară din cale, cu cât regiunea cuprinsă de neamul românesc dela nordul Dunărei are o întindere de 300.000 kilometri patrați, adică pe atât cât e întreaga Italie și mai bine de jumătate pe cât cuprinde Franța. În aceste depe urmă țări deosebirile dialectate sunt de tot însemnate, așa că Normanul nu înțelege pe Gascon, Lombardul pe locuitorul din Romagna și Piemontezul pe Venețian. Dinpotrivă la Români, afară de câteva rari cuvinte, și de unele particularități în rostire toate părțile acestui popor vorbesc una și aceeași limbă : Maramureșanul înțelege fără nici o greutate pe Dobrogean, și Bucovineanul pe Românul din Banat⁹³.

Pe lângă această unitate atât de deplină a limbei române, trebuie să mai atragem luarea aminte asupra unei particularități limbistice de cea mai mare însemnătate, anume înfățișarea de cuvinte de obârșie maghiară, în toate țările locuite de Români, chiar și în acele unde Maghiarii n'au călcat niciodată, precum în Valahia răsăriteană sau Bucovina. Din aceste cuvinte cităm : *alerga, amăgi, aripă, atârnă, bântui, bardă, belșug, cheltui, chin,*

⁹² Hașdeu, *Ist. crit.*, p. 10.

⁹³ Vol. II, p. 44.

chip, cotori, făgădui, plin, gingaș, gând, horn, hotar, îngădui, lepădă, mântui și altele, peste tot vreo 100 de cuvinte întrebuințate pretutindeni ⁹⁴.

Cum se face că Românii din câmpia sudică-răsăriteană, vorbesc identic aceeași limbă cu Românii din Carpați? Cum se poate să se afle cuvinte de origină maghiară la niște grupe de Români ce n'au venit nici odată într'o atingere mai strânsă cu poporul Maghiar? Aceste două împrejurări pot fi explicate numai într'un singur chip. Românii au locuit în munți, unde se purtau din loc în loc cu turmele din cari își agonisiau traiul lor coborându-se și în văile lor sudico-răsăritene după ce parte din ei se răschirară de trunchiul de peste munți. Această frământare și neconținută atingere a deosebitelor ramuri ale nației române a adus unificarea cea atât de deplină a limbei, pe când viața poporului francez sau italian, mai așezată, a produs deosebiri dialectale. Țările de peste munți, fiind însă ocupate de Unguri, cari se așezară în curând între Români, conviețuirea alăturarea cu ei introduse în limba acestora elementele maghiare.

Când Românii se coborâră din munte la câmpie, ei au fost îndestul de numeroși spre a putea impune tuturor locuitorilor țărilor descălecate un tatea l'mbei adusă de ei, precum și elementele maghiare, pe cari ei le deprinseseră încă în centrul cetăței Carpaților.

Precumpenirea deci a limbei românești, vorbită de dincolo de munți, în văile Dunărei și a Nistrului, presupune o predominare atât politică cât și socială a elementului coboritor ⁹⁵.

Intemeierea Țărilor Române își are deci obârșia în cetatea Carpaților. Această împrejurare, odată constatată într'un chip evident, face peste puțină ipoteza unei părăsiri a Daciei de Daco-Romani și a unei reîntoarceri a lor la nordul Dunărei, din regiunile așezate la sudul acestui fluviu. Intr'un așa caz ar trebui să întâlnim pe Români în șesul muntenesc și moldovenesc întâiu, și numai prisosul acestui popor să treacă peste munți în țările carpatine. În loc de aceasta ce aflăm? Că urmele cele mai vechi ale Românilor se află în regiunea muntoasă a Daciei, și că numai târziu ei se coboară către vale și șes. În loc de a găsi deci pe Români, urcând dela Dunăre spre munte, cum ar cere-o ipoteza reîmigrării, îi aflăm coborând dela munte către Dunăre împreună cu capitalele statelor lor. Acest ultim argument, în

⁹⁴ Se înțelege că regiunile române de sub stăpânirea maghiară numără mult mai multe elemente de acest fel. Vezi enumerarea acestora și enumerarea celor întrebuințate în toată întinderea Daciei Traiane în Simeon C. Măndrescu, *Elementele ungurești în limba română*, 1892.

⁹⁵ În acest sens trebuie aplicat la ambele țări române observația lui *Dlugosz*, p. 1122: „Valachi veteribus dominis colonis Ruthenis, primum subdole, deinde abundante in dies multitudine, per violentam expulsis, Moldaviam occuparunt”. Nu îi goniră, dar îi desnaționalizară.

chestia continuității Românilor la nordul Dunărei, se arată așa de încheietor, încât numai rea voință sau rea credință ar putea să'i tăgăduiască valoarea.

Evenimentele istorice își prelungesc lucrarea lor, până adânc în măruntaiele viitorului, și cu cât un eveniment este mai însemnat, cu atâta mai trainică este înriurirea lui. Descălecarea Românilor de peste munți a determinat în mare parte istoria întreagă a poporului român din provinciile dunărene. Crescut în aceleași gâturi ale munților Carpați, înzestrat cu aceeași limbă, cu aceleași obiceiuri și așezăminte, poporul românesc coborât în ambele țări surori, trebuie să dea naștere unei istorii aproape identice în Muntenia și Moldova. Aceleași zile de fericire și de restriște, aceleași înriuriri exterioare care hotărâră în mare parte mersul dezvoltării lor. Deaceia istoria ambelor țări samănă nu numai prin originile sale, ci și în tot decursul ei întâlnim un paralelism surprinzător, care își are explicarea lui aiurea decât în oarba întâmplare. Așa Mircea și Ștefan, Ion Vodă cel Cumplit și Mihai Viteazul, Matei Basarab și Vasile Lupu, Brâncovanu și Cantemir, Caragea și Calimah, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, iar în privirea fenomenelor obștești căderea sub Turci, înriurirea grecească cu toate urmările ei până la Epoca Fanariotă, dezvoltarea culturii românești, înriurirea franceză, amestecul Rușilor, intervenția Europei, renașterea națională și apoi mai încoace restrângerea tot mai aproape a firelor vieței, până ce se contopesc ambele țări într'un corp unitar — toate aceste împrejurări își găsesc explicarea lor în faptul că eră istoria aceluiași popor, împărțit numai din întâmplare în două State deosebite. Întâmplătoare nu este asemănarea, ci desbinarea lor. Deaceia și trebuiau ele să sfârșască, prin unire, menirea lor din vechi, încă de atunci de când pornise ambele șiroae din creștetul Carpaților, pentru a da în valea roditoare naștere unui riu mare, plin și unic. Forma de astăzi a Statului român liber a fost determinată de descălecarea. Unirea Munteniei și a Moldovei, are în ultima analiză o cauză geografică, căci natura a hotărât totdeauna formele create de mintea omenească. Tot o cauză geografică explică și deslipirea ramurilor ieșite din trunchiul rămas în centrul Carpaților, anume așezarea acestor munți în mijlocul poporului românesc, cari munți se opun mult mai puternic întrunirii lor decât toate piedicile politice.

II

MUNTENIA PÂNĂ LA VLAD-ȚEPES

1290—1456

1. PREDECESORII LUI MIRCEA CEL MARE

Radu Negru, 1290—1310.(?)¹. — După ce am studiat faptul descălecării să căutăm a culege puținele științi ce ni s'au păstrat asupra întemeietorului Munteniei.

Radu Negru trecând munții se oprește întâiu la Câmpulung, oraș care există în Muntenia înainte de coborârea lui Radu din Făgăraș. Numele său îl arată a fi de origine românească. Poziția lui însă, așezată chiar în coastele Sașilor din țara Bârsei, atrăsese de timpuriu în sinul lui oameni din acest neam, și de aceea găsim încă din anul 1300, pe unul Laurentiu, căpitenia Sașilor petrecători în Câmpulung, mort și îngropat în mânăstirea catolică de acolo².

Cum descalecă în Câmpulung, Radu Negru vrea să și veșnicească numele prin zidirea unei mari și frumoase biserici, începută chiar în anul sosirii sale de peste munți și sfârșită în anul următor 1291, de când eră datată piatra ei comemorativă³. Apoi în anul următor 1292, el pentru a face ca să fie mai cu supunere primită a lui stăpânire, în contra căreia poate începuseră a se arăta oarecari împotriviți, conferă cetățenilor Câmpu-

¹ Cronologia până la Mircea cel Mare, 1386, este cu neputință de precizat, în starea de astăzi a izvoarelor. Inceputul domniei lui Radu Negru l'am fixat la 1290, după studiul făcut la descălecarea Munteniei; moartea lui la 1310, după Lucari.

² Hasdeu, în o excursie făcută de el în Transilvania, a aflat o copie a unei inscripții a căreia piatră s'a pierdut, în manuscrisele lui Kemeny: „Hic jacet comes Laurentius, comes de Campolongo, anno MCCC". *Columna lui Traian*, 1874, p. 125.

³ Mai sus, p. 31.

lungului, mai multe privilegii, cari rămân în ființă până adânc în vremile de mai târziu ⁴.

Nu stătù însă mult timp Radu Negru în Câmpulung, și fiindcă își putea întinde fără piedecă domnia către Dunăre, el simți nevoia de a cobori și capitala lui mai spre șes, și o strămută la Argeș, oraș pe care se vede că Radu Negru îl întâlnește în cale și Câmpulung, și în care el zidi o curte de locuință, primind din această pricină numele de Curtea de Argeș pe care îl păstrează până astăzi.

Știm că încă înaintea de descălecarea începuse a se înjgheba pe teritoriul Munteniei, mai multe State din care rămăseseră chiar după cumplita năvălire tătară, (1241), niște urme prin părțile mai adăpostite. Astfel am văzut că în 1234 există fără îndoială o viață organizată la Românii din Vrancea, și în 1247 se află în munții Olteniei Statul voevodului Lytuon iar în acei ai Munteniei mari Statul voevodului Semeslau. Despre acel din Oltenia mai știm din cronica persiană a lui Raschid, că eră sub ascultarea familiei Basarabilor, și din alt document, că eră destul de puternic pentru a opune în 1273, poate tot sub acelaș voevod care apărase ducatul său de năvălirea tătară, o împotrivire cerbicoasă regelui unguresc Vladislav care trebui să'l calce cu armele și să'l supună după o grea luptă în care căzù apărând libertatea Românilor, Barbat fratele voevodului.

Se vede deci că dintre Statele urzite pe teritoriul muntean, nici unul nu avea puterea și virtutea celui de peste Olt. Când însă veni dincolo de munți marele voevod al Făgărașului, Radu Negru, „Băsărăbeștii cu toată boierimea ce eră mai înaintea peste Olt, (*maiores terrae* din documentul din 1247), s'au sculat cu toții de au venit la Radu Negru, închinându-se, să fie sub porunca lui, și numai el să fie peste toți stăpânitor“ ⁵. Această închinare de bună voie a capului acelei regiuni către domnul de peste munți, a căreia amintire s'a păstrat de tradiția munteană, este adevărată prin poziția de mai târziu a banului Olteniei. Este cunoscut că pe când în Moldova rangul boieriei banului eră mic, venind după paharnic ⁶, în Muntenia banul Craiovei eră cea mai înaltă boierie, îndată după domn și cu mult mai presus de toți ceilalți dregători ai curței. Nu numai atâta, dar banul de Craiova, aveă chiar, în deosebire de ceilalți, o *putere teritorială* care se întindea tocmai asupra celor 5 județe de peste Olt, unde se exercitase din timpuri vechi autoritatea voevozilor acelei regiuni. Baltazar Walther, în descrierea faptelor lui, Mihai Viteazul, spune despre banul de Craiova că este „prefectul acestui mare ținut al

⁴ Mai sus p. 26, hrisoavele Câmpulungului.

⁵ Cron. anon. în *Mag. ist.*, IV, p. 232.

⁶ Neculcea în *Letopiseșe*, II, p. 313. [ed. II, p. 284] textul spune că „după spătarul cel mare“.

Țării Românești. El trage toate veniturile de peste an ale acelei însemnate părți de țară. Afară de aceste, atât în privirea demnității sale *din vechi așezate*, cât și pentru apărarea marginilor țării, întreține 200 de Cazaci și mai mulți presidiari români”⁷. Deasemenea ne spune și raportul unui misionar catolic, din anul 1688, că „după principe e banul; dregătoria lui e să șadă la Craiova; are dreptul de a judecă în cauzele criminale și în oarecare civile ca și principele, însă dela Poarta de Fier până la Olt”. Banul Olteniei avea un divan aparte și tocmai ca și domnul Munteniei⁸. Aceste drepturi excepționale ale banului de Craiova, păstrate până adânc în timpurile mai noue, ne arată că autoritatea lui avă un caracter teritorial; că eră un soiu de vasal al domnului Munteniei. O asemenea poziție a banului în sinul Statului muntean nu se poate explica, decât prin anexarea acelei regiuni către corpul mai mare de care ea se alipi. Fiindcă nici un izvor nu ne arată că banatul Olteniei să fi fost cucerit după descălecare, suntem siliți să primim de adevărate spusele tradiției care ne arată acest ducat închinându-se de bună voie descăleătorului Statului muntean.

Cu nici un preț nu se poate primi părerea că înființarea statului muntean să fi plecat din Oltenia, căci atunci ar trebui să găsim Muntenia Mare vasală celei de peste Olt.

Cum se face însă că Banul Basarab să fi primit fără împotrivire știrbirea autorității sale, în favoarea principelui venit de peste munți, când un predecesor al său, Lyten, își pusese viața în cumpănă pentru a respinge autoritatea statului maghiar care eră mult mai puternică decât cea a fugarilor Români, ce căutau nu cucerire, ci adăpostire în văile Munteniei? Români din Muntenia, dacă primiră cu brațele deschise pe descălecători, o făcură fiindcă vedeau în această imigrare a unui element de aceeași limbă și de același neam, o întărire a propriului lor popor, și o consolidare a libertății, a dorinței lor tot mai vie după un traiu neatârnat. Radu Negru eră și el din familia Basarabilor, încât închinarea banului Olteniei se explică dacă o privim ca îndeplinită către un mai mare al neamului. Și această comunitate de origine a stăpânilor Făgărașului cu acei ai Olteniei, trebuie să ne mire cu atât mai puțin cu cât până târziu întâlnim Basarabi în părțile Transilvaniei⁹.

⁷ Vezi *Tesaurul de monumente* a lui Papiu Ilarian, I, p. 8.

Mag. ist., V, p. 42. Asupra divanului vezi Ghibănescu, *Surete și Izvoaie*, VI, p. IX.

Doc. din 1435 care despoaie pe Knezii români Kosta, Stanciul și popa Volcul de Knezatele lor, pentrucă fugise în Moldova, și le dă: „*Mihaili Bazarat et Ioanni, filiis Ioannis et per ipsum filiis eorum ipsorumque heredibus et posteris Fejer*, XI, p. 504). Alt doc. din 1398 din colecția Kemeny în *Transilvania* lui Baritz: „*Ubi tunc praenotati Kenezii Ianustium Basaraba et Costa responderunt*” Asupra ipotezei descălecării din Oltenia, vezi adaosul dela sfârșitul acestui volum.

În o poziție analoagă aproape cu cea a Banatului Craiovei, găsim și pe populația română din Vrancea, care păstră încă pe timpul lui Cantemir, și după trecerea ei de sub Muntenia la Moldova, prin cucerirea lui Ștefan cel Mare, vechea ei autonomie. „Republica consistă, după cum ne spune principele scriitor, din 12 sate, încunjurate din toate părțile de munți înalți, mulțămindu-se ca și Câmpulungul, (din Bucovina), cu creșterea oilor, și necunoscând plugul. Locuitorii ei plătesc de asemenea principelui, pe fie ce an un tribut; iar în celelalte se ocârmuiesc după legile lor, și nu primesc nici ordinele nici judecătorii domnului”¹⁰. La aceeași stare excepțională s’ar putea atribui și privilegiile încuviințate Câmpulungilor din Muntenia.

Intrunirea Munteniei într’un singur trup se făcù probabil chiar sub Radu Negru, și nu prin măsuri violente, pe cari nici ar fi putut să le iee fugarii de peste munți, cu toată desorganizarea în care se aflau Statele existente pe pământul unde veniau să facă „țară nouă”. Radu Negru desfăcându-se cu dușmănie de regatul maghiar și punând mâna pe Muntenia spre a se face neatârnat, trebuia în prevederea unei împotriviri a Ungurilor la scopurile sale, să caute a’și face niște aliați din principii ce domniau la sudul Dunărei, cari și ei aveau interes de a combate prea marea lățire a elementului maghiar.

De aceea îl vedem că îndată ce se așază în Muntenia, el caută o încuscrere cu regele Sârbiei, Ștefan Milutin, căruia îi dă pe fata lui în căsătorie. Această împrejurare reiesă din următorul loc al lui Nicefor Gregoras, scriitor bizantin contimporan cu înființarea Statului muntean. El ne spune anume că „Ștefan Milutin peți cam pe la 1300 pe Evdochia sora împăratului Andronic, cerere care aduse pe împărat în o mare încurcătură, fiindcă, de și el ținea la prietenia regelui, sora lui însă refuză să’l iee în căsătorie, de oarece regele fusese căsătorit încă de trei ori. Cu cea d’întâi femeie, *fiica principelui Valahiei*, nu trăise decât pușin timp și o retrimisese în patria ei. Luând în căsătorie pe sora femeiei frăține-său, pe care o scosese dintr’o mănăstire; dar biserica nevoind să recunoască legitimitatea unei atare însoțiri, principele fu nevoit s’o lepede curând după aceea, și el luă în căsătorie pe fiica domnului Bulgariei, Sfendislav; dar răcindu-se iubirea și către aceasta din urmă, caută acuma o încuscrere mai strălucită”¹¹.

Mai întâiu trebuie să constatăm că Valahia în gura lui Nicefor Gregoras care numește Imperiul Valaho-Bulgar de peste

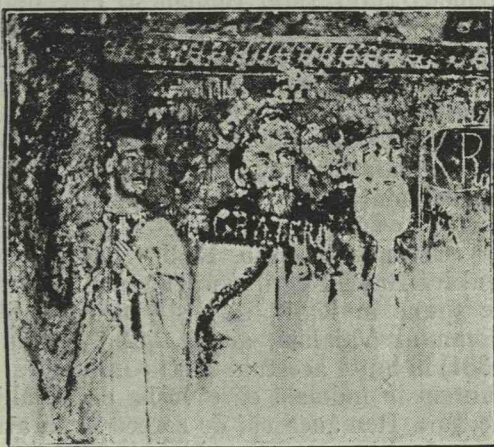
¹⁰ Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 124.

¹¹ Nic. Gregoras, Bonn, I, p. 203: „τῆ γὰρ πρώτη Ἰηγατρί τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος ὁδῶν χρόνον τινὰς συνοικήσας εἰτε αὐτὴν μὲν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν βρεψάμενῆν... ἄγεται δὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἄρχοντος Σφενδοσλάβου σέζυγον τρίτην αὐτῆν“.

Dunăre Imperiul Bulgăresc și pe toți împărații din dinastia română a Asaneștilor îi face Bulgari, nu se mai poate raporta la o Valahie de prin peninsula Balcanului, precum bună oară la Valahia Mare a lui Nicetas Choniates sau a cronicarilor Impărăției Latine din Constantinopole.

Intru cât Nicefor ne spune că Milutin avuse trei femei, cea dintâiu din Valahia, iar a treia din Bulgaria, el face însuși o deosebire între Imperiul Valaho-Bulgar, care pe timpul lui nu se mai numia astfel, ci Bulgar curat, și Valahia, încât este învederat că sub numele de Valahia el nu mai poate înțelege încă odată Impărăția Valaho-Bulgară. Nu poate deci să se refere Valahia lui Nicefor Gregoras decât la Muntenia, iar principele a cărui fiică Milutin¹² o ținuse în prima lui căsătorie nu poate fi decât Radu Negru.

Această repede schimbare de însoțiri din care numai cea d'întâi fusese legiuită, iar celelalte două nu, reiese chiar din textul lui Gregoras care spune că cu cea d'întâi femeie, fiica principelui Valahiei, un trăise decât puțin timp și o retrimisese la tătăl ei. Pe a doua soție fu nevoit să o lepede curând, biserica nevoind să recunoască o însoțire cu sora femeiei fratelui său. Cu a treia în sfârșit, chiar dacă ar fi trăit ceva mai mult până să i se

Radu Negru și Alexandru Basarab pe păretele Bisericii numite din cetatea lui Negru Vodă.

¹² Ștefan Milutin se naște la 1253 și domnește în Serbia dela 1281—1321. Părerea că principele Valahiei din Nic. Greg. ar fi acel al Munteniei a fost susținută întâiu de Klein (Samuel Micul) învățatul Român din Transilvania, în *Analele sale* ce au rămas până acuma neditate. Engel, reproduce fragmentul privitor la această întrebare în *Ungarische Geschichte*, I, p. 436. Engel combate însă pe Klein, susținând că τοῦ τῆς Βλαχίας ἄρχοντος trebuie raportat la principele bulgar Tertere. Am arătat în text pentru ce Nic. Greg. nu poate sub Valachia, să înțeleagă încă odată Bulgaria. Engel însă spunând că principele Valahiei ar fi Bulgarul Tertere, uită că Tertere 1294 era tatul lui Sfendoslav (1294—1322) și deci și a surorii sale, pe care o luase Milutin, și că Nic. Gregoras, spune că aceasta fusese a treia soție a lui Milutin. Prin urmare acea dintâiu, fata principelui Valahiei trebuie să fi fost o alta. (Vezi tablourile genealogice ale acestor familii în Stritter, *Memoriae popularum ad Danubium incolentium, Bulgaria*, p. 440; *Servica*, p. 127).

răciască iubirea către dânsa, încă răstimpul de 10 ani fusese îndestulător pentru ca Milutin să schimbe pe cele trei soții și să umble în 1300 după a 4-a însoțire mai strălucită. Sub numele de Voevod al Valahiei însă nu se poate înțelege Lyten cel din 1272¹³, ci domnitorul Valahiei unitare din 1290, de oarece Lyten nu apare nicăiri ca Voevod al Valahiei, ci ca acel al unui ducat din Cumania.

De și din motive personale cari au rămas necunoscute, încercarea lui Radu Negru de a stabili, prin înscrisire, niște relații politice prietenoase între el și principii slavoni de peste Dunăre, nu izbutise, totuși vom vedea că această politică a întemeietorului Țarei Românești este imitată de urmașii săi cari caută și ei a se pune în legături de familie cu vecinii lor din sudul Dunărei, politică indicată chiar de firea lucrurilor, întrucât mai întâi, pe atunci intimitatea creată prin legăturile de familie avea mult mai mare înrîurire asupra relațiilor politice, apoi căutarea unui sprijin la principii ortodoxi și de același rit eră neapărată, odată ce noul Stat al Munteniei trebuia să se apere de amenințatoarea cotropire maghiară.

Ivanču Basarab, 1310—1320 (?), este urmașul și probabil fiul lui Radu Negru sau Tugomir Basarab. Despre acest Ivanču se spune în legile sârbești ale lui Ștefan Dușan că el, ca domn al Valahiei, ar fi ajutat țarului bulgar Mihail (1323—1331) în lupta acestuia contra Imperiului Bizantin¹⁴. Aici nu mai suntem în îndoială că e vorba de Valahia dela nordul Dunărei, de Țara Românească, de oarece împăratul istoric Cantacuzino, reproducând aceeași arătare, numește pe Valahii ce ajutară armata bulgărescă: *Ungrovlahi*¹⁵, nume pe care l'am văzut că aparține exclusiv Românilor din Muntenia, din pricina legăturilor în care Muntenia stătea cu regatul unguresc¹⁶. Cronica mănăstirei Pronoșa dă acestor Valahi cari ajutară țarului Mihail pentru a năvăli deocamdată în Sârbia, un nume și mai caracteristic pentru a însemna pe Munteni. Ea spune că țarul Mihail avea în armata lui și un număr de Români *Basarabeni*¹⁷, adică de sub dinastia Basarabilor, nume derivat din acel de familie al domnitorilor din dinastia întemeietorului Statului și care

¹³ Cum susține Hasdeu în *Etym. magnum*, IV, p. CXVI și Onciul, *Originele*, p. 143.

¹⁴ *Legile lui Ștefan Dușan*, ed. Novakovici XXIII, ap. Jirecek, *Gesch. der Bulg.*, p. 290.

¹⁵ Cantacuzenus, Bonn, II, p. 175, 1322: „ὁ δὲ τὴν τε ἰδίαν στρατίαν συναγαγὼν καὶ ἐξ Ὀνγκροβλάχων κατὰ συμμαχίαν οὐκ ὀλίγην“.

¹⁶ Mai sus, p. 23.

¹⁷ Glasnik, organul istorico-literar sârbesc, V, 1853, p. 64, ap. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 64.

nume de Basarabia, Basarabeni se va da adeseori țării și poporului Valahilor la începutul istoriei lor.

Ivancu Basarab, urmând exemplului dat de tatăl său, Radu Negru, mărită pe fata lui după Alexandru, nepotul și urmașul în tronul bulgăresc al lui Mihail¹⁸.

Mai fericit în politica sa decât născătorul său, el izbutește, cu ajutorul ginerelei său, a lua de la Unguri Banatul Severinului.

Alexandru Basarab, 1320 (?) — 1364. — Acesta eră fratele lui Ivancu, deoarece și Alexandru este arătat ca fiul lui Tugomir adică Radu Negru. Și Alexandru urmează politica predecesorilor săi, de a se pune bine cu domnii ortodoxi de dincolo de Dunăre, și a urmă tot mai departe deslipirea de Ungaria, întărind neconținut neatârănarea Munteniei de țara din care ieșise. Dacă Ungurii însă, ocupați până acuma cu desbinările ce urmau stingerei dinastiei arpadiane, nu se putuseră opune mai cu stăruință silințelor domnilor munteni de a scutura cât mai mult jugul poporului maghiar, Neapolitanul Carol Robert, urcat pe tronul Ungariei în 1307, după ce se întărește în lăuntru în domnia lui, se gândește a restabili puterea statului său și în afară, și cea dintâi țintă a expedițiilor plănuite este Alexandru Basarab care se urcase pe tronul Munteniei, fără a se îngriji de dobândirea consimțământului regesc la apucarea tronului țării sale, după cum ar fi cerut o legăturile de vasalitate, care după drept mănțineau încă pe domnii Munteniei în supunerea regatului unguresc. Carol Robert intră probabil pe la Orșova în Oltenia și neîntâmpinând pe nimeni pătrunde peste Olt în Muntenia Mare. Alexandru Basarab oferă regelui pace și supunere, bine înțeles în condiții onorabile pentru acel ce le propunea. Pentru a da însă o mai mare greutate spuselor sale, el sfătuiește totodată pe rege să nu înainteze în locuri necunoscute lui, căci ar putea să i se întâmple primejdie. Ingâmfatul Neapolitan trimite lui Alexandru răspuns îndărăt, că el este păstorul oilor sale, și că'l va scoate de barbă din vizuina lui. Domnul român, luat în bătaie de joc, se hotărăște să și răzbune, și aduce pe rege prin o retragere prefăcută în un loc strâmt, mărginit de doi pereți de stânci uriașe și acoperit de o neagră pădure, unde năvălind deodată oștirile române din toate părțile, prăvălind peste capetele Ungurilor arbori tăieți și stânci rostogolite, fac în armata ungurească un măcel îngrozitor. Regele însuși scapă cu mare greutate numai, apărât contra săgeților române de scutul unui Sas, Martin de Berend. O mare mulțime de

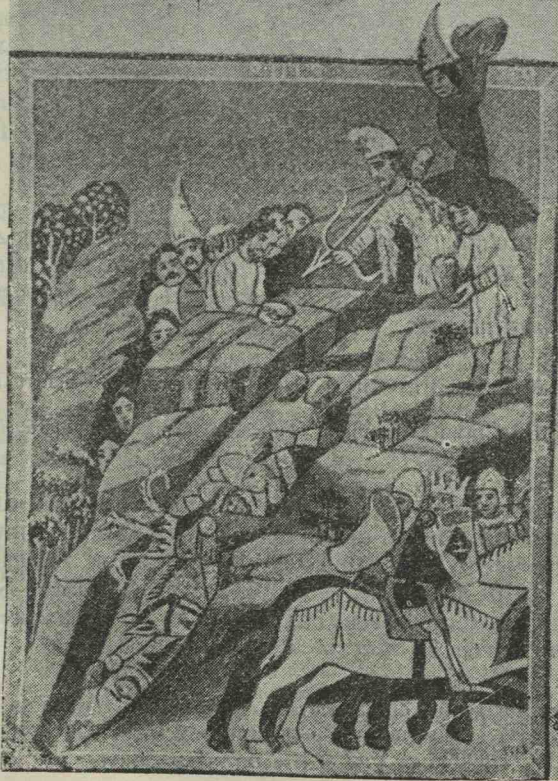
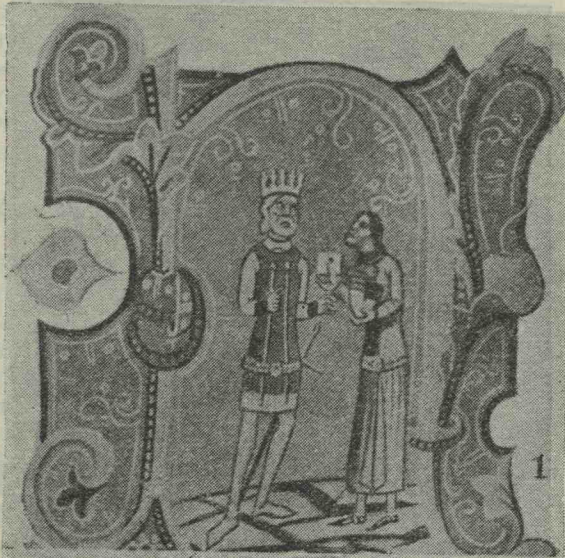
¹⁸ *Legile lui Ștefan Dușan*, ed. Novakovici (l. c.): „Basaraba Ivancu socrul țarului Alexandru”. Onciul, *Radu Negru*, în *Conv. lit.*, XXIV, p. 1045 și *Originele* p. 17, admite ca și Hasdeu *Etym. magnum*, IV, p. CLXXXIII identitatea lui Ivancu Basarab cu Tugomir (?) Avem în contra acestei identificări un puternic motiv de îndoială. Vezi mai jos nota 24.

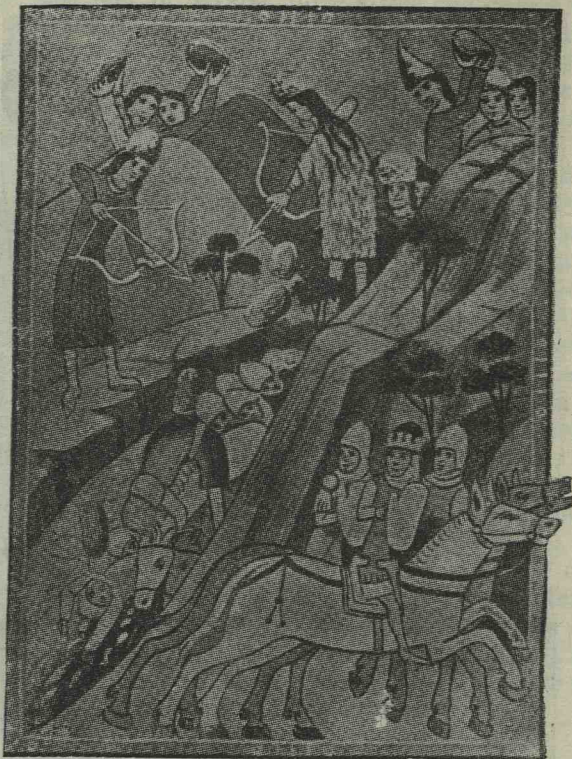
nobili și de Sași pier în bătălie, între altele comitele Andrei din Alba care purtă sigiliul regesc¹⁹. Cronicele și documentele unguerești caută să dea o culoare trădătoare purtării lui Alexandru către Carol Robert, și să atribuie numai acestei trădări pieirea Ungurilor. Ele spun aproape într'un glas, că după ce regele se împăcase cu domnul român, și se întorcea în siguranță îndărăt, Ungurii ar fi fost conduși înnadins de Români, care le arătau drumul, într'o cursă, în care s'ar fi periclitat o bună parte din oștirea lor. Dar Thurocz însuși arată, că domnul român oferise pacea regelui, înnainte ca el să fi trecut Oltul, și că regele refuzase, insultând pe domn; ba chiar că acesta își făcuse datoria de a atrage luarea aminte a lui Carol, asupra primejdiei căreia s'ar expune, dacă ar înnaintă prin locuri ce nu le-ar cunoaște. Apoi dacă regele nu primise pacea oferită de Alexandru și se vârâse el singur în capcană, este oare de crezut că acuma când domnul muntean ținea pe Ungur în ghiarele sale, să se fi împăcat iarăși cu el și apoi să-l fi atacat prin trădare, când putea să-l sfărâme și fără de acest mijloc? Mai bine decât ne-am gândi la trădare, ce să nu admitem o luptă cinstită, care ieșise spre nenorocirea Ungurilor?

Cu toate că documentele ce pornesc dela regele unguereșc caută să acopere pe cât pot rezultatul zdrobitor al luptei, acesta ne este arătat de cronicarul Thurocz, care mărturisește că „Românii făcură acolo o mulțime de prinși atât răniți, cât și teferi, puseră mâna pe o mare câtime de pradă, arme, vestminte scumpe, bani de aur și de argint și multe vase de preț”²⁰.

¹⁹ Doc. din 1330 în Fejer, VIII, 3, p. 768: Martianus de Berend origine Saxo, contra Valachorum tela, Carolum regem scuto suo protectum periculo erripuit”. Asupra înfrângerii suferită de Unguri, deși redată în culori îndulcite, vezi documentele: din 1331 (Transilvania lui Gh. Bariț, 1871, p. 179. din colecția Kemeny), prin care regele concede Sașilor, mai multe drepturi, spre a-i despăgubi de pierderile suferite în Muntenia; 1332 în *Codex diplomaticus andegavensis*, p. 628, în *Monumenta Hungariae historica*; 1333 în Fejer, VIII, 3, p. 625; 1333 (Transilvania, idem, p. 180) prin care regele nobilizează pe mai mulți lobagi pentru participarea lor la lupta cu Basarab, etc. Thurocz, II, c. 97 numește pe domnul muntean numai *Bazarad woywoda Olachorum*. La III, c. 3, unde Thurocz reproduce cronică contemporană a lui Ioan de Kikullev, adaugă: „cum autem esset in partibus memoratis quidam princeps seu baro potentissimus, *Alexander woiwoda transalpinus*, ditioni ejus subiectus, qui tempore quondam Caroli regis rebelleverat”. Doc. din 1332 (Fejer, VIII, 3, p. 623) numește pe acest Basarab necredinciosul, adică pe Alexandru „*filius Thocomery*”.

²⁰ Thurocz, în Schwandtner I, p. 217. cap. 3. Dintre documente reproducem din acel publicat în *Cod. dipl. Andegavensis*, p. 628, 1332: „quod cum anno domini MCCCXXX ad visitandam terram nostram trans alpinam, cum quadam particulari gente nostra accessissemus et *eam pacifice perambulassemus*, in exitu nostro abinde Bazaras infidelis noster Transalpinus preconcepta infidelitatis nequitia, *sub ficta pacis astucia* in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato, *quandam particulam gentis nostrae* inyasisset in cuius invasionis hostili insultu magister Andrea Albensis suam vitam nostrumque sigillum perdidit”.

Scene pictate privitoare la lupta dela Curtea de Argeș din 1330, după Cronieum pietum (exemplarul dela bibl. din Viena). Cronica a fost scrisă în veacul al XIV-lea, aproape contemporan cu evenimentul :

1. Soțul lui Al. Basarab la Carol Robert.
2. Dîzső Szecsei travestit în rege își jărtfește viața pentru a scăpa pe Carol Robert.
3. Lupte în munți. Românii aruncă în armata maghiară săgeți și bolovani.

Pe locul unde se întîmplase bătălia anume dincolo de Gherghița, două zile de drum dela orașul Săbiu în munții nordului Munteniei, Alexandru Basarab, pune să se zidească o biserică și trei stâlpi de piatră, pe cari îi văzû încă Matei Stricovsky vreo 250 de ani după aceea, când în 1574 se întorcea din călătoria lui în Turcia ²¹.

²¹ Vezi fragmentul din Stricovsky, reprodus de Hasdeu în *Arhiva istorică* II, p. 7. Astăzi nu se mai află acea localitate Gherghița, în munții muntești din fața Săbiului.

Cauza luptei între Carol Robert cu Basarab este dată de un document prin cuvintele că „Alexandru luase pentru sine niște posesii ale noastre de dincolo de Alpi”. Aceste cuvinte sunt rău interpretate în sensul că Alexandru ar fi pus mâna pe bannatul Severinului. Că lucrul nu este așa, se vede de pe aceea că regele ungar păstrează, și după ce este bătut, stăpânirea bannatului, numind bani în el. Înțelesul acelor cuvinte nu poate fi altul decât că Alexandru ar fi luat în stăpânire tronul Munteniei fără a cere mai întâiu voia regelui maghiar ²².

S'ar părea că această expediție, a lui Carol Robert contra lui Alexandru Basarab, ar fi avut de ținută și întoarcerea Românilor la Catholicism, și că tocmai din această pricină nu se mulțumise regele unguresc numai cu oferirea supunerii politice din partea domnului Munteniei. Însă Românii cari părăsiseră țara lor de baștină de peste munți, o făcuseră tocmai spre a o scăpa de siluirea conștiinței lor. Acuma prigonitorii voiau să i urmărească până în noile lor adăpostiri; de aceea ei își încordară puterile, dădură de tot, și răspinseră pe Unguri. Papa văzând că cu puterea nu poate obține nimic dela domnul Munteniei, o întoarce pe blândeță, și îi trimete în 1345 o scrisoare din Avignon, reședința de atunci a capilor bisericii romane, în care l încurajază spre lățirea Catholicismului, auzind că el s'ar fi întors la această credință.

Anume în răstimpul de 15 ani, trecut dela lupta dela Gherghița până la data scrisorii papale, Alexandru Basarab, după moartea primei sale soții, din care avuse pe fiii săi Vladislav și Radu al II-lea (care ambii îi urmează în domnie), și un al treilea, Neculai, ce nu a domnit ²³,) se căsătorește cu o Bulgarcă catolică, *Clara*, cu care avu două fete, din care pe una a căreia nume nu ni s'a păstrat, o mărită după Strașmir regele Bulgariei, fiul țarului Alexandru, ginerele lui Ivancu Basarab, iar pe a doua

²² Onciul în *Conv. lit.*, XXXVI, 1902, p. 49. Este o interpretare analoagă cu cea dată cauzei atacului Ungurilor contra lui Litean și Barbat, în care iarăși aceeași frază este interpretată în sensul că Litean ar fi ocupat ducatul lui Semeslau din stânga Oltului, când el fusese atacat de regele unguresc numai fiind că ocupase scaunul ducatului său propriu, fără prealabila învoire a regelui. Vezi vol. II, p. 212. Carol Robert stăpâna probabil în Muntenia și ținutul dintre Buzău și Prahova, prin care autoriză pe Brașoveni a trece, ca și când eră țara lui. 1358. Hurm., *Doc.*, XV, p. 1. Că interpretarea noastră e cea adevărată o dovedește doc. lui Ludovic din 1365, mai jos, nota 25.

²³ Dan (fratele lui Mircea cel Mare) numește în hrisovul său din 1385 (Hașdeu), *Ist. crit.*, p. 127), pe Radu al II-lea tatul său, iar pe Vladislav, unchiul de unde urmează că acești doi erau frați. Vladislav este însă arătat de documentul lui Ludovic pe care l voiu aduce la domnia lui Vladislav (mai jos note 25) ca fiul lui Alexandru Basarab. Neculai care nu a domnit, este arătat iarăși ca fiu a lui Alexandru de o inscripție din 1366 (Engel, *Geschichte der Wallachey*, p. 57), și în hrisovul din 1352 raportat mai sus, p. 14, nota 7.

Anca, după Simion Stareț, țarul Sârbilor ²⁴. Alexandru Basarab moare în 1364 și este îngropat în biserica din Câmpulung unde se află inscripția care arată data morții lui.

Vladislav Basarab, 1364—1375 (?). — Acesta domniă pe la 1365, când găsim o icoană din muntele Athos, amintind pe Vladislav Basarab, ca stăpânitor al întregii Ungrovlahii. El se urcase însă în tronul Munteniei încă înaintea acestui an; căci un hrisov al lui Ludovic regele Ungariei din aceeași dată ca și inscripția din 1365, spune că: „După ce voevodul Țării Românești (Alexandru) ca un neaducător aminte pentru facerile noastre de bine, încă trăind pe lume, cu sumeață îndrăzneală a le călcă nu s'au înfricoșat, apoi mai pe urmă murind el, Ladislav fiul său, prin noi ca prin domnul său cel fieresc, neîntrebându-ne și necercetându-ne, întru aceeași a noastră țară Muntenească ridicându-se, spre batjocura domnului său, din necredincioasa voie și înțelegere a Românilor, și a locuitorilor țării aceleia, au început a domni” ²⁵.

Regele Ludovic chiamă deci la arme pe Unguri, însă temându-se de a lovi iarăși Țara Românească, trecând peste munții aceia unde predecesorul său suferise o înfrângere atât de gravă, atacă pe cumnatul și aliatul domnului muntean, Strașimir, țarul Bulgariei, îl prinde împreună cu soția lui, sora lui Vladislav al Munteniei și îi duce în Ungaria, unde rămân în prisoare timp de patru ani ²⁶, după care sunt eliberați, împăcându-se Ludovic cu Vladislav, prin primirea de către aceasta a supremației maghiare. Impăcarea se făcuse însă înaintea de 1368, de oarece în acest an, întâlnim o solie trimisă de Ludovic către Ladislav voevodul transalpin și ban de Severin, prin Dimitrie

²⁴ Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 327. Scrisoarea papei către Clara din 1370, mai jos nota 29. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 137, nu amintește pe Ivancu Basarab, în șirul domnilor munteni, și pune pe Alexandru Basarab să domnească îndată după Tugomir. Este învederat că Ivancu Basarab nu este cum s'ar putea crede, desemnarea lui Alexandru Basarab, prin particula *Iă*, care precedează numele tuturor domnilor români, și ar fi fost reproducă de unele izvoare ca un nume special, acel de Ivancu. Acesta este un domn deosebit de Alexandru, ceea ce se vede din împrejurarea că pe când Ivancu Basarab, este socrul țarului Alexandru al Bulgariei, Alexandru Basarab este socrul fiului acelui rege, Strașimir. Pentru ca Alexandru și Ivancu Basarab să fie aceeași persoană, ar trebui să admitem imposibilitatea că el să fi fost socrul ambilor țari bulgari, tatului și a fiului. Inscriptia de pe mormântul lui, mai sus, p. 17, nota 14.

²⁵ Reproducem traducerea lui Șincai, ed. 1853 I, p. 329. Diploma orig. în Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 92. Alt doc. care arată pe Alexandru ca tată al lui Vladislav, 1369; *Ibidem.*, p. 149 „predecessorum nostrorum ac bonae memoriae condam Alexandri patris nostri carissimi”. Mai multe doc. *Ibidem.*, p. 149—150 amintește relațiile dușmănești ale lui Vladislav cu Ungurii: „exercitus regalis contre Laik woyawodam moti”.

²⁶ Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 327. N. Iorğa, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în *Conv. lit.*, XXXVI, 1900, p. 969.

Lepes, militar al curții, pentru așezarea păcii între domnul Munteniei și locuitorii Brașovului, și să se hotărască în care oraș muntean neguțitorii aceluși oraș aveau să plătească vamă ²⁷.

Avea Ludovic cu atâta mai mult nevoie de această împăcare, cu cât noua cucerire ungurească, Vidinul, eră amenințată de a fi pierdută, mai ales din cauza împotrivirii populației bulgărești contra domniei ungurești și a atacului posesiei Ungurilor de către țarul din Târnova. Ludovic face o nouă expediție în 1368 în care este ajutat de oștirea lui Vladislav Basarab. Această împăcare aduce eliberarea lui Strașimir din prinoarea ungurească, spunând regele în o scrisoare către generalul său Hemfy, că „noi am dat drumul țarului din Vidin pe chezașia lui Laic Vodă (Vladislav Basarab) și a lui Dobrotici domnul Dobrogei și am hotărât să-i dăm înapoi și țara, cu condiție ca el să ne încredințeze ca ostatec doue fete ale sale ²⁸.

În 1369 Vladislav dă o diplomă latină în care se numește „din mila lui Dumnezeu și al regelui Ungariei domn al Țării Muntenesti”, și acelaș titlu îl repetază el într'o altă diplomă a lui tot latină din 1372, în care numește pe Ludovic „domnul său firesc” ²⁹.

Ludovic însă se mulțumi numai cu supremația politică pe care și Alexandru Basarab oferise să o recunoască predecesorului său; nu adăose și impunerea Catolicismului, în contra căruia mai ales se împotriveau Românii în acele timpuri, când rolul religiei eră atât de însemnat. Dacă papistașii urmează înaintea a cercă pe domnia Munteniei, o fac de acuma tot pe calea corespondenței și a scrisorilor, nu mai mult pe acea a armelor. Atâta câștigaseră Românii, prin zdravăna lovitură dată de Alexandru Basarab lui Carol Robert Neapolitanul, că tocise în Unguri pofta de a'i mai silui în propria lor țară, și de a le impune cu puterea o credință străină și urâtă.

Papa trimite în 1370 o scrisoare către maștica lui Vladislav Basarab, Catolica Clara, văduva tatălui său, în care o laudă mult pentru silințele ce și-a dat a întoarce la credința adevărată pe fiica ei, împărăteasa Bulgariei, și o conjură să caute a întoarce și pe cealaltă fată a ei, împărăteasa Sârbiei. În o altă bulă, din același an, papa îmbie pe Vladislav să se întoarcă la Catolicismu,

²⁷ Docum. din 1369 din colecția Comitelui Ioseph Kemeny, reproducus în *Transilvania*, 1872, p. 43. În el Vladislav numește pe Ludovic „inclitus rex Hungariae naturalis dominus noster”.

²⁸ Reprodusă de N. Iorga l. c. (mai sus, nota 26), p. 987.

²⁹ Diploma din 1369 în Fejer, IX, 4, p. 210: „Ladislau Dei et regis Hungariae gratia woevoda transalpinus”. În cea din 1372 în Benkő *Milcovia*, II, p. 283, Ladislav se intitulază și dux „novae plantationis terrae Fagaras”. Credem cu Hasdeu, *Ist. critt.*, p. 20, că trebuie cetit *novae plantationis et de Fagaras*; căci Făgărașul, ducatul vechiu de baștină al voevozilor munteni, numai *nova plantatio* nu putea fi.

căci ar avea lângă el o femeie preaițeleaptă, maștica lui Clara³⁰.

Apoi papa trimite tot atunci mai mulți călugări minoriți în Valahia, așezând și un episcop catolic în capitală, la Argeș. Sașii din Câmpulung aveau încă dinainte o biserică în acest oraș³¹.

Vladislav Basarab, urmând politica predecesorilor săi, mărită pe fata lui, Slava, după Ștefan Uroș, fiul lui Ștefan Dușan, țarul Sârbilor³².

Radu al II-lea, 1375—1385. — Vladislav Basarab muri probabil în domnie și neavând copii, fu urmat în tron de fratele său, Radu al II-lea, singurul care rămăsese în viață, după moartea lui Neculai, întâmplată în 1366. Deși Vladislav se dă încă în hrisoavele sale drept credincios și supus al regelui maghiar, totuși se vede că Muntenia, prin însăși consolidarea ei, la adăpostul mai ales a înalților munți ce o despărțiau de Ungaria, se subtrăsese apioape cu totul de la o supunere efectivă către Ungaria, și că titlul de suzerană pe care îi plăcea acesteia încă să și'l aroage asupra Munteniei, nu mai era decât o zadarnică mândrie. De aceea găsim pe timpul lui Radu al II-lea, în anul 1377, un hrisov dat de Ludovic craiul, în care se spune că „până va veni la mâinile noastre Țara Românească, precum nădăjduim, credincioșii noștri Sași vor urmă înaintea a'și plăti tributul lor” punându-le în perspectivă o scutire de dări la cazul „când Dumnezeu îi va ajuta a reduce iarăși Muntenia la supunere”³³. Se vede la ce supunere se gândia regele, anume la acea de Stat tribut, de oarece făgăduia Sașilor că la o asemenea împlinire a gândului său, să'i poată scuti de dări. Voiă deci regele să reînnoiască timpurile acele ce precedaseră descălecarea și în cari am văzut că regii unguri luau în adevăr dela micile principate ce existau în cuprinsul Munteniei, dări și tributuri.

Radu al II-lea lățește hotarele Munteniei și pe malul drept al Dunărei cucerind regiunea numită astăzi Dobrogea, împreună cu cetatea Silistria. În timpul lui sau poate ceva mai înaintea, un principe bulgar Dobrotici întemeiasă pe țărmul Mării-Negre în Bulgaria răsăriteană un Stat care purtă numele său : Do-

³⁰ Reprodus de Șincai, I, p. 338, ed. 1853.

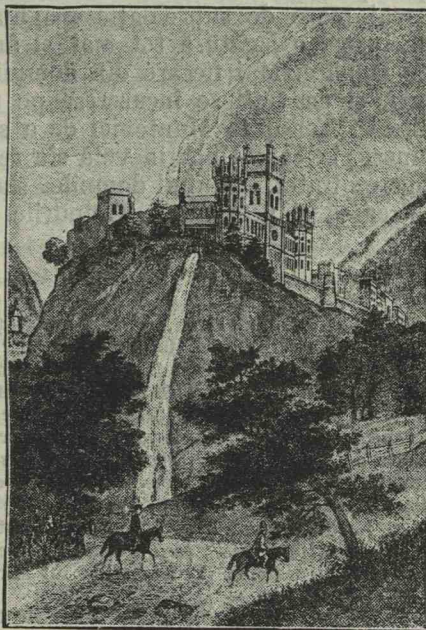
³¹ Găsim un păzitor al bisericii catolice din Câmpulung mort și îngropat în ea în anul 1373. Iată inscripția pusă pe mormântul lui, păstrată de *Del Chiaro, Istoria delle moderne rivoluzioni delle Valachia* Venezia, 1718, p. 17: „Hic requiescit in pace generosus dominus Ioannes P. huius saxonialis ecclesiae custos, qui obiit MCCCLXXIII”.

³² Numele fiicei lui Vladislav este dat de Giacomo di Pietro Lucari, în *Risretto*. Mai sus, p. 15, nota 8.

³³ Docum. din 1377 în colecția comitelui Ioseph Kemeny, reprodus de *Transilvania* V, 1872, p. 73. Vezi traducerea lui în Șincai, I, p. 345, ed. 1853.

brife. Centrul acestui Stat era în Mesembria, port de mare nu departe de Constantinopole, și în cuprinsul acestui Stat se aflau și alte două porturi; Varna și Kaliacra (astăzi rămas numai ca numele unui promontoriu la nord de Varna). Nu se știe însă dacă Statul Dobrițe se întindea și asupra Dobrogei române sau cuprindea numai așa numita Dobroge bulgărească. În orice caz posesia deltei Dunărei era în ceartă cu Genovezii cari stăpâneau pe atunci în regiunea ei porturile Pangalli (Mangalia) și Costanza (Constanța). Dela cine va fi cucerit Radu porturile transdunărene, dela Genovezi sau dela Bulgari, nu se poate lămuri din lipsa de știri. Sigură este întinderea stăpânirii lui Radu al II-lea pe „ambele laturi ale Dunărei până la Marea cea mare și de stăpânitor al Silistrei cum glăsuiește un document al lui din anul 1379 aproximativ care înșiră și aceste posesii în lungul și pomposul său titlu”³⁴.

Mănăstirea Tismana.

Radu al II-lea, întreprinde zidirea frumoasei mănăstiri Tismana dar nu apucă a o săvârși, după cum se vede aceasta din un hrisov al lui Dan I Voevod, din 1385, în care domnul spune: „Am aflat în pământul domniei mele, la locul ce se chiamă Tismana, o mănăstire cu toate lucrurile, nesăvârșită, pre care răposatul întru fericire Radu Voevod părintele domniei mele din temelie a înălțat'o, dar scurtându-i-se viața, n'a apucat a o isprăvi”³⁵.

Dan I, 1385—1386, fiul cel mai mare al lui Radu, ocupă tronul la moartea tatălui său. Nu domnește însă decât scurt

³⁴ Publicat de Hașdeu în *Etymologicum magnum Romaniae*, IV, p. CCLXI, după originalul din Arhiva Statului. Vezi acolo cercetarea datei acestui document nedatat. Comp. Iorga, *Chilia și Cetatea albă*, p. 61 și 62. D. Onciul combate fără cuvânt dovada lui Hașdeu, Documentul din 1379, în *Originele*, p. 204.

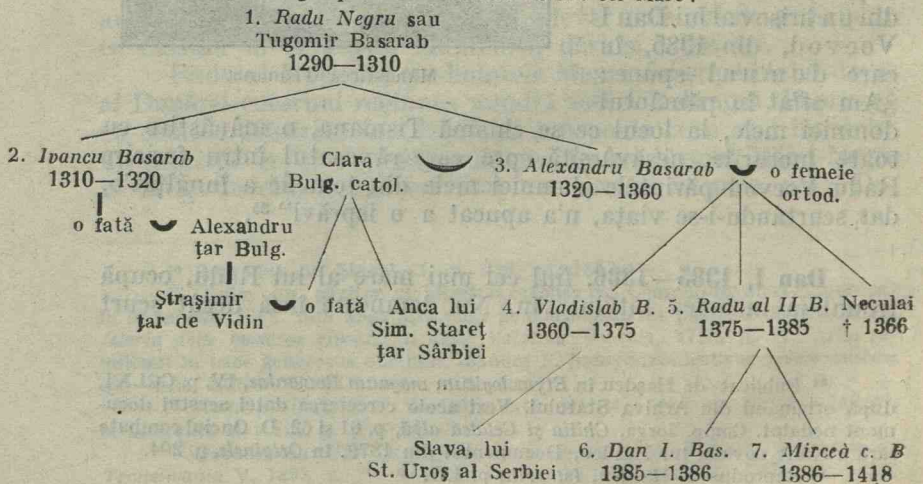
³⁵ Reprodus de Hașdeu, *Ist. crit.*, p. 127.

timp și este ucis, poate după întetirea lui Mircea, fratele său cel mai mic, de către o parte din boieri, care după cum observă încă depe atunci Chalcocondila, „obișnuiau a nu stă sub aceeași domnitori, dar după cum le pare mai bine, schimbă principii, punând când pe unul, când pe altul”³⁶. Astfel ajunge Mircea pronumit cel Bătrân pe scaunul Basarabilor în 1386.

Faptul principal ce se desface din științele ce ne-au rămas asupra primilor domnitori ai Munteniei este emanciparea lor tot mai mare de supremația maghiară, și paralel cu această emancipare, o legătură tot mai strânsă cu despoții slavoni de peste Dunăre. Mai fiecare din domnii Munteniei luptă cu regii unguri, și cu toții se încuscesc pe rând cu țarii Bulgariei și Sârbiei³⁷. Tendința Munteniei de a se desface de legăturile de supunere, în care Ungaria voia s'o rețină și de a căută, pentru ajungerea țintei, sprijinul domnilor slavoni, de dincolo de fluviu, eră firească și neapărată. Timpurile pe atunci erau religioase ;

³⁶ Chalcocondila, Bonn, p. 78. Observația lui Chalcocondila se potrivește mai bine Moldovei decât Munteniei, și el vorbește în acest loc de ambele țări. Asupra uciderii lui Dan de țară și cu atât mai mult din îndemnul fratelui său Mircea sunt puternice îndoieli. Căpitanul, *Mag. ist.*, I, p. 91 spune că „Dan fusese ucis de Șisman voevodul Serbiei, pentru ce nu se știe”. Acelaș lucru îl arată și o cronică bulgară ap. N. Iorga *Studii și Doc.*, IV, 1901, p. IV. Versiunea omorului este datorită după d. Litzica, *Studii și schițe greco-române*, 1912, p. 3 și urm. unei traduceri arbitrare a cuvântului grecesc *συμβουλευς* în raportul lui Chalcocondila asupra morții lui Dan, Bonn, p. 78) care nu înseamnă numai decât a ucide, pe lângă că chiar dacă am admite acest sens, încă Chalcocondila nu spune decât că „Dan fiind ucis”, fără a arăta de cine.

³⁷ Iată genealogia predecesorilor lui Mircea cel Mare :

credinţa în Dumnezeu, nu naţionalitatea, hotăria legăturile dintre popoare. Pentru mântuirea credinţei părăsiseră Românii ţara lor cea intrată în stăpânirea maghiară, şi căutaseră o adăpostire dincoace de munţi. Ungurii stârniţi de papi, se siliau necontenit de a pune mâna pe ţara cea nouă, întemeiată de Români în poalele Carpaţilor, pentru ca împreună cu foloasele politice ce le-ar trage din stăpânirea lor, să poată lăţi peste acele regiuni şi credinţa catolică. Românii trebuiră să susţină lupte crâncene, chiar la ei acasă, pentru a răspinge asemenea încercări. Odată cu luptele pentru apărarea religiei, se trezise în Români şi dorinţa neatârării politice, mândria şi vrednicia omenească. Ei fuseseră liberi înaintea de a cădea sub Unguri, şi simţind pe fiecare zi apăsarea tot mai grea a jugului acestora, voiau să mântuie deodată, prin respingerea autorităţii ungureşti, şi sufletul şi trupul lor. De aceea puseseră ei munţii între ei şi asupritorii. Dacă ar fi fost să primească şi dincoace de piscuri apăsarea pe care voiseră s'o înlăture, atunci pentru ce şi-ar fi părăsit casele şi moşiile, de peste Carpaţi, spre a se refugia în Muntenia? Poziţia lor însă se întărise foarte mult, de când ei puseseră stavila între ei şi poporul maghiar. Carpaţii îi apăra acuma de cotopire, căci găturile şi pădurile întunecoase de cari erau acoperiţi, conţineau pericole ascunse pentru năvălitori. O singură dată încercaseră ei, în trufaşa lor sumeţie, a înfruntă aceste primejdii, şi o peire cumplită îi învăţase a nu mai reîncepe.

Toate aceste împrejurări împingeau tot mai mult pe Români a se emancipa de Unguri, şi pe timpul lui Radu al II-lea, sunt până într'atâta mântuiţi de ei, încât regele trebuia să doriască timpul fericit când va pune iarăşi mâna pe Muntenia.

Către Slavonii de peste Dunăre îi atrăgea dimpotrivă toate împrejurările : întâiu comunitatea de religie şi anume nu numai de credinţă, ci până şi forma ritului şi limba bisericească, aceleaşi de ambele părţi ale fluviului. Apoi nici o piedică fizică nu'i despărţia de celalt mal al apei peste care se putea pluti. În sfârşit aici nu'i aşteptau relaţii de supunere şi de inferioritate, ci erau priviţi ca egali, primindu-le fetele în legături de căsătorie cu domnii slavoni, şi aceştia nu erau întru nimic mai jos decât regele Ungariei, întru cât şi ei erau de sine stătători, ba chiar erau ţari adevăc împăraţi, pe când capii Ungariei nu erau decât regi.

Vom vedea mai jos ce înriuire au avut aceste relaţii, duşmane cu Ungurii, prietenoase cu Bulgarii şi Sârbii, asupra formei de organizare a Statului muntean, şi de aici asupra acelei a Moldovei. Acum să trecem mai departe la istoria Statului Munteniei sub domnul cel mai însemnat al începuturilor sale, Mircea I Basarab zis şi cel Bătrân.

2. MIRCEA CEL BATRAN 1386—1418.

Cossova și Polonia. — După moartea poate silnică a lui Dan, se urcă pe tronul Munteniei fratele său Mircea. El trebuie să fi pus mâna pe scaun în 1386, de oarece în 1385, un hrisov arată că Dan domniă încă în acel an, iar în 1387 găsim hrisoave date acum de Mircea, ca Domn al Munteniei³⁸.

Pe timpul lui Mircea, apăsarea Turcilor asupra Europei răsăritene se făcea tot mai simțită, și chiar cea apusană începuse a se îngriji de apropierea acelu potop amenințator. După ce Turcii Otomani întemeiază în Asia stăpânirea lor în 1299, încep dela 1326 a trece și în Europa, mai întâiu numai în scopuri de prădăciune, și pe urmă însă spre ași întinde stăpânirea, și pun în 1356 mâna pe Gallipoli, sub sultanul lor Urcham. Urmașul său, Amurat I, cucerește în curând Adrianopole și Filipopole. Impărăția Bizantină eră cu totul nedestoinică a susțineă lupta cu noii năvălitori, și dacă capitala cea puternic întărită din partea uscatului și greu de atacat dinspre mare, putu să se opună un secol întreg sfortărilor otomane, aceasta fu datorit mai mult așezării ei decât bărbăției apărătorilor.

Incunjurimile orașului însă căzură de timpuriu sub stăpânirea Otomanilor care, ca niște valuri neconținut crescătoare, răstingeau mereu insula Statului grecesc pe care, la urma urmelor, tot trebuiau să o înghită.

Dacă Turcii întâmpinară o împotrivire puternică în cotropirea Europei răsăritene, aceasta le veni, nu dela poporul acela ce eră pus prin istorie în fruntea neamurilor ei, ci din partea Statelor cari încunjurau sau se desfăcuseră cu timpul din putredul privaz al Imperiului de Răsărit, și tinere și vânjoase, știeau să mânuiască tot atât de bine arma, pe cât Grecii din Bizanț erau meșteri în învârtirea limbei și în subțietățile retorice. Aceste popoare erau după rândul în care înfățișară piepturile lor iataganelor semi-lunei : Albanezii, Sârbii, Bulgarii, Românii și Ungurii. Ele alcătuiau acele ziduri concentrice pe cari Turcii trebuiră să le spargă spre a pătrunde în cetatea europeană. Când ei ajunseră în 1526, a sfărâmă la Mohaci pe cel din urmă, poporul Ungurilor, puterile lor ajunseseră la capăt; însemnatul lor capital de valoare militară fusese cheltuit, și Viena fu punctul extrem până unde oardele lor putură pătrunde. De aici ei se întoarseră îndărăt, începând a coborî culmea gloriei urcate până atunci. Impărăția lor, altă dată spaima Europei, astăzi a

³⁸ Hrisovul din 1385 dela Dan, publicat de Hasdeu în traducere română, după originalul din Arhiva Statului în *Ist. crit.*, I, p. 127—128. Dela Mircea cel Mare se află 3 hrisoave din anul 1387: unul publicat în extenso în original, în *Arh. ist.*, III, p. 191—193 altul reprodus numai în parte tot de Hasdeu în *Ist. crit.*, p. 5, și un al treilea *Arhivul pentru istorie și filosofie* a lui T. Cipariu, 1867 p. 77.

ajuns aproape de desființare, și nu este departe timpul când puternicii Otomani de altă dată vor trebui să și iee rămas bun dela Europa, și să se întoarcă iar în Asia de unde au venit.

Măreață priveriște a mărire și decăderei lucrurilor acestei lumi !

La această dărapănare înceată dar continuă a puterei turcești, Românii au luat poate cea mai strălucită parte, și în această jertfă, deși neconștiută, făcută de ei întru apărarea culturii europene, stă rolul ce l'au jucat, alătura cu tovarășii lor de luptă, în istoria universală a neamurilor civilizate. Apărarea culturii, moștenită în apus de la Romani și de la Elini, fu încredințată de destin, în Răsărit, în primul loc tot unui popor de viță romană.

După cucerirea Filipopolei, comandantul grec al acestei cetăți fuge la Uroș al II-lea, țarul Sârbilor, cerându-i ajutor contra dușmanului comun. Prea slab, pentru a putea înfruntă singur furia musulmană, Uroș cere ajutorul regilor Bosniei, Ungariei și domnului Munteniei, care pe atunci eră Vladislav Basarab. Se înjgheabă o armată numeroasă cu care aliații se îndreptară asupra Adrianopolei. Mândri însă despre numărul lor și fiind siguri de izbândă, nu ieau toate măsurile de prevedere trebuincioase, și sunt cumplit bătuti, în 1363. Movili de morți și lacuri de sânge acoperiau a doua zi întinsul câmp de războiu care păstră de atunci până în zilele noastre numele de *Infrângerea Sârbilor*³⁹.

După această strălucită izbândă, Amurat își strămută reședința, dela Brusa din Azia, în Europa la Adrianopole, în 1365, și Turcii încep a deveni un element determinant în mersul politicii europene. Zece ani după aceea, Amurat bate pe Lazăr țarul Serbiei, iea cetatea Niș și supune pe Sârbi la tribut. Șișman țarul Bulgariei speriat de izbânzile Turcilor, li se supune de bună voie, căpătând prin închinarea lui condiții mai favorabile decât acei ce cădeau loviți de armele musulmane. În timpul însă cât Turcii erau reținuți prin un războiu cu niște popoare din Azia, țarii Bulgariei și ai Serbiei, se înțeleg a se răscula în contra jugului ce le căzuse după gât. Amurat revine grabnic în Europa, și bate încă odată și mai cumplit pe Bulgari uniți cu Bosniacii, Sârbii, Ungurii și Românii, acești din urmă conduși de Mircea, în marea bătălie dela *Cossova* 1389 (Intre Iunie și Septemvrie), în care însăși țarul Serbiei, Lazăr, rămâne mort pe câmpul de bătăie.

De și bătut în această primă întâlnire a lui cu Turcii, Mircea eră hotărât a nu părăsi dela prima lovitură, duelu încins între el și urgia otomană. El moștenise de la predecesorii săi o putere respectabilă și respectată care îi dădea

³⁹ Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Hamburg, 1846, I, p. 225, după *Analele* lui Sead-Eddin și acele traduse de Leunclavius.

mijlocul, nu numai a scutură jugul unguresc, dar a se opune și la primirea celui turcesc, și aceasta fu marea țintă a vieții și domniei lui. Ei îi închină el toate puterile, toată activitatea lui. Dacă norocul și izbânda nu stătură pe partea lui, el făcù tot ce omeneste erà cu putință spre a apăra cuibul său, de vultanul ce se abătea asupra'i, și în încordarea neconținut reînprospătată a sforțărilor sale, stă mărimea lui de erou. Căci dacă este mare acel ce triumfă, nu este mai puțin mare acel ce luptă pentru apărarea sfintelor bunuri ale libertății și neatârării!

Mircea aveà cu atât mai mult temeiul a combate pe Turci, cu cât tatăl său îi lăsase ca moștenire și stăpânirea sud-dunăreană a Dobrogei și Silistriei. De aceea vedem pe Mircea, chiar în anul 1387, următor suirei sale în scaun, când încă nu avusese timpul de a face cuceriri, că se întitulează de stăpânitor și domn a toată țara Ungro-Vlahiei și peste munți, încă și peste țările Tătărești și Almașului și Făgărașului herțog și stăpânitor, Banatului de la Severin duce și de *amândouă părțile și peste toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Durostorului stăpânitor*". Și că acest titlu nu erà numai o zadarnică înșirare, ne-o dovedește împrejurarea că Mircea, prin acest document chiar, ordonă căpitanilor Durostorului, adică Silistriei, să respecte dania făcută de el mănăstirei Nucetul⁴⁰.

Mircea avù însă nu numai o putere însemnată, pe care îndrăzni să o arunce împotriva cumpliților Otomani. El erà și un cap politic eminent ce știeà să combine totdeauna uneltirile ascunse cu loviturile fățișe. Astfel când Sârbii cerură dela el ajutor pentru lupta dela Cossova, Mircea se gândi îndată a creea greutăți lui Amurat în Azia, punându-se în legături cu principii deacolo, din Menteșe, Aidin, Șarușan și Costamuni și împingându-i la rășcoală în contra sultanului turcesc, spre a slăbi astfel puterile lui, prin împărțire⁴¹. Amurat însă, și el un cap ghibaciu și socotit, lasă să izbucniască revolta în Azia, știind el bine că fitilul ce o aprinsese pornise din Europa. Aici se repede el cu toate puterile, și după ce zdrobește pe Creștini la Cossova, îi fu o nimica a înnăbuși încercările de răzvrătire pornite în Azia.

Mircea, bătut împreună cu toți aliații săi, la Cossova, se retrage în Muntenia, așteptându-se la o năvălire de răzbu-nare a Turcilor.

Amurat, fiind asasinat după acea mare bătălie, de un Sârb luat prins de armata otomană, fiul său Baiazet trimite o

⁴⁰ Document din 1387 în Cipariu, *Arhiv.*, 1867, p. 77. Aceeași titulatură este dată lui Mircea și în celălalt doc. din acelaș an, reprodus în *Istoria crit.*, p. 5, precum și în unul din 1399 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97), și în unul din 1406. *Ibidem* I, 1, p. 98. Un doc. latin din 1390 redă titlul: „*Terrarum Dobrotici despotus et Tristii (Silistria) dominus*". Alte doc. vezi în N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 61—62.

⁴¹ Zinkeisen, I, p. 283, după Sead-Eddin.

armată peste Dunăre, spre a pedepsi pe Munteni, pentru împărțirea lor la liga antiturcească. Oardele musulmane înfuriate pradă și pustiază țara, iar Mircea de și caută cu toate puterile ce'i rămăseseră a se opune Turcilor, este bătut și nevoit a le plăti tribut ⁴². Conform cu aceste științi și aflăm Muntenia trecută ca țară tributară pe registrele Porței otomane, în anul 1391 ⁴³.

Supunerea lui Mircea către Turci este însă numai trecătoare și trebuia încă să se verse mult sânge între ei și Români, până ce aceștia să primească, fără a se mai împotrivi, jugul otoman. Bătut la Cossova, apucat nepregătit de o năpraznică năvălire, el trebuia să înlăture deocamdată pericolul amenințător, prin o trecătoare închinare.

După cât se vede Mircea fusese dela început chiar dușmănit și de Unguri cari nu puteau îngădui emanciparea tot mai deplină a Munteniei de sub ascultarea lor și, în loc ca Ungurii să se folosească de puternicul braț al Românilor, spre a lupta alături de ei în contra dușmanului comun al Creștinătății, Sigismund regele Ungariei ce se urcase în același an cu Mircea pe tron (1386), se gândia la mijloacele de a reduce Țara Românească în supunerea și atârănarea Ungariei.

Mircea de și se pregătea a lupta în contra Turcilor, și întindea prin Azia mrejele și uneltirile sale, nu lasă în părăsire nici interesele sale din Europa, și caută a opune Ungurilor alianța Polonilor.

Polonia anume fusese unită personal cu Ungaria în timpul domniei lui Ludovic de Anjou, 1370—1382. Acesta având numai două fete, se silește a le asigura tronul atât al Ungariei, cât și al Poloniei. Fiindcă fata cea mai mare, Maria, care trebuia să urmeze la tron, eră măritată după marchizul Sigismund de Luxemburg, care ajunsese mai târziu împărat al Germaniei, apoi Poloniei opuseră o împotrivire energică contra urcării unui German pe tronul lor și aleseră de rege, după mai multe turburări și revoluții, în 1386, pe Vladislav Iaghello, ducele Litvaniei, desfăcând astfel unirea cu Ungaria. Înțelegem cum pretențiile de domnie ale lui Sigismund la tronul Poloniei, trebuiau să pună

⁴² Melchisedek în articolul său *Mitropolitul Tamblac în Revista lui Tocilescu*, III, p. 27, spune, după *Viața Sf. Paraschiva*, că Mircea ar fi fost prins de Baiazet și surgunit la Brusa, părere ce adoptasem în ed. I (vol. II, p. 94). Melchisedek pare a fi făcut un amestec între Strașimir domnul Widinului care în adevăr a fost surgunit la Brusa, iar nu Mircea. Vezi Jirecek în *Archiv. für slavische Philologie*, XIV, p. 274. Vezi și mai sus p. 28, nota 35.

⁴³ Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, traduite par Dochez, Paris. 1841, I, p. 97, care citează pe Muradja d'Ohsson, *Tableau de l'Empire Ottoman*, III, p. 438. După un alt izvor turcesc, Ranzatul Ebrar, anul ar fi 1390. Vezi și Zinkeisen, I, p. 284, care aduce pe Sead-Eddin pentru același lucru. Nu înțelegem pentru ce d. N. Iorga și după d-sa și d. Litzeica *Din domnia lui Mircea Vodă în Conv. III.*, XXXV, 1901, p. 375, și în *Studii și Schițe greco-române*—Buc. 1912—același articol p. 13 sq. nu primesc aceste arătări.

aceste două țări în relații încordate una cu alta. Mircea se folosește de ele pentru a împiedica planurile dușmănești ale lui Sigismund în contra Munteniei, punându-se în legături prietenești cu Polonia.

El trimite în 1389 doi soli în Polonia, pe boierii Manea și Roman Herescu cari, trecând prin Moldova unde domniă Petru Mușat, pe care 'l vom cunoaște ca în familie cu Mircea cel Mare și în totul devotat lui, domnul Moldovei asociază pe lângă solii munteni, un reprezentant al său, Dugoiu, și toți trei mergând în Polonia la Vladislav Iaghello, Mircea încheie cu regele Vladislav o legătură de prietenie care avea de obiect ajutarea lor mutuală cu toată puterea contra craiului Ungariei, iar în contra altor dușmani după plăcere ⁴⁴.

Aflarea încheierii acestei alianțe pe de o parte, care apără pe Mircea, cu toată căderea lui față cu Turcii, pe de altă parte și conștiința pericolului ce putea rezulta chiar pentru Ungaria, din copleșirea Munteniei de către puterea otomană, aduseră însă pe Sigismund la niște cugetări mai plecate către domnul muntean. E sigur că Mircea primi, chiar în anul 1390, propuneri de alianță din partea Ungurilor în contra pericolului comun, de oarece aflăm că domnul Munteniei ce eră, cum am văzut, amenințat cu răzburarea turcească, pentru participarea lui la lupta dela Cossova, se grăbește chiar în acel an a modifica alianța încheiată cu Polonia în contra Ungariei, în sensul acela, că domnul Munteniei să nu mai fie obligat a presta numai decât Poloniei ajutorul lui în contra vecinei sale. În Noemvrie 1390, Mircea trimite soli în Polonia, cari se întâlnesc cu ambasadorii regelui în capitala Moldovei, Suceava, și se modifică tratatul în așa chip că „craiul Poloniei să nu înceapă războiul în contra craiului unguresc, înainte de a înștiința pe Mircea și pe divanul țarei sale, despre toate pricinile războiului și de nu vor fi întărite acele pricini și de divanul craiului. Iar de s'ar face vreo pace între Mircea și craiul unguresc, pe craiul Poloniei nelăsându'l dintr'însa, numitul craiu va trebui să o primiască” ⁴⁵.

⁴⁴ Doghiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae*, I, p. 597. Actul de ratificare a tratatului din partea lui Mircea este datat din Lublin, ceea ce nu însemnă că Mircea să fi fost în acel oraș, pentru a preschimbă actul. Numele solilor este redat în limba latină prin *Magnus* și *Roman Hericziki*. Acel Magnus este însă scris de sigur mai corect de Inventarul din Cracovia, *Maynus* (rom. : Manea). Vezi Hasdeu, *Akh. Ist.*, II, p. 50. Tot așa îl scrie și d. Ulianitzki, în reproducerea integrală a tratatului, *Materială*, p. 9.

⁴⁵ Acest de pe urmă tratat este încheiat de Mircea în 1390, și ratificat de el în 1391 Iulie, în Lemberg. (Doghiel, I, p. 599). Iată locul în textul original : (1390) „scilicet quod prefatus D-nus Rex Poloniae ulla brigas neque guerras contra Regem Hungariae ac subditos suos moveat, nec movere incipiat quoquam, nisi prius significatis D-no nostro Mircii Voyewodae et eius consilio singulis earundem brigarum seu guerrarum qualitatibus, eademque per ipsius regalis

Mircea di gra bovaru di Transilvnia foyoras et omnia dux Senorum Comes Trestra dux ac Terrarum Dobruoiaj Agonus
et Significamus quibus cepit unius et impient mee fidera inviolabilis amicitie cum Serenissimo pnceps dno Vladislao Rex po-
lonie et a Baronu uroru unanimi consilio ordinatione huiusmodi foyoras ab atq pndm ipibus pperis abinny pntu tene
dam et irrefragabiliter observand ad memoratu dnu Vladislau Regi toto nro posse atq potencia dnu nrm auxilium postulavit
ad homine sibi subiecto ab insultu et hostali mansu. Regis Hungarie ac ipius Emagialm et quorilibet homi sibi subiecto
contra alios sicut predicti dnu Vladislau Regis emulos aut inimicos quoslibet ipm iuxta arbitrii nri beneplacitu iurare
promittimus et spondimus pncadmodu amice foyore cepit atq dar Idemq dnu Vladislau Rex ad nram postulacoem
contra Regem Hungarie et ipius subiectos pro toto ipius posse atq potencia nos dicit et tenebitur adiuvere contra alios sicut
nros emulos iuxta ipius liberi arbitrii beneplacitu nobis auxiliabitur ut amicus quassimq piores nris lris et obligacoines
gratas et caritas hnt ipis camqui corum carit & bene ad verbum pntibus esse interfectus pphimus infamius et vigore
pntu confirmamus addicent et adingunt q si quis ex nris macione aliquam foyore et se nobis opponere presumpserit am utte
pntu aliquid contra eund dnu Vladislau coloz belvurus bnaam iando Vladislao Rege et ip nobistm expensis de
bita coherere In omne rei eundm am et pntiam firmitatem Sigillum nostrum majus per Maynam et Volensim Co-
domnu nullisimo exaratusmo Nonagismo primo

ORIGINALUL TRATATULUI LUI MIRCEA CU POLONII.

Ceeace ne miră în această alcătuire este modul cam cavaleresc cu care Mircea tratează interesele Polonilor, subordonându-le cu totul intereselor lui, și primirea acestei poziții, în orice caz nu dominătoare, din partea unui mare craiu, dela un principe ce trebuia, după ideile timpului și puterea respectivă a Statelor lor, să apară ca mai mic înaintea lui. Tratatul este în totul favorabil lui Mircea ; el face să atârne ajutorul promis de el Polonilor de atâtea condiții, încât îl lasă în bunul său plac, fără a deslegă însă pe regele polon de îndatorirea ajutorului, la caz când el ar avea războiu cu Ungaria. Nu numai atâta, el obligă chiar pe regele polon a intra și el în alianță cu Ungaria, la caz când Mircea ar încheia pace cu dânsa. Nu rămâne nici o îndoială că un rezultat atât de strălucit al diplomației lui Mircea fu câștigat prin arătarea foloaselor nemăsurate ce ar putea rezulta pentru cauza creștină, în luptă cu pericolul ce venia asupra tuturor, din o alianță a Ungurilor cu popoarele expuse mai în grabă lovirilor otomane.

Nicopoli. — In acest răstimp, intervenind atacul Munteniei din partea Turcilor, lovitura primită de Mircea și îndatorirea lui de a se supune la plata tributului, aduc mai mult la cunoștința Ungurilor primejdia ce se apropia de propriul lor Stat și deci nevoia de a se alătura la Mircea, alăturare către care Mircea pregătise calea prin modificarea tratatului său cu Polonia. Se încheie deci o legătură pe față între Mircea și Sigismund, în a doua Duminică din postul mare 1395 în Brașov, unde Mircea se duse în persoană și, întâmplându-se să uite pecetea lui cea mare, întărește subsemnătura lui cu pecetea cea mică, probabil dela inel. Prin acest act Mircea recunoscând că *Domnul Sigismund*, s'a purtat către el cu osebită bunăvoință și prea milostivește de când l'a cunoscut și i-au prins partea mai ales în contra Turcilor, fiilor răutăței se leagă către el prin următoarele puncte :

1. Când regele va merge în persoană în contra Turcilor, să iasă și Mircea în persoană ; iar când va trimite numai oști, să fie îndatorat și Mircea tot la atâta.

2. Să dea lui Sigismund mâncare pentru oștile sale, însă nu degeaba, ci cu plată.

Acest tratat arată că relațiile de vasalitate ale Munteniei către Unguri încetaseră cu totul, că eră ultimul act al emancipării Munteniei de sub epitropia maghiară. Intr'adevăr în acest tratat, Mircea nu numește nici măcar, cum făcea unchiul său Vladislav, pe regele Ungurilor *domnul său*, ci curat numai

dignitatis consilium sint approbatae. Insuper si aliquae treugae pacis vel induciae aut concordiae inter praefatum Mircium Woyewodam d. n. et Regem Hungariae sunt actae... ipso d. Rege Polonorum non excluso, eisdem proeminatus d. Rex ratificare et gratificare et acceptare debet". Comp. Ulianitzki, p. 5.

domnul rege Sigismund; apoi îndatorirea lui Mircea de a ieși în persoană la războiu numai atunci când și regele va veni în persoană, arată o deplină egalitate între ei, care nu poate fi întunecată prin formularea respectuoasă a unui tratat încheiat cu un rege puternic care ajunge după aceea și împărat al Germaniei⁴⁶.

După acest tratat, aliații trec Dunărea și ieau Nicopoli dela Turci pe care aceștia îl ocupaseră îndată după bătălia dela Cossova⁴⁷. Imbolnăvindu-se însă soția lui Sigismund, Maria, împăratul e nevoit să părăsească pentru câțva timp expediția. Maria moare și după înmormântarea ei, Sigismund se întoarce iar peste Dunăre, unde eră să se întâmple o luptă hotărâtoare.

Sigismund căutase să trezească iarăși în popoarele Europei fanatismul religios pentru a le scula contra Otomanilor. El izbutise până la un punct în încercările sale, adurând în armata sa, pe lângă trupe germane, și câteva mii de cavaleri francezi, îmbrăcați în zale, oaste feudală din cele mai alese. El dobândise acest prețios contingent dela Carol VI regele Franței, și în rândurile lui se întâlnea floarea cavalerismului francez, precum Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniților, Jean de Nevers, comitele de Eu, mareșalul Boucicault și alții. Numărul armatei aliate eră de peste 60.000 de oameni, însă cum spune o istorie contimporană, eră o armată necapabilă de disciplină, prin vârsta tânără și lipsa de seriozitate a ofițerilor de căpetenie, mai plecată la scandaluri decât la lucrări înțelepte. Cea mai mare îngrijire a ei fusese totdeauna de a petrece bine, și de a încărcă șăici cu tot soiul de mâncări alese, pentru a le duce după ea⁴⁸. Luarea cetăților Vidinul și Rahova urcă până la nebunie neîngrijirea și mândria mai ales a Francezilor.

Ajunși sub Nicopole, în Septembrie 1396, aceștia se pun pe banchete și petreceri care nu se mai sfârșiră nici chiar atunci, când Baiazet nu eră decât la o îndepărtare de șese ore. Froissart, cronicar contimporan, ne spune că „ei schimbau adeseori de

⁴⁶ Textul tratatului reprodus în traducerea română de Șincai, I, p. 365 ed. 1853. Condițiile atât de favorabile lui Mircea din acest tratat exclud absolut părerea sprijinită de N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 65, adoptată și de Litzica (mai sus nota 43), că acest tratat să fi fost încheiat de Mircea după o înfrângere a lui de Turci în 1394. Tratatul nu are de loc aerul de a fi fost implorat de un domn care ar fi cerut ajutor, ci ca și acel cu Poloniei, ca făcut de unul pe deplin stăpân pe soarta lui.

⁴⁷ Engel, *Geschichte der Walachei*, p. 159, aduce un document tot din 1395, după care expediția dela Nicopole ar fi fost îndreptată contra lui Mircea. Dar cum se putea aceasta, după ce împăratul abia încheiase alianța cu Mircea? Apoi ce eră să caute Sigismund contra lui Mircea la Nicopoli, care se află în mâinile Turcilor? În sfârșit Mircea luptă alături cu Sigismund, în lupta de sub zidurile acelei cetăți din 1396. Documentul lui Engel nu poate fi decât apocrif.

⁴⁸ *Histoire de Charles VI* par un auteur contemporain, religieux de l'abbaye de St. Denys, Paris, 1663, p. 348.

haine, și nu erau decât mode noue cu horbotărie și galoane felurite, care țineau pe prinșii de războiu într'o veșnică minunare. Ceeace îi miră însă mai mult eră de a vedeà pe nebuna noastră nobilime, purtând niște papuci cu pliscul lung de două picioare, și adeseori încă mai mult. Chiar și când Turcii îi atacară, ei stăteau la masă, și se sculară amețiți de vin, tâ-ându-se pe câmp cum putură mai bine"⁴⁹.

Când se ținù sfatul de bătălie, Mircea propuse că să i se lase lui întâiul atac contra trupelor ușoare ale Turcilor, și cavalerii francezi să rămână la urmă, pentru a se lovi cu greul armatei dușmane, corpul Ienicerilor. Ducele Burgundiei Ioan de Nevers, comandantul Francezilor, se opuse la aceasta, spunând că el n'a venit cu 6000 mii de oameni de atâta îndepărtare, pentru a asista la lupta altora, și cerând numai decât să i se conceadă onoarea primului atac. Împăratul propuse atunci ca Ungurii să fie puși la rândul întâiu, ca unii ce ar cunoaște mai bine modul de bătăie al Turcilor. Francezii amenințară cu retragerea, dacă li s'ar face această ofensă, și împăratul trebui să le învoiască cererea care compromise rezultatul luptei⁵⁰.

În orice caz această întrecere a fiecărei nații de a aveà ea prioritatea morței, caracterizează de minune veacul de atunci, adevărat veac de eroi.

Francezii nerăbdători de a'și arătà vitejià, atacă înaintea de a se fi dat semnalul luptei, răstoarnă rândul întâiu al armatei turcești, și căzând pe al doilea, compus din călărime, îl sparg și pe acesta, când deodată în loc de a întâlni câmpia goală, precum se așteptau, crezând că au zdrobit pe Turci, dau peste corpul Ienicerilor, de vre-o 60.000 de oameni, puternic și neatins. Pe cât de mare le fusese bravura la început, pe atâta acuma sunt cuprinși de o teamă năpraznică. Ei o rup la goană îndărăt; însă caii lor, încărcăți cu fier, obosiți de greutatea ce duceau și de o încordare de mai multe oare, încep a se abate sub ei. Cavaleria ușoară a Turcilor ajunge pe acei ce ar fi putut încă scăpà și măcelărește și prinde pe cei ce mai rămăseseră din armata franceză. Sosind vestea cumplită la tabăra lui Sigismund, Ungurii și cu Românii se retrag din luptă, și Turcii, căzând îndată după aceea

⁴⁹ *Chronique de Jean Froissart* în Buchon, *Panthéon littéraire*, III, p. 261.

⁵⁰ Iohannes Schiltberger aus München, *Reise in Europa, Asien und Africa* 1394—1427, München, ed. Neumann, 1859, p. 51-52. Este curios că Schiltberger numește pe voevodul Valahiei *Werter*. După cât se vede, când el își scrisese memoriile, târziu după bătălia dela Nicopole, el uitase numele lui Mircea, greu de ținut minte pentru un Neamț, și îl înlocuise cu unul german închipuit. Spusele lui Schiltberger sunt întărite de o povestire contemporană a luptei dela Nicopole datată însă greșit 1394, de oarece este cunoscut că bătălia avù loc în 1396, N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 76 (apendice): *seque Myrxe in prima aeie hostibus objici petit ut sinat imperator*".

pe centrul compus din oștirea germană, îl sfărămă cu totul și 'l pun pe fugă.

Mircea făcuse foarte cuminte de a se retrage din luptă și de a nu aștepta să fie măcelărit de Turci, fără nici o speranță de scăpare, având în spatele sale Dunărea. El avea cu atât mai mult drept să o facă, cu cât dăduse un sfat înțelept, susținut de toți șefii armatei aliate, care însă fusese răspins de Francezii ai căror purtare tocmai compromisese lupta. Apoi retragerea Ungurilor dela aripa dreaptă, slăbind puterea de împotrivire a aliaților, Mircea ar fi jertfit numai în zadar armata lui, dacă ar fi stat în luptă⁵¹.

El se aștepta însă, ca și după bătălia dela Cossova, a fi atacat de Turci în propria lui țară, și avea nevoie de armata lui întregă și neatină, pentru a se putea împotrivi lor, ceea ce tocmai, după lupta dela Cossova, nu putuse face, fiindu'i armata desorganizată, prin înfrângerea suferită acolo, acuma el putu întreprinde, și încă cu o strălucită izbândă.

Polonii văzând că Mircea s'a lepădat de alianța lor, și s'a unit cu Ungurii, caută să răstoarne pe Mircea din scaunul Munteniei, în timpul ce el eră dus în contra Turcilor la Nicopoli. Ei însuflă propriului său fiu, Vlad, ideea de a uzurpă tronul tătănescău, și Vlad se și declară de domnul Munteniei, sprijinit probabil de câțiva nemulțumiți cari se aflau în Argeș, foasta capitală a Munteniei, oraș ce suferise o scădere din starea lui de mai înainte, prin strămutarea capitalei țării la Târgoviștea. Vlad dă un hrisov, din Argeș, în 2 Iunie 1396, în care spune că el „voevodul *Basarabiei* și comitele Severinului, având în minte buna voință arătată nouă de craiul Poloniei Vladislav, și mai ales cum ne-au dăruit nouă mai dăunăzi voevodatul *Basarabiei* și domniile ce le avem în crăimea Ungariei, judecăm a fi cu dreptate ca cu atâta mai întinsă statornicie să fim ascultători de dânsul, cu cât mai mult ne aflăm mângâeți prin înălțarea noastră cea de dânsul făcută la vârful domniei, și pentru că am găsit, că crăimea Ungariei de mult au venit la numita doamnă Edviga crăiasa Poloniei, ca la o singură moștenitoare a crăimei ungurești, și drept aceea și la numitul domn Vladislav, craiul Poloniei soțul ei cel de căsătorie — așa și noi ne legăm a rămânea supuși numiților domni Vladislav

⁵¹ M. Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, Berlin, 1854, admite de plano și fără nici o discuție că Mircea ar fi trădat pe aliați, ba chiar că s'ar fi închinat sultanului; p. 68: „Mirce qui s'était sauvé par une trahison et qui avait contribué à la destruction de l'armée chrétienne se rendit au camp des Turcs, où il salua le Sultan et lui demanda la paix” (?!). E drept că Kogălniceanu scrisse încercarea lui, la vârsta de 17 ani, având la îndemână în Berlin, numai istoricii unguri și nemți. Cf. și Engel, *Geschichte der Moldav und Walachey*, I, p. 159.

craului Poloniei și crăiesei Edvidgei și crăimei lor a Ungariei și Poloniei”⁵².

Acest Vlad este arătat de alt document din 1397 ca pus de Turci domn în Valahia. Turci sau Poloni, Vlad eră rău văzut de Unguri cari, pe când înaintau cu ajutorul francez și bavarez asupra cetății Nicopoli, trimit pe voevodul Ardealului Stibor și atacă pe Vlad. Acesta se închide în cetatea Dâmbovița dar este prins după un asediu și dus cu toată familia lui în Ardeal unde însă regele nu’l tratează rău, păstrându’l ca spărietoare pentru Mircea cel restituit în scaun. Din Ardeal Vlad fuge și se duce la Constantinopole la curtea împăratului grecesc.

Turcii nu lipsesc a atacă Muntenia câtva timp după victoria dela Nicopoli, pentru a’și răzbună pe Mircea despre amestecul lui în dușmăniile contra Impărăției Otomane. Turcii, trecând Dunărea deocamdată, ieau o mulțime de pradă și de robi din Muntenia. Mircea trimițând copiii și femeile în munții de către Brașov, urmărește pe Baiazet prin pădurile de stejar ce acoperiau țara și împiedecau înaintarea armatelor dușmane și, ținându-se de Turci, nu’i lasă nici un moment în pace, lovindu’i cu putere, de câte ori se despărțiau în grupuri mai mici din greul armatei, ori umblau după pradă sau provizii. Turcii oboșiți prin hărțuile lui Mircea și temându-se să deie bătălia în locuri așa de priincioase oștirea române, se retraseră spre Dunăre, unde după sfatul unui general, Brenezes, care îndeamnă pe Turci să se încunjoare grabnic cu un șanț, adăpostesc astfel trecerea lor înapoi peste Dunăre⁵³.

Să nu se fi dat atunci oare lupta acea vrednică de amin-tire care a rămas, în tradiția păstrată de cronicari, ca întâmplată la *Rovine*⁵⁴? Și alte izvoare, tot îndoielnice și neprecize în privirea datei, vorbesc de o lovire a Turcilor cu Muntenii, unele din acele izvoare pomenind chiar de o mare bătălie. Așa o cronică sârbească spune, că Mircea a fost învins de Baiazet și a trecut în Ungaria, dar că Baiazet a fugit din Muntenia⁵⁵. Aceste două arătări nu pot sta împreună, de oarece Turcii nu putuseră fugi fiind învingători. Alte izvoare indică mai limpede că Turcii ar fi fost bătuti. Așa Constantin Filosoful care scria pe la 1431, arată că Baiazit s’ar fi bătut grozav cu Mircea, fără a arată care din doi ar fi biruit, dar că întorcându-se în țara lui, ar fi

⁵² Reprodus de Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 73. Comp. Doghiel I, p. 623. Vezi și o scrisoare a lui Maternus către Vlad (Uzurpatorul) din 1396, Hurm., *Doc.*, XV, pagina 6.

⁵³ Chalcocondila, p. 77—80.

⁵⁴ Căpitanul în *Mag. ist.*, I. p. 95: „la Rovine pe apa Ialomîței”. *Cronica serbica despotae Georgii*. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, III, p. 1: „movit Baiazit contra Mirksam et debellavit eum ad Rovinam”. Pune însă lupta ca întâmplată în 1392.

⁵⁵ I. Bogdan, *Ein Beitrag zur serbischen und bulgarischen Geschichte in Archiv für slavische Philologie*, XIII, p. 638.

făcut pace cu domnul român ⁵⁶, ceea ce arată îndestul că bătălia nu ieșise în folosul Turcilor. Tot așa și Bizantinul Phrantzes arată că „Baiazet făcù o expediție contra lui Mircea, domnul Valahiei, care, ieșindu'i înaintea la luptă fățișă în un loc greu (cum arată și Cholcondila) sultanul, s'ar fi ferit a o primi și a părăsit Muntenia; dar că Mircea după aceea a făgăduit tribut și a încheiat pace” ⁵⁷. Mai lămurit este un raport către dogele Veneției în care cetim, că Turcii întorcându-se din Ungaria încărcăți de pradă, au trecut prin Valahia cea supusă lor; dar că acolo a sosit o armată mare din Ungaria cu un oarecare Milca (Mircea) Olahul și a bătut pe acei Turci așa de cumplit, că ei au fost parte prinși, parte uciși și parte înnecați și nu au scăpat decât vr'o 3.000 din ei, cari s'au întors în țările turcești ⁵⁸.

Raportul este din 3 Martie 1401 și deci s'ar putea referi și la o altă ciocnire din acel timp între Turci și Munteni. Oricum ar fi însă lucrurile cu data bătăliei, toate arătările concurg a adevări existența ei în Muntenia între Turci și Creștini, din care aceștia au ieșit biruitori. Se poate deci afirma cu siguranță că Mircea a bătut cel puțin odată pe Turci. Intru cât această victorie nu a putut să se întâmple nici în 1392 unde o pune cronica sârbească, de oarece în acel an Mircea fusese bătut și obligat la un tribut către Turcia, nici în 1401 unde o așează raportul venețian, întru cât, cum vom vedea în curând, în acel an se petreceau alte evenimente care nu îngăduesc o asemenea luptă, nu rămâne altă dată probabilă pentru victoria lui Mircea dela Rovine decât anul următor bătăliei dela Nicopoli, când Mircea întorcându-se — am văzut din ce pricină — cu armata lui întreagă din lupta dată de aliați sub acea cetate el putu opune puterile lui întregi năvălirii turcești și a o răspinge de pe capul țarei lui ⁵⁹.

Pentru a ne întoarce la Vlad, răzvrătitul fiu al lui Mircea, scăpat, cum am văzut, la Constantinopole, el urmă înaintea și aici uneltirile lui contra născătorului său. Mircea, pentru a tăia aceste uneltiri, căută să se îmbuneze cu Bizantinii și face pe placul patriarhului de Constantinopole, care eră pe atunci în o mare neînțelegere cu Iuga al II-lea, domnul Moldovei, dela mitropolia ei intră în această de pe urmă țară, bate pe Iuga, îl prinde și așează în scaunul Moldovei pe fratele lui Iuga al II-lea, Alexandru cel Bun, care se împacă cu patriarhia ⁶⁰.

⁵⁶ Hrecek, *Zur Würdigung in Archiv für slavische Philologie*, XIX, p. 267.

⁵⁷ Phrantzes, *Poliologia graeca*, CLVI, col. 704, e citat de Litzica (mai sus nota 43), din care am luat și cele două citații din notele 55 și 56.

⁵⁸ N. Iorga, *Acte și Fragm.*, III, p. 4: „Milco Valaho”.

⁵⁹ D. Litzica pune lupta dela Rovine în 17 Maiu 1395 înaintea expediției dela Nicopoli întâmplată în Sept. 1396 (L. c., p. 366, p. 378-397), ceea ce nu pare de admis și în Studii și schițe greco-române p. 31.

⁶⁰ Ureche, în *Letopiseșe*, I, p. 102 [ed. II, p. 136, ed. Giurescu p. 20]. Vezi mai pe larg sub No. III. Istoria Moldovei și la No. IV, 3, Biserica.

Amestecul lui Mircea în războaiele civile turcești. — În curând însă Mircea cel Bărtân trebuia să și întoarcă luarea lui aminte iarăși către sud, asupra Impărăției Turcești, în care se pregăteau schimbări însemnate ce erau să aibă o mare înrăurire asupra Țării Românești.

După izbânda dela Nicopoli, Turcii păreau că vor îneca toată Europa, când ei sunt oprți în strașnicul lor avânt prin năvălirea Mongolilor care, sub vestitul Timur Lenk, pun în pericol existența Impărăției Mohamedane din Asia. Baiazet deci se oprește de la înaintarea lui în Europa și se întoarce în Asia pentru a se opune furiei năvălitorilor. Aici însă puterea lui, cea atât de cumplită pentru Europeni, se frânse ca trestia la furtună, de oardele nesfârșite ale Mongolilor care înăbușiră mai mult decât bătură, în câmpiile dela Angora, în 20 Iulie 1402, neînvinsele până atunci armate musulmane. Baiazet el însuși este prins, și cu toate că este bine tratat de fratele său întru Mohamed, Chanul Mongolilor, moare după un an de zile de prinsoare.

Prin moartea lui, urmată de retragerea lui Timur Lenk iarăși înapoi în patria Mongolilor, se deschisese moștenirea Impărăției Mohamedane. Din patru fii care rămăseseră să împartă sau mai bine să se certe dela această moștenire, unul Iza moare în curând, încât rămân trei competiitori la tronul sultanilor : *Soliman, Muza și Mohamed*⁶¹.

Din aceștia, Soliman pusese mâna pe posesiile europene, iar Mohamed pe acele aziatice. Muza, rămas pe lângă Mohamed în Asia, cere dela fratele său voia de a trece în Europa, a alungă pe Soliman din Adrianopole, și a lua domnia Europei pentru Mohamed. Acesta îi învoește întreprinderea; însă trebuind să stee pregătit în Asia contra lui Soliman, nu poate să i dea spre realizarea planului său nici un ajutor. Pe când Muza stătea nchotărât asupra mijloacelor spre a pune în lucrare întreprinderea lui, primește dela Mircea o solie prin care îi oferă sprijinul, și dobândind dela un principe din Sinope, Isfendiar, o corabie, Muza se transportă în Valahia.

Mircea primește pe Muza cu cele mai mari onoruri, și acesta îi făgăduiește că, dacă s'ar face rege cu ajutorul lui Mircea, să i dea mari venituri în Europa și o regiune întinsă luată dela Greci pe care Muza îi dușmăniă. Mircea eră cu atât mai mulțămît de această condiție, cu cât el își răzbună tot odată pe Bizantini care, cu tot serviciul adus patriarhului cu detronarea lui Iuga din Moldova, urmau înaintea a adăposti în contra lui pe răsvrățitorul său fiu, Vlad. Soliman eră rău văzut de mare parte din supușii săi care se alipesc de Muza. Cu tot acest ajutor și cu însemnata armată ce i-o dăduse Mircea, sub conducerea gene-

⁶¹ Zinkeisen, I, p. 427, după istoricii turci. Cf. Chalcocondila, p. 169, Soliman este numit pretutindene de Chalcocondila *Musulmanus*.

ralui Dan, Muza este bătut în anul 1406 de Soliman, mai ales prin trădarea Sârbilor care luptau și ei în armata lui. Muza scăpă iarăși la Mircea ⁶². În același an Mircea văzând că politica urmată de el în afacerile turcești dăduse de greș, se întâlnește cu regele Ungariei la Severin, pentru a pune la cale cele de trebuință ⁶³. Muza sprijinit însă din nou de Mircea, merge iarăși în protiva fratelui său care, de astă dată, părăsit mai de toți ai lui, este bătut și ucis.

Mircea izbutise în îndrăzneța lui întreprindere, de a trage folos din certele pentru moștenirea Impărăției Turcești. El văzù pe Muza, protegitul său, urcându-se pe tronul sultanilor, și mulțămitele cele mai strălucite așteptau pe Mircea dela recunoscătorul său prieten, când deodată altă furtună, de astă dată cumplită și fatală se ridică contra lui Muza, și prin acesta contra lui Mircea.

Anume Muza cucerise Europa ca om al lui Mohamed, și făgăduise acestuia a-i cedă tot ce va câștiga. Văzându-se însă în dulcele brațe ale puterii, el nu se mai ținù de cuvântul dat. Mohamed porni atunci cu armata contra lui Muza. Cu tot ajutorul dat lui de Mircea, care nu vroia să piardă poziția câștigată, înaintea chiar de a se fi folosit de ea, Muza este greu învins într'o bătălie lângă Adrianopole, în 1411. Revoltându-se însă câteva provincii aziatice, stârnite probabil ca și cealaltă dată tot de Mircea, Mohamed e silit să părăsească lupta contra fratelui său, și să se întoarcă în Azia. În 1412 însă înăbușind răscoala izbucnită, Mohamed se întoarce contra lui Muza, îl bate și 'l fugărește în Valahia unde Muza căutase scăpare tot la vechiul său sprijinitor ⁶⁴, aducând însă acuma acestuia, nu speranță și câștig, ci temere și prăpădenie.

În timpul cât Muza fusese puternic (1406—1411), Mircea se folosise de această înflorire a lui, căci Muza îi păstrase prietenia făgăduită. Sigismund trăia apoi în pace cu el, după cum se vede din întrevederea dela 1406, în Severin. Atacurile fericite ale lui Mohamed contra prietenului său fac însă pe Mircea să și presimtă căderea. Temându-se ca într'un asemenea caz, și Ungurii să nu și schimbe gândurile, mai ales pentru a 'i răpi nea-târznarea, pe care fusese siliți a i-o încuviința, Mircea se apropie iarăși de Poloni și încheie cu ei un nou tratat în 1411, în care

⁶² Chalcocondila, p. 171. Cf. Leunclavius, *Annales Sulttanorum othmanidarum a Turcis sua lingua scripti*, Francofurti, 1596, p. 20 : „Erat id temporis vaivoda Valachiae quidam cui nomen Murzes. Hic et hospitio excepit eum (Musam) et viam aperuit et auxilio fuit ut Romaniam ingrederetur (anno 1404)”. Mai vezi și Ducas, p. 88.

⁶³ Document din 6915 (1406) Noemvrie în *Arh. isl.*, I, 1, p. 98 : „și s'au întâmplat aceasta după ce, plecând domnia mea în anul 6915 (1406) Noemvrie în 15, pentru a mă întâlni cu craul în Severin”.

⁶⁴ Chalcocondila, p. 183.

iarăși se obligă mutual a se ajuta contra regelui Ungariei, „cu atât mai mult că și iubirea înrudirei i-ar împinge la aceasta”⁶⁵. Polonii aveau un motiv deosebit de ură contra Ungurilor, fiindcă împăratul Sigismund numit de regele polon arbitru în o ceartă pe care o aveau cu Ordinul Teutonic, în loc de a judeca neînțelegerea, ajutase pe față Ordinul contra Polonilor. Cum aude însă Sigismund despre această alianță a lui Mircea și a Poloniei, trimite îndată la domnul Munteniei soli, pe Mitropolitul din Gran și alte personaje de samă, pentru a reînnoi bunele legături ce existau mai înainte.

Pe de altă parte Ungurii urziseră o intrigă prin care sperau să strice bunele relații ce existau între Mircea și Poloni. Ei părăsiră anume pe Mircea la Vladislav Iaghello, că l’ar fi ponegрит într’o solie trimisă în Ungaria, care arătase aici că Vladislav făcuse legături cu Turcii, în contra Creștinătății și a regelui Ungariei. Vladislav se tâgăuște lui Mircea, pentru aceste vorbe defăimătoare; dar Mircea îi răspunde că n’au ieșit dela el, și se referă chiar, în buna lui credință, la mărturisirea Ungurilor, să arate ei dacă le-au spus vreodată asemenea cuvinte. În această scrisoare Mircea numește iar pe Vladislav *ruda sa*⁶⁶.

Această înrudire nu poate avea alt înțeles decât că Alexandru cel Bun, devenind în 1411 cumnatul lui Vladislav, prin căsătoria cu sora lui, Ringala, Mircea care se înrudia cu Alexandru, ca unul ce eră din familia Mușăteștilor, cum vom vedea-o în curând, intrase prin aceasta și el în înrudire cu regele Poloniei.

Supunerea sub Turci. — Mohamed, ajungând sultan, vrea să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat fratelui său, și trimite o armată contra Munteniei. Expediția însă se ferește de a intra în Valahia, spre a nu păți ca oștirea lui Baiazet. Ea pune însă în lucrare un plan mult mai ghibaciu, pentru a aduce dela sine Muntenia în supunerea Turcilor; cuprinde anume cetățuiele de pe malurile Dunărei, Severinul și Giurgiul din care Turcii își fac ca niște cuiburi, spre a putea prăda și devastă Muntenia, când le va fi mai la îndemână. Mircea văzându-se

⁶⁵ Doghiel, I, p. 600.

⁶⁶ Iată această interesantă scrisoare: „Am scris către mine cu tânguire și te plângi asupra mea că aș fi înștiințat pe Unguri, că te ai fi aliat cu Turcii și ai ridicat armată, spre răul tuturor Creștinilor și regelui Ungariei. Despre această informare ești liber *ruda mea*, să crezi ce vei voi. Că sunt adevăratul tău amic încă de mai înainte și de acum, o știi prea bine, iar de acele spuse nu știu nimic. Trimisii mei au fost în Ungaria încă de mult, și dacă au vorbit ceva dela ei, dela mine, nici un cuvânt n’am dat către Unguri, nici vre-o scrisoare n’am trimis. Dacă vrei să te încredinjezi de cele ce mi comunică, întreabă pe Unguri și dacă le am trimis, ei trebuie să îți spună, și dacă n’au ce îți spune, precum este, atunci te vei convinge de adevăr. Scris din Giurgiu August 10”. (Ulianitzki, p. 26).

atunci constrâns, se supune Turcilor, trimițând niște soli care să închine țara de bună voie sultanului ⁶⁷. Mohamed primește pe soli cu multă bună voință, îi ospătează la masa lui, și impune Munteniei niște condiții îndestul de ușoare, spre a o primi în vasalitatea sa.

Care au fost aceste condiții? Nici un text autentic al hatîșerifului dat cu acest prilej nu au ajuns până la noi. Totuși este sigur că un asemenea a trebuit să existe, deoarece el totdeauna a fost invocat de Români în daraverile lor cu Poarta, și aceasta niciodată nu au tăgăduit existența lui ⁶⁸. *Dionisie Fotino* spune că ar fi aflat textul hatîșerifului pe care 'l dă el ca purtând data din 1393, într'o însemnare veche a unui boier, sârdarul Constantin Chițoreanu, care l'ar fi prescris el însuși după un hrisov vechiu.

Puntele acestui hatîșerif ar fi fost următoarele :

Muntenia să se ocârmuiască de sine, sub domni creștini, aleși de mitropolit și de boieri. Domnii să aibă dreptul de viață și de moarte asupra supușilor, să poată declara războiu și încheia pace. Creștinii ce ar fi îmbrățișat religia mohamedană, dacă ar trece iarăși la cea creștină, să nu fie supărați. Supușii români, ce ar călători în Impărăția Turcească, să nu fie îndatoriți la contribuție. Pentru aceste toate, Muntenia se obligă a plăti pe an sultanului 3000 de bani de țară, sau 500 de lei în argint ⁶⁹.

De și nu avem nici o garanție a autenticității acestui text, îl dăm în lipsă deplină de oricare altul. Totuși din notițe posteroare se poate primi că oarecare drepturi au fost încuviințate Munteniei. Așa în armistițiul din 1452 încheiat între Mohamed al IV-lea și Ioan Corvin de Huniade, vorbindu-se de domnitorul de atunci al Munteniei, Vladislav, Mohamed spune că nici una din părți, adecă nici el, nici Huniade, să nu aibă dreptul, la caz de moarte a lui Vladislav, să sprijiniască de domn al Transalpinei decât pe care l'ar alege țara ⁷⁰. Apoi Baret în *Histoire des troubles de la Moldavie*, spune că Alexandru Movilă ar fi trimis lui Radu

⁶⁷ Chalconcondila, p. 183.

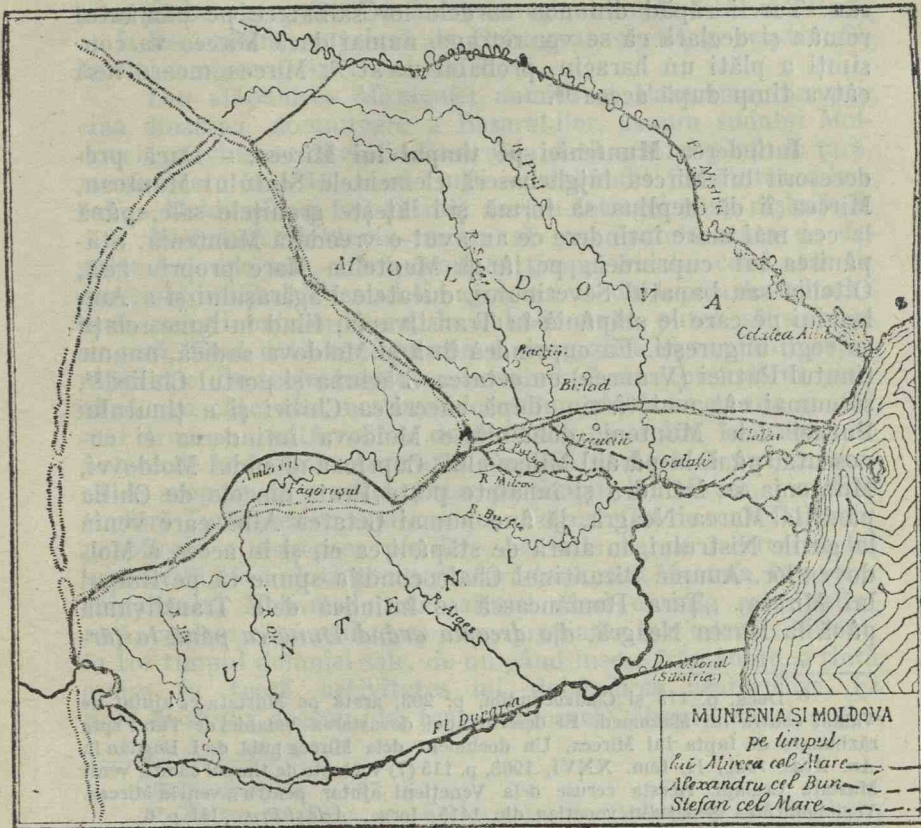
⁶⁸ Așa Turcii recunosc existența unor capitulații în tratatul dela *Cuciuc-Cainargi*, 1774, art. 21; în tratatul de *Adrianopole*, 1829, art. V; în convenția de Paris, 1858, art. 2 și prin mai multe hatîșerifuri, între care acel din 1834.

⁶⁹ Fotino, *Istoria Daciei*, trad. de Sion, 1859, III, p. 216. (Fotino spune că a aflat „titlul lui Mircea cel Bătrân” în acea însemnare veche, nimic însă despre textul hatîșerifului). Textul dat de d-l Mitilneu, *Colecțiune de tratate și convențiunile României*, 1874, p. 6, deși arătat ca luat din Fotino, este altfel stilizat. Plata tributului este adevărită de izvoarele turcești. *Cronica dell'origine et progressi della Casa Otomana* de Saidino Turco tradote de Vincenzo Bratutti 1649, p. 344: „Il prencipe di Vallachia (Mircea) s'obliga di mandare ogn'anno il tributo”. Comp. Leunclavius. *Annales*, 1638, p. 31.

⁷⁰ N. Iorga, *Acle și Frag.*, III, p. 25: „nulla pars habeat facultatem in Transalpinam praeficere dominum, nisi illum quem terra dilexerit”.

Mihnea o scrisoare, în care i-ar spune între altele că : „după legile fundamentale ale țării, și după drepturile încuviințate de sultani, de când Moldovenii se supuseră dominației lor, nimeni nu poate fi domn în Moldova, de nu va fi din țară”⁷¹.

Această condiție arătată de un domn de pe la începutul secolului al XVII-lea, întărește existența autonomiei, și cu toate că Baret o spune despre Moldova, ea poate fi aplicată și

Munteniei, cu atâta mai mult că a fost lung timp respectată de Turci.

Se vede însă că numai silit de împrejurări se hotărîse Mircea a pleca capul sub jugul Osmanliilor, și că el pândia în fiecare moment prilejul favorabil, spre a se mântui de această supunere. Cât de mult doriă Mircea să scape de suzeranitatea turcească, se vede de pe împrejurarea, că el care pînă atunci purtase cu

⁷¹ Baret, *Histoire des troubles de Moldavie* in Papiu, *Tesaur* II, p. 68”.

atâta înțelepciune trebile țării lui, dădu ajutorul său fără alegere celui întâiu venit care ridică steagul răscoalei contra lui Mahomed. Acesta eră unul Mustafa ce se dădea drept fratele sultanului. Noul pretendent eră slab susținut de partida ce și-o formase, și chiar în Valahia se zice că el nu ar fi putut adună mai mult de 800 de oameni. Este deci ușor bătut și ucis de Mahomed. Mircea însă, prin nesocotita lui amestecare în o afacere atât de puțin serioasă, compromisese iarăși soarta poporului său. Turcii răpăd din nou oardele lor sălbatece pe pământul român și declară că se vor retrage, numai dacă Mircea va consimți a plăti un haraciu, probabil urcat ⁷². Mircea moare însă câțva timp după aceea ⁷³.

Intinderea Munteniei pe timpul lui Mircea. — Dacă predecesorii lui Mircea înjghebaseră elementele Statului Muntean, Mircea îi dă deplina sa formă și i lățește granițele sale, până la cea mai mare întindere ce au avut-o vreodată Muntenia. Stăpânirea lui cuprindeă, pe lângă Muntenia Mare propriu zisă, Oltenia sau banatul Severinului, ducatele Făgărașului și a Amlășului pe care le stăpâniă în Transilvania, fiind în bune relații cu regii ungurești. Ea cuprindeă însă și Moldova sudică, anume ținutul Putnei (Vrancea) cu cetatea Crăciuna și portul Chiliei ⁷⁴, și numai cât mai târziu, după cucerirea Chiliei și a ținutului Putnei dela Munteni, dobândește Moldova întinderea ei cunoscută, până la pâraul Milcovului. Cuprinzând sudul Moldovei, Muntenia se întindeă și înaintea peste Prut, dincolo de Chilia până la Marea Neagră, lăsând numai Cetatea Albă care veniă la gurile Nistrului, în afară de stăpânirea ei, și în aceea a Moldovenilor. Anume Bizantinul Chalcocondila spune că pe timpul lui Mircea, „Țara Românească se întindeă dela Transilvania până la Marea Neagră, d'a dreapta având Dunărea până la țăr-

⁷² Duca, p. 113 și Chalcocondila, p. 203, arată pe Mustafa ca ajutorat de Valahi contra lui Mahomed. Ei descriu apoi devastarea Valahiei de Turci spre răzbunare de fapta lui Mircea. Un document dela Mircea publ. de I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1903, p. 115 (7) vorbește de timpul când a venit Mustafa Cealapi. Acesta ceruse dela Venețieni ajutor pentru a veni la Mircea. Vezi hotărârea Senatului venețian din 1415, Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 6.

⁷³ În Iunie 1418, Mircea nu mai trăia. Un document dat de urmașul său, fiul său Mihail, coloniștilor germani din Helta, le întărește dreptul de a paște vitele lor în munții Țării Românești. Mihail vorbește aici despre tatăl său, „grațiosul Mircea de cuvioasă memorie”. (Vezi *Arh. Ist.*, I, 1, p. 118).

⁷⁴ Hasdeu *Ist. crit.*, p. 3, se întemeiază pe privilegiile vamale ale lui Alexandru cel Bun (*Arh. ist.*, I, 1, p. 131) și Ștefan cel Mare (*Ibidem*, II, p. 174) care vorbesc de Bacău și Bârlad ca orașe de granița ale Moldovei, pentru a susține că stăpânirea lui Mircea în Moldova se întinsese până la ele. G. Panu, *Studii asupra atârării Moldovei*, *Conv. lit.*, V, 1871, p. 401, combate cu cuvânt această părere, întru cât aceste orașe puteau fi ultimele orașe ale Moldovei din spre Muntenia în care se luă vamă fără ca pentru aceasta ele să fie așezate la frontieră. Departe însă de ea nu vor fi fost, Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 74.

mul mării, iar dela stânga Moldova”⁷⁵. Pentru ca Muntenia să aibă d’a dreapta ei ca limită Dunărea și d’a stânga ei Moldova, și aceasta până la țărmul mării, se cere neapărat ca ea să fi cuprins sudul Moldovei și a Basarabiei de astăzi. Că limita Munteniei se opriă înaintea Akermanului sau Cetăței Albe, se vede de pe aceea că Chalcocondila, numește Chilia oraș muntenesc, arată drept oraș moldovenesc Cetatea Albă, ceea ce se știe și din izvoare documentale că eră astfel⁷⁶. Mircea apoi mai posedă și pe partea dreaptă a Dunărei ca moștenire dela tatăl său Radu al II-lea, regiunea cuprinsă de Dobrogea actuală și cetatea Siliștriei, cum am văzut mai sus⁷⁷.

Din stăpânirea Munteniei numită și Basarabia din pricina dinastiei domnitoare a Basarabilor, asupra sudului Moldovei, provine numirea de Basarabia dată acestei părți de țară, numire care la 1812, când Rușii au dobândit jumătatea orientală a Moldovei, au fost întinsă asupra întregii părți rășluite⁷⁸.

Niciodată Muntenia nu eră să mai întindă atâta de departe hotarele sale, afară doară în timpul visului celui atât de scurt al lui Mihai Viteazul. Ea ajunsese deodată, prin desvoltarea unei energii extraordinare, la culmea unde putea să se urce singură, fiind dată configurația ei geografică și numărul populației sale. De acolo înnainte ea trebui să dea tot îndărăt pierzând una câte una, nestimatele ce împodobiau coroana ei. Cel mai frumos, neatârănarea, dobândit după atâta încordare de putere de la fosta sa suzerană, Ungaria, trebuiă să se întunece, să se acopere cu o ceață, chiar pe timpul lui Mircea, pierzând el cătră Turci ceea ce zmulsesse dela Unguri. Cât de mult îl duruse pe Mircea o asemenea pierdere, se vede de pe încercarea lui nesocotită, de a ajută pe un vântură-țară, acel Mustafa, în contra cumplitului Mohamed; căci atunci când dorința este puternică, credem că și realizarea este apropiată. Într’adevăr, Mircea, în tot timpul domniei sale, de un gând fusese frământat, o țintă avuse în toată activitatea lui, dobândirea neatârănării. El puse în slujba acestei idei toate mijloacele, simple dar energice

⁷⁵ Chalcocondila, p. 77.

⁷⁶ Chalcoe., p. 506: „τὸ Κέλτιον πόλιν οὕτω καλονομένην τοῦ Βλάδου“; Idem p. 134: „ἡ μέλαινα Πορδανία ἢ ἐν τῇ Λευκοπολίτῃ κολουμένη τὰ βασίλεια ἔχουσα“. Un document din 1374, pomeneste despre unul Iacșa Litavor, locțiitorul domnului moldovenesc, Iuga Coriatovici, din Cetatea Albă (Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 89).

⁷⁷ Mai sus p. 72.

⁷⁸ Cipariu, *Arhiv pentru filologie*, 1867, p. 77 și Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 5, Doc. din 1399, în *Arh. ist.*, I, 1, p. 97. Asupra granițelor Munteniei pe timpul lui Mircea și a numelui Basarabiei, vezi Hasdeu, *Ist. Crit.* Studiul I, întinderea teritorială și studiul al II-lea. Nomenclatura p. 10-22. Pentru numele de Basarabia dată părții sudice a Moldovei vezi textele adunate de N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 74-76. Asupra aceluiași nume dat Munteniei, vezi Hasdeu, *Nomenclatura* citată.

ale timpului și o ghibăcie politică puțin obișnuită, precum probează tratările sale îndrumate la timp cu Polonii; nu mai puțin însă și uneltirile sale cu vasalii turcești din Azia. Prin această chibzuită politică și prin brațul său de fier, el izbuti a mântui cu totul țara lui de supunerea maghiară, cum dovedește tratatul încheiat cu regele Sigismund, care tratat puse cheea la bolta ce o ridicaseră încă antecesorii săi. Mircea putea în liniște și cu drept cuvânt să se numiască: „mare domn și autocrat al Țării Ungro-Române”. Dacă însă el putuse zmulge dela Unguri neatârarea, în aceasta fusese puternic ajutat și de munții țării sale, care opuneau greutăți atât de mari unei năvăliri dela nord, pe când în contra unei puternici copleșiri dela sud, nu’l apăra decât patul Dunărei, tot atât de supus la orice încălcare, precum de mândre și de neumblate erau piscurile Carpaților.

Mircea este una din cele mai însemnate figuri ale trecutului nostru. Țara pe care el domniă, fiind încă întreagă și neatinsă, poziția lui Mircea în mijlocul domniilor încunjurătoare eră însemnătoare. De aceea l’am văzut învârtind pe regatul cel mare pe atunci și puternic al Poloniei, după cum batea vântul intereselor sale; de asemenea și cu regele Ungariei sta pe un picior de deplină egalitate, cum se vede lucrul din tratatul lui cu Sigismund. De asemenea cu Turcii; după ce luptă cu ei în bătăliile cele mari, date de Creștinii spăimântați contra oardelor lor celor neînvins; după ce chiar vine aliaților săi în ajutor prin relațiile politice, în care se află cu principii din Azia, întreprinde o lucrare mult mai îndrăzneată, aceea de a se amesteca în certele dela moștenirea tronului sultanilor, sprijinind pe unul din competitori contra celorlalți.

Lucrarea politică a lui Mircea a fost fără îndoială măreață și bine chibzuită, de și poate pareă cam îndrăzneată pentru puterile țării lui. Acțiunea militară care trebuia să sprijine calculele lui politice, a dat însă mai totdeauna de greș. Așa la Cossova, la Nicopoli, în lupta lui Muza contra lui Mohamed. Ce e drept, Mircea nu sta singur în aceste bătălii, în care aliații săi totdeauna pierdeau ceea ce dânsul pregătise. Ba este de observat că atunci când Mircea luptă singur cu Otomanii, el ieși învingător; așa în bătălia dela Rovine. De aceea cu toată destoinicia politică a lui Mircea, vedem la sfârșit că rezultatul luptei întreprins cu Turcii, aduce căderea Munteniei sub dânsii. Plecarea ei însă, venită în urma unor lupte atât de cerbicoase care inspirau respect chiar învingătorului, nu putea fi decât onorabilă. El lasă posterității sale o domnie, ce e drept știrbită, însă respectată. Vom vedeă ce au făcut din ea slabi săi urmași.

3. URMAȘII LUI MIRCEA

Sistemul urmării la tron. — Pe cât de însemnate prin eroismul desfășurat fuseseră domniile voevozilor care întemeiară puterea Munteniei, pe atât de destrăbălate și desbinat prin intrigi și împărecheri sunt acele ce urmează energicei domnii a lui Mircea cel Bătrân. Rivalitățile pentru domnie, acea can-grenă care roase și mănca în curând toată vârtutea țărilor române, își face vânt îndată după moartea însemnatului domn, aruncând în desbinări și lupte ucigătoare partidele din Muntenia.

Ce erau aceste și care împrejurări înlesniră formarea lor ?

Am văzut că până la Mircea cel Mare, tendința Munteniei fusese de a se mântui de stăpânirea maghiară, când deodată pe timpul lui se adause un nou pericol și mai amenințător, acela de a fi înghițit de puterea cea covârșitoare a Otomanilor. Mircea luptă pe atât cu energie pe cât și cu ghibăcie contra ambelor acestor pericole ; dar mai la urmă tot fu nevoit să și plece grumajii sub jugul otoman. Din momentul ce Ungaria văzu Muntenia îngenunchiată sub Turci, ea trebui să se gândiască că supunerea acelei țări eră numai antemergătoarea propriei sale supuneri, și de aceea ea trebui să reinnoiască tendințele sale de a pune iarăși mâna pe Statul Muntean, nu numai pentru a și mulțami mândria și dorința de întindere, prin supunerea acestei frumoase și mănoase țări, dar mai mult acuma, spre a face din ea o pavază și o apărătoare contra pericolului propriei nimiciri.

Ungaria trebuia deci să între, pentru stăpânirea Munteniei, în luptă, de o cam dată de influență, cu puterea otomană. Această luptă de influență găsiă însă în Muntenia un tărâm pregătit pentru primirea și hrănirea ei, din sângele chiar cel mai scump al poporului muntean, anume sistemul de urmare la tron, care chemă prin el însuși competițiile rivale.

Sistemul de urmare în scaunul Munteniei, și după cum vom vedeă și în acel al Moldovei, eră acel electiv-ereditar, adecă dintre urmașii domnului reposat boierii alegeau pe cine găsiu ei cu cale; cel mai pierzător sistem din toate acele ce s'au produs în decursul istoriei. Căci în succesiunea ereditară curată, urmează totdeauna fiul cel mai mare; în cea electivă, acel ales de popor, fără însă ca el să aibă vr'un drept la această alegere, și căutând să dobândiască favoarea numai prin stăruințele ce le pune. În sistemul electiv-ereditar, toți competitorii *au dreptul* de a fi aleși, și dacă sunt răspinși, ei privesc înlăturarea lor ca un act de nedreptate comis în contră-le de care caută să și răzbune, ocupând cu violență tronul ce nu li se ce-dează de bună voie. De aci împărțirea țarei politice, adecă a boierimei, în partizi rivale, și sfâșierea ei prin lupte lăuntrice.

Acest sistem de urmare în domnie, a cărui origine vom căuta să o stabilim mai jos, nu se desvoltă însă chiar din primele timpuri ale domniei muntene. Din potrivă primii domni ai Țării Românești, se urmează unul după altul, după sistemul mai mult ereditar, după cât se vede din împrejurări mai mult personale și deci întâmplătoare; așa bună oară din faptul că de câte ori rămăseseră câte doi frați pe urma mortului principe, precum după Radu Negru, fiii săi Ivancu și Alexandru Basarab, sau după Alexandru Basarab, Vladislav și Radu al II-lea, fratele mai mic nefiind vrâstnic la moartea tatălui său, nu putea concura cu cel mai mare la dobândirea scaunului. Am văzut că chiar la suirea lui Mircea cel Mare în tronul Munteniei, fratele său mai mare Dan pieri de o moarte silnică în care chiar se poate să fi fost amestecat și Mircea.

Dar nu este nevoie de suirea lui Mircea în scaun prin o uzurpare violentă și un fratricidiu pentru a înțelege dușmănia care va sângeră pe lungi ani de acolo înaintea tronul Munteniei, între coborătorii lui Mircea și acei ai lui Dan I. Dacă fiul lui Dan I, Dan al II-lea, nu a stârnit turburări chiar în protiva lui Mircea, aceasta se datorește firei prea energice a marelui domn care insufflă frică rivalului său. Se poate apoi să nu fi avut vrâsta trebuitoare pentru a năzui la tron cât timp a trăit Mircea. De aceea istoria nu a păstrat nici o urmă a vreunei încercări a lui Dan al II-lea de a răsturna pe „uzurpatorul“ Mircea, și ea pomeneste numai despre răzvrătirea împotriva lui Mircea a însuși fiului său Vlad ⁷⁹.

De îndată însă ce Mircea dispărură dintre vii, rivalitatea între urmașii lui și acei ai fratelui său Dan ieși la iveală, și lungile lupte cărora dădă naștere sunt cunoscute, în Istoria Românilor, sub numele de Luptele între D.ăculești și Dănești ⁸⁰.

Mihail, 1418—1420.— La moartea lui Mircea se află în Muntenia, afară de mulți copii naturali ai lui, numai unul legitim, anume Mihail, singurul pe care Mircea îl pomeneste în documente după anul 1396, căci celălalt fiu al său, răzvrătindu-se contra părintelui său, este urgisit de el; acest Mihail eră chiar asociat la domnie din timpul vieții tatălui său, obiceiul pe care-l vom află practicat în țările române. Așa într'un document din 1399, Mircea spune că acela care va face stămbătate zisului sat, măcar pentru un fir de păr, *în zilele domniei mele și în zilele fiului domniei mele Mihail Voievod, va suferi mult rău și urgie* ⁸¹.

⁷⁹ Mai sus, p. 84.

⁸⁰ Un geograf francez din 1643, Pierre Sargent, cunoaște aceste două partide: „Les deux factions entre les Valaques qu'on appelle les Dragules, l'autres les Danoy's”, *Uricarul*, XII, p. 139.

⁸¹ *Arh. ist.*, I, 1, p. 98.

Aceeași amintire, a numelui fiului lângă acel al tatălui, se află pe inscripția unui clopot dela Cotmana din 1413, care arată că acel clopot s'a făcut în timpul lui Ioan Mircea voevod și a lui Mihail voevod, fiind egumen Sofronie, de meșterul Hanoș⁸². Mihail eră însă asociatul lui Mircea încă din anul 1392, de când datează documentul acel relativ la privilegiile Câmpulungienilor, amintit în actele posteroare ale domnitorilor Radu Mihnea, Leon Tomșa, Matei Basarab, Grigorie Ghica și Gheorghe Duca⁸³.

La 1418 când Mircea moare, îi urmează acest fiu al său Mihail Voievod care dă chiar în anul suirei sale în scaunul țării, Sașilor din Helta și oamenilor lor, Valahii, voie să și pască turmele în munții Munteniei⁸⁴.

Mihail însă de abia se așezase în scaun și este atacat de Dan al II-lea, vărul său, fiul lui Dan I, fratele tătâne-său care precedase pe Mircea în domnie. Dan, fiul fratelui mai mare, nu voiă să recunoască pe Mihail, fiul fratelui mai mic. Acest Dan al II-lea fugise la Turci după moartea tatălui său. La moartea lui Mircea, Dan rădică pretenții asupra domniei, dar nevroid Turcii să'l ajute, întru cât erau mulțămiiți de Mihail, Dan părăsește oștirea turcească în care el slujiă și trece la Constantinopole, unde împăratul Manoil Paleologul îi dă o corabie cu care vine pe mare în Muntenia, și ajutat de o partidă de boieri, se iea la luptă cu Mihail. Acesta cere ajutor unguresc, punându-se astfel rău cu Turcii, și bate cu ajutorul unui corp de oștire condusă de Ștefan de Lozonț, pe Dan. Acesta căpătând ajutor turcesc se întoarce în Muntenia, bate și ucide atât pe Mihail cât și pe generalul maghiar și ocupă scaunul în 1420⁸⁵.

Turcii care ajutaseră lui Dan, la ocuparea tronului Țării-Românești, pentru a și răzbună pe Unguri, trec în Brașov pe care'l pradă cumpulit ducând în prinsoare întregul senat al orașului, cum ne spune o inscripție din peretele bisericăi catolice din acel oraș, din 1427⁸⁶.

⁸² Reprodușă de Hasdeu în *Ist. crit.*, p. 132, după Odobescu.

⁸³ Mai sus, p. 25 și urm.

⁸⁴ Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 502 : „Hospitibus oppido Heltha commorantibus... et eorum homines videlicet Valachi... cum ipsorum pecudibus in montibus nostris pascere”. Alt doc. dela Mihail din 22 Iunie 1418 citat din *Sbornik* de Gr. Conduratu în *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria*, 1898, p. 121.

⁸⁵ Thurocz, în Schwandtner I, p. 290, cap. 17. nu îndică anul în care să se fi petrecut această întâmplare. Vezi și Bonfiniu decada III, c. 3. Deși e vorba în Thurocz de lupta dintre Dan și Mircea, e o greșeală în loc de Mihail. Vezi Conduratu (*l. c.*, nota precedentă), p. 87.

⁸⁶ *Analele Brașovului* în Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 885 : „Amurathes Terram Barizensem ferro et igne vastat, senatumque coronensem abducit, residuo populo in arce montis conservato”. Regele Sigismund scutește pe locuitorii Brașovului, Hermanului, Sf. Petruului, Bodului și altor câtorva sate de dări, din cauza prădăciunilor suferite, 1421. Hurm., *Doc.*, XV, p. 11. Alte scutiri 1422, *Ibidem*, p. 12.

Duca ne spune că încă din anul morței lui Mihail „se întâlneau între Ieniceri, nu numai Turci sau Arabi, ci toți fiii Creștinilor, ai Romeilor, Serbilor, Albanezilor, Bulgarilor, Valahilor și Ungurilor care, asemenea cânilor atacați de turbare, se poartă cu mai mare dușmănie către consăngenii lor”. Scriitorul bizantin mai pune în gura vizirului Baiazet la moartea sultanului Mohamed, întâmplată în 1421, următoarele cuvinte de laudă pentru padișahul reposat : „dar încă și pe Valahii de dincolo de Dunăre, pe Unguri și pe națiunile cele numeroase ale Albanezilor și Bulgarilor într’atâta le au supus, în cât să fie nevoiți a’și trimite copilele și băieții lor în sclăvie la noi, pentru a căpăta astfel pace și îndurare”. Aceste cuvinte sunt de sigur neexacte pentru anul în care sunt puse, când nu se putea ca Românii și cu Ungurii să fi fost de mult acum supuși tributului de copii; și apoi Ungurii care până atunci nici nu fuseseră atacați de Turci în țara lor, cum s’ar putea admite, ca ei să fi fost supuși aceluia crâncen tribut? Totuși se poate să se fi aflat Români și chiar Unguri în armatele și sealiurile turcești; însă din acei luați ca prinși în bătăliile pierdute de popoarele creștine; de aceea ne spune același Duca că Mustafa, punând mâna pe împărăție, s’a dus la Adrianopole unde, intrând în palatul pe care’l locuise fratele său Mohamed, a găsit acolo comori peste măsură de bogate, pietre scumpe și mărgăritare; de asemenea femei frumoase, copii și tineri de o față încântătoare și alte prăzi valahice”⁸⁷.

Dan al II-lea, 1420—1431.— Fiind ajutat de Turci la suirea lui în scaun, el trebuie să tolereze, ca o mulțumită pentru favoarea dobândită, prădăciunile lor.

Curând după urcarea lui în scaun îl vedem însă și în bune relații cu Ungurii, de oare ce în un privilegiu dat Brașovenilor în 1424, Dan se mândrește că „s’a îndurat craiul asupra lui și l’a luat drept adevărată slugă a sa”, și că „atât s’a milostivit regele său prea milostiv că i-a dat voie să bată monedă, pentru care voind a’i arăta adâncă sa mulțămire, încuviințează niște privilegii de comerț Brașovenilor”⁸⁸; iar regele îl numește în un act din 1426 : „Dan Voevodul Valahiei credinciosul nostru” și îi *ordonă* în 1425 ca să nu siliască pe Brașoveni a’i primi moneda *ducat* care, fiind se vede calpă și stricată, eră scăzută din preț.

Această aplecare a lui Dan al II-lea către Unguri displicu Turcilor care hotărîră să’l înlocuiască cu fratele său Radu al III-lea pronumit Prasnaglava⁸⁹. Dan bate întâiu pe com-

⁸⁷ Duca, p. 130 și urm.

⁸⁸ I. Bogdan, *Doc. și Regeste*, p. 14. Ediția II. p. 21. (. . . și mi-a dăruit hereghie de bani . . .).

⁸⁹ Radu al III-lea—dacă socotim pe Radu Negru ca I și pe Radu, tatăl lui Mircea cel Bătrân și al lui Dan I, ca Radu al II-lea. Supranumele de Prasnaglava, vezi într’un doc. al regelui Sigismund din 1427 în Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 550.

peșitorul său, dar curând după aceea pierde o mare bătălie, din care abia scapă cu viața. Atunci Sigismund se hotărăște să „procedă în persoană în ajutorul voevodului”⁹⁰. În același an 1426, se încheie un tratat de apărare a lui Dan cu regele Sigismund⁹¹. Expediția lui Sigismund este încununată de izbândă. El respinge pe Prasnaglava și pe Turci și restitue pe Dan în tronul Țării-Românești, după cum se vede aceasta din un document al lui Sigismund din 1427, dat din Câmpulung, și în care se spune că plecase contra Turcilor, precum și dintr'un alt document din același an, dat din Feldioara, în care arată că „alungând pe Prasnaglava, a restabilit în domnie pe Dan Voevod”⁹². Dan reîncepe domnia lui, întreruptă pentru câțva timp prin lovitura fratelui său, și domnește apoi până la anul 1431.

Această împrejurare întâmplătoare a împărecherei celor doi frați din familia Dănească, Dan al II-lea și Radu Prasnaglava, nu întrerupe însă șirul dușmăniilor dintre casele cele două rivale : Dăneștii și Drăculeștii.

După istoricul bizantin *Duca*, Dan ar fi fost bătut și ucis de Vlad Dracul, și el adaogă că, intervenind în luptă și fratele lui Dan, Radu Prasnaglava, ar fi fost și acesta bătut și ucis de Vlad⁹³. Lucrul însă nu pare a fi exact, întru cât, după Dan al II-lea, întâlnim în domnia adevărată a Țării-Românești, nu pe Vlad Dracul, ci pe un alt domnitor, Alexandru.

Dan al II-lea este cel dintâiu domnitor din linia Dăneștilor care se numește *Basarab*, cum spune Chalcocondila⁹⁴.

Alexandru al II-lea Aldea, 1431—1435. — Documentele descoperite nu de mult la Brașov, printr'un șir de acte și de scrisori, ne arată un domnitor nou și necunoscut până acuma, *Alexandru Aldea*, fiul lui Mircea cel Bătrân⁹⁵. Acest Alexandru vine să mai îmulțescă cu o unitate numărul, și așa în destul de mare, al domnitorilor munteni. În același an, 17 Noemvrie 1431, când Alexandru Aldea dă documentul lui din Târgoviște, prin care se intitulează „oblăduitor și domnind toată țara Ungro-Vlahiei”, și dăruiește mănăstirii din Deal două sate, întărin-

⁹⁰ Scrisoarea lui Sigismund către H. de Beaufort, 13 Mai 1426. N. Iorga, *Acte și Frag.*, III, p. 80.

⁹¹ Extract din Fejer, reprodus în Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 534.

⁹² Ambele documente *Ibidem*, p. 542 și 550. Raport din 1427. Hurm., *Doc.*, VIII, p. 4.

⁹³ In 30 Ianuarie 1431, Dan al II-lea dă încă un privilegiu Brașovenilor. Traducerea acestui act în Bogdan, *l. c.*, p. 32—38.

⁹⁴ Chalcocondila, ed. Bonn, p. 338 : „τὸν Δάvon Μασαραμπα παῖδα”.

⁹⁵ Vezi scrisoarea lui Alexandru Voevod, în I. Bogdan, *Documente și Regeste*, p. 29, ed. II, p. 47-48 și un document din 17 Noembrie 1431 dela Alexandru Voevod, în Nicolaescu, *Documente slavo-române*, 1905, p. 209.

du'și hrisovul prin mărturia mai multor boieri, și lucrând deci ca un domnitor netăgăduit al țării — aflăm încă cu 6 luni înainte, în 8 Februarie 1431, pe Vlad Dracul în orașul Nürnberg, în Germania, unde se dusesse spre a se înțelege cu domnul său Sigismund asupra unor afaceri foarte însemnate, dând la acea dată o diplomă prin care încuviințează Fraților Minorii voia de a predică în Muntenia, întitulându-se de asemenea ca un voevod netăgăduit al acestei țări: „Eu Ion Vlad, prin mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Transalpine și Ducele Făgărașului și al Amlașului”⁹⁶. Cu toate că Vlad se află în așa de bune relații cu regele Ungariei, găsim și pe Alexandru care ar trebui să fi fost rău văzut de acest rege, că se dă drept supus al lui, spunând chiar, în o scrisoare, că „Domnul-Craiul nu'l ține pre el cum a ținut pe Dan Voevod, ci l'a luat drept fiu de suflet”⁹⁷.

În puterea acestei stări a lui de om al regelui, găsim pe Aldea cerând, în repețite rânduri, ajutor Brașovenilor, cărora le arată câte slujbe le-a făcut, scoțându-le robi dela păgâni și apărându'i de prigonirea ce-i așteptă din partea Turcilor.

Văzând însă Alexandru că nu izbuteste a le câștiga încrederea, în o scrisoare desperată spune, că „dacă a fi să piară țara aceasta, vor pieri și ei, Brașovenii, și nici țara domnului meu, Craiul, nu va avea liniște. Fiindcă am stătut contra păgânilor, voi mi-ați scornit vorba că m'am dat Turcilor; dar noi slujim domnului nostru, Craiul și sfintei coroane și cine va minți (urmează o injură tură grosolană). Eu m'am dus la Turci, dar nu de voia mea și am făcut liniște țării câtă a rămas” (necuprinsă de Vlad Dracul și de Turci)⁹⁸.

Se vede însă că Aldea fusese nevoit să se plece puterei covârșitoare a Otomanilor, căci el spune în scrisoarea lui către Razgon Istvan, șpanul Temișoarei, că „știi d-ta cum m'am dus la Murat Împăratul, și cum m'am jurat cu el, și cum am vorbit cu el; toate le-am dat de știre cu groază domniei-voastre; am făcut ce am făcut și m'am dus la el și am dat (zălog) copii boierești acolo. Mai adaogă că Turcii au să vină cu oaste asupra Ardealului și că va veni și el cu dânsa; dar că îndată ce va veni

⁹⁶ Diploma din 8 Februarie 1431 în Anton Kurtz, *Magazin für Geschichte, Litteratur und alte Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846, p. 45: „Ioh. Vlad dei gratia Val. Transalp. dominus et terrarum de Omlasch et de Făgăraș dux, quod cum.. dominus Sigismundus Dominus noster naturalis, in cujus aula gravissimorum negotiorum causa constituti nunc sumus, etc.”. Datum in Nurneberga partibus Germaniae die octava Febr. annum 6939 (1431“). Cronicarul Eberhard Windek (*Ibidem*, p. 48) spune: „Da kam ihm (dem König Sigismund nach Nürnberg) eine Botschaft aus der Walachien wie das der Dan Weyda todt wäre und das Land sandte ihm einen Kolben, also denn des Landes Recht und Gewohnheit ist und baten seine Königliche Gnad einen andern zu geben”.

⁹⁷ Bogdan, *Doc. și Regeste*, p. 29: [ed. II, p. 47—48].

⁹⁸ I. Bogdan, *l. c.* p. 27. [ed. II, p. 43—44].

oştirea ungurească, el se va da cu oastea lui la o parte şi va părăsi pe sultanul ; că de multe ori l'au înşelat Turcii pe el, iar acumă vrea să le facă şi el tot aşă, ca să nu rămână nici sămânţa din ei. Se jură pe ocina lui, pe credinţa lui şi pe capul lui, că altfel nu va face"⁹⁹. Oricine vede în asemenea rostiri şi jurăminte, năzuinţa de a acoperi şi îndreptăţi o purtare ce numai prietenească nu putea fi pentru Unguri. De aceea şi cunoscând scopurile lui Aldea, de mai înainte chemase Sigismund, dela începutul anului 1431, pe Vlad Dracul la Nürnberg, spre a se înţelege regele cu dânsul asupra însemnatelor afaceri care interesau ambele ţări : România şi Ungaria. Astfel, duşmănit de Turci, nesprijinit de Unguri, Aldea vedeă necontenit îngustându-i-se stăpânirea. El se jălueste într'o scrisoare, că „pe când el cu greu păstrează ce i-a mai rămas din ţară, Săbienii îi bănuiau că „vrea să prade cu Turcii ţara Domnului şi Craiului lui"¹⁰⁰.

Alexandru Aldea însă moare în curând, căci o scrisoare a lui Vlad Dracul spune senatului din Braşov că Aldea a murit sau că e pe moarte. Că atunci abia intră în adevăr Vlad Dracul în Ţara-Românească, se vede tot din cuprinsul acestei scrisori, trimisă dela un loc din Ardeal, către Braşoveni, prin care Vlad cere ca Braşovenii să vină cu el, că are să'i lese la margine în munţi şi că el are să meargă cu gloata împotriva duşmanilor. „De mi se va întâmplă vre-o nevoie, adaogă Vlad, mă voi întoarce spre voi ; iar de îmi va ajuta Dumnezeu, precum am nădejde, căci n'are cine să'mi stea împotrivă, o să veniţi pe de-a gata. Şi Săghişoreni merg cu mine". Această scrisoare pare a fi din 1435, epoca de când încep a se găsi prin izvoare urme sigure de domnia efectivă a lui Vlad Dracul¹⁰¹. Prin urmare, spusele lui Duca despre sosirea lui Vlad în contra lui Dan al II-lea cu ajutor bizantin trebuie reduse la aceea numai, că Vlad a venit pe o corabie bizantină până la Dunăre, de unde a trecut în Ardeal ; iar diploma lui din Nürnberg, 1431, eră numai un mijloc de a'şi arăta pretenţiile sale la tronul muntean. Adevăratul domn în răstimpul dela 1431—1435 a fost Alexandru Aldea. Acest Aldea fusese deci pus de Unguri ; dar trecând la Turci, — deşi poate numai silit — Ungurii îl părăsiră, şi el vede ţara lui răpită şi îngustată de sigur de trecerea ei către Vlad Dracul, când tocmai

⁹⁹ Scrisoarea se vede a fi din 1432. I. Bogdan, *l. c.*, p. 33 (ed. II, p. 49—53). Textul slavon în Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 213. Altă arătare că Aldea a fost la Turci, în scrisoarea de la Bogdan, *l. c.*, p. 27 (nota precedentă).

¹⁰⁰ Scriem *Săbiu*, nu *Sibiu*, căci așa îl rostesc localnicii din acest oraş, aceea ce totodată invidiază originea latină a numelui, dela Sabinus. Scrisoarea lui Bogdan, *l. c.*, p. 27. [ed. II, p. 43—44].

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 36 [ed. II, p. 57]. D-l Bogdan pune această scrisoare în 1431 şi bănuieşte că Aldea s'ar fi întors bolnav dela Turci. D-l Nicolaescu, *l. c.*, p. 218, o datează însă din 1435, şi d-sa spune că această scrisoare ar fi confirmată de una latină a comitelui Jaksch din 1435 inedită, în arhivele Braşovului.

murind Aldea, Ungurii pun în domnia Țărei-Românești pe competitorul său, Vlad Dracul.

Iată la ce ieșiseră silințele eroice de mai bine de o sută de ani, făcute de domni Munteniei dela descălecarea până la moartea lui Mircea ! La aceea, că însuși domni acestei țări să ceară ca o favoare supunerea cătră Unguri. Intr'o clipă se ruinasă o clădire seculară ; atât este de adevărat că pe cât de greu a zidi, pe atât e de ușor a dărâma. Cât timp predominase o gândire și hotărâse o voință pe scaunul ei, Muntenia fu un element puternic, aruncat în cumpănă luptei încinsă între Turci și Creștini. De îndată însă ce împărecherile își făcură drumul în scaunul muntean, de îndată ce țara însăși se împărți în gândiri și voinți dușmănești, popoarele încunjurătoare, Ungurii și Turcii, în contra cărora ea luptase până atunci, deveniră sprijinitorii firești ai intrigilor și dușmaniilor, și împinseră tot mai adânc pe Muntenia în supunere către unii și către alții. Toată această cădere își are temeiul ei într'un singur fapt, sistemul cel pierzător de urmare în domnie, care dădea tuturor pretențiilor puțința de a se arăta, tuturor poftelor sorți de reușită.

Se manifestă și pe atunci legea sociologică ce se va manifesta și repetă în totdeauna, că numai în stabilitatea așezămintelor se pot întări puterile naționale, pe când schimbările și nestatornicia nu aduc după ele decât ruină și scădere.

Vlad Dracul, 1435—1439. — Indată după întronarea lui, Vlad eră să repete față cu Ungurii ceea ce aceștia experimentaseră de la Alexandru Aldea, și aproape în aceeași formă. Și Vlad, sub apăsarea covârșitoare a Turcilor, eră să treacă la ei, căutând a acoperi față cu Ungurii acest pas al său, cu arătările unei supuneri numai aparente către primejdioșii păgâni. În anul chiar al suirei lui în scaun, 1435, după cum ne spune istoricul bizantin *Duca*, Vlad întreprinde o altă călătorie, tot atât de lungă ca și aceea ce o făcuse cu 4 ani mai înainte la Nürnberg, când căutase să dobândiască sprijinul lui Sigismund. De astă dată însă, călătoria lui se îndreptase spre răsărit, la Brusa, pentru a repeta față cu sultanul și în contra monarhului creștin, cele ce altă dată pusese la cale cu acest din urmă contra Turcilor. El căpătă de la sultan iertarea de a fi venit în tron cu sprijinul Ungurilor, în schimb pentru făgăduința că va duce oștirea otomană peste munți către Ardeal. Amurat al II-lea și vine în anul următor, 1437, în Țara Românească, unde Vlad îi slujește de călăuză peste munții țării sale, spre acea a foștilor săi prieteni și proteguitori. Spusele istoricului grec sunt puternic întărite prin o scrisoare a unui locuitor din Sebeș, care descrie cele ce orașul suferise din partea Turcilor în 1436, și adaugă că „ducele Valahilor, care venise cu Turcii, a sfătuit poporația Sebeșului, în puterea prieteniei ce aveă cu ea, să se

predee de bună voie, spre a nu fi expusă la răzburarea Turcilor”¹⁰². Totuşi, nici Sultanul nu putea avea deplină încredere în Vlad, de oare ce acesta se purtase cu două feţe către Turci. Se vede că Vlad fusese chiar disgraţiat şi scos de Turci, de oarece în 1436 îl găsim în Transilvania, iar guvernul ardelean cere Braşovului să se pregătească spre ajutorul lui Vlad. Reîntrodus în domnie de Unguri, Vlad se supune cu totul acestora şi de aceea găsim, în 1438, o diplomă a regelui Ungariei către Braşoveni, în care le spune că „a scris *credinciosului său*, magnificul Vlad Voevod din Transalpina, ca nu numai să nu vă facă el niscaiva daune, dar încă să vă apere de acelea ce ar putea să vi le pricinuească Turcii”¹⁰³. Un paşă din oştirea turcească arată sultanului purtarea îndoiasă a lui Vlad care este adus la Amurat şi aruncat în închisoare, din care scapă numai dând ostatici pe fiii săi:¹⁰⁴ Vlad (Ţepeş) şi Radu (cel Frumos). În 1439 Vlad este întors în Ţara Românească, unde dă un hrisov în 8 Septemvre, „dat în Argeş însă scris în Târgovişte”¹⁰⁵.

Dan al III-lea, 1439—1441. — Vlad Dracul este scos de Unguri care nici ei nu puteau avea încredere în el, după chipul cum se purtase în expediţia turcească din 1436. Ion Corvin de Huniade, generalul ungar de obârşie român, scoate pe Vlad Dracul din tron şi aşază în locul lui pe rudenia sa Dan al III-lea, fiul lui Dan al II-lea sau al lui Basarab, cum spune Chalcocondila¹⁰⁶. Huniade luptase singur contra Turcilor care sprijiniseră pe Vlad Dracul; iar regele Vladislav al Ungariei dăruieşte prin o diplomă din 1440¹⁰⁷ pe Huniade cu mai multe pământuri, pentru sângele vărsat de el împreună cu voevodul Transilvaniei, Ladislau de Ciac, în Muntenia, în lupta contra Turcilor.

Vlad Dracul a doua oară, 1441—1446. — Vlad răstoarnă pe Dan al III-lea şi reieă tronul în stăpânire, bine înţeles cu ajutor turcesc, întrucât Dan al III-lea eră sprijinit de Unguri, în fruntea oştirilor cărora păşia generalul Huniade, el însuşi înrudit cu Dăneştii. Vlad însă de abia se suise în scaun, când Ungurii stârniţi de Papa se hotărăsc să facă o mare expediţie contra Turcilor. Vlad eră pus în critica poziţie sau de a se opune Ungurilor, ceea ce nu eră în stare să facă, sau mergând cu ei

¹⁰² Duca, ed. Bonn, p. 204. Serisoarea din Sebeş în Iorga, *Acte şi Fragmente*, III, p. 9.

¹⁰³ Hurm., *Documente*, I, 2, pag. 645; 1436, *Ibidem*, XV, p. 23.

¹⁰⁴ Duca, p. 210. Acelaş lucru întărit de cronica turcească a lui Neşri, reprodusă după o publicaţia a Acad. maghiare de d-l N. Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. XI.

¹⁰⁵ *Arh. ist.*, I, 1, p. 85. Mai sus, p. 22, nota 24.

¹⁰⁶ Chalcocondila, p. 338. Mai sus, p. 99, nota 94.

¹⁰⁷ Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 664.

la lupta contra Turcilor, să se înduşmăniască cu aceştia. Din toate relațiile și izvoarele timpului ¹⁰⁸, se vede că Românii nu au luptat cu credință în rândurile oștirea maghiare și că ținuta Românilor în armata aliată a contribuit la groaznica ei înfrângere la Varna în 1444 ¹⁰⁹. Nu știm dacă trebuie primită știrea, că Vlad ar fi pus la închisoare pe Ion Corvin ce căutase scăpare în Muntenia. Dușmănia lui Corvin contra lui Vlad s'ar explica însă chiar numai din faptul pierderii bătăliei, întru cât generalul ungar avea interes a găsi o pricină pentru explicarea înfrângerii lui; apoi purtarea lui Vlad dăduse de mult timp de bănuț Ungurilor. Se explică deci pentru ce, după ce Huniade ajunge, prin moartea regelui Vladislav, regent în monarhia ungurească asupra lui Ladislau Copilul, el sprijine din nou pe rudenii sa, Dan al III-lea, să redobândiască tronul muntean, ucigând pe Vlad în o bătălie ¹¹⁰.

Dan al III-lea a doua oară, 1446—1449, revine în domnie la anul 1446, pus de Huniade în scaunul țării care îi dă și Chilia cea dobândită de dânsul dela Petru al III-lea al Moldovei ¹¹¹. Totuș se vede încă de pe atunci o tendință a Românilor de a se desface pe cât mai mult de politica ungurească. Huniade apucându-se de o nouă expediție contra Turcilor, noul voevod trebui să iee parte la dânsa; dar și această expediție sfârșește

¹⁰⁸ Analizate în Conduratu, *l. c.*, p. 138.

¹⁰⁹ Vezi scrisoarea lui Huniade către Papă din anul 1445, în care i se plânge, că „principii din Țările Române (utriusque Valachia), din Bulgaria, Albania și Constantinopole nu i-au dat ajutorul promis, ba din contră i-au pregătit curse”. Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 715. Turcii, însă pentru a rădica valoarea izbânzei lor spun că Românii ar fi luptat vitejește pentru a smulge cadavrul regelui Vladislav din mâinile lor. Vezi Zinkeisen., *Geschichte des Ösm. Reiches*, I, p. 698. Vezi și o cronică venețiană Iorga, *Acle și Frag.*, III, p. 12. Un mercenar german care a luat parte în lupta dela Varna, spune despre Vlad: „Trakle (Dracul) des grosswayda der Walachey zog peseit (beiseite=s'a tras într'o parte din luptă), und liess die Kristen in den Noten peleiben” (și lăsa pe Creștini în nevoie). Idem, *Studii și doc.*, III, p. LXVIII-LXXII. Aceeași arătare o face și Cilly, Iorga, *Acle și Frag.*, III, p. 15. Vezi și cele raportate de Wawrin, *Anciennes Chroniques d'Angleterre* extracte publicate de Th. Antonescu în *Arhiva din Iași*, IV, 1893, p. 455 și urm. Chalcocondila, p. 337-339. D-l Nicolaescu, *l. c.*, aduce un hrisov din 1534 Aprilie prin care Vlad Vintilă arată că marele Vlad Voevod cel Bătrân a fost ajuns de moarte în satul Bălteni. Această arătare nu ar exclude însă moartea silnică a lui Vlad Dracul în o bătălie de la Bălteni. Ar arată numai locul unde Huniade a bătut și ucis pe Vlad. Punerea lui Corvin la închisoare de Vlad și scoaterea acestuia de generalul ungar este dată și de *Chronicon Fucio-Lupino-Ottardinum*, ed. I. Trausch, 1847, I, p. 34: „Omnium primam expeditionem (Iohannes Corvinus) in Draculam Valvodam Valachorum suscepit, proter violatum hospitii jus, cum ad ipsum diverteret Corvinus ex clade Varnensi, captoque Dracula filiisque caesis, alium principem Valachiae imposuit”.

¹¹⁰ Ucis sau prins cum spune *Chronicon-Fucio-Lupino-Ottardinum*, *ibidem* nu se poate hotărâ.

¹¹¹ Vezi mai jos, cap. *Urmasii lui Alexandru cel Bun*.

prin o deplină peire a Creştinilor în *Câmpul Mierlei* 1448. Armata română este şi de astă dată învinuită de trădare, de către istoricii unguri¹¹². În orice caz chiar dacă Românii au trecut la Turci, domnitorul lor, aliatul interesat al Ungurilor, nu a putut să ia parte la această trecere.

Această plecare a ţărei, reprezentată prin boierimea ei, în mare parte armată, către Turci, îşi are explicarea în instinctul de răspingere mult mai mare între Români şi Unguri, decât între Români şi însuşi poporul necredincios al Turcilor. Dacă chiar familia Basarabilor sau a Dăneştilor favorizată de Unguri se plecă către aceştia, ţara nu vroiă să o urmeze, ci mai curând preferă a se închina puternicilor Turci, decât mândrilor, dar slabilor Unguri. Văzuse doar Muntenii în luptele cele mari purtate de ei, atât singuri cât şi în legătură cu alte popoare, în contra Otomanilor, că norocul bătăliilor nu stătuse pe partea Creştinilor. Dacă Mircea cel Mare plecase însuşi grumajii săi sub covârşitoarea lor putere, erau să întreprindă nişte pigmei cum erau urmaşii lui, o luptă de împotrivire?

Muntenii deci s'ar fi supus Turcilor, dacă Ungurii le-ar fi îngăduit o asemenea purtare. Interesaţi însă de a arunca totdeauna pe Români ca avantgardă în luptele lor cu Otomanii, ei îi împingeau fără încetare a se oşti în potruva lor, călcându'şi Românii interesul şi punându'şi pentru apărarea trebilor străine, în cumpănă propria lor existenţă. De aceea vedem că, în mai multe rânduri, oştirile române nu stau la luptă, unde fuseseră duse cu deasila în contra Turcilor, spre apărarea intereselor maghiare. Aşa când Vlad Dracul le conduce fără voia lor în lupta dela Varna, ele pradă corturile regelui ungar, de îndată ce văd că cumpăna izbânzei se pleacă către Turci. În lupta din *Câmpul Mierlei*, ei părăsesc chiar pe domnul lor, prietenul Ungurilor, în mijlocul luptei, şi trec la duşman. Este greu de a face politică în contra simţământului unanim al masselor poporane, şi dacă politica nu este decât un calcul în capetele conducătoare, acest calcul nu poate deconsidera elementul pasional, singurul care mişcă şi electrizează adâncile rânduri ale popoarelor.

În toate aceste ţinute îndoioase ale oştirilor româneşti, în luptele dintre Unguri şi Turci, se vede nu firea trădătoare a poporului român, cum le place Ungurilor a califica purtarea lor, ci simţământul adânc şi peste putinţă de învins, de răspingere al Românului contra barbarului hun, dela care suferise atâtea calamităţi în decursul veacurilor.

Dan al III-lea iese din domnie în 1449¹¹³, nu se ştie din

¹¹² Vezi Brietius, Bonfinius, Fabricius, reproduşi de Şincai, t. II, p. 16.

¹¹³ Conduratu, l. c., p. 134, pune 1448 sau 1449. [Între anii aceştia se dă începutul domniei lui Vladislav].

ce cauză, și umbă după aceea mai mulți ani ca pribeag prin Ardeal, pentru a recăpăta tronul.

Vladislav al II-lea, 1449—1456. — Vladislav se dă drept fiul marelui Dan (II) Voevod în un document din 15 Aprilie 1456 (?). Vladislav este deci fratele lui Dan al III-lea ¹¹⁴.

Și Vladislav este sprijinit de Unguri, la cari eră tare și mare rudenia lui, Ion Corvin de Huniade, pe care Vladislav îl numește într'un document „părintele și domnul său” ¹¹⁵. Dar relațiile așa de bune cu Ion Corvin se strică curând, nu știm din ce pricină. Faptul însă este neîndoelnic, de oarece, în o scrisoare a lui Vladislav către Brașoveni, el se tângue, că „de câte ori nu m'am jurat eu cu părintele meu Ionaș Voevodul (Ion Corvin); dar el nu a ținut samă de asta, și slujba mea nu i-a fost dragă; căci nu'i ajunge gubernatoria țarei ungurești, ci trimite să mi iee ocina mea adevărată și țărișoara mea Făgărașul și Amlașul; dar în nevoia mea, nu voiu părăsi ce este al meu odată cu capul” ¹¹⁶.

În urma acestor amenințări, Vladislav și atacă întâi domeniile lui Huniade, apoi satele săsești, iar regele Ungariei scrie lui Vladislav să se astâmpere dela asemenea fapte; iar dacă nu va ascultă, va deslegă pe Sași de poruncile date în favoarea lui Vladislav ¹¹⁷.

Intervine o împăcare între Huniade și Vladislav de care foarte mult se laudă guvernatorul Ungariei ¹¹⁸. Vladislav Vodă moare în 20 August 1455, după cum se vede aceasta de pe piatra lui de mormânt, pusă „în zilele lui Neagoe Basarab, de Barbu Banul, Pârvul Vornicul și cu frații lui Neagoe din Craiova, căci Vladislav i-a făcut boieri” ¹¹⁹.

Urmările rivalității. — De și uneori urmează din aceeaș familie câte două sau chiar trei domnii, fie liniștit, fie prin sălnicie, aceasta nu înlătură o alternare regulată între ele a celor două case rivale. Eră deci o năzuință neconținut reînnoită, când din partea reprezentanților unei familii, când din a celeilalte, de a pune mâna pe tronul Munteniei, și alți competiții străini nu apar de nicăiri. Lupta se mărginiă în cercul acestor două dinastii, de oarece pe atunci eră încă viu principiul formulat

¹¹⁴ *Arh. ist.*, I, 1, p. 142. Documentul are o dată greșită. El nu poate fi din 1456, de oare ce Vladislav moare în 1455, cum vom vedea în curând (nota 119).

¹¹⁵ Citat de Conduratu, *l. c.*, p. 147.

¹¹⁶ Bogdan, *l. c.*, p. 60, [ed. II, p. 85—87].

¹¹⁷ Doc. dela Aprilie 1453. Hurmuzaki, *Doc.*, II, 2, p. 70

¹¹⁸ 15 Noemv. 1453 Hurm., *Doc.*, XV, p. 41

¹¹⁹ Reprodusă inscripția de Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.* p. 254.

de Ureche, „că nu se cade altuia să dea domnia, fără de căruia nu vrea a hi sămânță de domn”¹²⁰.

Nu se poate spune că aceste două familii s’au sprijinit fiecare pe una din acele două puteri rivale vecine: Ungurii și Turcii; ci căutarea sau încuviințarea sprijinului se schimbă după împrejurările momentane, cu atâta mai mult că găsim uneori pe același domnitor trecând dela o putere la alta (Dan al II-lea dela Turci la Unguri; Alex. Aldea și Vlad Dracul dela Unguri la Turci).

Până la Vlad Tepeș nu vedem desemnându-se însă nici caracterul teritorial, și vom vedea că aceste două partide ale Drăculeștilor și Dăneștilor îl capătă numai cât mai târziu. Eră firesc lucru ca să fie așa, de oarece aceste partide dela început nu se prind în o rivalitate de țară ci în una de familie, ca urmașe a doi frați ce și credeau egală îndreptățirea la tron.

Se înțelege că această rivalitate care aducea fără încetare amestecul străinilor în daraverile Țării Românești, o făcea să cadă tot mai mult sub Turci și sub Unguri. Despre starea ei sub Turci, am văzut cele raportate de Duca, istoricul bizantin¹²¹, rapoarte care dacă nu pot fi exacte pentru anul 1421 când sunt aduse, de sigur că sunt pentru mai târziu ceva, după repetatele amestecuri ale Turcilor în Țara Românească, când lucrurile se vor fi petrecut așa și de aceea găsim pe Alex. Aldea nevoit să dea „copii boierești” ca zăloage la Turci, iar pe Vlad Dracul să lese la Constantinopole pe propriile sale odrasle¹²². Cât privește pe Unguri, cât de mult căzuse Țara Românească din starea în care ajunsese pe timpul lui Mircea cel Bătrân, se vede dacă asemăluim roștirile din tratatul lui Mircea cu Sigismund din anul 1395¹²³ înaintea bătăliei de la Nicopoli, cu ale urmașilor săi către regii Ungariei.

Am văzut cum se laudă Dan al II-lea că s’a „îndurat Domnul meu, Craiul, asupra Domniei mele și m’a luat drept adevărată slugă”¹²⁴. În un hrisov al său din 1431 Dan zice că „am scris acest hrisov când a venit Stoica Hospândie cu hrisovul lui Mircea Voevod făcut cu voia stăpânului meu, Craiul”¹²⁵. Alexandru Aldea vorbește iar de „porunca domnului meu, craiul”¹²⁶ și pentru a arăta și mai bine gândul de supunere în care se pusese față cu regele Ungariei, Aldea adaoge în o scri-soare: „Știți voi bine că Domnul meu, craiul, nu mă ține pe

¹²⁰ Ureche, *Letopisește*, ediția I, p. 156. [ed. II, p. 190, ed. Giurescu p. 132].

¹²¹ Duca, p. 130. Vezi mai sus, p. 98.

¹²² Mai sus, p. 101. și 103.

¹²³ Mai sus, p. 81.

¹²⁴ Mai sus, p. 103.

¹²⁵ Bogdan, *Relațiile*, p. 22 [ed. II, p. 34].

¹²⁶ *Ibidem*, p. 26-27 [ed. II, p. 42-44].

mine cum a ținut pe Dan Voevod, ci m'a luat drept fiu de suflet"¹²⁷. Vlad Dracul numește pe regele Ungariei: „Domnul meu Chesarul”¹²⁸. Aiurea se jăluiește „cum a lăsat pe copilașii lui să fie omorâți întâi pentru pacea Creștinilor; al doilea ca să fim eu și țara mea a stăpânului meu craiul”¹²⁹.

Țara Românească — și lucru nu se putea altfel — căzuse deci prin luptele pentru domnie între cele două familii, în în supușia din ce în ce mai rostită a Ungurilor și a Turcilor. Iată rezultatul fatal sociologic al desbinărilor lăuntrice.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 29 [ed. II, p. 47—48]. Mai sus, p. 100.

¹²⁸ Bogdan, p. 35. [ed. II, p. 54-55]. Comp. p. 42, 44 și 46. [ed. II, p. 63, 66 și 70].

¹²⁹ *Ibidem*, p. 43 [ed. II, p. 78—79].

III

MOLDOVA PÂNĂ LA ȘTEFAN CEL MARE

1288—1457

1. PREDECESORII LUI ALEXANDRU CEL BUN

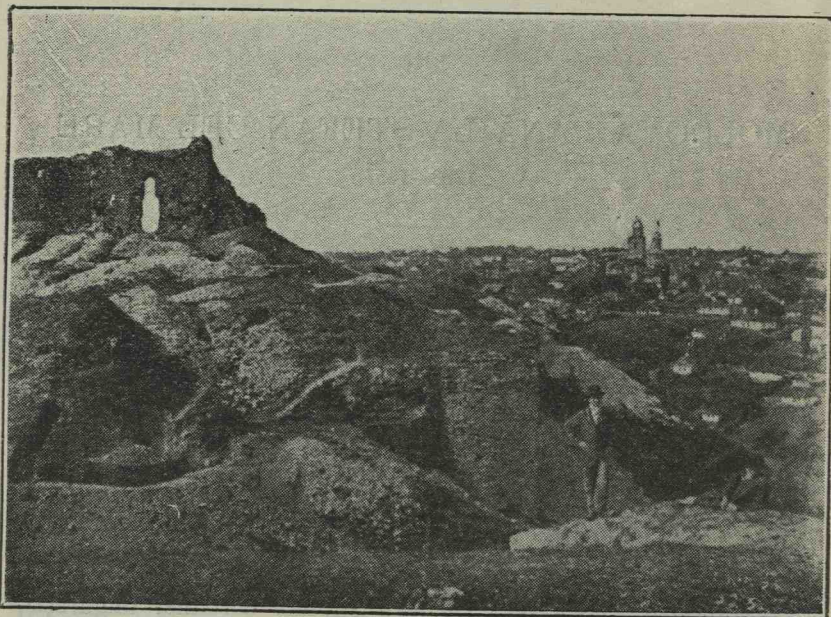
Dragoș, Sas și Balk, 1288—1348. — Am văzut la studiul întemeierii domniei în Moldova, cum această țară a primit în două rânduri imigrări din Maramureș, cea întâi sub Dragoș, pe timpul când regele Ungariei Vladislav trecu peste munții răsăriteni ai Transilvaniei, spre a readuce în ea pe Cumanii ce fugiseră de sub stăpânirea maghiară, și a doua sub Bogdan care se zmulse de sub această stăpânire, și punând munții hotar între el și Unguri, întemeiasă în Moldova o domnie ne-atârnată.

Moldova există deci ca țară supusă coroanei ungurești, încă de pe la 1288, și eră organizată de pe atunci sub vovevozi, însă vasali ai regelui Ungariei. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă aflăm în istoricul polon Długosz, că la anul 1325 regele Vladislav al Poloniei, adunând un mare număr de oști, și cu ajutorul popoarelor vecine adecă a Rutenilor, *Moldovenilor*, și Litvanilor, întră în marca de Brandeburg. Totuși istoria propriu

¹ Długosz, *Historia poloniae*, Lipsca, 1711, ad annum 1325, p 989: „Et contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, *Walachorum* et Lithuanorum stipatus marcham Brandenburgensem ingreditur”. In terminologia polonă *Walachi* au însemnat totdeauna pe Moldoveni; Muntenii sunt numiți *Mullany*.—Cronologia celor întâi domni ai Moldovei este tot atât de puțin sigură ca și aceea a celor munteni.

zisă a Statului Moldovan, nu începe decât cu Bogdan care desfăcù și această domnie de sub autoritatea maghiară, după cum desfăcuse Radu Negru pe aceea a Munteniei.

Bogdan I, 1348—1365 (?). — La anul 1348 Bogdan deslupi Moldova de coroana ungurească, și o făcù de sine stătătoare, punând astfel începutul Statului Moldovenesc. El așeză capitala

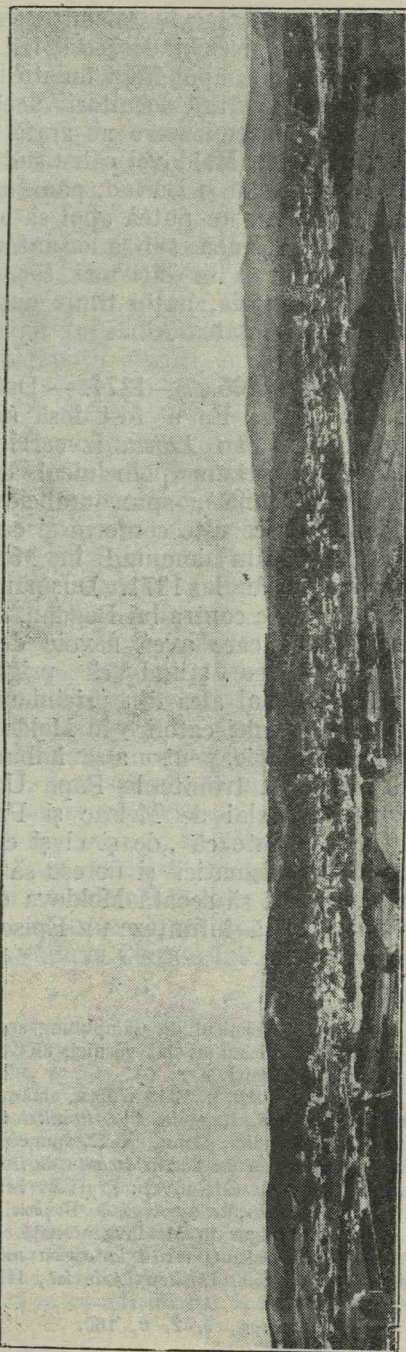

Ruinele Sucevei

lui în Suceava pe care o află întemeiată de mai înainte în Moldova, precum fusese întâlnit Câmpulung în cale de Radu Negru. De acolo începù repede lățire a țării către pajiștele, nu deșerte de oameni, dar lipsite de organizare, ce se întindeau către sud și răsărit. Numărul emigranților de peste munți sporiă pe fiecare zi, și marea mulțime a Românilor ce cuprinseră această țară o făcù în curând să dobândească puteri îndestule, pentru a se opune cu succes năvălirilor maghiare care se repetau mai în

fie ce an și aveau de scop întoarcerea acestei țări sub suzeranitatea unngurească. Bogdan bătù pe Balk, fiul lui Sas, (precum și pe regele Ludovic, ce alergase în ajutorul lui), și'l alungă peste munți să guste acolo în pace și liniște dulcele roade ale stăpânirii ungurești; curăți Moldova de partizanii supunerii maghiare, coborâtorii vechilor voievozi, iar el se hotărî să rupă pentru totdeauna aceste lanțuri, îngreuitoare, și munții pe care îi interpuse între el și Unguri îi ușurară greaua întreprindere. Moldova începù a trăi propria ei viață.

Asupra măsurilor pe care Bogdan le luă în Moldova, pentru a'și întări stăpânirea, suntem din nefericire mai săraci în științe decât asupra celor săvârșite de Radu Negru în Muntenia. Fără îndoială că el recunoscù, ca și Radu Negru, privilegii grupelor de Români așezați prin locurile tari, precum celui-lalt Câmpulung din Bucovina și celor din codrul Tigheciului sau Codrenilor asupra cărorora domnitorul avea dreptul numai a de le

Câmpulung din Bucovina

numi Vornicul², iar în celelalte le lăsa să se ocârmuiască de sine, numindu'și ele judecătorii lor și plătind domnului numai un tribut anual; apoi fiind îndatorite la slujbă armată, poziție de care se bucurară locuitorii acestor două regiuni până de timpul lui Cantemir care ne arată de privilegiile lor³.

Intinderea Moldovei către sud trebui să se opriască puțin mai jos de Bacău și Bârlad, până unde se întindeau stăpânirile Basarabilor. Ea nu putea apoi să atingă Dunărea, a cărei mal stâng eră de asemenea sub a lor autoritate⁴. Pentru a se deschide în spre mare, ea se lăți mai către răsărit, ajungând chiar la țărmurile acesteia, puțin timp după descălecarea, către gurile Nistrului, la Cetatea Albă.

Lațcu, 1365 (?)—1374. — Data morței lui Bogdan nu este cunoscută. Ea a fost însă anterioară anului 1371, când domnește fiul său *Lațcu*. Izvoarele cele mai vechi ale istoriei moldovene, precum pomelnicul dela mânăstirea Bistrița și cronica putneană⁵, spun ambele că Lațcu a fost fiul lui Bogdan, ceea ce este conform și cu faptul că pe când pe Bogdan îl întâlnim domnind în Moldova pe la 1348, Lațcu nu apare decât la 1371. Dușmăniile cele nefcetat reînnoite ale lui Ludovic contra lui Bogdan, slăbiseră dela un timp Statul nou înființat care aveă nevoie de odihnă, spre a'și reculege puterile. Lațcu știind că prigonirile cărora eră expus, erau făcute mai ales din pricini religioase, se declară de protegitorul religiei catolice în Moldova; ba chiar el se preface a primi acea religie, pentru a se îmbună și mai bine cu Ungurii. În 1370 voevodul trimite la Papa Urban al VI-lea pe doi frați Minorii, Neculai de Melsac și Pavăl de Svidevitz, spunând sfântului părinte că „de și el și cu poporul său sunt creștini, sunt însă schismatici și doresc să se întoarcă la credința adevărată, cerând să scoată Moldova de sub jurisdicția Episcopului de Haliciu și să înființeze un Episcopat catolic în Siret”⁶.

² Toader Vornicul de Câmpulung arată în 1646 că „s'au milostivit Măria Sa Vasile Vodă de mi-au dat vornicia de Câmpulung”. *Doc. Bistriței* de N. Iorga, I, p. 78; alte numiri la p. 64.

³ *Descr. Mold.*, p. 124. Asupra amănunțimilor în situația Câmpulungenilor vezi Prefața lui N. Iorga la *Doc. familiei Calimah*, I, p. I-XVI.

⁴ Chalcocondila, Bonn, p. 77, spune că Muntenia se întindea până la Marea Neagră, fiind udată de partea dreaptă de fluviul Istru, iar la stânga ei mărginindu-se cu Bogdania (Moldova): „έχει δέ επί δεξιά μέν καθήκουσα επί θάλασσαν τόν „Ιστρον ποταμόν, επ άριστερά δε Βογδανίαν χώραν ούτω καλουμένην”. Muntenia se întindea sigur în Moldova actuală. Până unde însă?

⁵ Melchisedek, *O vizită la câteva mânăstiri din Bucovina*, în *Revista lui Tocilescu*, II, p. 59; Hasdeu, *Arh. ist.*, III, p. 1. [ed. I, Bogdan, în *Vechile Cronice*, p. 193].

⁶ Hurm. *Doc.*, I, 2, 0, 160.

În 1371 Papa rânduește în acest oraș ca episcop pe Andreiu din Cracovia⁷. Siretiul eră cu deosebire potrivit pentru sediul unui episcop catolic, de oare ce afară de numeroșii Armeni catolici, el mai conțineă și Români de aceeași religie, coborîtori din Germanii desnaționaliazți, cum se vede aceasta de pe numele, păstrate de locuitorii români ai acestui oraș : Rostok, Biederman, Zimerman, Henric, Aurelius, Lessel, Schoenebek, Kempe, Konrad etc.⁸.

La această acțiune de propagandă catolică printre Români trebuie raportat un interesant document din 1374 prin care Papa Grigore al XI-lea „aflând că în părțile Ungariei din spre Tătari ar fi mulți Români cari ar voi să îmbrățișeze Catolicismul dar care ar fi nemulțămii cu preoții unguri, invită pe arhiepiscopul Ungariei să le pună episcop pe Antoniu din Spalato care știe românește”⁹.

Aceste relații au drept urmare întoarcerea chiar a lui Lațcu cel puțin în aparență la religia catolică. Soția lui însă care nu împărtășea motivele politice ale bărbatului ei, refuză să se lepede de credința ei, și se vede că trimișii papei vor fi îndemnat pe Lațcu să se despartă de ea, spre a nu și pune sufletul în cumpănă. Domnul moldovan însă care se întorsese numai de formă la credința apusană, nu înțelegea să facă o asemenea jertfă, și eră pericol că, dacă Catolicii ar fi stăruit în cererile lor, Lațcu să nu arunce masca ce și-o pusese pe față, și atunci toată întreprinderea papei, să fie zădărnicită. De aceea papa luând cunoștință de aceste împrejurări, scrie el însuși lui Lațcu în 1372 că : „precum te felicităm pentru întoarcerea ta la religia catolică, astfel ne pare rău de femeia ta, care stăruiește în rătăcirile cele vechi, sperând că tu prin sfaturi priincioase, vei întoarce-o către credința adevărată. Nu'ți impunem ca să o lepezi nici măcar pentru câțva timp ; numai cât bagă de samă că nu, din împreună viețuire cu acea soție, să te lași a fi ademenit de ea, și să te lepezi de credința catolică”¹⁰. Să se observe că tot pe atunci, lucrau papii și asupra Munteniei, prin văduva Clara a lui Alexandru Ba-

⁷ *Ibidem.*, p. 168.

⁸ Iorga, *Studii și doc.*, I, p. XXIV.

⁹ Mihaly, *Diplome maramureșene*, p. 72.

¹⁰ Bulele papale în *Mag. ist.*, III, p. 124-141. În Hurm., *Doc.*, I, 2, p. 197 culegătorul N. Densușanu omite tocmai interesanta scrisoare a Papei care se află în *Mag. ist.* Se vede că Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 103, nu cetise aceste bule, de vreme ce susține că Lațcu, s'ar fi întors la catolicism *spre c se putea despărți de soția lui*. Tot așa și D. Onciul, în *Conv. Lit.*, XXIII, p. 7. Cu toate acestea locul din bula papală din 1372, (*Mag. ist.*, p. 140), nu lasă nici o îndoială : „non intendimus cogere ad eam quocunque tempore dimittendam ; sed caute caveas ne propter mutuum cohabitationem ipsius uxoris ab ea quomodolibet seducaris et a tuis sanctis propositis et professione retraharis”. Tot așa fără de cuvânt spune și Iorga, *Ștefan cel Mare*, p. 18, că Lațcu ar fi întrebat la Roma dacă trebuie să se despartă de soția lui.

sarab, spre a întoarce la catolicism pe Vladislav domnul acelei țări. Papa izbuti și de astă dată tot atât de puțin de a face pe Români să și lepede religia străbună. El câștigă totuși un pas îndestul de însemnat, înființarea unei episcopii catolice în Moldova, mai întâiu în orașul Siret. Episcopia fu strămutată mai târziu, la 1401, la Bacău¹¹. Cât de puțin serioasă fusese întoarcerea lui Lațcu la Catolicism, se vede de pe aceea că el moare tot în religia ortodoxă, și este îngropat în biserica română din Rădăuți, unde Ștefan cel Mare împodobește mormântul „străbunului său Lațcu Voevod”¹².

Iuga Coriatovici, 1374—1375. — Murind Lațcu, rămâne după el numai o fată, *Anastasia*,¹³ încât dinastia lui Bogdan se stânsese în linie bărbătească chiar în a doua ei generație. Pe atunci eră urmat principiul că nu putea fi dată domnia decât unei vițe de domn. Moldovenii, negăsind o asemenea viță în țara lor, chemară la ei un domn litvan care pe acele vremuri, când religia eră totul, iar naționalitatea nimic, nici nu putea fi considerat ca element străin.

Acesta este Iuga I Coriatovici. Că el n'a uzurpat domnia Moldovei, ci a fost chemat de Moldoveni să le fie domn, se vede din cronicile litvane, care spun că „Moldovenii l'au rugat să le fie domn”¹⁴. Prin urmare el nu trebuie confundat cu Iuga al II-lea, care domnește pe la 1400, înainte de Alexandru cel Bun, și despre care Cantemir spune că ar fi scos pe Ștefan din domnie cu puterea¹⁵. De și cronicarii noștri nu cunosc doi Iuga, și îi confundă în unul singur, al căruia domnie o pun imediat înaintea lui Alexandru cel Bun, totuși se vede, din modul deosebit cum a obținut domnia Iuga Coriatovici, cel adevărat documentar la 1374, și cum a obținut-o Iuga al II-lea, că acești doi domnitori cu acelaș nume nu au fost una și aceeași persoană¹⁶. Tot de asemenea spune și Stricovski, că „cronicile litvane și rutene ar mărturisii că pe principele litvan Iurie Coriatovici, din cauza deosebitei sale bravuri invitându'l la domnie Moldovenii,

¹¹ Articolul lui Kemeny se ocupa de aceasta chestie în special p. 3—82, Kemeny, *Ueber das Bisthum zu Bakow* în *Kurz, Magazin für Geschichte Siebenbürgens*, 1846, II, p. 29.

¹² Melchisedek, *O vizită la câteva mănăstiri din Bucovina*, în *Revista lui Tocilescu*, II, p. 57.

¹³ Pe o inscripție din Rădăuți (*Melchisedek, Ibidem*, p. 60), cetim: „Ioan Ștefan Voevod în anul 7005, au mai înfrumusețat acest mormânt strămoșei sale Maria, fată *Anastasiiei*, care a dat Coțmanii acestui sănt lăces, *fiica lui Lațcu Vodă*. Cf. Pray, *dissertationes*, p. 140.

¹⁴ *Letopiscie litvy* în Hasden, *Ist. crit.*, p. 90.

¹⁵ Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 40. Vom vedea că Iuga al II-lea a scos nu pe Ștefan, ci pe Roman al II-lea.

¹⁶ Identitatea celor doi Iuga a fost susținută de Onciul în *Conv. lit.*, XXIII No. 1, și XX, No. 3. Pe urmă însă a revenit.

îl coronară în Suceava; dar fiind din natură oameni iubitori de schimbare, în curând îl otrăviră. E înmormântat într'o mânăstire de piatră, o jumătate de zi dincolo de Bârlad, unde am fost eu însumi, în 1575¹⁷. Această mărturisire formală a lui Stricovski, că a văzut el însuși în Moldova, mormântul lui Iuga Coriatovici care ar fi pierit aici otrăvit de boieri, ridică orice posibilitate că el să fi domnit încă odată în Moldova 26 de ani după aceea, mai ales că Iuga al II-lea, vom vedea că a fost prins de Mircea cel Mare, voevodul Munteniei și dus acolo, unde i se pierde urma pentru totdeauna.

Astfel acești doi domni cu același nume, nu numai ocupă scaunul în chip deosebit, unul prin chemarea țarei, celalalt prin un act de silnicie, dar îl și părăsesc iarăș fiecare în alt mod și anume, Iuga I omorît de boieri și îngropat în o mânăstire lângă Bârlad, iar Iuga al II-lea prins de Mircea. Este deci înviderat chiar din aceste împrejurări că avem a face cu două persoane deosebite, purtând din întâmplare același nume. Această împrejurare se va întări încă și mai mult, când vom fi arătat că Iuga al II-lea eră fiul lui Roman și fratele lui Alexandru cel Bun, pe când Iuga I eră un principe din Litvania.

Domnia acestui Iuga Coriatovici în Moldova este din 1374 și este adeverită, pentru această dată prin un document, în care se spune că „kneazul litvan Iurg Koriatovici, voevod, gospodar întregii Moldove dă credinciosului său, pan Iacșa Litavor, locoșitorul său dela Cetatea Albă, pentru vitejia sa în luptă cu Tătarii la locul Vladin pe Nistru, satul Zăbrăuții. Scris în Bârlad 1374 Iunie 5”¹⁸. Asupra acestui document observăm întâi că el arată că Iuga se află sau poate chiar ședează în Bârlad, unde boierii îl și uciseră, curând după darea documentului, și'l îngropară în mânăstirea de lângă acel oraș, unde Stricovski i-a văzut mormântul. Apoi mai aflăm că Moldova atinsese pe timpul domnului litvan, adecă numai 26 de ani după descălecarea, la marginile sale firești către sud, țărmurile Mărei Negre, iar pe de altă parte se lăția până dincolo de Bârlad, la hotarul Munteniei. Se mai vede însă că Iuga Coriatovici adusese cu el, din Litvania, mai mulți conaționali pe care îi pusese în dregătoriile țarei, precum pe acest pan Iacșa Litavor care nu samănă a fi fost Moldovan. Din aceasta s'ar explică ura boierilor contra lui, care îi împinge să pună un capăt zilelor sale. Ureche arată despre Iuga, acel amintit de el la anul 1400, mai multe amărunțimi, care sunt de atribuit lui Iuga Coriatovici pe care cronicarul nostru îl confundă cu cel de al II-lea. El spune despre dânsul, că „s'a arătat mai vrednic în toate,

¹⁷ Hasdeu, *Ash. Ist.*, II, p. 8.

¹⁸ *Ist. crit.*, p. 89.—Numele de Iuga eră purtat și de Români, dovadă voevodul Românilor Iuga din Maramureș. Mai sus, p. 38 și urm.

a descălecat orașe prin țară tot la locuri bune și ales sate, și le-au făcut ocoale împrejur, și a început a dăruire ocine la voinici ce făceau vitejii la oști¹⁹. Faptul că Iuga Coriatovici ar fi descălecat sate și orașe, este caracteristic pentru întreaga lui familie, întru cât Coriatovicilor se atribue de istoricii ruși reîntocmirea mai a tuturor cetăților din Podolia, precum: Bakota, Smotriciul, Camenița, Brașlavul, Vinița²⁰. De aceea vedem că fratele lui Iuga, Teodor, este chemat în Maramureș, pentru a împopora și ridică țara, sărăcită și aproape deșărtată prin emigrarea lui Bogdan²¹. Facerea de ocoale în jurul satelor, însemnată de Ureche ca ceva neobișnuit, nu este decât sistemul slavon de întemeiere a așezărilor omenești, toate prevăzute cu asemenea întărituri²², încât și această particularitate ne face să atribuim lui Iuga I, cele ce Ureche aduce despre Iuga cel din 1400. Apoi mai observăm și modul cum cronicarul introduce domnia lui Iuga prin o laudă, că s'ar fi arătat mai vrednic în toate, oare cum de și străin.

Tot lui Iuga Coriatovici trebuie raportate și spusele lui Ureche, că „ar fi trimis la patriarhia de Ohrida de a luat blagoslovenie și a pus mitropolit pe Teoctist”²³. Intoarcerea momentană a lui Lațcu la Catholicism, avuse de efect scoaterea bisericii moldovene de sub autoritatea mitropolitului de Haliciu, ceea ce papa ordonă să se facă de către cei doi trimiși ai lui, și fiindcă în asemenea afacere, ascultarea ierarhică dela care atârnau încasarea veniturilor, eră totdeauna întrebarea de căpetenie, fără îndoială că trebuie să admitem că odată cu înființarea episcopatului catolic în Siretiu, a încetat și autoritatea mitropoliei din Haliciu asupra bisericii moldovene. Când vine Iuga Coriatovici la domnie în Moldova, el trebuia, ca principe ortodox și pentru a'și câștiga simpatiele țarei, să restabilească iarăși ortodoxismul în toată deplinătatea lui, care tot fusese zdruncinat prin aplecarea lui Lațcu către Catholicism. Intemeierea

¹⁹ *Letopiseșele*, p. 102. [ed. II, p. 136, ed. Giurescu p. 20].

²⁰ Karamsin, *Histoire de Russie traduite en français*, V, p. 7. (Ed. Eimerling).

²¹ Basilovitz, *Notitia foundationis Theodori Koriatowits olim ducis de Muncacs, Cassoviae*, 1799.

²² Pic, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, Capitolul „Die alt-slavischen Burgen”, p. 148 ș. u. D. Popovici, *Ocoale Iugane în Conv. tit.*, XXIV, 1900, p. 1009, înțelege locul lui Ureche în sensul de cercuri administrative și de aceea ar primi varianta locului dată de Șincai (ad-a. 1374) care pomeneste numai de orașe, nu de sate. Interpretarea lui Popovici nu se lovește, din cauza vorbeii împrejur care se referă de sigur, nu la cercuri administrative, ci la așezări omenești: orașe sau sate. Autenticitatea doc. din 1374 a fost bănuită de d. N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 597 și urm.

²³ *Letopiseșele*, p. 102, [ed. II, p. 136, ed. Giurescu, p. 20]. Acest mitropolit Teoctist I, este altul decât Teoctist al II-lea, de pe timpul lui Ștefan cel Mare.

unei mitropolii în Moldova este chiar după izvoarele grecești pusă înaintea de 1381²⁴, încât din această împrejurare se întârește faptul înființării unui scaun mitropolitan în Moldova pe timpul lui Iuga I²⁵. Stăpânirea, de și scurtă, a acestui energie principe în Moldova, avu de efect a consolida puterea Statului și mai ales a însemnă cu mai mare putere îndreptarea spre Ortodoxism, după șovăirile către Catolicism de care fusese însoțite începuturile sale.

Petru Mușat 1375—1391. — Iuga fiind ucis, eră vorba de a găsi iarăși o viță de domn pentru scaunul Moldovei, din care se stânsese familia lui Bogdan. Moldovenii o găsiră de astă dată la frații lor din Muntenia, de unde aduseră *dinastia Mușăteștilor*.

Este mai întâiu înviderat că Mușăteștii erau străini de familia Bogdăneștilor, și cea mai bună dovadă stă în împrejurarea că Roman Mușat fiul lui Costea Mușat și fratele lui Petru, iea în căsătorie pe Anastasia, fiica lui Lațcu, ceea ce presupune o lipsă de înrudire sau una foarte îndepărtată între familia Mușăteștilor și aceea a Bogdăneștilor²⁶.

Despre originea acestei familii din Muntenia, vorbește chiar numele ei de Mușat, care însemnă frumos și se întâlnește destul de des în Valachia ca nume de localitate: *Mușătești*, sate în Gorjii, Argeș; *Mușătoiu* munte în Gorjii; *Mușătesc* munte în Muscel. În Moldova este o singură localitate cu numele de *Mușata* în județul Fălciului, în apropiere deci sau chiar în hotarul Munteniei vechi²⁷.

În Muntenia însă, patria Mușăteștilor, singura familie princiară erau Basarabii. Mușăteștii, întru cât trebuiau și ei să fie o viță de domn, cătau deci a se fi înrudit și ei cu Basarabii, și despre această înrudire sunt mai multe urme care, toate împreună, aduc o convingere aproape deplină a faptului.

²⁴ Vezi însemnarea mitropoliilor în care figurează și una pentru *Mavrovlahia* în 1381, în *Historiae bizantinae*, Venetiis, 1729, XI, p. 351. Cf. Hunfalvy *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien, 1883, p. 136.

²⁵ Mai multe amăruntimi asupra bisericii române mai jos sub capitolul *Biserica*. Domnul E. Picot, *Chronique d'Ureche*, Paris, 1878, p. 35, fără cuvânt se întemeiază pe jurământul depus de Petru Mușat regelui Poloniei înaintea mitropolitului din Kiev în 1387, pentru a tăgădui existența, la această dată, a unei mitropolii în Suceava și a combate deci înființarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurământul fusese depus în Polonia, la Lemberg, perin urmare eră firesc lucru să se fi făcut înaintea unui mitropolit din acea țară. Vezi actul de închinare a lui Petru Mușat și acel al boierilor săi din 1387 în Ulianitzki, *Materiał dla istoria wzaimniah otnoșenii Roșii, Polși Moldavii, Valachii i Turtzii v. XIV-XVI vv.*, Moscova, 1887, p. 1-2: „actum et datum in Lemburga”.

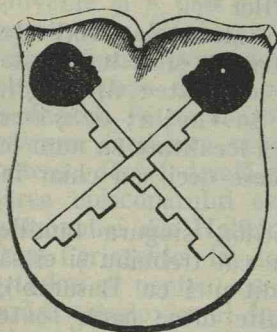
²⁶ Șincai admite că Petru Mușat eră fiul lui Lațcu (I, p. 357) ed. 1853. Atunci Roman fratele lui Petru Mușat, ar fi luat pe propria lui soră, Anastasia, și deci fiica lui Lațcu. Tot așa susține și Engel. *Gesch. der Moldau*, p. 112.

²⁷ Frunzescu, *Dicționar geografic al României*, s. v.

Astfel mai întâi lista domnilor, alcătuită de Scarlatti pe la 1753, pentru Constantin Mavrocordat, al cărui secretar era, listă redactată după documente vechi, spune despre Costea Mușat sau Mușatin cum îl numește ea, că „nu se știe unde au domnit; se spune însă că s'ar trage din familia despoților regilor Sârbiei”, și tot această origine o dă aceeași listă familiei Basarabilor²⁸, indusă probabil la această apropiere prin asonanța între numele Basarab și Sârb.

a

b

Rebusul heruidic.

- a) Al Basarabilor.
b) Al Mușăteștilor.

gur pomelnicul de la Bistrița, îl trece în lista voevozilor și anume: *Bogdan, Lațcu, Costea, Petru, Roman*, toți cu epitetul de

Apoi marca de familie a Băsărăbeștilor era *trei capete de Arab*, provenită fără îndoială din finala numelui de *Bas-arab*, (arap, în popor, însemnă om negru) iar cea a Mușăteștilor care nu mai avea acelaș temeiu de a purta în ea asemenea figuri, era cu toate acestea *două capete de Arab*²⁹. Se adaugă la aceasta și relațiile cele de tot strânse ce existau între Mircea cel Mare și Petru Mușat care mijlocește încheierea tratatelor sale cu Polonia³⁰ și arătarea lui Mircea că ar fi înrudit cu Iaghelonii cu care se nemurise, prin căsătorie, Petru Mușat. Apoi însuși încuscrirea lui Petru Mușat cu mândra familie a regilor poloni, fiind cumnatul lui Vladislav³¹, arată înviderat că și el trebuia să se tragă din viță de domn, fără de care niciodată Iaghelonii nu și-ar fi dat pe rudele lor în căsătorie după niște simple odrasle boierești.

Despre Costea Mușat, lista lui Scarlatti spune precum am văzut că nu se știe unde a domnit. Ureche, Cronica putneană și în deobște izvoarele noastre cele vechi, nu' însemnă ca domn. Singur pomelnicul de la Bistrița, îl trece în lista voevozilor și anume: *Bogdan, Lațcu, Costea, Petru, Roman*, toți cu epitetul de

²⁸ Pray, *Dissertationes*, p. 140. Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 84.

²⁹ Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 95, pe care' urmărim în acest punct al munte-nismului dinastiei Mușăteștilor.

³⁰ Mai sus p. 104 și 105.

³¹ Doc. din 1388 în *Arh. ist.*, I, 1. p. 177: „Vladislav face cunoscut... că cumnatul și amicul nostru Petru Voievodul Moldovei, împrumutându-ne 4.000 ruble de argint italian, pe timp de 3 ani..., ne obligăm către el, către fratele său Roman și către copiii lor, de a le întoarce banii la termin, cu condiție ca în cazul contrar să le rămână pentru acea sumă orașul nostru Halicz, cu provincia”. În textul tradus de Hasdeu stă *ginere* în loc de cumnat. *Zid*, însă însemnă cumnat și anume bărbatul surorii nu fratele soției. Comp. Onciul, în *Conv. lit.*, XVIII, pag. 5.

*voevoda*³². Fiind însă că, precum se știe, nu întotdeauna acest epitet însemnă domnie, s'ar putea admite că Costea să fi fost tatăl bătrân al lui Petru și Roman, care veni și el în Moldova, când fiul său luă coroana și fù onorat și el cu titlul de voevod, ca tată al domnului, precum erau denumiți cu acest titlu fiii domnului ce nu domniau încă.

Ar urmă, din toată această discuție, aproape siguranța că, după Iuga Coriatovici, a apucat domnia Moldovei, un membru din familia Băsărăbeștilor din Muntenia.

Petru Mușat este arătat de Ureche că ar fi domnit 16 ani. Se știe despre el, cum am amintit mai sus, că urmă o politică în totul conformă cu interesele lui Mircea cel Bătrân. Așa am văzut că Petru trimite pe *Dugoiu*, împreună cu solii lui Mircea, la Vladislav regele Poloniei, pentru a încheia din partea lui Mircea tratatul de alianță contra regelui Ungariei. Mult mai delicat și mai greu deveni rolul lui Mușat, când trebuia să desfacă până la un punct legătura cea încheiată cu Vladislav, atunci când Mircea începuse a se înclina către alianța maghiară. Intr'adevăr noul tratat subsemnat atunci, prin care regele Poloniei se legă a nu putea pretinde ajutorul lui Mircea contra regelui Ungariei, decât dacă de mai înainte îi va fi notificat pricinile războiului, și aceste pricini vor fi fost încuviințate de dieta polonă și de divanul Munteniei, puneă înviderat pe regele Poloniei în o poziție de inferioritate față cu Mircea, cu atâta mai mult că Vladislav se mai obligă că la cazul când Mircea, încheind pace cu Ungurii, l'ar cuprinde și pe el în tratat, regele polon să fie îndatorit a o primi. Acest triumf al politicei lui Mircea care oare cum dictă voința lui craiului Poloniei, fusese opera ghibace a diplomației lui Petru Mușat. Tratatul din urmă fusese încheiat chiar în Suceava, și la el luase parte în secret și Petru Mușat, ceea ce se vede din clauzula finală, care prevede că „de ar vrea ori cine dintre aliați, *măcar cum s'a primit în această alianță*, să se desbine de dânsa, atunci pe desbinatul ceilalți aliați, după ce'l vor dojeni cu dinadinsul, să'l siliască a se ținea de făgăduință pe deplin”³³. Se vede că Petru Mușat nu voise să iee fățiș parte la un act de dușmănie eventuală contra regelui Ungariei, și că de aceea se introdusesese acea clauză care eră însă îndestul de străvezie.

Față cu Polonia Petru Mușat urmă o politică pașnică și de îndatoriri; se încuscriă cu familia regească și împrumută pe Vladislav cu 3.000 de ruble de argint. Actul fusese întâi făcut pe 4.000 ruble, dar se vede că Petru neputând găsi această sumă,

³² Melchisedek, *O vizită*, în *Revista lui Tocilescu*, II, p. 59. Asupra înrudirii Mușeteștilor cu Basarabii. Vezi Hasdeu, *Ist. Crit.*

³³ Doghiel, I. p. 598: „quicumque confederatorum qualiterumque in confederatione sit receptus”.

trimite regelui numai 3.000 rugându-l să prefacă înscrisul pe suma împrumutată³⁴. Insemnătatea sumei pentru acele vremuri se vede mai întâi din faptul că ea constituia un împrumut între două state, apoi de pe aceea că abia atât se putu găsi de Petru Mușat în Moldova, spre a împrumuta pe cumnatul său; în sfârșit din amanetul constituit pentru siguranța ei, întreaga provincie din jurul orașului Haliciul.

Roman Mușat, 1391—1394. — Petru Mușat lăsând moștenitori după cât se vede nevrâstnici, îi urmează în tron fratele său, Roman; Toate cronicile spun despre acest domn, că a domnit 3 ani. El se căsătorește cu Anastasia, fiica lui Lațcu Vodă, din care căsătorie se nascură șase copii unul din ei fiind domnul de mai târziu Alexandru cel Bun³⁵. Roman se intitulează cu mare pompă: „eu marele autocrat Ioan Roman vovod stăpânind țara Moldovei dela munte până la mare”; descalecă orașul *Roman* ce poartă de atunci numele lui, și care în documentele vechi este arătat ca *orașul lui Roman vodă*. În 1392 el dă un document prin care răsplătește vitejia unui Ianoș, dăruindu-i trei sate pe Siretiu: Ciursăceuții, Vladimiraufții și Bucurăuții, pe credința lui, a fiilor săi, Alexandru și Bogdan, și a mai multor boieri înșirați în document³⁶.

În 1393 găsim pe Roman că jură credința regelui polon³⁷. Șincai, luându-se după Bonfinius și Leunclavius, pune între Petru și Roman pe unul Ștefan Vodă³⁸. Bonfinius anume spune că în 1390, regele unguresc Sigismund, în al 4-lea an al domniei sale, a făcut o expediție contra lui Ștefan al Moldovei. Această știință este neexactă, întru cât în acel an se încheie tratatul dintre Mircea și Vladislav, prin intermediul lui Petru Mușat. Leunclavius, în analelele turcești, spune iarăși că la 1392, s'ar fi resculat Moldovenii contra lui Ștefan, pentru că el ar fi năzuit la ajutor turcesc, notiță combătută prin documentul din 1392 și actul de închinare din 1393, care emanând ambele dela Roman, exclud puțința unei domnii intermediare. Rămâne deci să admitem numai succesiunea indicată de cronica putneană, pomelnicul dela Bistrița, Ureche și mitropolitul Dosoteiu, în pomelnicul său versuit, care nu cunosc pe un domn

³⁴ *Arh. ist.*, I, 1. p. 177.

³⁵ Lista lui Scarlatti în Pray, *Dissertationes*, p. 140. Tot așa se află înșirați domnii în pomelnicul versuit al mitropolitului Dosofteiu. Vezi Melchisedek, *Cron. Romanului*, I, p. 8. Comp. *Letopisecele*, I, p. 100 [ed. II, p. 134, ed. Giurescu p. 17], și un document dela Alexandru cel Bun, care pomenește pe muma lui, doamna Anastasia (Melchisedek, *Ibidem*, p. 103).

³⁶ *Arh. ist.*, I, 1, p. 19: Doc. din 1392 Martie în 30 „în al nostru oraș al lui Roman vodă”.

³⁷ Doghiel, I. p. 599.

³⁸ Șincai, I. p. 357, ed. 1853.

Ștefan între Petru și Roman, ci pun pe acest Ștefan după Roman, unde este dovedit și documentul³⁹. Roman Vodă este însă scos cu puterea din domnie de către fratele său Ștefan I Mușat.

Ștefan I Mușat și fiii lui, Ștefan al II-lea și Petru al II-lea, 1395—1399. — În 1395 găsim pe acest Ștefan fratele lui Roman, dușmănit foarte rău de Unguri care duc contra lui două expediții, una în 1395 și a doua în 1397⁴⁰, dușmănie ce împinge pe Ștefan în spre Poloni, către care se poartă foarte supus, ceea ce se pare că a provenit din cauza că aceștia îi ajutaseră la detronarea lui Roman. Așa el trimite îndată după suirea lui în scaun pe mai mulți boieri care făgăduesc, că voevodul Ștefan va veni la regele Vladislav și va depune jurământul de credință iar dacă câțiva din sfetnici nu vor veni, ei vor depune jurământul înaintea solilor regelui. În același an găsim și jurământul lui Ștefan însuși⁴¹. Puțin timp însă după prestarea jurământului, Ștefan iese din domnie, nu se știe pentru ce, lăsând doi fii, pe Ștefan al II-lea și Petru al II-lea între care izbucnește o luptă pentru tron, în care luptă se amestecă Polonii, făcând să cadă tot mai mult Moldova sub ei. Petru anume este primit de boieri, iar Ștefan care era mai mare cere ajutor dela Poloni, și intră în Moldova. Petru pune însă să taie copacii în pădurea Sepenicului, unde intrând Polonii, sunt cumplit stâlciți și măcelăriți prin prăvălirea copacilor peste ei. Acest fapt raportat de istoricul polon Dlugos, este de admis ca adevărat, fiind o împrejurare care interesă istoria Poloniei, și apoi, pe lângă aceasta, concordă pe deplin cu arătările cronicilor moldovene, care toate pomenesc despre asemenea luptă⁴².

Dlugos însă face o confuzie, când pune acest fapt la 1359, pe timpul lui Cazimir cel Mare (1352—1370), de oarece pe atunci domnia în Moldova Bogdan întemeietorul ei, nu fiii lui Ștefan,

³⁹ Șincai, I, p. 357. D. I. Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia*, p. 30, dovedește că expediția lui Sigismund trebuie pusă nu la anul 1390 ci la 1394 sau 1395. Vezi nota urm.

⁴⁰ Hurm., *Doc.*, XV, p. 4: „Sigismundus praecipue contra Stephanum terre nostre Moldavane voevodum”. În 1397 altă expediție contra lui Ștefan. *Ibidem*, I, 2. p. 352.

⁴¹ Doghiel, I, p. 599.

⁴² Dlugosz, *Historia ad annum 1359*. p. 1123 Comp. Ureche în *Letopisește*, I, p. 100 [ed. II, p. 134, ed. Giurescu 17]. Neculai Costin în adnotările la Ureche, *Ibidem*, p. 101. [ed. II, p. 135]. Cantemr, *Descriptio Mold.*, p. 40. Numai *Cronica putneană* nu'i cunoaște. Ne pare neîndreptățit, după asemenea mărturii, a pune în îndoială existența acestor doi fii ai lui Ștefan I, cum face Onciul în *Conv. lit.*, XX, p. 276, cu atâta mai mult că despre ei se povestește un fapt, care trebuie să lase o adâncă întipărire în mintea Polonilor. Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia*, p. 16, vede în Ștefan pe nepotul lui Bogdan descălecătorul, din doc. din 1349, căruia Bogdan ca tovarăș de răscoală contra Ungurilor, i-ar fi înscuviințat o parte de țară. Pe nepotul lui Bogdan nu'l chiamă însă Ștefan, ci Stan (mai sus, p. 38—40).

ce n'au putut veni decât la 1395, după retragerea tatălui lor Ștefan, adevărit documental în acest an. Neculai Costin lămu-rește însă greșeala istoricului polon. El zice : „Petru Vodă fra-tele lui Ștefan Vodă, după gâlceava ce a avut'o cu Leșii, pe urmă s'a așezat, și singur Petru Vodă în zilele acestui craiu Vladislav Iaghellon, au mers la Leov împreună cu boierii țarei. Acolo aflând pe craiul, s'a așezat legătura de pace de ambele părți, căci Petru Vodă văzuse că crăiia Ungariei rămăsese la moartea lui Ludovic fără craiu, și s'a închinat sub ascultarea lui Vladislav craiului leșesc”. Așa dar întâmplarea pe care Dlușoș o pune greșit pe timpul lui Cazimir cel Mare, Neculai Costin o așează unde se cuvine, sub Vladislav Iaghello. Însă și Neculai Costin face altă amestecare, anume iea pe acest Petru al II-lea drept Petru I Mușat, spunând că ar fi luat parte la tratările de alianță între Mircea și Vladislav.

Roman a doua oară, 1399—1400, revine pentru câteva luni în scaun după alungarea ambilor săi nepoți și această domnie efemeră se sfârșește prin înlocuirea cu o alta tot atât de scurtă, aceea a lui Iuga al II-lea, fiul lui Roman ⁴³.

După cum vedem, domniile Mușateștilor, cu bun început prin aceea a lui Petru Mușat care ține 16 ani, se strică în curând, prin împărecherea între membrii acestei familii : Roman scos de Ștefan acesta răpus de propriii lui fii între care izbucnește o crâncenă luptă, și care sunt alungați amândoi de unchiul lor Roman ce fusese răsturnat de părintele lor Ștefan.

Mai trebuia Moldova să mai suferă încă o zvârcolire sub Iuga al II-lea fiul lui Roman, până să se liniștească un moment sub domnia lui Alexandru cel Bun, popas pe calea suferințelor care reîncep mai vajnice și mai cumplite pentru a părea că se vor stânge în domnia cea lungă și glorioasă a lui Ștefan cel Mare.

Iuga al II-lea, 1400—1401. — Acest domn, predecesorul lui Alexandru cel Bun, nu trebuie amestecat cu Iuga Coriatovici, care domnește dela 1374—1375. El nu este un principe străin ca vrednicul Litvan, ce stătuse un an pe tronul Moldovei, ci fiul lui Roman I, după cum se vede dintr'un document din 28 Noemvrie 1400, dat de Iuga și de frații lui, Alexandru și Bogdan lui Țiban „ce au slujit mai înainte întru sfinți odihniților pă-

⁴³ Un doc. dela Roman din 1399 Wickenhauser (*Mold. I*, p. 241) dă copii lui, pe Alexandru și Bogdan. Eră deci Roman cel din 1391. Alt doc. din 1400 arată pe Ivașcu fiul lui Petru (Mușat) garantează regelui pentru Roman fratele lui Petru : „Ivasco Petri Palatini Moldaviae filius et Wilczo (Vâlcea boierul) fidejument Regi pro Romano fratri suo” (*suo* se referă la Petru și nu al Ivașcu) Doghiei, I, p. 600, rezumat. Actul original în Uliantzki, p. 11.

rintelui nostru, lui Petru Voevod și lui Roman Voevod i Ștefan Voevod”⁴⁴. Documentul fiind păstrat numai într’o traducere rău făcută, dă loc la greutăți de înțelegere. Din fraza „ce au slujit mai înainte întru sfinți odihniților părintelui nostru, (în loc de părinților noștri), lui Petru Voevod și lui Roman I Voevod i Ștefan Voevod”, nu se poate cunoaște care din acești trei eră părintele lui Iuga. Din împrejurarea însă că Iuga arată de frați ai săi pe Alexandru și pe Bogdan, cunoscuți din documentul lui Roman din 1392, ca fii ai lui, reiesă într’un mod evident că și Iuga cel din 1400 este fiul lui Roman I⁴⁵. S’ar putea părea curios cum de, în documentul din 1392 și în acel din 1393 rămase dela Roman I, și care arată de fii ai săi pe Alexandru și pe Bogdan, nu se amintește și Iuga ca al treilea al său fiu. O asemenea omitere își poate avea temeiul său de a fi, în vre o rivalitate dintre tată și fiu, rivalitate ce se adeverește din de-tronarea lui Roman de fiul său Iuga al II-lea, precum am văzut mai sus și pe Mircea că nu amintește în hrisoavele sale pe fiul său Vlad, urgisit de el din pricina răsvrătitoarei sale purtări, ci numai cât pe Mihail, ca și când numai pe dânsul l’ar fi avut.

Iuga al II-lea se vede că se împăcase cu Ștefan I fratele și răsturnătorul tatălui său, și cu fiii lui. Dară în timpurile de atunci, când competițiile pentru domnie închegau și desfăceau de azi până mâni prietenia și dușmăniile, asemenea întoarcere a simțimintelor nu trebuie de loc să ne pună în mirare. Am văzut pe Ivașcu stăruind la Poloni, pentru alungarea lui Iuga. Coboritorii lui Roman Mușat erau după cât se vede mai îndușmăniți cu acei ai lui Petru Mușat, decât cu familia lui Ștefan Mușat, pe care Iuga se sprijiniă tocmai spre a putea răpune silințele lui Ivașcu. De aceea întâlnim petrecând la curtea lui Iuga pe Ștefan

⁴⁴ Acest document interesant, deși păstrat numai în o traducere mai nouă este înverdat autentic, întru cât corespunde în data lui domniei lui Iuga al II-lea, și amintește în el pe frații lui Alexandru și Bogdan, ca și documentul nedatat, dar care se rapoartă înverdat tot la acest domnitor, publicat în *Arhiva românească* și pe care îl vom aduce la pag. urm. Documentul se află în *Arhiva Sf. Spiridon*, documentele moșiei Băcești, și a fost publicat de mine, în *Revista* lui Tocilescu, IV, p. 714.

⁴⁵ Doc. din 1392 în *Arhiva ist.*, I, 1, p. 19 : „eu marele autocrat... Roman vovod... împreună cu fii mei Alexandru și Bogdan”. Acel din 1393 în *Wickenhauser Molda*, p. 170 : „der grosse Selbstherrschende Hospodin Iw Roman Voevod mit unserem Sohne Alexander mit unserem Sohne Bogdan”. Doc. din 1400 *Arh. Sf. Spiridon* în *Revista* lui Tocilescu, IV, p. 714 : „Cu mila lui Dumnezeu noi Iuga Voevod domnul țarei Moldovei, cu frații domniei mele, Domnul Alexandru și domnul Bogdan”. D. Onciul, care susținuse cu orice preț identitatea ambilor Iuga, credea că titlul de frați, dat de Iuga lui Alexandru și Bogdan ar fi o formulă de curtenire (*Conv. lit.*, XX, p. 271). Aceasta ne aduce aminte pe D-I Pic, care susține că papa făcea complimente lui Ioniță domnul Româno-Bulgarilor, când îi spunea că’i de origine romană. Vol. I, p. 603. D. Onciul a revenit în urmă la părerea noastră asupra existenței celor doi Iuga. Vezi *Datele cronicilor mold.*, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVII, 1901.

Muşat, fostul domn al Moldovei, și pe fii lui, cărora probabil Iuga le va fi dat o parte din țară în administrația lor, după chipul pe care îl vom vedea aplicat de mai multe ori mai târziu, între coborâtorii lui Alexandru cel Bun. Un document dela Iuga Vodă, fără dată, este întărit pe credința sa și a fiilor săi și pe credința lui Ștefan Voevod și a fiilor lui, precum și pe credința lui Alexandru și a lui Bogdan (frații lui Iuga)⁴⁶.

Pe timpul lui Iuga al II-lea, lupta între biserica moldovenească contra pretențiilor patriarhului de Constantinopol luase un caracter de tot ascuțit. Mircea cel Bătrân al Munteniei fiind pe atunci în bune relațiuni cu capul bisericii creștine din Țarigrad, scoate pe Iuga din scaun, și îl duce prins în Muntenia; iar în locul lui pune domn în Moldova pe fratele lui Iuga și fiul lui Roman I, Alexandru cel Bun⁴⁷. Se vede însă că la început Alexandru nu a încăput decât în o parte din țară, de oarece găsim un document dat de el în *Iunie* 1400, iar dela Iuga care precede doar pe Alexandru, un document din 28 *Noembrie* acelaș an. Se vede că Alexandru ocupase la început numai o parte din Moldova și că Mircea i'a ajutat la dobândirea întregului⁴⁸.

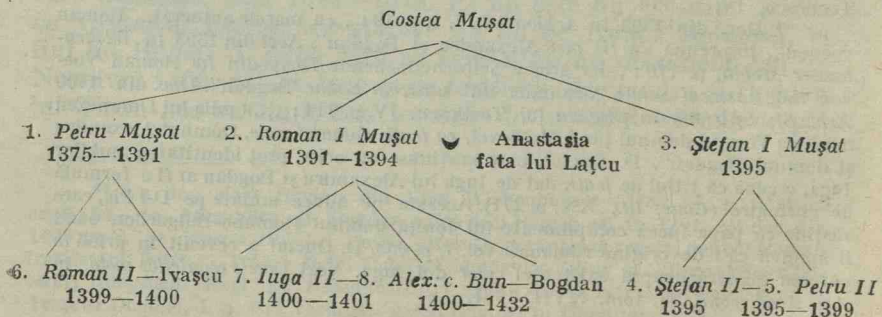
Pe când Muntenia începe prin un șir de domni energici, care culminează în eroicul Mircea, în Moldova vedem din potrivă o succesiune de domnitori slabi și bicisnici care se întrec în înjosire față cu curtea polonă. Certele pentru domnie care

⁴⁶ Publicat de M. Kogălniceanu în *Arhiva românească*, I, p. 14.

⁴⁷ Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 40, raportează până la un punct adevărul asupra lui Iuga al II-lea, amestecând fapte reale cu idei greșite. Hasdeu (*Ist. crit.*, p. 91) raportează scoaterea lui Iuga al II-lea la cel I din 1374, susținând că Mircea ar fi procurat astfel scaunul Moldovei Mușateștilor rudeniilor sale. Dar în 1374 nu domniă Mircea cel Mare, care se suie în tron abia în 1386, și spusele lui Ureche că „Iuga vodă a domnit 2 ani și l'au luat Mircea vodă, domnul muntenesc, la sine” (*Letopiseștele*, I, p. 102) nu învoiesc ipoteza lui Hașdeu, că Mircea ar fi comandat oștirile tatâne-său, Radu al II-lea.

⁴⁸ Doc. lui Alexandru cel Bun needit. la Acad. rom. citat de I. Bogdan *Conv. lit.*, XXXV, 1901, p. 360 nota. Acel al lui Iuga, mai sus, p. 123.

Dăm aici arborele genealogic al primilor Mușatești.

ieau naștere în Muntenia cu moartea lui Mircea, în Moldova se ivesc îndată după stângerea scurtei vieți a dinastiei Bogdăneștilor. Moldova fiind mult mai slab organizată, se explică de aici predominarea Munteniei în valea Dunărei. Această superioritate a Munteniei în primii ani ai existenței statelor române, eră însă neapărată, dacă eră scris acestor state să trăiască și să se desvolte; căci pericolele care amenințau Moldova erau departe de a se putea asemăna cu acele ce ridicau brațul asupra surorii sale. Polonii se mulțămiau, în mândria lor, cu recunoașterea supremației. Ceea ce ei vroiau erau mai ales repetite acte de închinare. Din spre Unguri care slăbiau tot mai mult pretențiile lor, Moldova eră, apărată prin masa mult mai compactă a Carpaților, decât acei ce apărau pe Muntenia. Pe lângă Poloni, mai turburau din când în când liniștea desvoltare a țării Moldovei, năvălirile tătărăști care, cu cât țara se îmbogățește și se împoporește, cu atât trebuiau să devină mai dese și mai pierzătoare. Din contră Muntenia eră amenințată la început de Unguri care tindeau să zdrobească chiar forma de viață ce se înjghebase pe pământul ei. Apoi abea se mântuise de această amenințare, și Turcii, spaima Europei, înaintau, ca lava revărsată de un vulcan ca să destrugă și să înghită tot ce le stă înaintea, și primul stat ce se oferea privirilor lor, când căutau spre Europa, eră acest mic dar bărbătesc Stat al Munteniei care știu să pună de mai multe ori în cumpănă izbânzile Turcilor. Muntenia luptă și căzû. Veniă rândul Moldovei. Și ea, la timpul trebuincios, produse omul de care aveă nevoie. Înaintea însă de a a junge la el, mai avem de cercetat o figură interesantă, aceea a organizatorului statului moldovan, Alexandru cel Bun, apoi iar o perioadă de friguri nesănătoase, în contra cărora, ca o puternică reacție, apare deodată înaintea răsăritului înminunat figura măreață și legendară a lui Ștefan cel Mare.

2. ALEXANDRU CEL BUN 1406—1432 ⁴⁹⁾

Anii cei dintâi ⁵⁰⁾. — În 1400 istoria Moldovei intră, cu Alexandru cel Bun, într'un vad liniștit, după furtunoasele timpuri petrecute sub predecesorii săi. În locul schimbărei dese și prăpăstuite a domnilor de până acuma, se așază o domnie

⁴⁹⁾ În acest capitol ne vom ocupa mai ales cu istoria politică a Moldovei, lăsând expunerea culturai și organizărei pentru cel următor, în care le vom trată deodată cu acele privitoare pe Muntenia. Pentru istoria politică am întrebuițat mai ales scrierea d-lor E. Picot și G. Bengescu, *Alexandre le Bon*, Vienne, 1882.

⁵⁰⁾ Timpul când a domnit Alexandru cel Bun foarte încurcat în cronici a fost determinat așa cum e în text de Onciul. Vezi și Ursu, *Relațiile cu Polonia*, p. 33.

statornică care ține 32 de ani, în care timp Moldova poate să răsuflă și să întărească puterile și așezămintele ei. Puțin însemnată prin fapte războinice, domnia lui Alexandru cel Bun se deosebește prin încercări de organizare în mai multe ramuri. Dacă Bogdan fu întemeietorul militar al Moldovei, Alexandru poate trece cu drept cuvânt ca acel ce așază pe trainice temelii viața viitoare a tânărului Stat.

La venirea lui Alexandru în scaunul Moldovei, țara eră ruinată prin luptele neconținute petrecute între domnii ce fuseseră înaintea lui. În privința politică, ea căzuse cu totul sub Poloni care își luaseră chiar dreptul de a o privi ca o parte întregitoare a monarhiei lor. Astfel găsim în anul 1401, puțin după ce Alexandru se urcă pe tron, regele Vladislav Iaghello dă fratelui său, Swidrighel rămas duce de Litvania, întinse proprietăți atât în Polonia cât și în Moldova⁵¹. Fiind pus de Mircea în scaun, care avea interes de a și recâștigă și păstră prietenia Polonilor, cam turburată din cauza încheierii tratatului de alianță a lui Mircea cu Sigismund, Alexandru poate în toată liniștea să se pună bine cu acest regat, fără de învoirea căruia chiar cu greu ar fi putut păstră coroana Moldovei. Chiar în anul 1402 Alexandru, cu voința divanului său, jură credință regelui Vladislav în Suceava, cu condiție ca regele să nu mai susțină alt pretendent. Regele însă, nesigur pe veșnica nestatornicie a Moldovenilor, obligă pe unii din boierii fruntași al lui Alexandru să jure deosebit credință lui și regatului Poloniei, chiar și atunci când palatinul Alexandru s'ar răscolă în contra lui⁵². Față însă cu caracterul cel pașnic și supus al lui Alexandru, asemenea îngrijiri erau de prisos. El mulțamește în totul placul Polonilor care cereau mereu repetate închinări. În 1404 Alexandru se duce în persoană la Camenița, pentru a recunoaște legăturile de vasalitate. În 6 Octomvrie 1407 el se află din nou în Lemberg, însoțit de cei mai înalți sfetnici, pentru a reinnoi legăturile de credință, și jurământul lui este repetat în 1415 și 1419⁵³.

Între îndatoririle ce i impunea supunerea lui către Poloni, era mai ales ajutorul armat la expedițiile lor. Izbucnind războiul între Polonia și Cavalerii Teutoni în 1410, aceștia ajutați de împăratul Sigismund, Vladislav ridică o armată compusă

⁵¹ *Cronica* lui Iohann von Posilge, 1360-1419, în *Scriptores rerum prussicarum*, III, Leipzig, 1866, p. 244, anno 1401: „der Köning von Polen gap im (Iagil sin Bruder) vil Landes in der Wallachie und Podolyen”. Ap. Picot, p. 2.

⁵² Doghiel, I, p. 600: „Costa Valachus nobilis, promittit fidelitatem Vladislao regi et regno Poloniae, et si forte palatinus eius rebellare vellet, se non velle assistere ei”.

⁵³ Jurămintele din 1404, 1407 și 1419 la Doghiel, I, p. 600. Acte întregi a închinărilor din 1404 și 1407 se află reproduse după originalele din arhivele Moscovei de Ulianitzki, p. 15 și 16. Închinarea din 1415 la Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 117.

din Poloni, Boemi, Silesieni, Litvani, Ruși, Tataři și *Valahi*. Această unire a Ungariei cu Cavalerii Teutoni contra Poloniei explică reînnoirea în 1411 a tratatului de alianță între Polonia cu Mircea al Munteniei⁵⁴. Tot atunci Alexandru ajută pe Vladislav și cu bani, îndeplinind restul împrumutului celor 4.000 de ruble făgăduit de Petru Mușat lui Iaghello, din care însă Mușat nu apucase a-i da decât 3.000. Pentru restul de 1.000 de ruble regele polon dă lui Alexandru ca amanet Sneatinul, Colomea și Pocuția⁵⁵, așa că întreg ținutul mărginaș al Poloniei către nordul Moldovei, numit Pocuția, eră zălogit acesteia. Nu se gândiau atunci domnii Moldovei, că siguranța luată de ei pentru banii lor, va sluji mai târziu de îndreptățire Austriei pentru răpirea Bucovinei, și a'și creea titluri juridice asupra acestei țări, pretextând — istoria eră cam încurcată — nu că Moldova ar fi avut drepturi asupra Pocuției, ci Pocuția asupra Moldovei.

Cu toată această purtare atât de îndatoritoare către regele polon, acesta găsește de cuviință a călca el îndatoririle de credință pe care, după dreptul feodal, eră dator nu numai vasalul să le păstreze către suzeran ci și acesta către vasal. Anume în 1411 se face o împăcare între Ungaria și Polonia, urmată de un tratat încheiat la *Lublau*, lângă granițele Ungariei, în 15 Mart 1412, în care se prevăd următoarele condiții privitoare la Moldova. Împăratul Sigismund consimția a recunoaște regelui Vladislav, drepturile sale de suzeran asupra Moldovei. În cazul însă când Ungaria ar fi amenințată de către Turci, Alexandru trebuia să'și pună toate puterile sale în slujba împăratului, și Vladislav se legă el însuși de a îndatori la aceasta pe vasalul său. În cazul însă când voevodul Moldovei ar refuza de a se supune el eră să fie scos, și țara lui împărțită între ambele state, după o linie ce ar începe dela munții ungurești ce vin între Moldova și ținutul Sepenicului lângă Siretiu, și trecând printre Iași și Bârlad, s'ar opri la Marea Neagră, între Chilia și Cetatea Albă. Partea de asupra liniei ar veni lui Vladislav; cea de desupt lui Sigismund. Cinci ani după moartea unuia din regi, trebuia să

⁵⁴ *Cronica* lui Laurent Blumenau în *Scriptores rerum prussicarum*, IV 57: „Hoc ipsum rex Iagil quondam magnus dux Litvaniae vindicare ratus, coa dunatis ex Polonia Bohemia, Slesia Litvania, Samogittia, Rusia, Tartharia et *Valachia*, (adecă Moldova) agminibus, per Mosaviam exercitum fortissimum ducendo, castra metatus est apud Gilgenburg, Prussiae oppidum”. Ap. Picot, pag. 7.

⁵⁵ *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum quaecunq̄ue in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur*, Parisiis, (Reprodus de Hasdeu, *Arh. ist.*, II, p. 49 și urm.) p. 52: „Litterae recognitionis Vladislai regis quod mille rublos argenti ab Alexandro palatino Moldaviae mutuo acceperit, cum promissione intra biennium solutionis, interim autem Sniatyn, Kolomyjaet Pokucie pignoris loco palatinus tenebit”. Actul întreg slavon din 1411 în Ulianitzki, p. 20.

se întruniască o comisie mixtă care să hotărască, la care din cele două State contractante Moldova trebuia să rămână vasală⁵⁶.

Alexandru necunoscând acel tratat care desigur că s'a ținut tănuuit de el, urmează înaintea a păstra credința regelui polon, dându'i trupe în ajutor în anul 1414⁵⁷ și depunând în 1415 jurământul, după cum s'a arătat.

Cele uneltite contra domnului Moldovei nu ținură mult. Relațiile dintre Vladislav și Sigismund se înăsprisă din nou, și când în 1419 Alexandru cel Bun veni să depună iarăși jurământul regelui Vladislav, el trebui să făgăduiască suzeranului său ajutor la vreme de nevoie în contra regelui unguresc⁵⁸. Tratatul dela Lublau se desființase. În 1420, Turcii după ce aduc pe Dan al II-lea în Muntenia, năvălesc și pradă sudul Moldovei. Alexandru trimite după grabnic ajutor trei stafete una după alta la regele Vladislav. Este de primit că Alexandru va fi îndepărtat primejdia prin niște daruri, lucru ce se întărește prin împrejurarea că, de acolo înaintea până la 1456 relațiile între Moldova și Otomani nu sunt dușmănoase⁵⁹.

Căsătoria lui Alexandru cel Bun. — Alexandru cel Bun fusese căsătorit întâia oară cu o princesă maghiară din Transilvania, *Margareta de Lozonț*, fiica lui Ștefan de Lozonț, voevodul acelei țări. Trimisul papei, Bandini, care făcù o vizitație bisericilor catolice din Moldova în anul 1646, spune că a văzut la Baia piatra mormântală a acestei soții a domnului moldovan, pentru care Alexandru zidise chiar acolo mănăstirea catolică,

⁵⁶ Doghiel, I, p. 47 : „Qui (Alexander) si de mandato memorati domini Vladislai regis ut praelibatur in succursum contra Turcas recusaret, ex tunc nos ambo ipsum vajvodam Moldavem ab eodem removeere et ditioni nostre subjugare obtentamque inter nos reges dividere : quod forum Iaszazathar (Iasi) in sinistra parte situm maneat pro eodem domino Vladislao Poloniae rege ; forum vero seu villa Borlath in dextra parta sita maneat nobis Sigismundo, Fejervar alias Belgrad cum aequali medietate pro Vladislao, Kilia cum aequali medietate pro nobis Sigismundo. Ubi autem praefatus Moldavus constanter et fideliter mandata per praefatum dominium Vladislau regem ubi injungenda in nostrum subsidium et succursum adimplebit, tunc praedicta totalis terre Moldaviae remanebit apud eundem etiam post obitum alterius nostrum regem praedictorum ad quinquennium sub foedere treugarum praedictarum, salvo iure pactis utriusque”. Textul intru câțva deosebiri în formă în Ulianitzki, p. 22.

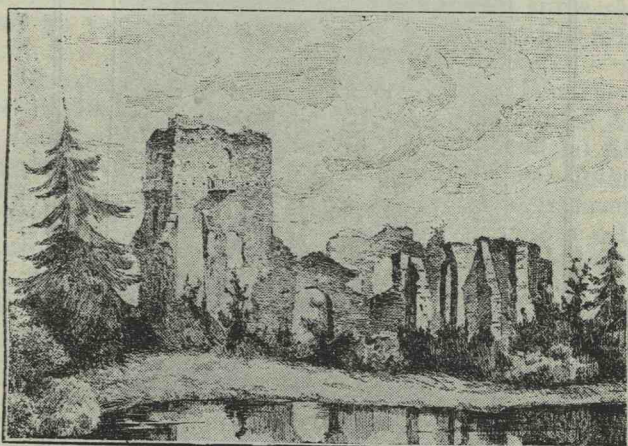
⁵⁷ *Cronica* lui I. de Posilge în *Scriptores rerum prussicarum*, III, p. 340, ap. Picot, 14 n. 1.

⁵⁸ Inventar ap. Hasdeu, *Arh. ist.*, II, p. 52 : „Litterae homagii Vladislao regi Poloniae ab Alexandro palatino et proceribus Valachiae praestiti, iisdem societatis contre omnes hostes, nominatim vero contra regem Hungariae, initur”. Doghiel, I, p. 600.

⁵⁹ Vezi serisoarea lui Vladislav către Sigismund din 1420 în Ulianitzki, p. 25. Comp. Giurăscu, *Capitulațiile Moldovei*, 1908, p. 54 și urm. Unele izvoare spun chiar că nu numai Muntenia dar și Moldova „vectigul annum illi praestatio”. Solul Poloniei din 1454 către ducele de Ratisbona, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 52

în care dânsa fu îngropată în anul 1410. A doua soție a lui Alexandru cel Bun este Neacșa sau Ana⁶⁰.

În timpul domniei sale, Alexandru cel Bun, stătù în legături de familie cu Ungurii și în bune relații politice cu Polonia, ceea ce explică în destul domnia lui cea liniștită. După moartea soției sale de a doua Neacșa, el caută o nouă legătură de căsătorie la Poloni, luând de soție în 1411 pe Ringala sau Maria, vara regelui Vladislav. Deși atare însoțire nu'l apără deocamdată de pericolul tratatului dela Lublau se vede că Alexandru cel Bun lucrase înțelept, încuscrindu-se cu Polonia; de oarece aceste

Ruinele de la Baia

relații de familie îl făcură să mențină credința către Poloni, contribuind astfel la desfacerea aceluia tratat.

Este îndestul de însemnat că chiar din primele timpuri ale constituirei Statelor române, când ideea religioasă eră încă

⁶⁰ Vezi Anton Kurz în *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846; unde autorul discută pe larg dela p. 12 înainte chestiunea dacă Margareta de Lozonț a fost soția lui Ștefan cel Mare, după cum pretind unii, și dovedește că a fost aceea a lui Alexandru cel Bun. Între alte dovezi aduce și relația lui Bândini (p. 15): „In medio ecclesiae Bajensis est Baptisterium cum uno aureo candelabro sub quo Baptisterio jacet Margaretha illa, vere gemma preciosa, moldavicarum ecclesiarum fundatrix (adecă a celor catolice) cui hoc epitaphium ad cornu dextrum altaris in sanctuario adscriptum legitur: „Anno MCCCCX, hoc templum in honorem beatissimae Mariae virginis dedicatum ab illustrissimo principe Alexandro Vajevoda aedificatum est una cum monasterio Moldaviensi cujus piae memoriae conjux Margaretha sub fonte baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen”. Textul lui Bândinus publicat de Ureche în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVI, 1895, p. XCI. Asupra Neacșii moartă la 2 Novembre 1418, vezi Melchisedek, *Inscriptii*.

atât de puternică, să întâlnim atât în Muntenia pe Alexandru Basarab, ținând în căsătorie pe catolica Clara, cât și în Moldova pe Alexandru cel Bun, ținând, din 5 femei ale lui, două catolice pe Margareta și pe Ringala ⁶¹, dovadă că simțul politic eră încă de pe atunci puternic dezvoltat la Români, și că ei puneau mai presus existența și întărirea Statului lor decât credințele religioase.

Margareta de Lozonț, soția lui Alexandru cel Bun.

Inriurirea exercitată însă de cele două femei catolice asupra lui Alexandru, trebuia să'l împingă dela sine la întinderea și lățirea Catholicismului în Moldova. După cât s'ar părea, către sfârșitul domniei lui, credința apusană făcuse atât de mare progres în Moldova, încât ajunsesse chiar a converti pe Mitropolitul

⁶¹ Cele 5 femei ale lui Alexandru cel Bun au fost: Margareta de Lozonț, Neacșa sau Ana mama lui Iliș, Ringala botezată Maria, Marina mama lui Petru, Stanca sau Stana mama lui Ștefan. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 87-88.

țarei, Grigore, deși poate această convertire, nu eră și ea decât un joc prefăcut, menit a apăra interesul politic. Cel puțin întâlnim un curios document, doi ani după moartea lui Alexandru cel Bun, un salvconduct eliberat de papa Eugeniu lui Grigorie, arhiepiscopul Moldovalahiei care ar fi trecut la religia catolică, spre a se transporta în mai multe părți ale lumii, pentru mărirea și sporirea credinței catolice ⁶².

În 1421 Alexandru cel Bun se despărțește însă de Ringala și dă foastei lui soții, pentru susținere, venitul a două orașe din Moldova : Siretiul și Volhovățul, precum și o pensie în bani de 600 de ducați sau fiorini roși ungurești, în două câștiuri, care dacă nu ar fi răspunse regulat, să se urce la îndoit, și regele polon să aibă dreptul, pentru încasarea acestei sume, să pună la opreală pe toți neguțitorii moldoveni, pe care i-ar afla în Polonia ⁶³.

Desfacerea căsătoriei lui Alexandru de Ringala, nu avu urmări desbinătoare asupra relațiilor sale cu Polonia. Așa găsim bună oară pe ducele Podoliei Ghedigold ajutând lui Alexandru la repararea castelului Cetății Albe spre a-l mai întâri contra vre unui atac cu puțință al Turcilor ce ar mai fi urmat acelu din 1420 ⁶⁴. Pe de altă parte vedem pe Alexandru cel Bun că dă ajutor armat Polonilor în 1422 contra Cavalerilor Teutoni care iarăși se revoltaseră. Alexandru trimite fostului său cumnat 400 de călări, sub conducerea spătariului *Coman*. Această mică oștire română își câștigă un renume neperitor sub zidurile cetății *Marienburg* din Brandeburg. Surprinși de o trupă de cavaleri mult mai numeroasă decât ei, Românii „întâi s’au făcut a fugi de i-au înșirat gonindu-i spre o pădure, și îndată pedestrindu-se le-au săgetat caii sub Nemți, de le-au căutat a dare dos, și atunci ai noștri s’au încălărat și mare moarte au făcut într’înșii” ⁶⁵.

⁶² Aug. Theiner, *Monumenta Slavorum meridionalium*, Romae, 1883, I, No. DXXXVI, 1435 : „Eugenius episcopus universis salutem. Novissime venerabilis frater noster Gregorius Archiepiscopus Moldovlachiae, spiritus sancti lumine illustratus, veritatem catholicae fidei cognoscens, ad nostram et ecclesiae romanae unitatem et obedientiam redactus est. Cum autem ad nonnullas mundi partes pro augmento catholicae fidei et Romanae ecclesiae se transfere proponat, etc.”

⁶³ Vezi actul din 1421 reprodus în extenso în originalul slavon în Ulianitzki, p. 25. D-nii Picot și Bengescu, p. 19, se înșeală când cred că Alexandru cel Bun se căsătorî în acest an cu Ringala, când atunci nici nu s’ar înțelege asigurarea ei cu venitul a două orașe, încă cu dreptul de a despoia pe neguțitorii moldoveni. El se despărți în acest an de soția lui Ringala, pe care o luase în 1411. Actul din Ulianitzki o spune clar : „Ringalae quondam consortis nostrae („kniaghini Ringal bivșei jon nașoi”) adecă Kneghinei Ringala, foastei noastre soții. Asupra execuției contra conașionalilor vezi mai jos în vol. VII, cap. *Fondul dreptului*.”

⁶⁴ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 83.

⁶⁵ Ureche, *Letopiseșe*, I, p. 107. Comp. Dlugosz, I, l. XI col. 461. Ciomer, p. 286.

În 1426, pe timpul când Ungurii dau ajutor lui Dan al II-lea, pentru a răsturna pe fratele său Radu Prasnaglava din scaunul muntean, vine și o oaste polonă în Muntenia până la Brăila, sub Cobilenie Grimalie, însoțită de un corp de Moldoveni. Aceștia, după ce așteaptă două luni, văzând că împăratul Sigismund care promisese că va trece Dunărea în contra Turcilor, nu mai vine, se întorc îndărăt⁶⁶. Ajutorul trimis de Moldoveni sluji acestora spre a înlătura un pericol de mai târziu. Anume în 1429, împăratul Sigismund care era acuma iarăși în bune relații cu Vladislav, își aduce aminte de tratatul dela Lublau și, pretextând că Alexandru cel Bun ar fi refuzat a-l ajuta în lupta ce avusese cu Turcii în 1427, cere dela Vladislav să pună în lucrare clauzele relative la împărțirea Moldovei. Vladislav însă care și schimbase părerea în privirea lui Alexandru, după slujbele statornice și însemnate pe care le avusese dela el, apără pe vasalul său, arătând regelui că în 1427, Alexandru așteptase pe împăratul împreună cu Polonii două luni la Brăila fără ca el să vină.

Din lipsă de izvoare nu se poate explica ce motive au putut împinge pe Alexandru, către sfârșitul domniei lui, a se depărta de credința păstrată timp de 30 ani regelui Poloniei, și a-i declara războiul, unindu-se cu Svidrigel ducele Litvaniei care se răscolase contra lui Vladislav. Alexandru cel Bun ceruse și obținuse în această împrejurare și ajutor turcesc⁶⁷.

Alexandru însă fu bătut și, revenind dela aceasta greșită încercare la vechea lui politică, se împacă cu regele polon care iartă domnului Moldovei daunele pricinuite⁶⁸. Alexandru cel Bun moare, puțin timp după aceasta⁶⁹.

Figura lui Alexandru cel Bun răsare, într'un chip foarte viu, din cadrul aceluia timp de sălnicie și de neastâmpăr, tocmai prin contrastul pe care-l înfățișează cu încunjurimea în care trăia. El apare ca tipul unui principe blând și bun, neaplecat spre războaie, dar fără a se teme de ele. Caracterul său, de o

⁶⁶ Cromer, p. 293.

⁶⁷ D-nii Picot și Bengescu spun că s'ar afla un tratat între Alexandru cel Bun, Svidrigel și Paul de Nussdorf marele maestru al Ordinului Teutonic, care ar fi reprodus în Kotzebue, *Aeltere Geschichte Preussens*, Vol. III, p. 468. Rugând prin scrisoare pr D-l Willmann, bibliotecarul bibliotecii regești din Berlin, a'mi comunica o copie de pe acel tratat scos din istoria lui Kotzebue, am văzut că există într-adevăr un tratat între Svidrigel și Paul de Nussdorf, însă despre Alexandru cel Bun nu se spune nimic în el. Se vede că indicația d-lor Picot și Bengescu este greșită. Așupra, „Sed a Turcorum Caesare petito et obtento in gentibus subsidio...” Dlugosz t. I. l. XI col. (an 1433) 640 *Historia Polonica*.

⁶⁸ *Inventarium*, p. 135 : „Vladislavus rex Poloniae dat veniam Alexandro palatino Moldaviae et filio eius Stephano racione rupti foederis et damnorum, 1433”.

⁶⁹ Tot în anul 1433 se găsește jurământul lui Ilie, fiul lui Alexandru, făcut regelui Poloniei după moartea tatălui său, și anume din 3 Iunie. Idem.

statornicie exemplară, îl făcù în tot decursul lungii sale domnii prietenul Polonilor. Se vede că el consideră jurământul prestat mai mult decât o simplă formă, și chiar atunci când este ademenit a'l călca o singură dată, prin unirea lui cu Svidrigel contra regelui Poloniei, el se căește în curând de greșala comisă, cere iertare și reintră iarăși în purtarea lui de mai înainte. Toată activitatea lui Alexandru cel Bun se mișcă pe câmpul cel

Mănăstirea Bistrița

nu mai puțin roditor al reformelor și organizării lăuntrice. El întocmește la curtea lui dregătoriile deosebite după felul afacerilor Statului, imitând cum vom vedea organizarea Munteniei; caută să împace neînțelegerile religioase care desbinaseră Moldova de patriarhia de Constantinople; așază cele trei scaune episcopale: Roman, Rădăuți și Huși sub mitropolia de Suceava; întemeiază mai multe mănăstiri mari și frumoase, între altele Moldavița și Bistrița, înzestrându-le cu danii însemnate; în

sfârșit înființează o școală mai înaltă de slavonie în Suceava sub Grigorie Țamblac, Român din Bulgaria, care venit în Moldova cu o misiune din partea patriarhului, rămâne aici pentru mai mulți ani. Se mai spune că Alexandru cel Bun ar fi introdus în Moldova un extract din Basilicale, ceea ce însă, cu toată mărturisirea lui Cantemir, nu se adeverește din nici un document ca prăvilă aplicată în Moldova ⁷⁰.

Nici că se poate un contrast mai mare decât acela între blândul domn de pe scaunul Moldovei și aprigul, energicul și viteazul său contemporan de pe acel al Munteniei. Pe când unul frământă lumea întreagă, din Azia până în Polonia, pentru a și asigura domnia, prin cumpenirea și neutralizarea mutuală a primejdioșilor săi vecini, Alexandru cel Bun duce sub oblăduirea Poloniei, o domnie tot atât de liniștită, pe cât de turburată și de vijelioasă eră aceea a lui Mircea cel Mare. Totuși deși figura lui Alexandru cadră așa de puțin cu timpul în care trăia, el știu să i se impună, să inspire respect dușmanilor săi și, conducând țara cu înțelepciune, să se mențină în ea răstimpul însemnat de 32 ani. Dovadă că în toate timpurile, chiar și în acele de aprigi lupte și de vajnici frământări, omenirea a știut să prețuiască și acele însușiri care conduc pe calea pașnică și liniștită popoarele spre fericire. Timpurile următoare au caracterizat de minune pe organizatorul Moldovei, dându-i epitetul de *cel Bun*, cu care el apare în privazul timpului ca un soț vrednic al contemporanului său Mircea cel Bătrân.

3. URMAȘII LUI ALEXANDRU CEL BUN

Ilie, 1433. — Pentru nenorocirea Moldovei, Alexandru cel Bun lăasă mai mulți copii, atât legiuți cât și naturali, între care izbucnesc niște lupte pentru domnie, mai crâncene încă și mai pierzătoare, dacă se poate, decât acele ce sfâșiară Muntenia după moartea lui Mircea. Competitorii, căutând neconținut ajutor la popoarele străine, ajung în repetite rânduri a împărți între ei domnia Moldovei, încât țara slăbită se pleacă tot mai mult sub jugul puterilor vecine.

De o cam dată lupta se începe între progenitura lui Alexandru cea legiuită, către care se alipiră în curând și copiii din flori ai domnului celui Bun; apoi fiii, parte legiuți, parte na-

⁷⁰ Și d. Longinescu, *Legi vechi românești*, I, 1911, susține existența prăvilei lui Alexandru cel Bun, arătând că ea ar fi fost contopită în aceea a lui Vasile Lupu. Dar dispozițiile asupra Plugarilor din care d. Longinescu deduce încheierea d-sale sunt invaderat împrumutate din Harmenopol. Vezi mai jos, vol. VII, Capul *Legislația lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu*.

turali, ai odraslelor lui, încât luptele pentru domnia Moldovei înfățișează adese ori caracterul unei nedescurcate învâlmășeli.

Alexandru desemnase el singur ca moștenitor al său pe fiul său cel mai mare, Ilie⁷¹ pe care totdeauna îl pomenise în documente în fruntea celorlalți, și care pare a'i fi fost chiar asociat de el la domnie. Ilie, cum se urcă în scaun, depune jurământul de credință regelui polon. Ștefan însă care avea mai mulți partizani printre boierii Moldovei, poate tocmai din pricină că nu eră așa de aplecat către Poloni, se răscoală contra fratelui său, venind asupra lui cu ajutor delat Vlad Dracul din Muntenia, și după cât se spune și delat Turci. Ilie, părăsit de țară, fuge în Polonia la regele Vladislav Iaghello cu care eră cumnat, fiindcă ținea în căsătorie pe Manka sau Maria, sora soției regelui polon Sonka sau Sofia, ambele fete ale unui nobil rus Andreiu Oligmondovici⁷². Ilie este bătut cu tot ajutorul Polonilor și regele Vladislav văzând că și fratele domnului izgonit, Ștefan, primia suzeranitatea polonă⁷³, se gândi a se împacă cu uzurpatorul, ținând pe fratele său Ilie la curtea lui, ca o veșnică spaimă și mijloc de constrângere a lui Ștefan, fericitul său rival. Istoricii poloni laudă pe regele Vladislav, că ar fi pus mai sus interesul Statului decât cumnăția⁷⁴.

Ștefan al III-lea, 1433—1435. — Ilie însă, petrecând la curtea polonă, își câștigase mai mulți prieteni, și la moartea lui Vladislav Iaghello, în 1434, când îi urmează Vladislav al III-lea, protegitorii lui Ilie vroesc să se folosească de schimbarea regimului, spre a'i da un ajutor contra fratelui uzurpator. La început regele cel nou se opune a schimba purtarea urmată de predecesorul său, anume de a lăsa pe Ștefan în scaun, întrebuintând pe Ilie ca spărietoare. Păzitorii lui Ilie însă se prefac a'l scăpa din prinoare, și el întră curând după aceea cu ajutorul prietenilor săi în hotarele Moldovei. Vladislav atunci, temându-se că, dacă Ilie ar dobândi tronul și fără ajutorul lui, să nu se desbina de coroana Poloniei, se hotărăște a'l ajuta, și Ilie, cu sprijinul Polonilor, se lovește cu fratele său la *Podagra*⁷⁵. Lupta însă nefiind hotărâtoare, și Ștefan pregătindu-se a o reîncepe, Polonii se interpun și împacă pe frații îndușmăniți, punându'i să domniască împreună și împărțind Moldova între ei.

⁷¹ Neculai Costin în *Letopisele*, I, p. 108, nota.

⁷² Vezi izvoarele citate de E. Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 56.

⁷³ *Inventarium*, p. 135 : „Consiliarii regni Poloniae approbant pacta inter Vladislaum regem et Stephanum palatinum Moldaviae, 1433”. Actul întreg slăvon în Ulianitzki, p. 37. În acelaș an, Octomvre găsim un document delat Ștefan prin care dăruște lui *Iurja Atoc* un sat (*Arhiva ist.*, I, 1, p. 81).

⁷⁴ Dlugosz, ad. a. 1433 t. I, l. XI col. 640.

⁷⁵ Ureche în *Letopisele*, I, p. 108. Dlugoz, ad. a. 1435, I, l. XII col. 679.

Ilie și Ștefan al III-lea domni împreună, 1435—1444. — Domn titular al Moldovei rămâne Ilie, cu capitala și reședința în Suceava, iar Ștefan primește ca danie, oarecum în felul daniilor de moșii, o întinsă bucată de țară în partea sudică a Moldovei: ținuturile Covurluiu, Tecuciu, Oltenii și Vaslui și cu orașul și portul cel mare Chilia drept capitală precum și cu acel al Cetăței Albe unde Ștefan el însuși privilegiază întărirea cetăței și pune să sape în grecește inscripția amintitoare⁷⁶. În documentul de împăcare Ilie spune, că să fie aceste părți lui Ștefan uric nestrămutat în veac.

De aceea vedem pe Ilie, figurând totdeauna în frunte în documentele ce emană dela amândoi, și punând numai formula: „Noi Ilie Voevodul țării Moldovei împreună cu fratele nostru Ștefan”⁷⁷. Tot Ilie apoi figurează în jurămintele făcute regelui poloni⁷⁸. Că totuși Ștefan nu eră considerat numai ca un frate al domnului, fără însă a domni, ci eră părtaș la puterea supremă, se vede din asemănarea a două documente, ambele din anul 1442, unul emanat dela „Ilie și Ștefan domnii țării Moldovei”, și cel de al doilea numai dela Ștefan care se întitulează și el „voevod domnul țării Moldovei”⁷⁹. Mai curios este însă că ambele, și acel al lui Ștefan singur, sunt date din Suceava, ceea ce ar arată că Ștefan, de și trăgea veniturile părților sudice ale țării atribuite lui prin actul de împărțală, reședea tot în Suceava alătura cu fratele său; și că documentele amândouă fuseseră date anume în Suceava, se vede și de pe boierii care le încredințază și care sunt în ambele aproape aceiași: Petru Hudici, Duma și fratele său Mircea, Manoil, Negrilă și Oană Ureche. Eră deci un soi de tovărășie la domnie, sub firma lui Ilie.

Ilie spre a mulțami Polonilor, pentru restituirea măcar în împărțitul său scaun, se îndatorește la tribut către Polonia, schimbând astfel suzeranitatea, mai mult nominală de până acuma a acelei țări asupra Moldovei, în una efectivă. Tributul constă în 100 de cai, 400 de pânzi de mătăasă, 400 de boi și 300 de cară de morun pe an⁸⁰. El mai înapoiază apoi regelui polon Sepenicul, Hotinul, Cerenul și Chmielovul, pentru

⁷⁶ Vezi actul slavon în Ulianitzki, p. 44. Inscripția în I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă* în *An. Acad. rom.*, IX, tom. XXX, 1908.

⁷⁷ *Arh. ist.*, I, 1, p. 4 [Ilie voevod domnul țării Moldovei și fratele domniei mele Ștefan Voevod] și p. 74 [Ilie voevod și fratele domniei mele Ștefan voevod, domnii țării Moldovei] și I, 2, p. 19 [Ilie voevod domnul țării Moldovei și fratele domniei mele Ștefan voevod].

⁷⁸ Jurământul din 1435 îndată după împărțire făcut de „Elias Dei gratia voywoda et dominus terrae moldaviensis una cum liberis et fratre”. Ulianitzki, p. 45. Tot așa în 1436 și 1438, *Ibidem*, p. 49 și 55.

⁷⁹ Vezi documente în *Arh. ist.*, I, 1, p. 74 și 123. [cel de al doilea este din 1443=6951].

⁸⁰ Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 110 nota. Dlugosz, ad annum 1436, I, p. 691.

a' l despăgubi de daunele pricinuite de tatăl său la sfârșitul domniei lui ⁸¹, ceea ce eră numai un pretext pentru a dărui Polonilor, întru cât am văzut că însuși Alexandru cel Bun se împăcase cu regele polon *iertându-i-se* daunele pricinuite. Noi credem că deși partea de țară dată regelui polon este indicată prin alte orașe, ea cuprindeă amanetul pus de Vladislav Iaghello, mai întâi lui Petru Mușat, pentru 3.000 de ruble. Astfel se stânse acea datorie, prin restituirea de bună voie a amanetului primit și deci fără cuvânt va fi invocat, dreptul la stăpânirea Pocuției de către domnii moldoveni de mai târziu.

Ștefan al III-lea, Roman al II-lea și Petru al III-lea tot de odată domni, 1444—1447. — În anul 1444 moare, în marea bătălie dela Varna, proteguitorul lui Ilie, regele Vladislav al III-lea care mai dobândise înaintea de catastrofa ce puse un capăt zilelor sale și coroana Ungariei, și deci constituia pentru Ilie un sprijin, dinnaintea căruia trebuia să ațipiască ura ascunsă ce fierbea în fratele său Ștefan. Cum aude acesta despre peirea regelui polon, se răscoală din nou contra fratelui său, cu ajutorul boierilor nemulțamiți cu prea marea întindere a supremației polone, răstoarnă pe Ilie, îl orbește și aruncă în închisoare. Soția lui Maria scapă însă cu fiii ei, Roman și Alexandru ⁸², și fuge în Polonia, reținând în a ei stăpânire, prin o armată polonă chemată grabnic în ajutor, cetățile Hotinul, Cerenul și Chmielovul, care totuși fusese restituite de Ilie lui Vladislav. Ștefan nevoind să recunoască această dăruire, se pregăteă să le ocupe. Maria încredințează paza lor lui Ioan de Czyczow căpitan de Cracovia și lui Petru Odrowasz de Sprowa palatinul Leopolei ⁸³. Domnia Moldovei se împarte din nou între Ștefan și fiul cel mai mare al lui Ilie, Roman, care primește dela muma lui dreptul de stăpânire asupra cetăților amintite. De aceea întâlnim în acelaș an 1445, pe de o parte jurământul lui Roman către regele polon Cazimir al IV-lea, și pe de alta făgăduința lui Ștefan, care nu se prea află în bune relații cu Polonia, că va veni el să depună jurământul de credință ⁸⁴. Coexistența unor documente dela

⁸¹ *Inventarium*, p. 136 : „Litterae quibus terra Seplicensis cum arcibus et oppidis Chocim, Czerun et Chmielov Vladislao regi et regno Poloniae ab Elia palatino Moldaviae in vim compensationis damnorum, per Alexandrum patrem suum in Colomiensi et Sniatyniensi territoriis datorum, redditur, cum obligatione restitutionis privilegiorum super praefatam terram a regibus Poloniae concessorum”. Cf. Doghiel, I, p. 601. Actul întreg în Ulianitzki p. 52.

⁸² Că Roman și Alexandru erau fiii lui Ilie se vede din un doc. din 1435 dela Ilie : „pe credința noastră Ilie voevod și al prea iubitului fiu al domniei mele Roman”, și din altul din 1442, care este dat de Alexandru fiul lui Iliăș vodă. Idem altul din 1453 (*Arh. ist.*, I, 2, p. 19 I, 1, p. 101 și 102)

⁸³ Ulianitzki, p. 62.

⁸⁴ Jurământul lui Roman din 1445 în Doghiel, I, p. 602; documente dela Ștefan al III-lea, unul din 1445 (Wickenhauser, *Moldovitz*, p. 61) altul din 1447 (*Ibidem* p. 62).

Roman și Ștefan ne arată că ambii se considerau ca domni ai Moldovei, de și Roman stătea probabil la curtea regelui polon, având numai cetățile sale în stăpânire.

În acest răstimp însă dela 1444—1447, în timpul domniei titulare a lui Ștefan, acest principe mai împărțește domnia și cu un alt frate al său, Petru, cu care avuse la început lupte ce încetaseră însă în 1445, după cum înștiințază despre acest sfârșit al dușmăniilor Ștefan fiul lui Alexandru cel Bun pe Brașoveni⁸⁵. De altfel cum ne-am putea explica existența unui document din 1444, anul tocmai în care Ștefan răstoarnă pe Ilie, iar Roman fiul său pune mâna pe cetățile nordice, document prin care Petru Vodă fiul lui Alexandru cel Bun dă mănăstirii Probota 4 sălașe de țigani⁸⁶.

Astfel ajunse Moldova prin dușmăniile și împărecherele competitorilor la domnie, să fie împărțită mai întâi în două, apoi chiar în trei părți, ceea ce de sigur nu putea să contribuie la întărirea ei.

Ștefan păstrează însă domnia chiar așa împărțită numai până la 1447, când se găsește ultimul act săvârșit de el, anume făgăduința făcută lui Cazimir ducele Litvaniei, de a-l ajuta în contra Polonilor, Ungurilor și Tătarilor⁸⁷.

După cât se vede din acest document, Ștefan nu încetase de a fi în dușmănie cu Polonia, care și ajută lui Roman fiul lui Ilie cel refugiat la ei, să-și redobândească domnia părintească. „Roman ne mai putând răbdă atâta nedumnezeire a unchiului său Ștefan Vodă ce o făcuse cu tatăl său Ilie”⁸⁸, intră în Moldova, bate și ucide pe Ștefan.

Roman al II-lea, 1447—1488. — În contra lui Roman vodă celui sprijinit de Poloni, se ivește un alt dușman periculos, anume Ioan Corvin de Huniade, care ură pe domnul Moldovei din pricină că era cumnat cu Vlad Dracul din Muntenia, a cărui relațiuni încordate cu guvernatorul Ungariei le-am expus la istoria Munteniei⁸⁹. Ca mulțămită pentru sprijinul polon cu care redobândise tronul, Roman dăruiește castelanului de Ca-

⁸⁵ Hurm., *Doc.*, XV, p. 32.

⁸⁶ *Arh. ist.*, I, 1, p. 123—124. Că Petru ținea în stăpânire partea de jos a Moldovei se vede și de pe aceea că documentul său e dat din *Târgul de jos*. Care oraș va fi fost înțeles sub acest nume nu se poate ști. În orice caz însă el era așezat în partea de jos a țării.—Acest Petru Vodă era fiul lui Alexandru cel Bun și frate cu Ilie și Ștefan, de oare ce Ștefan îl numește într-un document din 1442, încă de pe când domniă împreună cu Ilie: „prea iubitul meu frate” *Arh. ist.*, *Ibidem*).

⁸⁷ Ulianitzki, p. 69. Actul este datat 25 Iunie 1447.

⁸⁸ Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 111. Confirmat de o notiță pusă pe un *Mărgărint* slavon din 1443. Nicolaescu, *l. c.*, p. 97 și de inscripția reinnoită de Ștefan cel Mare pe mormântul lui Ștefan. *Ibidem*, p. 98.

⁸⁹ Mai sus, p. 102.

menița Ditrich Buczaski șase sate din nordul Moldovei anume Cuciurul, Lențeștii, Iurcăuții, Verbăuții, Vasilăul și Borisovul, cu dreptul pentru Buczaski ca în cazul când Roman nu ar execută darul, castelanul să aibă voie a confiscă avutul tuturor negustorilor moldoveni din Polonia. În document, Roman se numește *fiu* iar pe Buczaski îl numește *tată*, termin întrebuințat pe atunci pentru a însemna un raport de supunere, încât din el se vede că domnul Moldovei ajunsese protegitul și vasalul nu numai al regelui ci și a unui simplu nobil polon⁹⁰ !

Se vede că Roman, când ucisese pe unchiul său Ștefan, alungase și pe celălalt unchiu Petru, care stăpâniă sudul Moldovei. Petru fugise în Ungaria, unde, pentru a dobândi sprijinul lui Ioan Corvin, contra dușmanului comun, Roman al II-lea, se însurase cu o soră a guvernatorului, femeie de mai bine de 50 de ani, spre a'și creia astfel un drept la ajutorul cerut⁹¹.

Huniade și dă urmare rugăminții lui Petru, și trimite în 1448 pe generalul său *Ciupor*, care alungă pe Roman, și rămâne după aceea pe lângă Petru, spre a' l apăra de întoarcerea lui Roman care fugise din nou la Poloni, dar muri acolo puțin timp după aceea.

Petru al III-lea, a doua oară și Alexandru al II-lea 1448—1449. — Pentru a mulțami lui Huniade despre așezarea lui în domnia Moldovei, Petru dă cetatea Chilia Ungurilor⁹². Această trecere a Chilieii către Unguri se mai dovedește din câteva alte documente. Anume Bogdan al II-lea când reinnoiește în 1450 jurământul său față cu Ioan Corvin, spune că „el nu are voie a cuceri cu sabia Chilia fără de voia părintelui și domnului său Ioan Voevod”⁹³. Alt document din 1453 arată pe Vladislav Vodă, „cerând dela Brașoveni să trimită în taină niște arme la Târgoviștea pe care voia să le trimită la *Cetatea lui Huniade* (adecă Chilia”)⁹⁴. Chiar din acest document se vede cât eră de interesată Muntenia la păstrarea Chilieii pe care Huniade o dăduse rudeniei sale Dan al III-lea, cel înrudit cu el și pus de

⁹⁰ *Contribuțiuni la istoria Moldovei între anii 1448-1458* de I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXIX, 1907, p. 630-633 (2-5).

⁹¹ Długosz, II, p. 34. Długosz, II, b. XIII col. 34.

⁹² Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 111. O cronică rusească raportată de Engel (*Geschichte der Moldau*, p. 127, cronică slavo-română a lui Hasdeu) spune în traducerea latină : „Hic Petrus urbem Kelejam Ungris dedit”. *Cron. putneană* (*Arch. ist.*, III, p. 6), [ed. I. Bogdan, în *Vechile Cronice*, p. 194, fără ca să o apere contra Turcilor], arată și ea „că acest Petru a dat Chilia Ungurilor”, adăogând „ca să o apere contra Turcilor”.

⁹³ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 103.

⁹⁴ Hurm., *Doc.*, XV, p. 38.

el în scaunul acelei țări, după detronarea și uciderea lui Vlad Dracul⁹⁵.

Petru al III-lea obținuse domnia Moldovei, alungând pe un reprezentant al intereselor Polonilor. Aceștia după moartea lui Roman, fiul lui Ilie, sprijini candidatura fratelui său Alexandru, copil de 11 ani, pus sub epitropia mamei sale Maria și a boierului Manoil Parcalab de Hotin⁹⁶, la tronul Moldovei, încât ambele puteri proteguitoare ale celor doi rivali trebuiau să se iee la luptă. Fiind însă că Huniade avea pe atunci interes a nu se strică cu Polonia, el le propune reînnoirea mijlocului, pus de mai multe ori în lucrare până acuma, spre a împacă competițiile rivale dela tronul Moldovei, anume împărțirea domniei între competitori. În 2 August 1448 găsim pe Huniade scriind următoarea scrisoare regelui Cazimir, care lasă a se înțelege că propune mijlocul arătat: „După voința dumnezeiască, murind acel Roman Voevod și rămânând alt moștenitor al lui Ilie Voevod, Alexandru care are drepturi netăgăduite asupra țării Moldovei, ar trebui să găsim un mijloc astfel încât și Petru Voevod să dobândească sfintele lui drepturi, și celalalt iarăși să nu fie scurtat. Și să nu creadă Maiestatea voastră, că eu aș pune înrudirea (Huniade eră precum am văzut înscris cu Petru) mai presus de dreptate. Fiindcă mie îmi lipsește timpul, având a mă ocupa cu tratările de pace, apoi rog pe excelența voastră, ca, până la întoarcerea mea, să primească pe numitul Petru în țara Moldovei și să nu provoace în zisa țară expediții și pustieri. Dacă la întoarcerea mea Petru nu va lucra după dreptate, voi încetă a l susține și va deveni dușmanul meu”⁹⁷.

Este înviderat că respectarea dreptății din partea lui Petru nu se putea referi la altă ceva, decât la marginirea lui în partea ce urmă a i fi atribuită de Poloni, pe lângă aceea pe care ei erau să o păstreze pentru proteguitul lor, Alexandru. De aceea și întâlnim documente dela Alexandru Vodă, tocmai din timpul când domni și Petru, adecă din 26 Maiu, 26 și 27 August 1449⁹⁸.

Se vede însă că Petru nu se țină de cuvânt, de a nu supără pe tovarășul său în domnie, și atunci Huniade pe care l'am văzut în relații așa de bune cu Polonia, scoate pe Petru din scaun,

⁹⁵ Mai sus, p. 104. Vom vedea mai târziu că Ștefan cel Mare, luând Chilia dela Radu cel Frumos, Ungurii reînnoesc pretențiile lor asupra acelei cetăți, bazându-se pe drepturile dobândite de ei dela Petru și pe niște întărituri făcute în timpul scurtei lor stăpâniri.

⁹⁶ Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 110. Alexandru eră născut la 1438.

⁹⁷ Sokotowski et Szlujski II, 42, *Codex epistolarius saeculi decimi quinti*, Krakoviae, 1876, II, p. 42, ap. Picot, *Cronique d'Ureche*, p. 69. Această scrisoare este un document prea important, întru cât confirmă toate știrile anterioare, culese din documentele acestor vremuri atât de incurcate.

⁹⁸ Wickenhause, *Moldavitz*, p. 63.

prin generalul Ciupor, acel trimes de el în Moldova spre a-l păzi contra atacurilor dușmane. Ciupor rămase, după cât se vede, câțva timp ca ocârmuitor în locul detronatului Petru, și numele său dădă, prin asonanță, în gura poporului român, naștere lui *Ciubăr Vodă*, de care nume straniu pentru un domn, legându-se tradiția, el deveni un erou de poveste, spunându-se despre el că ar fi fost mâncat de guzгани (chițcani)⁹⁹.

Bogdan al II-lea, 1449—1451. — După scoaterea lui Petru din scaunul părții de țară ce o avea în stăpânire, Alexandru al II-lea fiul lui Ilie rămâne încă puțin timp în acea pe care o avea el, până când este scos cu totul de un nou competitor la tronul Moldovei, Bogdan al II-lea fiu natural al lui Alexandru cel Bun. Bogdan alungă pe Alexandru al II-lea în Polonia, de unde acesta se pregătiă pe la 15 Martie 1450 a porni cu o expediție contra unchiului său Bogdan al II-lea. Alexandru căutase ajutor la acelaș Ditrich Buczaski la care recursese și Roman obligându-se a da lui Buczaski un dar anual de 400 de zloți turcești, 12 buți cu vin, 15 bucăți de stofă și 5 bucăți de pânză¹⁰⁰. În caz când Alexandru ar fi alungat din Moldova, Buczaski era dator să-i dea adăpostire. Bogdan la rândul său căută ajutor la Unguri, îndatorindu-se prin două acte de închinare către Ioan Corvin de Huniade, a nu cuceri Chilia posedată pe atunci de Munteni din grația Ungurilor¹⁰¹. Unul din aceste acte este adevărit de fiul lui Bogdan, Ștefan (viitorul Ștefan cel Mare)¹⁰².

Deși numele lui Bogdan nu se vede figurând între fiii lui Alexandru cel Bun în documentele acestuia, unde se află înșirați numai cei patru copii ai lui: Ilie, Ștețcu (Ștefan), Petru și Alexandru¹⁰³, pricina acestei omiteri este acea atinsă și

⁹⁹ Vezi Gaster în *Revista* lui Tocilescu, II, p. 851. Aducerea lui *Ciubăr Vodă*, din generalul ungar *Ciupor*, a fost făcută pentru prima oară de Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 128. Comp. și Papadopol-Calimah, *Ciubăr Vodă în Conv. lit.*, XVI, p. 285. *Ciubăr Vodă* este pomenit atât de Ureche, cât și de cron. putneană, spunând ambele că a domnit 2 luni.

¹⁰⁰ I. Bogdan în studiul citat mai sus (nota 20, p. 633-635). Asupra filiației lui Bogdan al II-lea vezi V. Pârvan, *Alexandrel Vodă și Bogdan Vodă*, 1904, p. 39.

¹⁰¹ *Cinci doc. slavo-române* ed. I. Bogdan în *An. Acad. rom.*, II, tom. XI, p. 52-58. Cf. Oreste Popescul, *Câteva doc. mold.*, p. 7. (Doc. din 145 dela Bogdan al II-lea).

¹⁰² V. Pârvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungurii în Conv. lit.*, XXXIX, 1905, p. 872.

¹⁰³ Vezi bună oară Irișoșul din 1429, în *Arh. ist.*, I, 1, p. 121, și altul din 1431, în care sunt enumerați numai trei: Ilie, Ștețcu și Petru (*Ibidem* p. 122). [În doc. din 1429 se dau 4 fii: Ilie, Ștețcu, Petru și Alexandru. Un alt doc. din 1428, *ibid.* dă numai un singur fiu, pe Ilie]. Că Bogdan era fiul lui Alexandru cel Bun se vede din document din 1466, dela Ștefan cel Mare, în care face o donație mănăstirei Pobrata, pentru sufletul și mântuirea răposatului său moș (bunic) bătrânul Alexandru Vodă, (și Ureche numește pe Alexandru „cel Bun și Bătrân”) și al răposatului său părinte Bogdan voevod și mamei sale Maria. *Arh. ist.*, I, 1, p. 115). Bogdan trebuia deci să fie fiul lui Alexandru.

până acuma în maimulte rânduri, a unei dușmăanii între tată și fiu ¹⁰⁴.

Nu se lasă însă detronatul de Bogdan, Alexandru al II-lea, fără a încercă din nou soarta armelor. Unchiul său Petru apoi disgrațiat de Ioan Corvin, vine și el în Polonia și ambii se înțeleg a zmulge coroana dela Bogdan, și a împărți apoi scaunul ¹⁰⁵. Expediția pregătită în comun în Polonia care acuma nu mai jigniă interesele Ungurilor, având de țintă răsturnarea unui domn ce nu o interesă de loc, pornește asupra Moldovei sub conducerea lui Petru. Acesta bate și prinde pe Bogdan la Reusenii și i taie capul ¹⁰⁶.

După ce Petru pune mâna pe Moldova, el refuză a mai împărți domnia cu Alexandru, ci vrea să o păstreze întreagă pentru sine. Alexandru însă, venind cu ajutor dela Poloni, scoate pe Petru din scaun, devenind astfel domn în Moldova.

Alexandru al II-lea a doua oară și Petru al III-lea a treia oară, 1451—1455. — În această a doua domnie, Alexandru al II-lea se închină lui Ioan Corvin prin un tratat din 17 Februarie 1453 în care cetim între altele că „s'a dat să fiu supus în toate ca un adevărat fiu părintelui său și nimic să nu facem fără porunca Măriei Sale, iar domnul și părintele meu Ioan Voevod să ne miluiască și să ne apere de toți dușmanii noștri din toate părțile; iar când va avea vreo trebuință părintele meu și va porunci, să ascultăm de porunca Măriei Sale” — un tratat de vasalitate chiar umilită în toată puterea cuvântului ¹⁰⁷.

După cât se vede însă Petru izbuti cu toată răzbierea lui să se mențină în o parte de țară, de oare ce întâlnim, paralel pentru acelaș răstimp, hrisoave emanate dela ambii domni, Alexandru și Petru, și anume ale lui Alexandru dela 24 Februarie 1452 până la 6 Octomvrie 1455, iar de ale lui Petru din 22 și 25 August și 6 Octomvrie 1454 ¹⁰⁸.

În timpul acestei domnii împărțite a Moldovei, Turcii

¹⁰⁴ Ureche, în *Letopiseșe*, I, p. 113, spune că acest Bogdan, (al II-lea), ar fi fiul lui Alexandru. Însă nu al lui cel Bun, ci al lui Alexandru al II-lea, care fiind însă nepot lui Bogdan, numai tată nu i putea fi. Adaoșe Ureche că Bogdan ar fi domnit doi ani, ceea ce se vede confirmat prin împrejurarea că se află hrisoave dela el numai din anii 1450 și 1451. Wickenhauser, *Moldovitz*, p. 63 și 64.

¹⁰⁵ Dlugosz, II, p. 81. Cromer, p. 337.

¹⁰⁶ Vom vedea că Ștefan cel Mare ridică aice o biserică în amintirea morței tatălui său.

¹⁰⁷ Hurm., *Doc.*, II, p. 1.

¹⁰⁸ Hrisoavele lui Alexandru al II-lea, 24 Fev. 1452 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 141); Aprilie 1452, *Ibidem*, p. 101; [acesta este din 1442—6950]. Ianuarie 1453 (*Ibidem*, p. 102); Aprilie 1453 (*Ibidem*, p. 142). Incușoștiințează pe regele polon despre luarea Constantinopolei de Turci, (Dlugosz, II, p. 116); jurământul făcut de el la Hotin în 6 Octomvrie 1455, (Doghiel, I, p. 629). Documentele dela Petru în Wickenhauser, *Moldavitz*, p. 64 și 65.

devin o mare amenințare pentru Creștini prin cucerirea Constantinopolei. Domnii Moldovei, temându-se de un atac al flotei turcești contra Cetății Albe, ieau măsura a o întări din nou. Parcalabul Stanciul al lui Alexandru al II-lea ce fusese păstrat în această dregătorie și de Petru, întărește zidurile, prevăzându-le cu turnuri cum spune inscripția ce s'a păstrat ¹⁰⁹.

După patru ani de domnie împărțită, Petru izbuteste a scoate pe Alexandru din scaun. Acesta se retrage la Cetatea Albă, unde moare puțin după aceea, otrăvit. Petru al III-lea trebuie însă să lupte atunci contra unui nou candidat polon, un principe litvan numit Berendei ¹¹⁰. Se vede că Petru reîntrase în favoruri la Unguri, care'l văzuseră destoinic la luptă și aprig vânător la domnie.

Petru al III-lea a treia oară 1455—1457. — Pus în scaun prin ajutorul regelui Ungariei, Petru al III-lea le închină țara, după cum reiese aceasta din o diplomă a regelui Vladislav, din 30 Ianuarie 1453, care spune despre Petru, încă de pe când domniă alături cu Alexandru „că ar fi fost readuse părțile transalpine la ascultare de către Ioan Corvin de Uniade, care părți s'ar fi revoltat în vremile mai vechi”. De sigur însă că reintroducerea lui Petru, după detronarea lui Alexandru, făcându-se cu ajutorul Ungurilor, trebuia să'l facă să se înjosească și mai mult înaintea lor ¹¹¹.

Plecat către Unguri, Petru al III-lea Aron se arată nu mai puțin supus către Poloni, spre a nu mai fi dușmănit de ei, prin sprijinirea vre unui altui competitor. El se închină deci și Polonilor în 26 Iunie 1456, spunând între altele că „după exemplul predecesorilor săi, a tatălui său Alexandru Vodă și a fraților săi Ilie și Ștefan, el jură credință regelui polon, făgăduindu'i sprijin contra dușmanilor și a nu primi nici o suzeranitate afară de aceea a regatului polon” ¹¹², neadevăr flagrant întru cât el acuma eră închinat Ungurilor. În momentul chiar când

¹⁰⁹ I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă în An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908, p. 125 (15).

¹¹⁰ Dlugosz, II, p. 181 : „In cujus locum (Alexandri) Petrus quidam Valachus qui filius naturalis Alexandri quondam voivodae Valachiae dicebatur surrogatus est”. Deși Petru al III-lea poartă astă dată supranumele de Aron la Ureche, se vede că este aceeași persoană cu domnitorul din 1448-49, ce eră asemenea fiul lui Alexandru cel Bun (mai sus, nota 15). Să se noteze că Dlugosz zice *quondam*, adică a răposatului Alexandru, nu a celui ce murî după acesta.

¹¹¹ Teleki, *Hunyadiak Kora Magyarországon*, Pestini, 1852-1857, I, p. 250 ap. Picot, Teleki X, 350 *Chronique d'Ureche*, p. 85, nota.

¹¹² Actul întreg latin în Ulianitzki, p. 88. Extract în *Inventarium*, p. 138. În acest act, Petru spune că voește „sequi vestigia Alexandri patris nostri ac Elie atque Stephani fratrum nostrorum”. Se vede deci că Petru Aron al croncarilor este tot Petru al III-lea fiul lui Alexandru cel Bun. (Reprodus și în *Herm.*, *Doc.*, II, 2, p. 65).

făgăduia acele vorbe regelui polon, trimetea să mai plece ȧara Moldovei și sub păgânii de Turci. Mai departe se legă Petru de a se îngriji de binele Poloniei, de a fi înștiințată despre uneltirile dușmanilor ei, de a fi totdeauna gata în persoană cu toată puterea sa în ajutorul regelui, la caz de războiu cu Prușii să'i dea un ajutor de 400 de călări, precum și proviziuni de 400 de boi, de a lăsa Mariei, văduvei lui Ilie, orașul Siretiu și satul Olovăț și de a se împăca cu regele pentru Hotin și Soroca, cetate ce ar aparține de asemenea zestrei numitei domnițe.

Turcii care cu doi ani înainte de a rămănea Petru singur domn în Moldova, luaseră Constantinopolea, umplând de groază întreaga Europă, nelinișteau la rândul lor pe domn.

La o cerere a Turcilor îndreptată către Petru Aron, de a le plăti ca tribut 2.000 de galbeni, domnul răspunde prin o grabnică supunere, îndreptățind această ascultare de cererile păgâne în hrisovul pe care îl dă logofătului Mihail, cel mai însemnat boier al Moldovei din acel timp, spre a duce banii la Turci în anul 1456, prin cuvintele următoare: „Sfătuindu-ne cu boierii sfatului nostru moldovenesc și cu mitropolitul chir Teoctist, mult am gândit între noi despre apăsarea și primejdia țării noastre ce le avem din toate părțile, iar mai mult dela Turci, care au luat și ieau de atâtea ori și cer dela noi dare de 2.000 de zloți ungurești, ceea ce noi nu suntem în putere a dă, iar a ne apăra nici cum nu ne e în putință; iar nedându-le lor, singuri ei vor luă, precum și până acum luau femeile și copiii fraților noștri. Deci văzând aceasta, ne am sfătuit cu toții pe cât vom putea să ridicăm această nevoie, având a ne plecă capetele acelui necurat, și regulând întru aceasta cu toții, am rugat pe boierul nostru Mihail logofătul să meargă la Turci, să ridice greutatea noastră, luând pe Dumnezeu în ajutor, și să așeze pacea pentru noi, putând a face ce va crede că este mai bine; iar de nu va dobândi ușurare, să scoată și să dea acele 2.000 de galbeni. Dăm deci această carte panului Mihail logofătul, ca nime să nu poată să'i bănuiască vreodată pentru darea acestor bani, pe care noi toți i-am trimis”¹¹⁸.

Inchinare către Unguri, închinare către Poloni, închinare către Turci, iată maxima de domnie urmată de Petru Aron, aplicând în politică cuvintele cărților sfinte: „capul plecat sabia nu'l taie”. După ce Moldova fusese ruptă teritorial în repețite rânduri în mai multe părți, acuma deși reîntregită într'o singură mână, își pierduse neatărnarea deodată la trei

¹¹⁸ Hrisovul domnesc prevăzut cu întăritura întregului divan în textul original slavon în Ulianitzki, p. 86. (Reprodus și de Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 670). Sultanul răspunde lui Petru în acelaș an 1456. *Ibidem.*, p. 671) că „dacă va plăti tributul, el va ținea pacea; iar dacă nu, știți ce vă așteaptă”.

stăpâni, fără a avea măcar îndreptățirea că și-ar fi plecat capul dinnaintea unei primejdii neînlăturabile.

Iată unde adusese luptele pentru domnie, născute dintr'un sistem pierzător de urmare la tron, pe Moldova lui Bogdan, pe care bărbăția întemeietorului o aruncase deodată, gata de viață și de luptă, în câmpiile Nistrului și ale Mării Negre.

Lipsa oamenilor conducători, nu nedestoinicia poporului, încă tânăr și plin de viață, coborîse Moldova la înjosirea la care, cel puțin după lupte vânjoase, căzuse și Muntenia. Nervul puterilor sale, nu eră încă frânt; coarda arcului nu se rupsesese, și trebuia numai să se arate mâna vânjoasă, care să'l poată întinde, spre a face încă să zbârnaie din el, puternice săgeți. Când va fi sosit omul providențial, menit a duce Moldova la mărimea ce trebuia să atingă, nu se vor mai auzi tânguiri ca acele din hrisovul lui Petru Aron, „că a ne apăra nici cum nu e cu pușintă, ci trebuie să plecăm capul celui necurat”.

Această înflorire a virtutei românești se făcū într'un chip strălucit sub Ștefan cel Mare, și nu mai puțin cu efect ar fi fost poate și domnia lui Vlad Țepeș din Muntenia, dacă o rivalitate nenorocită între acești doi atleți ai neamului românesc, nu ar fi înlesnit Otomanilor copleșirea Creștinătății.

IV

ORGANIZAREA PRIMITIVĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE

1. DOMNUL

Voevodul. — Elementele organizării Statelor Române ale căror începuturi le-am studiat în paginile de mai înainte, sunt parte mai vechi decât înființarea lor, parte au luat naștere prin însăși răspândirea poporului român din munte spre câmpie.

Cheea organizării politice a unor societăți începătoare este capul Statului care, la Români, poartă până în timpurile mai nouă numele de voevod. Acest așezământ este la Români mult mai vechiu decât descălecarea, de oarece el se întâlnește în micile state urzite pe pământul Munteniei înainte de întemeierea ei, voevodatele lui *Lituon* și *Semeslau*, și înainte chiar de ele, am aflat voevodatele româno-bulgare din Transilvania : ale lui *Glad*, *Menumorut*, *Kean* și *Gelu*¹. Aceste voevodate fură aflate de Unguri la năvălirea lor în Transilvania, cauză pentru care și ei, în prima lor organizare, apar tot sub autoritatea unor voevozi. Așezământul voevodului este de origine slavo-bulgară, după cum se vede din cuvântul cu care este însemnat, și care vine dela vechiul slavon *vojevoda*—bellidux, bulgar *vojevoda*, rus *voevoda*, pol. *vojevoda*, cech *vojvoda*, sârb, croat *vojevoda*². Prima organizare a bandelor rătăcitoare ale Slavonilor se făcù atunci când ele căzură sub stăpânirea bulgară care le constitui în viață de Stat, deși elementul politic predominant al Bulgarilor își pierdù naționalitatea în sânul popoarelor pe care le supusese. Bulgarii, întinzându-și stăpânirea și pe malul stâng al Dunării, elementele poporane intrate sub a lor putere se constituiesc și aici sub voevozi, pe când în Bulgaria însăși,

¹ Vol. II, p. 131.

² Cihac, *Dictionnaire d'Etymologie daco-romane*, Frankfort s. M. 1879, II, p. 400.

țara domnitoare, fiind trebuință de un titlu mai strălucit, domnitorii luară pe acel de țar, egal cu împărat.

Așezământul voevodului eră deci cunoscut Românilor, încă din timpul stăpânirii bulgare peste regiunile locuite de ei. Fără îndoială că în timpul dominării maghiare în Transilvania el suferi oarecari schimbări în constituirea lui, și că la introducerea lui în țările nou create ale Munteniei și Moldovei, trebuie să ținem seama de aceste modificări. Am văzut că voevodul, astfel precum se găsește el în documentele ungurești, eră un senior vasal regelui, cu o autoritate teritorială, ale căruia trebi de căpetenie erau comanda armatelor și ținerea judecăților³, niște atribuții care se întâlnesc la toate societățile organizate în chip rudimentar, ca cele convenite puterii supreme.

Venirea Ungurilor nu pare a fi știrbit mult autonomia de care se bucurau voevodatele din Transilvania. Nici mai înainte acești voevozi nu fuseseră neatârnați; ei erau supuși sau vasali împăraților bulgari, de și poate îndepărtarea mai mare a lor de Bulgari decât de Unguri, le lăsă o mai întinsă libertate de lucrare. Strămutându-se voevozii din Transilvania dincoace peste munți, se făcù mai întâiu următoarea însemnată schimbare în ființa lor. Din supuși ei deveniră neatârnați. Ei luară pe lângă titlul de voevod și acel de *gospodar*, *gospodin* care se vede în toate hrisoavele începând dela cele mai vechi și însamnă stăpânul casei, de unde apoi domn, suveran⁴. După ce cu trecerea lor în țările române, ei scutură cu totul suzeranitatea maghiară, își mai adaog încă și acel de *samoderjavnei*, adică autocrat, de sine stăpânitor⁵.

În afară de acest titlu, domnii mai adăugeau înaintea numelui lor particula *Iō* atât în Moldova cât și în Muntenia. Acest cuvânt nu este decât numele de Ioan scris în ortografia cirilică cu *n* suprapus, în forma accentului grecesc numit *perispomene*. Însemnarea lui *Iō* reiese mai ales din faptul că acest cuvânt este redat în documentele latine prin numele de *Iohannes*. El a fost probabil împrumutat de Români dela Bulgarii de peste Dunăre, de la Statul Româno-Bulgar care'l avea în titulatura împăraților lui, undé el va fi fost rămas de la marele Ioniță Asan, ca titlu în loc de nume, ca și Cesar sau August; Partiucla *Iō* se află într'adevăr și la numele împăraților bulgari de după Ioniță⁶.

³ Vol. II p. 159.

⁴ Cihac, II, p. 125.

⁵ Așa de ex. în hrisovul lui Roman Vodă din 1392 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 18) și în acel al lui Mircea din 1406 (*Ibidem*, I, 1 p. 98).

⁶ Pe *Evangeliarul slavic de la Londra* din anul 1356, se află mai multe portrete ale țarilor bulgari, în jurul cărora se citesc următoarele legende:

„Constantin Despot ziat velicigo țarea Iō Alexandra i kera tamar despotița i dăstii țareva kerața dăstii țareva”.

Dăruirea satelor locuite. — Mai însemnată însă decât adăogirea titlului, trebuia să fie schimbarea caracterului puterii lor, îndată ce ei își întinseră domnia în țările cele nou întemeiate ale Munteniei și Moldovei. Cât timp fuseseră vasali regești, ei nu putuseră să creeze nobili, nici să le dăruiască moșii, de oarece ei singuri erau considerați ca ținând noblețea și teritoriile lor din buna voință a regelui. De îndată însă ce deveniră neatârnați și stăpânii unor întinse domenii, ei începură, imitând pe regii de sub cari ieșiseră a face daruri către supușii lor, răsplătind pe nobilii lor prin dăruiri de pământuri, sau chiar creând de aceștia din nou prin asemenea dăruiri.

Este cunoscut că mai toate hrisoavele ce ni s'au păstrat din vremile cele mai vechi ale istoriei noastre, nu au alt cuprins decât dani domnești, și cu cât ne urcăm mai mult în timp, cu atâta acest caracter se rostește într'un chip mai exclusiv. Acest sistem ca domnul să se considere de stăpânul întregii țări ocupate, și să dăruiască apoi părți de teritoriu incunjurimei sale, fusese împrumutat de Unguri dela feudalismul apusan, și trecuse apoi la Români, când aceștia se desfăcuseră din monarhia maghiară. Dăruirea de pământuri care formă în apusul Europei chitul cel mai puternic al Statului, deveni și în țările române mijlocul cel mai temeinic de întărire a domniei.

Cele ce spune Ureche, despre domnia Moldovei, că „la început eră mai mult o căpitănie”⁷, se potrivea pentru epoca descălecării în ambele țări. În curând însă căpitănia se schimbă în domnie; teritoriul stăpânit se tot întinse dela munte către mare. Intru cât însă în vremuri vechi, la toate popoarele, autoritatea capului Statului se confundă cu dreptul de proprietate asupra țării stăpânite, domnul se privia ca proprietarul țării sale. Legenda moldovenească arată chiar că *Dragoș* pune în lucrare această concepție a suveranității asupra țării luate de el în stăpânire, de îndată ce pune piciorul în ea. „Nimerind el la locul unde este acuma mănăstirea Ețcanii, au aflat acolo pe un Rutean, *Ețco*, și întrebându'l ce om este de trăește în acela locuri pustii, a spus că e Rusneac din țara Leșească, și *Dragoș* e dăruit lui pământul de lângă acel riușor ca moșie veșnică și de moștenire”⁸. Tot deasemenea face și Radu Negru cu munții învecinați Câmpulungului, pe care îi *dăruiește* orașenilor. Ambii

„Iwan Alexandra va hrista boga”.

„Iw Șisman țar sin velikago țar Iw Alexandru”.

„Iw Asean țar sin țarev”.

Archiv für slavische Philologie herausgegeben von W. Iagic, VII, 1884, p. 1 și urm. Supra acestui isvor mi-au atras luare aminte d. I. Bianu, membrul Academiei române. Vezi deosebitele păreri asupra acestui titlu în *Sbiera, Contribuțiuni pentru istorie*, p. 568 și urm.

⁷ Ureche în *Letopisețe*, I, p. 96.

⁸ Miron Costin în poema polonă, *Arh. ist.*, I, p. 167.

voevozi dăruiau deci proprietăți ce erau de mai înainte ale celor onorați cu ele, încât se vede că ei puneau în lucrare numai un drept de suveranitate și de proprietate superioară domnească asupra țărilor asupra cărora își întinseseră autoritatea.

Totuși în această luare în stăpânire a proprietății țării, observăm chiar dela început două chipuri de a și-o însuși. Pe unii din proprietarii găsiți în țările române, precum Câmpulungeni din Muntenia și acei din Moldova, Vrâncenii și mulți alții, aleși de domn nu știm după ce criterii, el îi lasă în proprietățile lor; le recunoaște cu alte cuvinte dreptul lor cel vechiu. Aceștia sunt moșnenii în Muntenia, răzășii în Moldova, cu proprietatea lor alodială, a căreia stăpânire domnul numai o sfințește, fără a o creia. De aceea am văzut bunăoară că Radu Negru întărește orașenilor Câmpulungului proprietatea asupra munților lor⁹. Respectarea proprietății vechi se făcu în Moldova, mai cu osebite la locuitorii de viță română¹⁰, de oare ce descălecătorii avură nevoie de ajutorul lor, spre a răspinge urmărirea maghiară. În Muntenia, unde asemenea primejdie se vede că nu însoți chiar din primele zile întemeierea noului Stat, mulți Români chiar fură luați de domn ca oameni de ai lui, și moșiile lor ca moșii domnești, fapt din care se explică mai târziu numele de *rumâni*, aplicat clasei șerbilor în Muntenia. În Moldova, dimpotrivă, țăraniii luați domnești, de către descălecători erau mai ales acei de viță slavonă, cari locuiau șesul¹¹.

Domnul, prin ocuparea țărilor române, pune stăpânire pe o mulțime de *sate sau moșii locuite* pe cari le declară domnești, și apoi le dăruiește boierilor, sau mănăstirilor, trecând astfel din stăpânirea domnească în aceea a fețelor particulare. Moșiile domnești nu erau deci cum susține Bălcescu, „locurile de pustiu, adecă acele ce nu se stăpâneau de nimeni din nepomenit veac braniștele domnești și locurile târgurilor”¹², *ci pământuri locuite și așezate*.

⁹ Mai sus,, p. 26. D-I Ioan Nădejde, *Formarea marelui proprietăți la noi în Literatură și știință*, 1894, II, p. 39, deosebește cele două grupe de sate în „cele rămase credincioase regelui Ungariei care fură luate de răzvrățitorul Bogdan ca domnești și cele ce se dădură de partea acestuia și care rămaseră slobode, răzășești”, părerea ce pare mai de primit. Tot așa admite lucrurile și d. Sebastian Popovici, *Moșnenii și Răzeșii*, 1909, p. 22.

¹⁰ Mai sus, p. 51.

¹¹ De aceea încă Bălcescu a observat cu drept cuvânt că „cei mai mulți răzeși se află în partea muntelui”. *Starea muncitorilor plugari în Mag. ist.*, II, p. 232.

¹² *Ibidem.* 8.

Mai multe împrejurări concurg a dovedi lucrul în chip învderat.

Mai întâiu constatăm un fapt. Toate documentele de dăruiri de moșii pun, în locul acestui cuvânt, acel de *sat* (în uricele slavone *selo*), care cuvânt conține ideea de locuitori; iar când se întâmplă să se dăruiască câte un loc pustiu, se spune această împrejurare anumit în document. Așa Petru Rareș spune într'un hrisov al său din 1535, că dă lui Toma un loc *pustiu* pe Botna, *ca să și așeze acolo un sat*. Petru Șchiopul, în 1586, întărește lui Bucium proprietatea sa din cumpărătură asupra Luncei mari, *ca să și sălășluiască acolo un sat*¹³. Cuvântul de sat nu se referă însă ca astăzi numai la așezarea locuită, ci cuprinde și moșia dimprejur, ceea ce se vede din faptul că în cele mai multe documente se vorbește de *hotarele satului*, lucru fără de nici un înțeles, dacă ar fi vorba numai de vatra satului¹⁴.

Că aceste sate erau împoporate, se mai cunoaște apoi și depe numele mai multor din ele, cari sunt învderat derivate de la oameni, precum: *Vânătorii*, *Vornicenii*, *Bisericienii*¹⁵. Adeseori întâlnim dăruiri făcute boierilor ale unor sate, unde acei boieri își aveau așezările lor. Astfel un document dela Alexandru cel Bun din 1419, hărăzește lui Dragomir și Ianoș trei sate în câmpul lui Dragoș, pe Nechid, *între cari și satele unde se află casele lor*, Pașcanii și Drăgoteștii. Un alt hrisov dela acelaș domn din 1428, dă lui Sinata „în pământul nostru al Moldovei trei sate, unul pe Zeletin *unde este casă lui*”, și un al treilea document dela Alexandru cel Bun din 1429, dăruiește lui Onică „un sat pe Jijia *unde i se află casele*, ca să i fie moșie cu tot venitul”¹⁶.

Arădarea *unde i se află casele* desemnă uneori pe întemeietorul satului, căci ori ce așezare omenească trebuie să aibă, un început; trebuie să fi fost întemeiată de cineva. Trebuie să fi fost un om care să fi pus întâiu toporul la curățitul unei păduri sau hârlețul la săpatul gropilor în cari se înfipseră bărnele unei case. Acel om care la început alcătuiă el singur și cu familia lui locuitorii satului, i dădă numele. Lucrul reiesă îndestul de limpede la satul Mănești din jud. Fălciului, așezat pe valea Elanului, sat întemeiat de Man tatăl lui Duma, fiul

¹³ *Arh. ist.*, I, 1, p. 83. *Uricarul* de T. Cădrescu, II, p. 254.

¹⁴ Document din 1442 în *Arh. ist.*, I, 1, p. 174: *hotarul acestor sale* să fie după hotarele cele din vechime. Comp. alte două documente, unul din 1409 și altul din 1488 în Wickenhauser, p. 55 și 70—72.

¹⁵ Doc. de la C. Movilă, 1608, *Arh. ist.*, I, 1, p. 78. Doc. dela A. Lăpusneanu 1559. *Ibidem*, I, 1, p. 119.

¹⁶ Vezi acest doc. în *Arh. ist.*, I, 1, p. 110 și 121 și în *Uricarul*, II, p. 248.

Manei pomenit în un document din 1490, dar care urcă viața lui Man pe la 1400¹⁷.

Alte documente arată satele nu după persoanele dăruite și așezarea caselor lor, ci după knezii ce au fost sau sunt în ele. Așa Alexandru cel Bun dăruiește lui Toader Pitiș un sat la gura Jiravcei (Jirovățul de astăzi din jud. Tutova), „unde a fost Lie și Țigănești knezi și alt sat pe Bârlad, unde sunt Tamaș și Ivan knezi și al treilea sat, Cobila, unde a fost Stanislas (fără nici un titlu de knez sau altfel cumva). Un alt document din 1427 confirmă dăruirea către mănăstirea Homorul a satului „unde a fost knez Stan”. Un al treilea conține arătarea unde Simion knez (sărit fiind verbul a fost sau este). Un al patrulea numește un sat nu cu un nume, ci cu arătarea „la knezul Bran”. Un al 5-lea din 1432 interesant și prin aceea că conține dăruirea unui sat unei femei *Matusița* (aproape singurul caz de asemenea fel cunoscut nouă), indică satul dat pe Plotunița unde a fost Neagoe Gănescul. Uneori satul este indicat nu numai după un nume, ci după alte împrejurări legate de acest nume. Așa un doc. din 1462 dela Ștefan cel Mare arată trei sate pe Rebricea în județul Vaslui, și anume unul „unde a fost curtea lui Duma Negrul”, altul „unde au fost Grecii lui Duma Negrul” și al 4-lea „unde a fost cetatea lui Duma Negrul”¹⁸.

Uneori titlul de knez este înlocuit cu echivalentul său de jude. Așa un document din 1471 întărește lui Toma satul Doacan unde au fost juzi Baloș și Danciul; un altul din 1487 dă lui Iacobescu un sat pe Bârlad unde a fost juzi Baloș și Drăgoiu; un al treilea din 1499 hărăzește lui Vasile episcopul „Mitropoliei” Romanului, satul Muntenii, unde a fost jude Șarban¹⁹.

Acest obicei de a arăta satele după persoane mai de samă ce stăteau în ele (hoieri, knezi sau juzi) aduce numirea celor mai multe din ele după numele acelor persoane. Așa satul Băcșăneștii își trage numele dela fostul knez Băcșan; Nicoreștii dela Nicoară mare vornic al țării de jos, Buciumenii dela Bucium părcălabul, Zeletin dela Zeletin, Sendreștii dela Hatmanul Șendrea cumnatul lui Ștefan cel Mare, Hurueștii dela Huru mare vornic de țara de jos, Grozăveștii dela hatmanul Grozaviul al lui Petru Rareș, Berheciu dela Berheciu, Toftea dela căpitanul

¹⁷ Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. XII-XIII. D-l Iorga crede că în un doc. dela Alex. cel Bun 1426 ar putea fi vorba de case ruinate și părăsite a celui indicat prin numele satului. *Ostașii dela Prut*, 1913, p. 3.

¹⁸ Doc. reproduse în extracte de Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 33-35. Comp. G. Panu, *Cercetări asupra țăranilor*, I. p. 12 și urm. Acel cu Neagoe Gănescul în *Revista* lui Tocilescu, VII, p. 371. Acel din 1462 în Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, p. 64.

¹⁹ Doc. inedite din *Acad. rom.*, 1471. Pergament 138; 1487 Perg. 412; 1499 Pachet LXIV, 10.

de Tecuciu Murgos Tofta și altele ²⁰. Alte exemple ar fi Albotenii de la Albota, boierul căruia domnul îi dăruiește satul care se numia deci astfel după numele lui, fruntașul locului înaintea de a-i fi dăruit, și Belceștii așa numit dela Crăciun Belcescu ²¹.

Acest sistem se practică încă de mai înainte în Transilvania, de unde s'a strămutat și așezământul knezului în țările române. Așa găsim bunăoară în Țara Oltului, satul Mateiașul dela unul Matei, knez, jude sau boier, Todirița dela Toader, Hârsenii dela Hârsu, Ilenii dela Ilie, Sivestrenii dela Silivestru, Berivoii dela Berivoiu, Dejanii dela Dej, Voila dela Boilă, Draguș dela Drag, Ucea dela Unciu, Ștrega - Cârțișoara dela Ștreg, Oprea-Cârțișora dela Oprea, Scorii dela Score, Gridul dela Grid, Urășa dela Orăș, Mândra dela Mândru și altele ²².

Fiindcă rândul ne-a tras a scrie despre numele satelor, credem că e nimerit să băgăm de seamă, că nu toate satele își trag numele dela oameni, ci multe din ele și l'au împrumutat dela alte împrejurări, mai ales dela cele firești ale locului. Numele satului Pârâu vine fără îndoială dela un pârâu ce curgea prin el; Mărginenii dela faptul că era așezat la marginea unei regiuni, acel de Corbi sau Porumbac dela pasările de acest nume. Uneori este învederat că numele boierului se trage dela acel al satului și nu cum am văzut mai sus unde acel al satului urmă numele unui fruntaș al așezării. Așa numele Câmpieneanu se trage dela acel al satului Câmpina, el însuși derivat din elementul natural al câmpului. Deasemenea dacă Cantimireștii purtau și numele de Silistreni, aceasta le provenea dela acel al satului lor de baștină ²³.

Este deci învederat că arătarea satului după numele persoanelor avea în vedere oamenii de samă din așezarea ome-nească; knezii, juzi sau boieri ²⁴ sau alte împrejurări personale. Așa găsim în 1487 indicarea unui sat făcută prin cuvântul „unde a fost casa lui Lazăr” și alta mai stranie în un document mult mai nou când satele căpătaseră anume nume deosebite, anume în 1640 când se indică o localitate prin cuvintele „în care a fost

²⁰ Toate aceste exemple luate numai din jud. Tecuci. Vezi A. Papadopol-Calimah, *Scrisoare despre Tecuciu în Conv. literare*, XIX, 1885, p. 371.

²¹ Albotenii vezi mai jos, acest cap., nota 25. Belceștii Ghibănescu, *Su-rele și izvoare*, 1, p. 12.

²² Augustin Bunea, *Stăpânii țării Oltului*, cuvântare de primire în Acad. rom., operă postumă, 1900, p. 5.

²³ Ghibănescu, *Cuzeștii*, p. XIX.

²⁴ Că cei amintiți ca trăitori sau ca foști trăitori prin sate nu erau uneori decât numai oameni de samă, boieri sau fruntași ai locului, ne-o dovedește un doc. din 1497 care indică satul Harbujii după numele unei femei: „unde a fost Bădiuac (adecă Bădioaia, femeia lui Badea); *Revista de cercetări istorice*, Aug. 1913, pag. 2.

Crama lui Grigore Postelnicul", probabil o cramă mare și vestită prin aceea că eră așezată în dealul Mândreștilor, la Cotnari ²⁵.

Toate aceste fapte dovedesc un lucru foarte de samă, anume că satele își trăgeau adeseori numele lor dela oamenii mai mari decât rândul țăranilor, Luăm aminte însă că denumirea satului după boierul, knezul, judele sau chiar țăranul înălțat din rânduri nu însemnă că locuitorii lui se trăgeau din stirpea lui, cu alte cuvinte nu arată că avem aface cu niște oameni ce și trăgeau numele din acel al unui întemeietor al său. Locuitorii satului nu trebuie numai decât să fie rudeniile sau coborătorii fruntașului care dăduse satului numele său. Nici Albotenii nu se țineau prin înrudire cu boierul Albotă, nici Buciumenii cu Bucium, nici Șendreștii cu Șendrea. Deaceia întâlnim uneori sate care poartă numele unui simplu țăran, cum e satul Mileșcanii al cărui nume se vede dat după acel al unui din locuitorii săi cei mai săraci, Mileșco, care și vinde partea lui, neînsemnată de pământ, pentru 10 taleri ²⁶.

Pentru a reveni însă la întrebarea dela care plecaserăm, anume că satele dăruite de domn la începutul chiar al înjghebării Statului erau împoporate, mai aducem unele documente, care ne arată lămurit că satele dăruite erau locuinți omenești. Un document din 1443 dela Ștefan Vodă, întărește lui Mihai scriitorul, jumătate din Bălănești „cu toate casele ce sunt pe malul pâraului”. Un alt document din 1458 scutește satul Borhinești al Mănăstirii Moldovița de „îndatorirea de oaste pentru oamenii din acel sat afară decât când însuși domnul va merge”. Al treilea document din 1488 întărește Mitropoliei Romanului zeciuiala de curechiu din satul Lucușani și acea de pește proaspăt din Dragomirești ²⁷. Un ultim document care urcă aproape de descălecarea existența satelor dăruite de domni este din 1410 în care document se vorbește de unul Soldan fiul lui Petre și ginerele panului Zulea, ambii acești din urmă născuți cu cel puțin 50 de ani înainte în acel sat, deși cu totul aproape de timpul descălecării Moldovei.

Prin urmare nu se poate susține părerea că toate satele răzeșești se trag din un boier al cărui moștenire s'ar fi fără-

²⁵ 1487, Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 73, 1640 Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, II, 1, p. 191. Comp. p. 202 și 218. Cum satele indicate la început în chip nehotărît capătă cu timpul nume proprii ne-o arată un doc. din 1552, care spune: „unde a fost Petru Rusu care se chiamă acum Roșcani”. Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 74. Altul 1548: „satul unde a fost Roman și acum se numește Petrimanul, Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I, 1, p. 87.

²⁶ Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 2, Observația noastră răstoarnă din rădăcină părerea d-lui R. Rosetti că toate satele răzeșești s'ar trage din câte un boier. *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 60, Comp. N. Iorga, *Ștefan cel Mare*, p. 10: „satul având totdeauna același strămoș”.

²⁷ 1443 Ulianitzki, *Materiale*, p. 61, 1458, *Ibidem*, p. 95; 1488, *Acad. rom.*, pachet LXIV, 8.

măturit prin repetate împărțeli. Fără îndoială că sunt și sate de răzeși sau mai drept vorbind de mazili cu această obîrșie. Nu se poate însă generaliza lucrul, în sensul că decăteori un sat poartă un nume derivat din unul personal, populația lui să se tragă din individul ce l'a purtat la început, deoarece am văzut că aceste numiri de sate după acel al unor oameni se referă numai la vaza mai de samă a unui individ din acel sat, iar nici de cum la însușirea lui de a le fi fost de baștină.

Dacă ne vom aminti că adeseori persoana dăruită cu un sat nu eră decât un locuitor care dobândise acea favoare și acea îmbogățire prin vitejia lui, atunci vom înțelege mai ușor dăruirea unor sate, unde cel dăruit își aveă casele sale. În acest caz viitorul boier comandă pe oștenii rîdicați din satul său, încât ei se deprindeau cu ascultarea de dânsul, și când apoi domnul îi dăruia satul, ascultarea de pe câmpul de războiu se strămută în vieța câmpului. Apoi descălecătorii așezându-se în mijlocul populației supuse, prin însuși faptul ocupației silite a țării (ca să nu zicem a cuceririi), erau într'o poziție de stăpâni față cu ei, încât fără îndoială, că chiar înainte de dăruirea moșiilor din partea domnului, ei puneau în lucrare oarecare drepturi de supremație asupra lor, și dania făcută de domn întipăreă numai cât pecetea dreptului pe o stare de fapt anterioară. Acești boieri aveau apoi pe lângă sine slugi, încă din naintea coborîrii lor în țările române, care slugi se contopiau și se amestecau cu populația satului dăruit, încât formau un singur tot. De altă parte unii dintre locuitorii de frunte, din acei de baștină, se înălțau prin favoarea domnească la rangul boierilor. În sfârșit Slavonii românizându-se, deosebirea de naționalitate încetă de a mai fi o pricină de precumpenire politică. Se desemnă astfel pe pământul țărilor române, câtva timp după fierberea pricinuită prin faptul descălecării, acea formație care se vede mai târziu, compusă în deobște din două clase de locuitori : cei liberi cu pământurile lor, răzeșii și boierii ; cei supuși acestora, viitorii șerbi.

Satele domnești și prin urmare și acele boierești erau deci locuite de o populație supusă unor îndatoriri către stăpânul locului, domnul sau boierul.

Proprietatea superioară a domnului. — Dacă însă domnul respectă proprietatea alodială a satelor răzeșești, aceasta nu împiedecă de a se atinge de ea, când obiceiul pământului îi învoia o asemenea atingere, și astfel multe sate de oameni liberi, la început, devin cu timpul supuse domnului, și prin dăruirea lor, boierilor. Eră totdeauna o pedeapsă, o degradare, ca un sat răzeșesc să fie luat ca domnesc. Această pedeapsă se aplică uneori pentru omorurile întâmpilate pe teritoriile lor ; alte ori când satul nu puteă răspunde birul cu care eră

impus. Pentru cazul întâiu cităm un document dela Bogdan fiul lui Lăpușneanu din 1570, în care se spune că : „Domnia mea am luat acel sat Albotenii să fie domnesc pentru omorul aceluî Grec ; însă boierul Albota, starostele de Cernăuți, plătind Grecilor moartea Grecului, 158 de boi și vaci, 600 de oi, 7 cai și 13 iepe, domnia mea i-am dat satul Albotenii, ca să'i fie lui ocină cu tot venitul”²⁸.

Șapte sate depe valea Elanului sunt date de Duca Vodă în 1676 lui Ioan Ghîban, fiindcă el plătise desugubina pentru o moarte de om întâmplată în ținutul Fălciului în o pădure asupra căreia erau coproprietare acele sate. Gloaba fusese câte 9 galbeni de sat, plus Vornicului de Bârlad câte 2 galbeni de sat — în total deci 11 galbeni de sat²⁹.

Astfel un sat liber deveniă domnesc, și apoi boieresc, pentru o crimă întâmplată pe teritoriul său, și acest mijloc cu care s'a năpăstuit în cursul timpului multe sate răzășești, a aruncat multe din ele în rândurile șerbirei.

Celalt chip de a luă un sat ca domnesc, este documentat prin un hrisov dela Radu Mihnea din 1613, care arată că satul Apele vii fusese luat domnesc de Mihai Viteazul, pentru că knezii aceluî sat (adecă oamenii liberi, răzeșii), nu putuseră răspunde domnului birul ce le impusese, în sumă de 50.000 de aspri. „Le-au luat moșiile și i-au făcut vecini”, spune documentul. Acest sat este dat apoi de zestre de Mihai Viteazul fiicei sale Florica, la măritarea ei cu Preda Postelnicul³⁰, și astfel coboară satul acela trei scări care duceau din libertate către șerbire : sat răzeșesc, domnesc și în sfârșit boieresc.

Cu toate că documentele care ne slujesc pentru a caracteriza aceste împrejurări, sunt unele din ele cu mult posterioare timpului pentru care noi încercăm această caracterizare, este de observat că ele puneau în lucrare niște obiceiuri vechi care se practicaseră totdeauna chiar înainte de descălecare, atât de voveozii de dincolo, cât și de acei de dincoace de munți, încât pot fi cu drept cuvânt, întrebuițate pentru a face cunoscută o stare cu mult anterioară alcătuirii lor.

Din ele deci reiesă următoarele drepturi ale domnului : Proprietatea efectivă asupra părții celei mai întinse a țărilor descălecate, mai ales asupra câmpului, și de aici dreptul de a dărui satele așezate în această regiune la persoanele pe care voiă să le deosebească.

²⁸ *Uricariul*, II, p. 252.

²⁹ Ghîbănescu, *Cuzeștii*, p. LXII.

³⁰ *Mag. ist.*, II, p. 265. Multe alte doc. de același fel vor fi aduse în vol. V. capul *Caracterul și politica lui Mihai Viteazul*.

Un fel de proprietate superioară, chiar asupra satelor răzăsești, pe care uneori vedem că o întărește prin documente, de și acești proprietari erau mai vechi în țară decât domnia ce venise asupra lor; alte ori o răpește chiar dela vechii îndrituiți, desbrăcându'i de dânsa, spre a o conferi altor persoane.

Această proprietate superioară a domnului, asupra întregului teritoriu al țării, se vedește mai ales în o împrejurare; anume, domnul întăria ca milă domnească chiar cumpărăturile făcute de un individ dela altul, drept ce nu'și avea rădăcina în dăruirea domnească. Așa un document de la Aron Vodă, 1592, arată că „i-am dat slugei noastre Onciul Herța și i-am întărit dela noi în țara noastră Moldovenească, a lui *dreaptă moșie și cumpărătură*, din privilegiul de cumpărătură ce'l avea dela Petru Vodă (cel schiop) satul Cornățelul, în ținutul Cernăuțului, ce și l'a cumpărat dela *Drăghici Borotca*, drept 1200 taleri de argint”³¹. Alt document dela Vlad Țepeș din 1456 spune: „dăm jupânului Mogoș, cu fiii și ficele sale, satele anume: tot satul Corbii de jos pe Argeș și tot satul Corbii de piatră și patrimoniul din Micești, cu vaduri de moară, și jumătate sat Malurenii, care toate sunt *vechie moșie ale jupânului Mogoș*”³².

Tot din această cauză se vede că cei mai mulți proprietari, sau posesorii unor drepturi, revin dela fiecare schimbare de domn, pentru a'și căpăta refintărirea privilegiilor, precum am văzut mai sus acele 7 documente repetate asupra acelorași drepturi Câmpulungenilor³³. Aceasta din cauză că fiecare domn putea să revoace proprietatea concedată de antecesorul său. Revocabilitatea și deplina putere de dispoziție asupra proprietăților individuale, din partea domnului, arată că proprietatea particulară era un soi de concesiune a lui.

În afară însă de dreptul domnului asupra unor sate din cuprinsul țării el mai avea în stăpânirea lui netăgăduită satele cuprinse în razele de stăpânire ale târgurilor, acele cum spun documentele: „ascultătoare de ocolul cutărui târg”.

Domnii însă erau stăpâni pe pământurile domnești numai în puterea însușirii lor de domni și numai pentru timpul cât domniau se amestecă averea Statului cu averea lor proprie. De îndată ce ieșiau din scaun, nu mai puteau dispune de pământurile domnești, Un document din 1662 amintește obiceiul

³¹ *Arh. ist.*, III, p. 200 [satul Cernăcăul]. Comp. un doc. dela Ștefan cel Tânăr, *Arh. ist.*, I, 1, p. 86.

³² *Arh. ist.*, I, 1, p. 142. O sumă de doc. de acest fel în Ghibănescu, *Is-pisoace și zapise*, I, p. 20, 24, 27, 34, 39, 62, 78, 99, 111. în care domnul zice că dăruiește cumpărătorilor sate cumpărate de ei. La p. 31, 42, 45, 57 59, 102 domnul întărește stăpânirea veche a satelor.

³³ Mai sus, p. 26.

țarei, că atunci când Vasile Vodă era în Țarigrad, „el nu a avut voie să dea prin scrisoare nimănui nimic”³⁴.

Așezământul cel mai temeinic al societăților omenesti, acela pe care se razimă întreaga propășire, proprietatea, era deci lăsată pentru a zice astfel la bunul plac al domnului, și în aceasta vedem noi mai ales caracteristica cea mai de samă a absolutismului capului Statului în țările române. Urmările unui asemenea drept, afară din firea lucrurilor, putea să devină din cele mai periculoase, în niște țări bântuite de furia schimbării domnitorilor ca acele române, și numai teama de a’și înmulți dușmanii putea să împiedece pe domn, de a face din acest drept cumplit un izvor de nesecate abuzuri.

Judecățile. — Al doilea element care alcătuiă puterea domnului era acel judecătoresc. Astăzi s’a despărțit cu mare băgare de seamă autoritatea executivă (dată domnului) de aceea judecătorească care este încredințată unor corpurile pe cât se poate mai mult ferite și apărate de puterea ocărmitoare. Această despărțire a puterii judecătorești de cea a capului Statului este de origine germană. Este cunoscut că la acest popor nicăirea capul Statului sau delegații puterii sale n’au judecat. Atât în curtea regească, cât și în acele ale comiților provinciilor, precum și în acele mai mici ale centenarilor, regele, comiții, centenarii, preșideau corpurile acele, cari „aflau” dreptatea, dar nu se amestecau la darea hotărârii. La Romani, din contra, în timpuri vechi, judecă regele; în acele mai noue consulul, pretorul sau acei judecători rânduiți de ei, care toți deci nu erau decât reprezentanții autorității supreme. La Slavoni, ca și la Romani, dreptatea se dă numai în numele capului Statului, ci chiar de el. Capul Statului era și împărțitorul suprem al dreptății.

Intru cât în constituirea naționalității noastre n’au intrat mai de loc element german, ci numai acel dac (asupra așezămintelor juridice ale căruia nu se știe nimic) acel latin și acel slavon (celelalte sunt puțin însemnate), înțelegem ca să nu întâlnim la Români reprezentat principiul german, că regele nu poate judeca ci acel roman sau slavon, că în puterea absolută a capului Statului se cuprinde și dreptul de judecată.

Deaceia și vedem că în țările române, judecățile ca și celelalte afaceri se tratau în divan înaintea domnului care luă el singur parte la ședințele lui, și hotăria mai la urmă cum îi era pe voie; căci boierii își dădeau numai părerea fără a o impune domnului. Divanul a fost totdeauna în țările române,

³⁴ N. Iorga, *Studii și doc.*, V. p. 37.

numai un sfat al domnului, nu o autoritate neatârnată de el³⁵.

Domnul însă putea să delege puterea de a judecă autorităților inferioare, ceea ce făcea îndestul de des, mai ales în timpurile mai noue, când mai multe dregătorii fură create anume pentru judecarea daraverilor mai mici. Din nenumăratele hrisoave, care constată că domnul era autoritatea supremă judecătorească, amintim mai mult ca exemplu câteva întru cât un lucru așa de obicinuit nici nu are nevoie de dovadă. Așa un hrisov dela Ștefan cel Mare din 1461, care conține o judecată dintre boierii Crasnăș și Nicorescu deoparte și Hușin de alta, spune asupra mersului afacerii: „deci cercetând noi împreună cu boierii noștri adevărul, am poruncit preotului rusesc ca să aducă marturi șase preoți și el al șaptelea, împreună cu dânșii să jure, cum că acel ispisoc a fost adevărat... Și văzând noi această izbândă cu cale, am dat lui Hușin acele trei sate, și la aceasta este mărturia însuși domniei mele, și a prea sântitului mitropolit și a boierilor noștri, (urmează înșirarea lor)”³⁶. Un alt hrisov dela Radu Voevod din 1528 spune: „Am dat domnia mea lui jupân paharnicul lege 48 boieri și 'i-a adus de au căutat și au mărturisit înaintea domniei mele”³⁷. Un altul dela Pătrașcu cel Bun din 1558, conține amintirea „că a jurat cu 12 boieri dinnaintea repositului Vlad Voevod, cum au avut Stanciul bătrână și dreaptă moșie și moștenească, iar Dinul și Stan nu s'au lăsat așa, ei au luat 24 de boieri dinnaintea lui Mircea Voevod ca să jure, și n'au putut nici decum să jure”³⁸. Un al 4-lea document conține un jurământ săvârșit înaintea unui delegat al domnului, care raportează acestuia cele petrecute: „care au jurat cu sufletele înaintea Radului din Borești, iar jupânul Radul a scris carte către domnia mea, cum au jurat și au dat sfintei mânăstiri dreptate”³⁹. Un al 5-lea document dela Matei Basarab din 1633, în care domnul spune despre Maria, fata vornicului Ivașcu Goleșcu, „că nu am putut'o opri domnia

³⁵ Așa îl caracterizează și Raicevicz, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, *Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli, 1788, p. 151: „Benche in apparenza il divano s'ingerisca in molti affari del paese, in realtà non ha veruna autorità, e tutto econchiuso del principe”. Aceeași băgare de seamă făcută de Thornton, *Etat actuel de la Turquie*, traduit par --, 1812, II, p. 490: „Le divan a l'apparence d'intervenir dans la direction des affaires publiques; mais il ne possède aucune autorité réelle; car dans le fait tout est conduit par le prince et ses ministres”.

³⁶ Reprodus după *Foiaia pentru minte*, 1840, p. 145 de Hasdeu în *Arh. isl.*, III, p. 148—149.

³⁷ Din *Arhiva Statului*, needitat încă, reprodus în parte de Tocilescu în articolul său *Juriul la Români în Foiaia societății Românilorului*, 1871, No. 10, — 11 și 32.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

mea să nu'și iee jupâneasa Maria lege, și i'am dat lege 12 jupânese prin răvașe domnești, ca să jure cu sufletul lor pre Sfânta Evanghelie, înaintea părintelui nostru mitropolitul, că nu este jupâneasa Maria nimic vinovată”⁴⁰. Și așa mai departe, aproape în toate documentele ce pomenesc despre judecăți, se vede că domnul avea pretutindenea un rol hotărâtor.

Acest sistem romano-slav eră făcut pentru a spori încă puterea covârșitoare a domnului, dând și dreptatea tot pe mâinile lui. Lipsia deci garanția ce există în dreptul german, ca acel ce ținea sabia să nu rostească și hotărârea.

Cea mai cumplită manifestare a acestui drept de judecată a domnului, eră dispunerea nețarmurită asupra vieții cetățenilor. Domnul putea osândi la moarte când și cum îi plăcea. Osânda de obicei se rostiă în divan, prin a tot puternicia domnului; uneori însă divanul eră chiar trecut cu vederea, lucru pentru care de și cronicarii mustră pe domni, aceștia nu erau mai puțin ascultați de contimporanii lor care probabil că, în marea lor majoritate, priviau dreptul de vieță și de moarte ca un drept dat domnului de la Dumnezeu. Vom avea prilejul în cursul expunerii viitoare, a arată de mai multe ori punerea în lucrare a acestui drept afară din cale ce dădea pe victimă adeseori s'o judece calăul.

Un exemplu viu al unei nedrepte osândiri la moarte urmată de executare ne o dă cazul lui Wolfgang Forster cetățean din Bistrița, osândit la moarte de către Petru Rareș după ce puse stăpânire pe cetatea săsască, și a căruia executare însuși Rareș o mărturisește a fi fost săvârșită cu nedreptate și după o pără răutăcioasă. E un grad de lipsă de conștiință nu numai morală dar și psihologică de a mărturisi în public fără nici un fel de sfială, comiterea unei fără de legi, așa de revoltătoare și care nu găsește în gura domnului altă îndreptare decât că „unul Toma Pellio ne-a arătat că acel Wolfgang ar fi trădător al cetății și după toate drepturile i s'ar conveni moartea și că dacă ar trăi mai mult, ar pierde acea cetate. Toma Pellio m'a rugat deci, adăogă domnul, prin scrisori, ca să tai capul lui Wolfgang, ceace am făcut”⁴¹. Ce dispreț, ce nepăsare de viața omenească pentru a căreia ocrotire sunt doar în primul loc alcătuite Statele. Această nepăsare samănă cu acea a regelui Dahomeiului din zilele noastre care pentru a cercă dacă bate bine pușca ce i'o dăruise o misiune engleză, pune să tragă în cel d'întăiu trecător!

⁴⁰ *Mag. ist.*, I, p. 208.

⁴¹ Petru Vodă c. Bistrițeni 9 Oct. 1536, Hurm., *Doc.*, XV, p. 373: „ignofamus quo spirito ducti fecimus, ex furore praedicti caput plecti” (p. 382). Rareș răspunde la niște plângeri asupra morței nedrepte a lui Wolfgang pentru a le curma odată pentru totdeauna: „hoc quod fecimus ex proprio nostro arbitrio fecimus” (pag. 384).

Averea Statului. — Pentru a caracteriza pe deplin a tot puternicia domnului, să cercetăm prin câteva cuvinte ce drepturi avea el asupra averii Statului. De la început chiar observăm că dacă domnul avea aproape libera dispozițiune asupra averilor private, cu cât mai neîngrădită trebuia să fie întrebuințarea acelei publice. Dar apoi pe atunci nici se făcuse încă deosebirea timpurilor mai noue, între domn ca persoană, și ca șef al Statului. Țara era proprietatea principelui, poporul era robul său, averea lui privată era a lui, și cu atât mai mult trebuia să fie ale lui cele ce se adunau dela el sub titlul de dări. Pentru timpurile cele d'întăiu, nu pare a fi existat deosebirea ce se vede mai târziu, între veniturile țării și acele ale domnului. Această deosebire se ivi atunci când țările române începură și ele a avea oarecari nevoi care se deosebeau până la un punct de nevoile domnului. Nu că doară s'ar fi atribuit vre-o sumă la vre-o îmbunătățire a stărei țării sau a locuitorilor ei; atare lucru până aproape de epoca noastră a fost un ce aproape necunoscut în țările române. Armata slujia pe socoteala ei; bisericile și cele câteva școli aveau averile și veniturile lor; de drumuri nu se îngrijia nimeni; puțini funcționari erau considerați ca slugi ale domnului, deci plătiți de el din veniturile sale, cărora le conceda unele din ele, cum vom vedea mai jos. Țara părea că nu are nevoie de nimic; de aceea nici un ban nu era cheltuit în folosul ei. Dacă cu toate aceste, mai târziu, se văd deosebite veniturile țării de acele ale domnului, lucru se făcu atunci când țările căzând sub Turci, începură a apăsa asupra lor greutăți noue, precum haraciul și darurile la Turci, proviziile în natură și contribuțiile extraordinare. În timpul dintăiu ce urmă după descălecarea, toate veniturile țării erau venituri domnești, din care domnul se desbrăcă de o parte, pentru a-l da boierilor sau mânăstirilor.

Dimitrie Cantemir caracterizează astfel autoritatea domnilor Moldovei, care era tot așa și la acei din Muntenia: „Se întinde puterea lor nu numai asupra boierimeii și a locuitorilor Moldovei, ci încă și asupra altora, de orice stare ar fi, când se află în țară. Viața și moartea lor este în mâinile domnului. Judecând el pe cineva la moarte, la bătaie, la surgun sau la pierderea tuturor moșilor, măcar și cu strâmbătate și tirănie, apoi cei loviți pot numai să se roage prin graiu sau scrisoare, dar nimenea nu are voiă de a contrazice sau a se împotrivi judecăței domnești. Și iarăși dacă va voi să libereze pe vreunul judecat la moarte de toată țara, nimenea nu poate să se opună voinței lui. Toate dregătoriile militare și civile atârnă de bunul său plac; le dă celor iubiți, le ia celor urâți. Pentru împărțirea lor domnul nu are nici o regulă prescrisă. Dacă ar voi să facă pe un țăran logofăt mare care este boieria cea mai mare a Moldovei, nimeni nu cutează a i se împotrivi, și din contra, când ar voi să lipsească din post pe unul, fie măcar și din neamul

cel mai de frunte, îndată acela caută a se supune hotărîrii domnești. Asemenea putere are nu numai asupra celor mai de jos ai clerului bisericesc, ci încă și asupra mitropolitului, episcopiiilor, arhimandriților și egumenilor, și asupra tuturor celor ce sunt de tagma bisericească. Neîmpiedecat poate să'i scoată din dregătoriile lor, de și nu din cele sacerdotale, și cerând trebuința, poate și cu moarte să'i pedepsiască"⁴².

Din cercetarea urmată până aici reiese că domnul avea deplină putere pe pământul țărilor române, și pe locuitorii lor. Eră proprietarul suprem al persoanei și averii tuturor, nefiind mărginit în această autoritate decât de frica de Dumnezeu, de respectul obiceiurilor și de teama de răscoală, singurele frâne puse abuzului ce putea face cu dânsa. Legal nu eră îngădit prin nimic; în voia domnului stătea tot ce'i trecea prin minte, și nedreptatea cea mai strigătoare la cer putea să iee ființă, de îndată ce domnul avea inima a o îndeplini. Stavilele morale rețineau adesea ori pe domn dela abuzuri; dar vai de acea societate în care morala este singura garanție a intereselor! Cel ce are puterea în mâini tinde, prin o plecare fatală, a abuza de ea. Trebuie serioase garanții poporului în contra autorității. Deaceea societățile moderne au luat atâtea măsuri spre a apăra libertatea și interesele cetățenilor de a tot puternicia organelor ei limita dreptății; dar încă acolo unde nu există nici o stabilire, unde numai slaba morală vine în luptă cu a tot înghițitoarea putere?

Domnul român avea deci, în vremile mai vechi ale istoriei noastre, o putere absolută în înțelesul cel mai deplin al cuvântului. Despotismul asiatic, iată caracterul domniei românești.

Totuși acest sistem nu eră pentru acele timpuri ceva afară din cale, și ar fi condus poate pe poporul român la bune rezultate, dacă nu ar fi fost însoțit de un rău încă și mai mare decât însuși el: nesiguranța urmării în domnie.

Urmarea la tron. — Sistemul de urmare la tron în țările române eră aproape chiar dela început *electiv-ereditar*, adecă toți copiii și chiar alte rude ale mortului domn aveau cu toatele un drept egal de a fi alese la domnie de către „țară”.

Alegerea se făcea în timpurile vechi, când se îndeplinea după toată regula, în chipul următor: încă înainte de a și da sufletul domnul ce se află pe patul de moarte, se adună mitropolitul și toți boierii și țineau sfat pe cine să aleagă în locu'i. Această îngrijire eră de nevoie în acele timpuri, unde cheia bolței întregului edificiu social eră puterea domnească, pentru ca țara să nu rămână nici un moment fără stăpân. Așa la moartea lui Matei Basarab ne spune *Paul de Aleppo* că cei avuți și ne-

⁴² Cantemir, *Descriptio Moldaviae* p. 38.

gușitorii tremurau ca oastea să nu jăfuiască orașul. De aceea și la moartea lui Ștefan cel Mare, vom vedea cum boierii se ieau la ceartă încă înaintea ca Ștefan să-și fi dat sufletul, despre cine vor alege pe urma lui la domnie; iar la moartea lui Matei Basarab, se procedează mai întâiu la alegerea lui Constantin Șerban și după aceea la îngroparea domnului reposat.

După ce sfatul cel mare al țării adăos pe lângă divan, ieșea din biserică, unde de obicei se săvârșea actul alegerii, mitropolitul se suia pe un loc înalt și vestea poporului care se adunase, pe cine au crezut sfatul de cuvânt să alege ca domn. Fără îndoială că poporul îl aclamă, fiindcă totdeauna se îngrijia de a nu alege pe o persoană care ar fi fost displăcută mulțimei. După aceea crainicii vesteau prin oraș alegerea noului domn. Se proceda apoi la ceremonia încoronării și a jurământului boierilor și oștirii, care se făcea în formele religioase ale timpului. Se trimiteau în sfârșit călărași, pentru a face cunoscută noua alegere în toată țara de unde veniau mii de oameni mai frunțași la curte, spre a felicită și a-și îmbună pe noul domnitor ⁴³.

Așa se urmă de câte ori se întâmplă neasemănata fericire ca să fie un singur candidat la tronul vacant. Cele mai adeseori însă erau mai mulți competitori, și atunci, în loc de o ceremonie, alegerea se schimbă în lupte sângeroase, ceea ce reiese cu prisosință din expunerea de mai sus a certelor urmate între urmașii lui Mircea în Muntenia, și între acei ai Mușăteștilor și mai apoi ai lui Alexandru cel Bun în Moldova, lupte ce am văzut cum au hântuit într'un chip îngrozitor întreaga vieță a țărilor române.

Ceea ce mai ales încurcă urcarea la tron era împrejurarea că fiii naturali erau puși pe aceeași linie cu acei legiuți, de oarece și ei erau „din osul domnului” ⁴⁴, lucru ce înlesni mai târziu înstrăinarea domniilor; căci fusese destul ca un domn să se fi întâlnit în vieța lui cu o femeie, pentru ca fiul acesteia să poată pretinde că-l avuse de tată ⁴⁵. De o cam dată, se ține însă cu putere principiul stabilit prin obiceiul țării, că „nu se cădea altuia să dea domnia fără de căruia nu vrea a hi sămânță de domn” ⁴⁶. De aceea am văzut bună oară că, după moartea lui Lațcu, ne rămânând nici un moștenitor de sex bărbătesc,

⁴³ Așa s'au petrecut lucrurile la alegerea lui *Constantin Șerban*, urmașul lui *Matei Basarab*. Muntenia, putând pune atunci în lucrare vechiul drept de alegere al domnului, săvârși această alegere în toată forma, după vechiul obicei. Ea a fost descrisă de *Paul de Aleppo*, secretarul patriarhului *Macarie*, ce se află pe acel timp în Muntenia, împreună cu patriarhul. (*Arh. ist.*, I, 2, p. 101—103).

⁴⁴ Ureche în *Letopisește*, I, p. 156.

⁴⁵ *Chalcocondila*, p. 78, ne spune încă despre *Mircea cel Mare*, că „trăind adese ori cu concubine, avuse nu puținii copii naturali care, după moartea lui, se schimbă adese ori în scaunul țării”. *Duca*, p. 201.

⁴⁶ Ureche, l. c.

Moldovenii își caută viță de domn întâiu în Litvania la principele Iuga Coriatovici, apoi la Mușăteștii din Muntenia.

Cum de s'a răsădit la Români acest sistem de urmare la tron pierzător de țară?

Noi credem că el a fost determinat de împrejurările petrecute în Ungaria și Polonia unde, puțin timp după întemeierea țărilor române, stângându-se în ele dinastiile vechi ereditare, încap și ele sub domnii electivive sau electiv-ereditare. Așa în Ungaria, după stângerea dinastiei arpadiane în 1301 și șase ani de lupte civile, se alege de rege Carol Robert, din Neapole, și apoi urmează mai departe cu alegerea până la căderea ei sub Turci⁴⁷. Polonia după moartea lui Cazimir cel Mare, întâmplată fără moștenitori în 1370, alege de rege pe acel al Ungariei, acelaș Ludovic de Anjou căruia îi urmează la 1386, dinastia Iaghelonilor, și ea însă domnind după principiul electiv ereditar. Mai însemnat este însă că și în Bulgaria, țara aceea pe care țările române au luat-o în organizarea lor drept pildă, după stingerea dinastiei Asăneștilor (1256), se introduce un soi de urmare la tron hibridă, compusă din ereditate, amestecată cu multe lupte pentru tron, și spartă din când în când prin alegerea țarului de către mai marii poporului, încât astfel țările române, având cu gând după constituirea lor, pretutindene exemplul anarhiei în privirea urmării la tron, nu este de mirare a le vedea căzând și ele în același păcat, cu atât mai mult că sistemul de a se alege voevozii, pare a fi existat în toate timpurile în Transilvania, și dacă acest sistem era în întrebuințare peste munți din timpuri vechi, este firesc lucru, de a-l întâlni în țările române, ale căror element politic predominant venise de acolo. Găsim un document din 1493, în care se spune că „knezii și militarii din cele nouă sate românești din districtul rutean Craina, totdeauna de când își aduc oamenii aminte, s'au bucurat de acea libertate că acela pe care knezii și toată comunitatea Crainei îl socotiseră vrednic, să fie ales în fiecare an, cu consimțământul Castelanelor, la slujba voevodatului Crainei”⁴⁸.

⁴⁷ Comp. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, Hermannstadt, 1855, I, p. 221 : „Die Erbfolgeordnung dieser höchsten Staatswürde (Königtum) war in der Familie nicht festgesetzt. Der jeweilige Regent bestimmte in der Regel seinen erstgeborenen Sohn, welcher von den Grossen des Reiches unter gewissen Feierlichkeiten anerkannt und dem Volke vorgestellt wurde”. Ioseph Benzur în *Jus publicum Hungariae* Viennae, 1790, p. 62, caracterizează astfel sistemul de urmare la tronul Ungariei, același ca și în țările române : „Modus habendi regnum olim nec mere succesivus, nec mer : electivus fuit. Ita enim temperata erat successio ut familiae quidem ius valeret, concurrente tamen procerum declaratione seu approbatione”.

⁴⁸ Duliscovitz, II, p. 19, 1493 : „,Iohannes Corvinus de Hunyade Kenezii et universi populi et jobagiones nostri de novem villis et possessionibus nostris,

Este cunoscut că după firea poporului, s'au introdus în deosebitele țări sau sistemul domniei ereditare, sau acel electiv sau încă și acel hibrid electiv-ereditar. Pretutindeni unde predomină monarhia ereditară, puterea regească și cu dânsa împreună și ideea Statului se întări, precum în Anglia, Franța, Spania și Rusia. Dimpotrivă unde se așază sistemul electiv, sau caricatura lui electiv-ereditar, interesele private ale claselor dominante se ocrotiră în dauna interesului obștesc, de unde urmară lupte și desbinări pentru coroană, destrăbălarea puterilor Statului, până când la sfârșit, după cum le eră scris în cartea veșniciei, sau se întoarseră la un sistem mai bun, sau dispărură depe fața pământului. Așa în Germania, Ungaria, Bulgaria, Polonia, Muntenia și Moldova.

Să se adaugă la aceste împrejurări încă și micimea țărilor române, mai puțin în stare prin puterile lor a lupta cu relele lăuntrice, precum și așezarea lor în mijlocul unor vecini mari și ambițioși care doriau să'și întindă puterea tocmai pe socoteala acestor țărișoare, și favorau deci pe cât puteau intrigile și luptele pentru domnie. Atunci ne va cuprinde mirarea cum de Muntenia și Moldova au putut rămâne cu vieață, când alte State, mult mai mari și mai puternice, decât ele, au trebuit să piară. Răspunsul ce'l vom căpăta va fi deosebit, în deosebitele perioade ale istoriei românești. La început apărarea existenței lor naționale fu datorită numai eforturilor unor inimi mari și minți puternice, pe care norocul poporului român le urcase în tronurile lor, și cari își găseau un sprijin și un răsunset în un popor voinic și doritor de neatârnavare. După ce însă greutatea vremurilor încuibă sub jugul ei firea de oțel a poporului român, existența lui fu ocrotită prin împrejurările exterioare care se desfășurară totdeauna așa, încât să ferească pe Români, dacă nu de ciuntire, cel puțin de desființare. În acești secolii înjosiți ai vieții românești trebuie să constatăm, cu o adâncă mâhnire, că Românii au făcut tot ce au putut spre a se sinucea, și că dacă lucrul nu au izbutit, este numai fiindcă alții nu i-au lăsat să o îndeplinească. Se vede însă că puterile evoluției ne-au fost spre priință și deaceea am scăpat teferi din toate nevoile. Să lucrăm deci și de acuma înnainte cu încredere în viitor, căci seria istorică în care e prinsă desvoltarea noastră este o

Draguthfalva, Medencze, Ardanhaszky, Hatmegy, Zavidfalva, Kerepetz, Lafalva, Sandorfalva et Sztanfalva (aceste sate sunt numite într'un alt document *Ibidem*, II, p. 18, 1387 : „possessiones nostrae valachales”) semper ab antiquo, quo memoria hominum comprehendet, tali libertate usi fuissent, quod illum, quem Kenezii et tota comunitas de Krajna maluisset, pari voto et consensu Castellanorum singulis annis ad officium Voevodatus de Krajna elegissent”. Citată de Pic, *Abstammung*, p. 148, nota 29.

serie suitoare, și lucrarea noastră în sensul propășirii și a vieții nu va avea de luptat ca la alte nenorocite popoare, cu o osândire pregătită de mai înainte.

2. BOIERII

Nobilimea de sânge. — Mai înainte de a cercetă caracterele acestei însemnate clase a populației române, trebuie să ne lămurim ce eră ea. La noi este o idee îndestul de răspândită, că nu au existat în țările noastre o nobleță ereditară, și că „boierii ar fi fost numai acei ce se aflau sau fuseseră în vre-o dregătorie publică”⁴⁹. Nimic mai fals decât o asemenea concepție a nobleței la Români.

Mai întâiu dacă cercetăm în deobște modul cum se desface o clasă de nobili din massa poporului, vom vedea că este un fenomen obștesc și fatal care a trebuit să se îndeplinească la toate popoarele.

Originea nobleței este de căutat în deosebirea pe care natura însăși a pus-o între indivizi. Cei mai activi, mai energici, mai inteligenți și mai norocoși, dobândesc o putere economică covârșitoare, și bogăția le dă în curând o precumpenire firească asupra celor săraci, care atârnă de dânșii. Cu timpul, obiceiul, mai târziu prefăcut în norme juridice, întărește poziția predominantă dobândită de avere, și astfel începe a se deosebi în societate o clasă de nobili, adică de oameni bogați și înzestrați cu mai multe drepturi decât poporul de rând, tocmai din cauza bogăției lor. Cauza pentru care averea este însușirea care ridică pe om la nobleță, este împrejurarea că ea poate fi moștenită, pe când însușirile intelectuale, ori cât ar fi ele de superioare, pier cu individul. Cât timp memoria ține minte originea omului și pricinile îmbogățirii sale, se vorbește de parveniți; îndată însă ce memoria s'au pierdut sau au trecut un timp îndelungat, el devine nobil. Câți apoi din nobilii ce și'au pierdut averile nu s'au coborât îndărăt în rândurile poporului de jos, din care averea îi scosese! Satele noastre înfățișează destul de des nume mari, rudenii și coborîtori chiar din domnii cei mai însemnați ai țării, care astăzi țin de coarnele plugului și duc viața cea grea a răzeșului sau chiar a fostului clăcaș, pe când multe familii ale căror origine de jos este bine cunoscută, strălucesc astăzi în rândul nobililor.

Nobleța fiind deci din acest motiv un fenomen universal, ar trebui să ne surprindă lipsa ei la Români. Vom vedea însă

⁴⁹ Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României*, București, 1882, p. 3, Cf. Bălcescu, *Starea muncitorilor plugari în Mag. ist.*, II, p. 237.

din ce cauză s'a putut susține, până la un punct cu o aparență de adevăr, că nobleța ereditară n'ar fi fost cunoscută de poporul român, și că boerii nu erau decât dregători, foști sau lucrători.

Diferențarea clasei nobilare la Români a trebuit să se înceapă în timpuri anterioare descălecării, și de aceea trebuie cercetată originea nobleței sau boierimei române, în această epocă mai veche, și deci mai ales în țările de peste munți. Am văzut mai sus că o atare nobleță a existat sub Unguri, și anume nu ca o clasă de dregători, ci ca una socială, înzestrată cu privilegiile și drepturile sale⁵⁰.

Când voevozii Făgărașului și ai Maramureșului, Radu Negru și Bogdan descălecară Muntenia și Moldova, ei veniră întovărășiți „de multe noroade”. Această mulțime, chiar după firea lucrului, trebuia să fie alcătuită mai cu osebite din nobili și bogați, cu slugile lor. De și este probabil că și voevozii ardeleni aveau pe lângă dâșii o mică curte, — ei fiind niște simpli vasali ai regilor maghiari, curtea lor nu putea fi foarte strălucită, încât nu ne putem închipui că toți nobilii cei numeroși veniți cu ei, să fi fost numai dregători, mai ales că vom vedea cum dregătoriile se organizează mai târziu, în țările române sub înrăurirea statului bulgar.

Dar nu avem nevoie a procedea numai prin deducții pentru a dovedi că la Români eră o nobleță ereditară în afară de dregători, de oarece sunt asupra acestei întrebări, un mare număr de texte pozitive.

Astfel *Cantemir*, în descrierea Moldovei, face o anumită deosebire între boieri și nobili, tratând ambele aceste materii în două capitole deosebite, unul despre *boierii moldoveni* și despre *ranurile* lor și altul despre *nobilimea moldovană*⁵¹. *Cantemir* apoi arată că nobilimea a fost împărțită în trei clase. Locul întâiu a fost dat *boierilor* adecă acelor ce fuseseră chemați de principe la dregătoriile mai înalte ale republicei, sau celor născuți din sângele lor. A doua clasă cuprinde *curtenii* și a treia *călărașii*; iar cei de pe urmă pe care *Cantemir* nu știe dacă poate să'i claseze între nobili, și pe care el mai cuând i-ar numi țărani liberi, sunt *răzeșii*. Așa dar *Cantemir* cunoaște, afară de boerii propriu ziși, și alte clase de nobili, între care se îndoiește dacă nu trebuie să numere chiar și pe răzăși. Potrivit cu această deosebire spune el aiurea că: „*curtenii sunt acei nobili care n'au ajuns încă la demnitatea de boieri, și în alt loc lămurește mai bine întrebarea care ne preocupă spunând că „pentru aceea abia poate ajunge altul la acele demnități, decât acel ce este*

⁵⁰ Vol. II, p. 154.

⁵¹ *Cantemir, Descriptio Moldaviae*. Partea II, cap. VI: „de baronibus Moldaviae eorumque gradibus”. Cap. XV: „de nobilitate moldava”.

de *origine nobil*, de și principele este liber a dà aceste oficiuri cui voește, fie acesta chiar din clasa cea mai de jos a poporului”⁵².

Cantemir însă care scria în latinește, putea exprima prin cuvinte anumite, deosebirea între *dregători* (barones=boieri) și *nobili* (nobiles). Limba română nu avea însă nici un alt termen la îndemână pentru a exprima noțiunea de nobil, decât tot acel de boier. Acest cuvânt căpătă deci în limba română două înțelesuri deosebite, acel de *dregător domnesc* și acel de *nobil*. Când se vorbește de boieri în deobște se poate înțelege sub ei orice soiu de nobil, fie el dregător sau ba. Cuvântul *boierie* însă însemnă mai special o dregătorie oarecare. Aceste nuanțe fine ale limbei acelor timpuri, care se înțelegeau dela sine pentru cei ce o vorbiau, astăzi s’au pierdut cu totul, și deaceea se naște în mintea celui care cetește cronicarii noștri o amestecătură de idei care împiedică înțelesul precis al faptelor raportate de dânsii⁵³.

Să dovedim însă deosebirile însemnate mai sus. *Neculai Costin*, spune într’un loc al cronicei sale că „Duca Vodă cel Bătrân încă pe o samă de *boieri* Lăpușneni și Orheeni nu’i lipia de curte, ca să’i *boierească*, iar cu dările și cu asuprelele visteriei nu îi uită în toată vremea”⁵⁴. Ne întrebăm cum se putea ca domnul, prin alipirea de curte, să boierească niște persoane ce sunt arătate încă dinnainte ca boieri? Se vede deci în chip lămurit, că nu toți boierii erau dregători, de vreme ce cronicarul învinuiește tocmai pe domn, că de și el nu uită cu dările pe boierii lui, nu voiă să le dea dregătorii pe lângă el, să’i „lipiască de curte”. Apoi acești boieri sunt numiți Lăpușneni și Orheeni, adică din ținuturile Lăpușnei și a Orheiului, precum am văzut aiurea în Transilvania, nobili din ținuturile Lugoș, Sebeș, Mehădia. Ce înțeles ar avea arătarea unor boieri după ținuturile în care trăiau, dacă ei ar fi fost dregători?

Un hrisov dela Grigore Ghica din 1660, întărește încă și mai mult acest mod de a vedeă. Domnul făgăduiește prin el *postelnicului* Constantin Cantacuzino, care îi ajutase la dobândirea domniei, „ca să nu aibă a’l amesteca la luatul banilor, nici la chezășie, *nici la boierie să nu’l amestece*, ci să aibă a se repauză la casa lui ca o slugă bătrână”⁵⁵. Un *boier* și anume un fost vel postelnic, cere și dobândește deci de la domn făgăduința

⁵² *Ibidem*, p. 116, 78 și 84.

⁵³ Și la Sârbi se constată aceeași deosebire între boieri și dregători. Schafarik în *Geschichte der serbischen Litteratur*, Prag, 1865, I, p. 42—43, spune că nobilii la Sârbi se numiau *zupani*, iar dregătorii *bolari* cu termenul bulgăresc, sau *velmujnic* cu acel slavon. La noi cuvântul de zupan sub forma *jupân* este întrebuințat numai ca apelativ pentru nobili, nu ca desemnare a clasei. La p. 36, Schafarik spune „că din nobilime ieșiau boierii”.

⁵⁴ *Letopiseșele*, II, p. 8.

⁵⁵ *Mag. ist.*, I, p. 394.

de a nu mai fi amestecat la *boieriile* țarei. Nicăeri nu poate apărea mai lămurit deosebirea, însemnată de noi, între cuvintele *boier* și *boierie*. Despre Petru Vodă Șchiopul spune Miron Costin că „auzind pribegii, care erau fugiți, prin alte țări, de nevoia Iancului Vodă (Sasul), cu dragoste s'au întors la domnul său Petru Vodă care iar cu *boieriile* lor i-au miluit ⁵⁶. Alt loc conține o împrejurare hazlie, povestită cu mult gust de acelaș cronicar : „Avea Radul Vodă o slugă mică din copilăria sa, căruia socotind că nu este de boierie, îl socotea de a mâna, iar *boierie nu'i da*, Ci el s'a rugat mitropolitului și boierilor să grăiască Radului Vodă pentru dânsul să nu fie uitat, hiindu-i slugă de atâta vreme, și așteptând în norocul stăpânului, să hie și el între oameni. Grăita-au boierii cu toții pentru el, să nu hie uitat ca o slugă veche ce eră, că și slugile în nădejdea stăpânilor săi, să ajungă și ei a hire între oameni, mai mult slujesc. Răspuns'au Radul Vodă boierilor : mie să nu mi se treacă cuvântul vostru nu mi se șade, iar eu știu hirea omului, că *nu'i de boierie*, căci iaca îl voi boieri pentru voia dumilor voastră. Și a doua zi l'au chemat și i'au dat vătășia de divan. Insă nu trecuse săptămâna și au venit jalobă din târg la divan, dela niște femei, pre acel vataj de aprozi, pentru sila ce le făcuse și le bătuse în târg. Au căutat Radu Vodă la boieri și le-au zis : Au nu v'am spus eu că acest om de *boierie* nu este? Iar către dânsul au zis : eu mări încă pe boierie n'am apucat a'ți zice, și au poruncit armașului să iee gârbaciul și să i deie 200 de toiege”⁵⁷.

În toate documentele vechi, se vede confirmată orânduirea domnului prin mărturia sau credința boierilor. Cu cât documentele sunt mai vechi cu atât se vede în ele o sumă de boieri mari ai țărilor române, ai căror nume nu este însoțit de nici un titlu de boierie ; ba chiar acești boieri netitrați sunt înșirați în documente înaintea celor cu titluri de boierie, adică de dregătorie ⁵⁸.

Când Cantemir ne spune că terminul de boieri eră păstrat anume pentru dregători, iar că ceilalți nobili s'ar numi curteni sau călărași, el arată cum erau lucrurile pe împul lui, când precum vom vedea boierii căutau pe un cap să ajungă dregători, iar acei ce nu încăpeau în dregătorii se pierdeau în rândurile mazililor ; nu arată însă starea lucrurilor cum eră din vechime, când eră o sumă de *boieri fără boierii*.

Întâlnim însă boieri netitrați nu numai în documente, ci și în cronicari. Așa Constantin Căpitanul, amintește pe boierii

⁵⁶ *Letopisețele*, I, p. 202.

⁵⁷ *Ibidem*, , p. 257.

⁵⁸ Ne vom ocupa mai jos pe larg cu această însemnată împrejurare. — Uneori cuvântul de boier este luat și în înțelesul de dregător. Așa spune Miron Costin, despre Mihnea Vodă, că „au pus *boieri* pre voia sa”, adică au numit în dregătorii (boierii) pe cine au vrut”. (*Letopisețele*, I, p. 341). Acest sens este mult mai rar. În deobște boier înseamnă nobil, iar boierie dregătorie.

Radu Dudescu, Radu Krețulescu și Preda Proroceanu, fără a le da nici un titlu de dregătorie⁵⁹, și acelaș lucru se întâlnește destul de des la toți cronicarii. Cât despre documente, ele răsar din toate părțile.

Așa unul din 1664 spune că la o tocmeală „au fost față dumnealui Miron Costin pârčalabul de Hotin, Ursul Vornicul de Poartă, Enache Vornicul de târg și Marco din Vălni și Gheorghe deacolo și Ionașco de Docolina și Irimia zet Zaharia deacolo și Constantin Cohurluianul și alți mulți boieri”. Din această enumerare se vede că fețele înșirate fără titlu, de după Enache vornicul de târg, erau și ele boieri. Alte documente aduc ca marturi fără titluri persoane arătate ca feciori de boieri de țară adecă mazili⁶⁰, iar în altele întâlnim puși tot fără titlu, cum nu se putea de altfel, simpli oameni buni adecă răzeși. Așa un document din 1668 enumeră ca martur într'un zapis pe „Toader Grama biv cămăraș, Ionașco Caraiman biv comis, Gheorghită Albotă, Miron Brut, Gheorghe Brut și Gheorghe Caraiman și alți mulți oameni buni, feciori de boieri”⁶¹. Aici oameni buni însemnau feciori de boieri. În alte documente atât numele neînsoțite de titluri cât și genericul oameni buni însemnau pe răzeși, încât totdeauna când întâlnim nume neînsoțite de titluri trebuie să ne dăm sama la ce clasă de oameni se raportă. Așa bună oară în documentul adus chiar acuma din 1668, fratele comisului Ionașco Caraiman, Gheorghe Caraiman eră fără îndoială fecior de boier, de oarece fratele său purtă chiar o boierie. Un alt document din 1665 pomenește despre o mărturie „dela mai mulți oameni buni megieși”⁶².

Această deosebire între nobleță (boieri) și dregătorii (boierii) se păstrează până târziu. Un hrisov al lui Gr. Ghica din 1775 hotărăște ca „acei din ucenici ce vor dobândi atestate de săvârșirea cursurilor vor fi considerați de domn în cinstea lor îndată după boieri în cazul când nu ar fi din această clasă și le va făgădui a i boieri după averea procopselei lor”⁶³. Și în veacul al XIX-lea se vede acelaș lucru. O listă a boierilor din 1810 enumeră la sfârșit pe feciorii de boieri cari nu au apucat până acuma a se cinsti cu nume de boieri. Intre acești boieri nedregători, întâlnim nume mari din Moldova ca Sturza, Miclescu, Donici⁶⁴.

⁵⁹ *Mag. isl.*, II, p. 7 și 145.

⁶⁰ Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, 2, p. 4.

⁶¹ *Ibidem*, p. 55. Comp. p. 8 și 54.

⁶² *Ibidem*, p. 18. Un alt doc. din 1632 pomenește după mai multe fețe netitate „și mulți oameni buni și bătrâni megieși din prejur”. *Ibidem*, 172, Alt doc. din 1675 spune: „oameni buni moșneni”, *Ibidem*, p. 167.

⁶³ *Uricarul*, I, p. 75 (tradus din grecește).

⁶⁴ Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Kișinău în An. Acad. rom.*, II, tom. XXXI, 1905. Memoriul al III-lea, p. 65 (29).

Această clasă întreagă a nobililor ai căror familii le înșiră Cantemir ⁶⁵, este cea care purtă în mâinile ei întreaga soartă a țării române. Pe ei îi vedem în neconținute răzvrătiri contra domnului ce nu le plăcea; ei împărțindu-se în partizi personale, sângerău țările prin luptele lor, luând calea surgunului când soarta armelor le era protivnică, punând mâna pe conducerea tuturor treburilor, când norocul își plecă cumpăna în partea lor. Întreaga istorie a țării române este plină numai de numele lor, cele mai de multe ori pentru a arăta numai că, în timpuri barbare, adeseori interesul individual este pus mai presus de acel al obștiei, dar având și ei din când în când momente de înalt patriotism, atunci când se trezeă ca prin instinet în inima lor simțământul datoriei de a apăra țara și poporul în sinul cărora erau să trăiască urmașii lor, și de a le lăsa lor un culcuș și un loc de odihnă.

Această clasă care a apărut până în ultimele timpuri interesele sale de castă cu o neînduplecată înverșunare, care au stigmatizat prin cronicarii ieșiți din sinul ei pe toți domnii ce au vrut să se atingă de ele; această clasă atât de neastâmpărată care se jucă de a domni în țările române, aruncându-le adeseori în prăpastia peirei; care știe să plece genunchii înaintea Caterinei a II-a, dar și să pună piept contra răpirei Bucovinei și a Basarabiei, nu putea fi o clasă de cinovnici, de oameni deprinși numai cât ași îndoi spetele înaintea superiorilor lor. Această clasă de boieri au fost nobilii națiunii române și nu numai dragătorii din cancelariile domnești.

Ca și în apusul Europei, domnul avea dreptul de a crea nobili noi, ridicând la această treaptă oameni din clasele de jos ale societății. Rădicarea se făcea dându-se celui deosebit o slujbă la curte, împreună totdeauna cu dăruirea unei moșii. Astfel se înprospăta neconținut sângele clasei nobile, se răsădia în ea puternice vlăstare ieșite din clasele de rând ale poporului. Pe timpul lui Vasile Lupu, găsim bunăoară un boier anume Ștefan Sardarul, care spune către domnul său în un moment de recunoștință: „Doamne cine au fost mai crezut la Măria Ta și cinstit ca mine, și mai scos din obeală, și din sărac m'ai îmbogățit” ⁶⁶. Tot acest Vasile Lupu a ridicat pe Ghica, Arbănaș (Albanez) de felul lui ca și Vasile Lupu și simplu băiat de prăvălie, „deodată la boierii mai de jos, apoi la vornicia cea mare și mai pe urmă capucehaia” ⁶⁷. Vasile Vodă mai crescuse în casa lui și pe Duca, Grec din Rumelia, care după moartea domnului se înălță treptat în ranguri boierești, până ce ajunse la sfârșit și domn. Istoricul polon, *Cromer*, ne spune că Ștefan cel Mare,

⁶⁵ *Descr. Mold.*, cap. XV.

⁶⁶ *Letopiseșele*, I, p. 300.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 1, 336.

după bătălia dela Racova, a boierit pe mai mulți soldați de rând pentru vitejia lor în luptă ⁶⁸.

Originea nobilimei și acea a boierilor. — Așa dar trebuie bine deosebită noblețea care eră veche la Români și ereditară, de dregătorii care priu firea lor nu puteau fi purtate decât de acel ce le aveă. In terminologia veche nobilul și dregătorul se numiă *boier*, iar funcția se chemă mai ales *boierie*.

Originea nobleței la Români trebuie pusă atunci când, după încetarea stăpânirii avare, ei, începură a se cobori dela munte către șes și a se dedă mai întins la vieța așezată, a întemeiă orașe, și a înjghebă întâile începuturi, ale organizărei politice — toate aceste făcându-se, după cum s'au arătat, alătura cu Slavonii ⁶⁹.

La această părere ne conduce întâiu terminul prin care se însmamnă nobilul la Români, și care este, cum am văzut, numai acel de *boier*, ce vine dela slavo-bulgarul *boljar*: *optimatus*. Este însemnat mai ales faptul că se află la noi forma *boiarin* ⁷⁰ dela vechiul slav *boljarin*, cu înțeles identic. Cuvântul *boljar* se derivă dela sl. *boi* luptă, războiu, de oare ce îndatorirea de căpitanie a boierilor eră de a merge la războiu ⁷¹.

Al doilea, faptul că chiar înainte de a există boierii titulate, apelativul nobilului eră *jupân*, care se întâlnește la început în Muntenia și în Moldova, fiind mai apoi înlocuit în această de pe urmă țară cu cuvântul polonez de *pan*. Așa în documentul dela Roman Vodă, din 1392, întâlnim în Moldova o sumă de boieri, cu toții netitrați, între mai mulți pani și câțiva *jupâni* ⁷². Deasemenea într'un document dela Alexandru cel Bun, din 1422 ⁷³, se văd figurând iarăși câțiva *jupâni* înaintea panilor, încât s'ar părea că boierii cei cu rang mai mare în Moldova purtau titlul de *jupâni*, iar cei mai mici acel de *pani*. Mai târziu se șterge această deosebire, și toate documentele moldo-

⁶⁸ *Ibidem*, II, p. 5. Cromer, p. 412: „Plurimos autem agrestium Stephanus, fortitudinis ergo, in equestrem ordinem transtulit”. Asupra modului cum se petreceau lucrurile în Franția, vezi Fustel de Coulanges, *Institutions politiques de l'ancienne France*, Paris, 1877, I, p. 574; în Rusia, Mackensie-Wallace, *La Russie et les Russes*, traduit par Bellenger, Paris, 1877, I, p. 379.

⁶⁹ Vezi vol. II, p. 64, 69, 89.

⁷⁰ *Pravila lui Vasile Lupu*, Cap. Pentru cei ce vor sudul: „Cela ce ar sluij la vre un *boiarin*”. Acest termin se întâlnește aproape pe toate paginile *Conditei logoșeției lui Brancovanu*, needită în arhiva Statului. Mai vezi un doc. din 1662: „acesta le-au vândut iarăși credinciosului nostru *boiarin*, lui Miron Costin, parcalab de Hotin”. (*Operile lui Miron Costin*, de V. A. Ureche, București, 1886, I, p. 89.

⁷¹ *Zaonicul lui Șt. Dușan*, p. 43, în *Arh. ist.*, III, p. 159.

⁷² *Arh. ist.*, I, 1, p. 18.

⁷³ *Arh. ist.*, I, 1, p. 132.

vene, nu mai înfățișează epitetul de jupân, ci numai cel de pan ⁴, cu totul necunoscut documentelor muntene.

Acest cuvânt este însă de origine slavo-bulgară, dela *zupan*=domn, nobil și deci, găsindu-se el aplicat la nobleța română, arată că ea a trebuit să se ivească pe atunci, când Românii erau încă sub înfrîngerea slavo-bulgară ⁷⁵. Dacă nobleța ar dată la ei din timpul Românilor, ar trebui să aflăm pentru ea și termeni latini, precum am văzut că lucrul se întâmplă cu religia creștină. Dar știm că dintre Daco-Romani rămăsesse în Dacia mai ales poporația de jos, cei nobili și bogați fugind în Imperiul Roman. Apoi cât timp Daco-Românii rămăseră în munți, îndeletnicindu-se cu păstoria, nici nu se putea ivi la ei o clasă de nobili ⁷⁶. Ea apărură abia după ce reîncepură la Romani viața așezată, și atunci încă, nobleța nu se organiză de îndată cu toate caracterele ei, ci rămase câțva timp, chiar după descălecarea șovăitoare și nehotărîtă, nici în privirea drepturilor, nici în aceea a îndatoririlor sale. Acesta este un fenomen general, care s'a repetat la toate popoarele. O nobleță pe deplin organizată nu se poate constitui decât în Stat pe deplin organizat. Așa în Franția pe timpul Merovingienilor, „nobilimea nu era încă așezământul de temelie al societății; ea nu avea încă privilegiile sale hotărîte prin lege, nu avea încă regulile fixe, condițiile sale neschimbate, datoriile și drepturile sale bine lămurite; era încă nesigură și șovăitoare, și ar fi fost greu unui contemporan să o definească; nu ajunsese încă într'o stare legală” ⁷⁷. Așa erau lucrurile și în țările române.

Dregătoriile. — Am văzut că *boierii* erau deosebite de *boieri*, că erau *boieri cu boierii* și *boieri fără boierii*. Să cercetăm pe aceste depe urmă, adecă dregătoriile curței domnești.

Nobleța preum și voevodul fuseseră aduși de Români de peste munți, dar erau chiar cunoscute în țară, deși în o formă întru câțva deosebită, încă dinnaintea descălecării. Boierii adecă dregătoriile fură însă organizate după întemeierea

⁷⁴ Faptul că documentul dela Iuga Coriatovici din 1374 (*Ist. crit.*, p. 89), unul din cele mai vechi, numește pe Lașca Litavor locoșitorul domnului, deci boier de tot mare, *pan și nu jupân*, se explică prin faptul că atât domn cât și boier erau din Polonia. D. Onciul, crede că apelativul *jupân* se dedea rudelor Domnului. Numele boierilor din doc. din 1392 nu îngăduie asemenea părere.

⁷⁵ Se cunoaște că termenul de *jupân* trebuie să fie foarte vechiu la Români, și de pe forma cuvântului, cu prefacerea lui *a* înaintea de *n* în *á*, care se îndeplini în timpul de formațiune a limbii române; dimpotrivă termenul de *pan*, introdus mai în urmă, nu suferi această întunecare a vocalei.

⁷⁶ Nu este de admis că nobleța română să se fi dezvoltat din așezământul *ducilor limitanei* din Imperiul Roman; pentru ce ar apărea investmântată în întregul ei în haină slavonă și cu nici o urmă de înfrîngere romană?

⁷⁷ Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions de l'ancienne France*.

țărilor române, atunci când se ivi nevoia de ele, când Statele române întinzându-se, și afacerile curței înmulțindu-se, o specializare a deosebitelor îndeletniciri deveni neapărată. Nu că și mai înainte domnul n'ar fi avut pe lângă el oameni care să'i ajute la conducerea trebilor Statului; dar pe atunci timpul luptei — fiind mai ales nevoie de brațe puternice, nobilii care înconjurau pe domn căutau mai ales de afacerile războinice, îngrijind fără alegere și de celelalte trebi curgătoare, care cum le apucă. Erau și pe atunci dregători, însă aceștia erau mai ales tovarăși de oaste, fără căderi anumite de ocârmuire și deci fără titluri determinate. Cu întinderea și organizarea Statelor române, se născu nevoia unor oameni speciali care să se îndeletnicească mai cu deadinsul cu trebile Statului. Atunci se iviră boierii titrate, corespunzătoare fiecare unei ramure de slujbe hotărâte.

Mai tot sistemul dregătoriilor țărilor române, și de sigur toate acele de căpitanie, *sunt de origine slavo-bulgară*, ca și nobleța, ca și voevodul, ca și îndeobște întreaga vieța noastră de Stat, în părțile ei mai speciale, mai amărunțite. Pe când însă nobleța și voevodul datează din timpurile vechi, de la primele constituirii ale vieței de Stat la Români, dregătoriile au o origine mult mai nouă, anume ele se înființează destul de târziu, după întemeierea principatelor.

Ierarhia dregătorilor munteni și moldoveni nu apare deodată formată în întregimea ei, ci ea se tot îndeplinește în decursul timpului. După ce împrumută numărul cel mai mare și pe cele mai însemnate dregătorii de la Bulgari, își rotunzește apoi arborele său, parte prin plăzmuiri proprii, parte prin împrumuturi de la alte popoare. Să cercetăm aceste dregătorii adecă boierii țărilor române :

Banul eră în Muntenia dregătoria cea mai mare; eră administratorul sau mai bine zis seniorul banatului Craiovei sau al Olteniei. El aveă o poziție îndestul de neatârnată față cu domnul țării, strângea veniturile și aveă o oaste deosebită a lui; puterea lui se întindea de la Turnu-Severinului până la riul Olt, și aveă un caracter teritorial⁷⁸, semn că fusese întâlnită aice de descălecător care o recunoscuse și o lăsase în vechea ei formă, supunând'o numai autorității sale. Și într'adevăr am văzut că Banul Basarab, este amintit în cronica persană, cu 50 de ani înainte de descălecare, în 1241⁷⁹. În Moldova *banul* eră o boierie mică care venia după paharnic. Terminul de *ban*, este de origine veche slavă : *ban* = ocârmuitor, având aceeași

⁷⁸ Mai sus, p. 60.

⁷⁹ Vol. II, p. 209.

formă în toate limbele slavice, și de la care l'au împrumutat Maghiarii și Românii ⁸⁰.

Dintre dregătorii curței propriu ziși, însemnăm întâi *logofătul*, împrumutat de Bulgari de la Greci ⁸¹, și apoi de Români (Munteni întâi) de la Bulgari; căci nu este de admis o îniriure grecească directă în țările române. Legăturile între Constantinopole și țările române se stabilesc numai cât mai târziu, și au de obiect numai daraveri religioase, nu de acele politice. Treaba *logofătului* eră cu deosebire întocmirea hrisoavelor și punerea pe ele a peceței domnești cea păstrată de dânsul ⁸².

Vornicul — sau mai bine *vornicii*, căci dacă în Muntenia eră unul singur care aveă sub el ajutoare, în Moldova erau trei: acel de țara de jos, mai mare în rang, acel de țara de sus și *vornicul* de Suceava — eră, „judecător mare în acele părți”, cum zice Ureche, fără îndoială că pe lângă autoritatea judecătorească mai aveă și atribuții de ocărmuire. Numele său vine de la slavo-bulgarul *dvor=* ȳla, domus, adecă curte; de oarece funcția lui eră de a face judecăți la curte, pentru care și raportul misionarului catolic, îl numește „judecătorul curței” ⁸³. Observăm că în celelalte limbi slave, cuvântul, de și există, are un înțeles deosebit de acel ce'l aveă la Români. Așă în rusește *dvornik* portar; în poloneza *dvornik=* intendent. Se vede deci că la Români cuvântul a fost împrumutat dela Slavo-Bulgari, păstrând înțelesul ce'l aveă la ei.

Postelnicul, „mareșalul sau prefectul suprem al curței” ⁸⁴, eră la început îngrijitorul camerei de dormit a domnului, pentru care și numele lui derivă de la *postelja=* lectus (pat), și însamnă în slavo-bulgara: *postelniku=* praefectus cubiculi (mai marele peste camera de dormit a principelui). Miron Costin dă următoarea explicare, a legăturai în care stă această demnitate cu derivarea ei de la *pat*: „Cuvântul *postelnic* derivă de la *postel* adecă *pat*, fiindcă acest funcționar posedă prerogativa de a intră în orice timp, fără anunciu și fără a fi chemat, în camera de dormit, ceea ce nu se cade nimărui” ⁸⁵. Tot din acest fapt se explică apoi rolul de mai târziu al *postelnicului*, ca ministru de externe, întru cât daraverile exterioare cereau totdeauna o grabnică deslegare ce nu învoia așteptarea.

⁸⁰ Neculcea în *Letopiseșe*, II, p. 313. Cf. Cihac, II, p. 8.

⁸¹ Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 386.

⁸² Încheierea obicinuită a documentelor este: „și spre mai mare tărie am poruncit slugei noastre, credinciosului . . . logofăt, de a aninā pecetea noastră către această carte a noastră”. (Doc. din 1438 dela Ilie și Ștefan în *Arch. ist.*, I, 1, p. 5. Mai vezi și raportul misionarului catolic în *Mag. ist.*, V. p. 43.

⁸³ „Iudex Curiae”, *Mag. ist.*, ibidem.

⁸⁴ Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 81.

⁸⁵ Notița statistică dela sfârșitul *Poemei polone*, *Arch. ist.*, I, 1, p. 170.

Vistiernicul care primea încasările banilor și rânduia cheltuielile, dând sama domnului. Numele său derivă de la vsl. *vistijarniku* = praefectus aerario, *vistijaria* = thesaurus⁸⁶.

Paharnicul care turna de băut la masa principelui, bând el cel dintâiu, își derivă numele de la vsl. *paharniku* = pincerna.

Stolnicul era „supremul bucătar. El era pus peste toată bucătăria principelui, și sub ordinele sale stăteau ceilalți oameni de bucătărie. In zile mari de sărbători sau la mari solemnități, el ordonă mâncările la masa domnului, și pentru încredere, el le gustă mai întâiu”. Numele acestei dregătorii vine dela slavo-bulgarul *stolniku* = praefectus mensae, magistrer dapiferorum; (în rusește *stolnic* însemnă ceea ce în franceză se numește maitre d'hotel; în boema *stolnic* = scaun.

Clucurul „care s'ar putea numi mareșalul sau prefectul curței, are înspecția asupra tuturor cămărilor domnești, unde se țin legumele, untul, mierea, sarea, cașurile”; își trage numele său dela *cheile* cu care încuia și descuia acele cămări. La Slavo-Bulgari *klujcar* = claviger, mansionarius; (boem *clucar* = chelner).

Jitnicurul „marele magazioner, strânge grâul necesar pentru uzul principelui”; își derivă numele de la vsl. *zitnico* = grânar, *zitari* = îngrijitorul grânarului.

Comis introdus prin Bulgari de la Greci⁸⁷, ca și logofătul, „este prefectul grajdurilor, are sub înspecția sa caii și uneltele de cai ale principelui”.

Părcălabul era ceea ce erau ispravnicii de mai târziu, sau ce sunt astăzi prefectii, capi ținuturilor. Cuvântul ce-l însemnă vine dela vsl. *porkalat* = magistratus, luat de Slavoni ei înșii de la germanul *Burggraf*. In limba maghiară *porkolab* însemnă *castelan*, *păzitor*, prin urmare are un înțeles ceva deosebit de acel român sau slavn, care sunt între ele identice; dovadă că Românii n'au împrumutat acest termen de la Maghiari. Părcălabul purtă în multe orașe nume de *staroste* de la vsl. *stariei*,

⁸⁶ Pentru caracterizarea funcției fiecărui dregător, vezi următoarele izvoare: Ureche, *Lelopisețe*, I, p. 104; Cantemir, *Descr. Mold.*, II, Cap. VI; Miron Costin în notița dela sfârșitul *Poemei polone*, în *Arh. ist.*, I, 1, p. 170, și *Raportul misionarului catolic*, în *Mag. ist.*, V, p. 43 și urm.

⁸⁷ Jirecek, *Gesch. der Bulgaren*, p. 386. Nefiind cunoscute alte titluri de dregătorie bulgărești decât acele ale logofătului și comisului, Jirecek se îndoiește dacă titlurile celorlalte boierii române, au fost împrumutate de la Bulgari. (*Ibidem*, p. 387). Față însă cu derivarea tuturor cuvintelor ce le însemnă din limba bulgară și cu întâlnirea la Români tocmai a acelor dregători ce s'au descoperit până acuma și la Bulgari, credem că o atare îndoială nu mai poate avea loc. Titlul de *Ban* se reafță la Sârbi, pe care ei înșii îl împrumutară dela Croați: acele de *Postelnic*, *Dvornic*, se regăsesc de asemenea la Croați, popoare ce le împrumutaseră la rândul lor dela Bulgari. Schafarik, *Geschichte der serbischen Litteratur*, pag. 42—43.

starosti = bătrân; așa bună oară în Moldova, stărostele *Cernăuțului*, *Cotnariului* și a *Putnei* ⁸⁸.

Afară de aceste boierii care se găsesc în documentele cele mai vechi, și sunt cele dintâi introduse în Statele române, mai sunt câteva altele mai noue, împrumutate dela alte popoare precum *sardarul* (de la sârbescul *sardar* = praefetus), care eră șeful călărimei; *hatmanul*, la Moldoveni, împrumutat dela Cazaci, (hatman) eră capul armatei; *medelnicerul*, care vărsă domnului de se spală pe mâni, de la ungurescul *medencze* = li-ghean; *aga* îngrijitorul siguranței publice, și *ciohodarul*, „mai marele peste papucii și ciubotele principelui”, ambile luate mai târziu de la Turci.

În sfârșit mai sunt câteva formate de Români, din cuvintele limbei lor precum: *șatrarul*, peste corturile și tunurile oștirii, de la șatră = cort; *armașul* de la *armă*, executorul pedepselor capitale; *spatariul* de la *spadă*, „care ținea spada principelui, când acesta stătea la masă”; *ușierul*, *portarul* de la *ușă* și *poartă* și alții câțiva.

Cuvintele de origine slavo-bulgară cu care sunt însemnate dregătoriile în țările române, arată într'un chip înviderat că ele au trebuit să fie introduse de la Statul bulgar de peste Dunăre, și anume întâi în Muntenia și de aici în Moldova; de aceea în documentele descoperite până acum, întâlnim boieriiile titrate întâi în Muntenia și mai târziu în Moldova. Așa în documentul din 1392 al lui Mircea cel Mare păstrat numai în traducerea latină a originalului slavon, prin care document domnul dăruiește „egumenului Stanciul și fratelui său Călin, nobilii domniei noastre satul Sokore din Făgăraș”, se văd figurând în întâritură ca martori: Vlad *vornicul*, Drăgan *banul* și Baldovici *logofătul*, pe lângă doi alții netitrați, jupânul Algiu și Groza Moldovanul ⁸⁹. Documentele anterioare acestui an, precum acel din 1385 al lui Dan Voevod și acele din 1387 și 1388 ale lui Mircea cel Mare, conțin mai mulți jupâni, nici unul însă cu titlu special de boierie ⁹⁰. Într'un document din 1399 întâlnim boierii titrați: Radu *ban*, Șarban locoțiitor de *vistiernic*, Mancia *vistiernic* și Baldovici *logofăt* ⁹¹.

În Moldova boieriiile titrate apar ceva mai târziu. Așa în documentul din 1375 de la Iuga Vodă I, Iacșa Litavor poartă numai apelativul de pan ⁹². În actul de închinare făcut în 1387

⁸⁸ Miron Costin, în *Poema polonă*, *Arh. ist.*, I, 1, p. 170; Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 79.

⁸⁹ *Transilvania* redactată de Gh. Bariș, V. p. 151.

⁹⁰ 1385, Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 127; 1387, *Arh. ist.*, III, p. 191—193; 1388, *Ist. crit.*, p. 130.

⁹¹ *Arh. ist.*, I, 1, p. 98.

⁹² *Ist. crit.*, p. 89.

de boierii moldoveni alături de Petru Mușat, sunt înșirați următorii patru boieri: Ghiula căpitanul, Stanciul și Stanislau sfetnici supremi și Drăgoiu, căruia i se dă în documentul ce e scris latinește, titlul de *marscalcus*, și același titlu se întâlnește în alt document din 1389, dat unui alt boier al lui Petru Mușat, al cărui nume nu se reproduce. Această întitulare polonă dată unui boier moldovan, dovedește tocmai că el nu purtă în țara lui nici un titlu, și că Polonii au vrut să-l onoreze prin darea unuia⁹³. În hrisovul lui Roman Vodă din 1392, cu toate că aflăm înșirați 14 jupâni, nu dăm peste nici unul cu titlul special de boierie⁹⁴. În un alt document al lui Roman din același an 1392 găsim pe unul Iurie stolnicul și altul Vlad vornicul pe lângă 8 netitrați⁹⁵. Tot atât de puțin se întâlnesc titluri la cei 4 boieri: Bratul, Stanislau, Mihail și Șendrea, care dau în 1395 chezașie regelui Vladislav, că domnul moldovenesc Ștefan va veni spre a depune jurământul de credință⁹⁶.

Prima arătare a unui boier titrat în Moldova, Vlad vornicul, apare în un document din același an, o scrisoare a lui Ștefan către Vladislav Iaghello regele Poloniei⁹⁷. Cu toate aceste în documentul de la Iuga al II-lea din 1400, întâlnim iarăși 9 boieri netitrați și în 1402, găsim un boier moldovan promițând credința regelui polon, sub numele numai de „Costa valachus nobilis”. De la 1407 înainte încep însă a figura în documente boierii titrați mai întâi câte puțini, apoi tot mai numeroși cu cât ne apropiem. În acel an Alexandru cel Bun, dă așezământul său vama, în care figurează, pe lângă alți boieri netitrați și pe panul Iurja staroste, Oană vornic de Suceava, Iliasi paharnic și Brateiu logofăt⁹⁸. Se vede deci că sunt adevărate spusele cronicarului Ureche care atribuie lui Alexandru cel Bun organizarea definitivă a boierilor, adică dregătoriile moldovene⁹⁹.

⁹³ 1387. în Ulianitzki, p. 2; 1389 Doghiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae*, I, p. 597. Picot, *Alexandre le Bon*, Vienne, 1882, p. 83. crede greșit că *marscalcus* ar fi titlul unei boierii moldovene ce ar apărea această singură dată în documente.

⁹⁴ *Arh. ist.*, I, 1, p. 19.

⁹⁵ *Rev. p. Istorie a lui Tocilescu*, vol. VII, p. 309, Reprodus după o copie de Wickenhauser, *Molda*, I, p. 170.

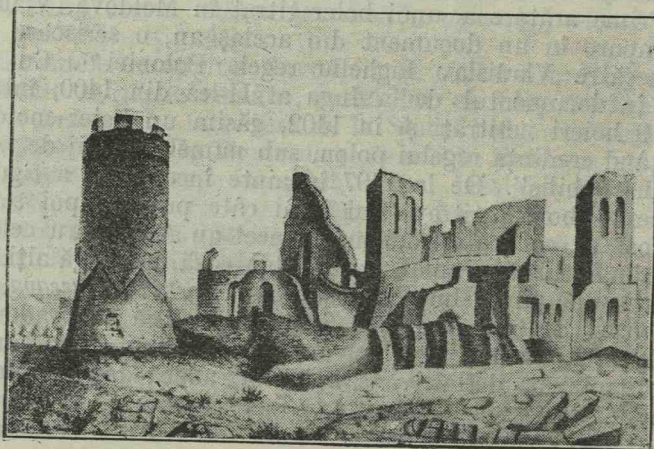
⁹⁶ *Uricarul* lui Th. Codrescu, III, p. 67.

⁹⁷ Ulianitzki, p. 8-9. Wickenhauser, *Solca*, p. 204, spune că într'un hrisev dela Roman Vodă din 1393, pe care însă nn'l reproduce, ar figură un *Iori stolnicul* și un Vlad vornicul. Acest de pe urmă ar putea fi același pe care'l întâlnim în documentul din 1395.

⁹⁸ 1400, *Arh. românească* a lui M. Cogălniceanu, I, p. 14, 1402, Doghiel, I, 597, 1407, *Arh. ist.*, I, 1, p. 130.

⁹⁹ Ureche în *Letopiseșe*, I, p. 104, Ureche însă raportează greșit tot la Alexandru cel Bun introducerea boieriei *agiei*, ceea ce nu se pută întâmpla decât după atingerea Moldovei cu Turcii cu care cele dintâi relații cad în 1456, pe timpul lui Petru Aron.

Imprumutarea elementelor de organizare mai deplină a Statelor române de la popoarele slavone de peste Dunăre, se explică foarte lesne. Românii subrăgându-se de sub autoritatea maghiară, și îndușmânindu-se din ce în ce mai mult cu foștii lor stăpâni, nu puteau să mai rămână în nici o relație cu ei, mai ales dacă luăm în privire că și religia îi despărția și că pentru a mântui conștiința lor de siluirile apăsătorilor, trecuseră ei munții dincoace peste plaiu. Pe lângă aceste piedeci morale care îndepărtau pe Români de Unguri, se mai adăogea și una fizică, puternicele piscuri ale Carpaților în dosul cărora căutaseră adăpostire. Dimpotrivă toate elementele vieții lor îi apropiau de Bulgari: religia identică; apoi limba predicării acestei religii, introdusă și ca limbă oficială. În sfârșit, între Statele lor nu se înălță nici un munte despărțitor, ci Dunărea întindea pe mar-

Palatul domnesc și turnul Chindia din Târgoviște.

ginile lor turburea ei pânză, peste care plutirea învoia atingea ea. De aceea am și văzut că relațiile între Muntenia și țările slave de peste Dunăre au fost din cele mai bune, de la începutul existenței Statului muntean, până la căderea sub Turci a acelor slavone. Aproieri de înrudire uniau neconținut aceste domnii împreună, și este firesc lucru de a admite, că niște legături atât de strânse au trebuit să atragă după ele și o înrudire oare care a Statelor celor mai vechi (cele slave) asupra celui mai nou (românesc). Moldova, constituindu-se ca Stat în urma Munteniei, avea pe aceasta înaintea ochilor, și putea deci să împrumute dela dânsa așezămintele sale.

După ce am stabilit astfel origina dregătorilor în Statele române, să cercetăm alte ale lor împrejurări.

Boierii netritați și cei titrați. — Mai întâi titlurile boierilor erau netransmisibile prin moștenire asupra copiilor, pe când noblețta eră ereditară. Și într'adevăr, cum ar fi putut moșteni fiul titlul funcțiunei în care fusese tatăl său, când el putea să îmbrace o alta? De aceea *Cantemir* ne spune cum se dobândiau boieriile chiar de către fiii familiilor celor mai nobile: „In vechime la Moldoveni eră obiceiul consfințit ca o lege, prin lunga sa întrebuințare, prin care se opreau tinerii, chiar acei ce erau născuți din cele mai strălucite familii, a îmbracă vreo dregătorie, până mai întâiu nu dovediseră credința lor în funcțiile mai mici, și fuseseră supuși unei practice și experienți îndelungate. Din această cauză boierii, îndată ce odraslele lor ieșiau din anii copilăriei, le dădeau în slujbe pe la boierii cei mari; dar nu li se putea pune altă însărcinare decât a sluji la masă și a stă să păzască anticamerele boierului. După ce slujiau trei ani și deprindeau bine datinele dela curte, își mai însușiau și o purtare mai plăcută, boierul îi ducea la domn, și'l rugă ca să fie primiți între oamenii divanului celui mare; iar după un an îi schimbă în sala cea mică de audiență, apoi de aici îi strămută în spătăria sau camera de arme. După ce petreceau tinerețea lor în astfel de slujbe, domnul îi înaintă mai întâiu la clasa a treia de boieri, și la urmă la clasa cea întâi. Dar când domnul observă, la vreunul un geniu deosebit, putea să'l înainteze în puțini ani până la cel mai înalt grad de boierie, măcar de ar fi fost din cea mai inferioară clasă a nobililor”¹⁰⁰.

Așa dar fiii de boieri ajungeau prin slujbe la dobândirea rangurilor, urcând treptat toată scara ierarhiei lor, și acei ce nu slujiau rămăneau în condiția de nobili, însă fără titluri, adevă fără funcții.

Dimpotrivă un boier ce ieșise din slujbă păstră până la moartea lui titlul boieriei sale. Astfel întâlnim adese ori în hrisoave amintiți ex-părcălabi, ex-vornici (ex. pe slav. *bivșei*, pe românește redat cu *biv*)¹⁰¹ precum și în cronicarii boieri arătați ca unii ce au fost sardari, cluceri, stolnici. Apoi această păstrare a titlului după părăsirea funcției se vede și din faptul că el este dat la boieri fugăriți din țară, ca pribegi. Așa Constantin Căpitanul numește pe următorii boieri, pribegiți pe timpul lui Duca Vodă: Hrizea vistiernicul, Gheorghe Baleanul banul, Ilie armașul și Stroia vornicul¹⁰². In sfârșit cea mai bună dovadă

¹⁰⁰ *Descriptio Moldaviae*, p. 117.

¹⁰¹ Doc. de la Ștefan cel Mare, 1457, *Arh. ist.*, I, 1, p. 154. Doc. de la Vlad Tepeș, 1483, *Ibidem*, I, 1, p. 37.

¹⁰² *Mag. ist.*, p. 56.

că titlul rămâneă persoanei, este faptul că găsim pe un boier Costea *postelnicul*, capuchehaia la Poartă¹⁰³. Tot la această încheiere ne conduce împrejurarea că găsim adeseori pomeniți în documente câte mai mulți boieri din acele boierii ce erau singure de felul lor. Așa într'un document din 1435, doi visternici; în unul din 1442 doi logofeți¹⁰⁴. Și *Căpitanul* pomeneste într'un rând iarăși trei visternici: unul *Hzizea* ce eră în funcție, căci spune despre el, că domnul îi puse pricina să dea sama de vistierie, nădăjduind că va găsi banii mâncați ai țarei la el; iar ceilalți doi *Gioca* vistier și *Radu* vistier, nu pot fi decât niște boieri ce îndeplinsesă mai înainte slujba de vistier și rămăseseră cu titlul¹⁰⁵.

Precăderea boierilor netitrați. — Un lucru ne lovește când cercetăm întăriturile vechilor documente, anume că în genere boierii titrați sunt înșirați în urma celor fără titluri.

Nu este de admis că locul de onoare să fi fost la sfârșit, căci atunci documentul ar trebui să se termine cu numele domnului și a fiilor săi, ceea ce nu se întâmplă nici odată, căci formularul aproape neschimbat este acel ce'l găsim în un document din 1476 de la Ștefan-cel-Mare; „Pe credința iubiților noștri fii, Alexandru și Bogdan-Vlad și credința boierilor noștri, credința panului Sbiară, cr. p. Neagu, cr. p. Duma, cr. p. Gangur, cr. p. Dragoș vornicul, cr. p. Herman, cr. p. Dăjbog, cr. p. Iațco-Hudici, cr. p. Șteful pârcălab de Hotin, cr. p. Micola și cr. p. Rateș pârcălabi de Neamț, cr. p. Andreicu de la Gior-toria, cr. p. Muste pârcălab de Orhei, cr. p. Boldur vistiernic, cr. p. Ieremie postelnic, cr. p. Andreicu paharnic, cr. p..... (rupt) stolnic, cr. p. Sandu comis și credința tuturor boierilor noștri mari și mici”.

Sunt înșirați câțiva boieri fără titlu, apoi vornicul, urmat de alți netitrați apoi de pârcălabi și la sfârșit de boierii cu titluri în *ordin descrescător*: vistiernic, postelnic, paharnic, stolnic, comis¹⁰⁶.

Numai în acele documente figurează (mai ales la Munteni) numele domnului la sfârșit, unde acesta subsamnă, precum și acel al logofătului care este întocmitorul și însărcinat de cătră domn a anina pecetea la capătul documentului. Apoi boierii titrate sunt înșirate în ordine descrescătoare, începând

¹⁰³ Căpitanul, *Ibidem*, II, p. 32.

¹⁰⁴ *Arh. ist.*, I, 1, p. 122 și 123; [la p. 122 este un doc. din 1431, în care nu se află decât un singur vistiernic. Doc. din 1435 este în I, 1, p. 18—19, în care însă nu se este nici un vistiernic].

¹⁰⁵ Căpitanul în *Mag. ist.*, II, p. 21-23 *Gioca* = Gheuca.

¹⁰⁶ Oreste Popescu, *Câteva doc. mold.*, p. 20. Vezi și alte doc., care de și se deosebesc în amănunțimi, păstrează aceeași rânduială obștească, *Ibidem*, p. 32-33, 36, 38, 41, 44.

cu vornicul, apoi urmând fără alegere: paharnicul, postelnicul, spatariul și vistierul, egali în rang, însă nici odată nu se găsește înaintea lor stolnicul sau comisul care erau mai puțin însemnați¹⁰⁷.

Boierii netitrați apar deci în documente ca mai mari în rang decât cei cu titluri, ceea ce ne poate părea îndestul de curios, mai ales când luăm în privire câtă valoare trebuia să se dea deosebirilor exterioare în o stare necultă a societății. Noi credem că explicarea acestui fapt, reșede în următoarea observație: Boierii netitrați erau boierii, κατ' ἐξοχήν, ca unii ce și aveau rangul lor dat prin sângele din care se trăgeau. Cei titrați dobândiau adeseori boieria lor de la domn. Pentru ca să nu fie frecări și jicniri care să loviască prin simpla voință a domnului în drepturi firești, se adoptă obiceiul de a se lăsa la sfârșit enumerarea boierilor titrate care găsiu o răsplătire a acestei puneri în urmă, în veniturile ce li se atribuiau de domn¹⁰⁸.

Că boierii din frunte erau socotiți mai mari decât cei din urmă se poate vedeă din un document din 1635 în care mai multe fețe, puse la începutul actului, sunt înșirate astfel: „adecă noi Ursache vel spătar, G. Roșca vel vist., i Varlan ușier, i Ștefan vel vataf, i Mateiu biv Hotnog, i Simion pitarul din Pleșești, i Vasile frate-său de acolo; i Ionașcu Rășpop de acolo, i Toader Drăgușanu din Toderești, i Iosif din Brăești, i Toader din Scortășești, i Mihail, i Stratelat slugile lui Ursache, i Gugea din Găești, i Patrașcu Fulger de acolo, i Pătrașcu Vacă din Iași, i Marcu Diiac sluga lui Ursache i alți mulți oameni buni”¹⁰⁹. Ordinea este înviderat descrescătoare și precum aici țărani erau puși în urma boierilor, ca mai mici, tot așa și boierii titrați, puși după acei netitrați, trebuiau să fi fost mai mici în vază și rang decât acei netitrați ce i precedeau.

¹⁰⁷ În deobște toate documentele înfățișează această particularitate, că pun pe boierii netitrați înaintea celor cu titluri. De și se întâlnesc adese ori amestecări, așa câte un Vornic sau Logofăt aruncat printre boierii cei netitrați, totuși în deobște se vede că boierii erau puși înaintea celor cu titluri. Vezi de ex. un doc. din 1438 dela Ilie și Ștefan (*Arh. ist.*, I, 1, p. 5); un altul dela Vlad Vodă din 1490 (*Ibidem*, p. 7) și mai ales însemnatul document al lui Petru Aron, când hotărăște împreună cu divanul ca să dea bir Turcilor, în care se înșiră un număr de peste 50 de boieri, începând, cum spune documentul, cu cel întâi boier, Mitropolitul țării și apoi enumerând mai mulți boieri netitrați și după aceștia punând de cei cu titluri. (Ulianitzki, p. 86). Conținutul documentului a fost reproduș mai sus, p. 185.

¹⁰⁸ Excepțiile, adică amestecarea boierilor titrate printr'acele fără titluri se explică prin aceea că boierul titrat, fiind mare prin însuși nobleța lui, putea fi înșirat alături cu ceilalți.

¹⁰⁹ Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 107. Că cei înșirați fără titluri la sfârșit nu sunt cumva boieri netitrați se vede din arătarea unora ca slugi ai unui (boier) Ursachi. Altcva sunt slugile domnului, cari pot fi și boieri. Vezi mai jos.

Postpunerea boierilor titrați ne arată însă cât de mare eră însemnătatea nobilimei române, independent de titlurile de boierie.

Care eră însă cauza acestei lipse de preț a dregătoriilor în timpurile vechi? În vremile mai noue vom vedea că boierii netitrate dispar aproape cu totul; apoi când se întâlnește câte unul, pripășit nu se știe cum în această lume nouă, el este în totdeauna aruncat la coadă, precum vom arăta-o aceasta la locul său. Noi credem că explicarea lucrului trebuie căutată în împrejurarea, că pe atunci dregătoriile erau mai mult o sarcină decât o favoare. În aceste timpuri, domnii dispuneau de întinse teritorii, din care dăruiau la oamenii ce'i slujiau. Însă slujbă se socotia într'adevăr numai acea făcută cu sabia în mână și cu primejdia vieții pe câmpul de războiu, și nu aceea cheltuiată în o liniștită lucrare de cancelarie. Pe atunci când trebuia ca marea moșie, patria, să fie stropită pe fie ce zi cu sângele copiilor săi, ar fi fost o rușine de a dobândi cu alt titlu moșia cea mică, adăpostul individualității, decât cu pericolul propriei existenți. Slujba militară însă o cerea domnul nu numai de la boierii ce îndeplineau dregătorii prin cancelariile sale, ci de la toți nobilii, și deci cu toții erau egali în această privință, în înfruntarea morții pe câmpul de luptă. De aceea și domnul putea să rădice pe omul de rând din pulbere, și să'l înalțe în treapta nobililor, dându'i o bucată de pământ. Nu deci o dregătorie anumită, ori care ar fi fost titlul ei, dădea însemnătate persoanei ce o purta, ci însușirea sa de nobil care eră în acele timpuri sinonimă cu viteaz. De aceea și vedem că vornicul de țară de jos, care ar fi trebuit să reșadă în Bârlad, și să'și caute de judecățile sale, lăsă această treabă pe mâinile substituțiilor săi, iar el umblă neconținut pe lângă domn, însoțindu'l la războaie și expediții¹¹⁰. Domnul dăruia moșii la toți cei ce se deosebiau prin faptele lor, nu numai boierilor cu titluri, care și ei când le dobândiau, nu se întâmplă pentru că judecau bine sau întocmiau cu îngrijire hrisoavele domnești, ci tot pentru vitejiile săvârșite de ei.

Insușirea de nobil eră lucrul cel mai de preț în condiția clasei boierești; dregătoria, cu titlul aninat de dânsa, eră numai accesoriul. Ea adăogeă numai un spor de muncă, pentru niște venituri trecătoare care ori câtă ar fi fost însemnătatea lor, erau inferioare dăruirii unei moșii ce rămâneă pe vecie în familia dăruitului; de aceea nu erau acele dregătorii așa de căutate, și deprețierea lor se vede în postpunerea celor ce le purtau în încredințările documentelor.

Cu timpul însă moșiile domnești dispărură, absorbite de nenumăratele dăruiri, repetate fără încetare în curs de veacuri.

¹¹⁰ Cantemir, *Descriptio Moldavie*, p. 78.

Domnul nu mai avea cu ce să răsplătească munca pusă în slujba lui de supușii săi. Apoi poziția schimbată a țărilor române nu mai cerea ca altă dată lupta pentru existență. Neatârănarea întâi, mai târziu și simțământul vredniciei dispărură din poporul român. Nobilii în loc de a lupta pentru libertatea țării, se aruncau pe intrigă și pe mijloacele piezișe ale oamenilor lipsiți de inimă. Epoca eroică trecuse; cu dânsa dispărură și oamenii ce o umpluseră cu faptele lor, și așezămintele de care ea avuse trebuință. Alte timpuri, alte nevoi. Ne mai putându-se deosebi pe câmpul de războiu, activitatea boierilor se repezi asupra uneltirilor de tot felul, pentru căpătarea domniilor și a boieriiilor, adică a dregătoriilor. Aceste însă trebuind să aducă foloase celor ce le îmbrăcau, se creară cu timpul venituri tot mai mănoase și se scutiră boierii dregători de mai multe îndatoriri față cu Statul. Fiindcă dregătoriile erau acuma singurul mijloc de a mai jucă un rol în țară, de a ajunge la influență și la avuție, apoi ele deveniră tot mai căutate. Fiindcă mai tot nobilul trebuia să devină funcționar, spre a însemna ceva, apoi funcțiile deveniră totul, iar acei nobili ce nu mai puteau încăpea în ele, se pierdeau în rândurile mazililor.

Transformarea pare a se fi îndeplinit pe la mijlocul veacului al XVII-lea, de oare ce în 1646 găsim boierii fără titluri înșirate în urma celor cu titluri, tocmai contrariul din ceea ce se petrecea în vremile vechi. În un document din acel an găsim enumerați marturii întăritori ai hrisovului astfel: „chiar Varlam mitropolitul Suceavskii, Anastase episcop, Romanskoi, Teofan ep. Radovskii, Gedeon ep. Hușski, Ureche vel dvornic Dolnei Zemli (al țării de jos), Gavril hatman i parcalab Suceavskii, Toma vel dvornic vișneai (țara de sus), Gavrilas logofăt, Cjubă biv vel dvornic, Petriceanu biv vel dvornic, Iorga vel spătar, Gheorghe vel Crainic, Iordache vel vistiernic, Buhuș biv vel spătar, Gheorghe vel sluger, Banul vel medelnicer, Ieremia vel șatar, Racovița ftori logofăt, Pătrașcu Cigolea biv logofăt, Constantin Cigolea vornic glotnii (de gloată), Istrate biv logofăt, Ilie Șeptelici portar, Nacul pârcaľab, Ieremia Murguleș, Lupu Șeptelici, Neculai Mogâldea, dăm știre cu această scrisoare a noastră (urmează cuprinsul actului)”. Că cei trei de la sfârșit sunt boieri se vede întâi din faptul că Ilie Șeptelici din aceeași familie este portar, apoi Murguleș și Mogâldea sunt cunoscute ca familii boierești în toate documentele. Acești trei boieri netitrați sunt însă puși la coada ordinei decrescătoare în care sunt înșirați toți membrii divanului. Comparația acestui document cu acele vechi este izbitoare ¹¹¹.

¹¹¹ Ghibănescu, II, 2, p. 89. Alt doc. la sfârșit cu boierii netitrați *Ibidem*, p. 58. D. Ghibănescu, Introducere la vol. XVIII al *Uricarului* lui Codrescu, nu admite precăderea boierilor netitrați în documentele vechi, ci susține că „era

Privilegiile nobilimei (boierilor). — Epoca pe care o studiem eră cu totul lipsită de idei generale. Precum aceste lipsiau din mințile oamenilor, astfel lipsiau și din așezăminte. Timpul are caracterul individualismului celui mai deplin. În acest timp deci nu poate fi vorba de privilegii generale încuviințate nobilimei. În deobște pentru ca aceste să existe, se cere o organizare a societății, niște legi sau cel puțin obiceiuri învechite care să le țină locul. La începutul înjghebării unui Stat, când totul este încă în amestecătură, neputându-se desemna interesele generale ale claselor sociale și deci nici normele lor ocrotitoare, toate formele vieții publice au un caracter singuratic, individual. De aceea și nobleța, la începutul ei, este cu totul altă ceva, decât ceea ce apare în deplină ei dezvoltare. Și la ea întâlnim aceea nesiguranță, aceea lipsă de norme precise și bine determinate care predomină în întreaga viață a societăților începătoare.

Unul din cele mai însemnate privilegii ale nobleței a fost la toate popoarele acela de a fi scutită de plata dărilor către Stat. Acest privilegiu, de și în timpurile mai nouă se stabilește și la Români, nu a existat în toată întinderea lui în vremile vechi, și trebuie să cercetăm cum stătea el în primii secolii ai istoriei române.

Clasa nobililor români, din momentul ce putem începe a o studia în documente, ne apare ca scutită de un fel de dare, *birul*, care în latinește se numea *tributum*, și avea un caracter înjosit, prin aceea că părea a fi impus unui popor supus. La această dare nu eră îndatorită nici nobilimea din Transilvania. Un document din 1437 care reproduce însă obiceiul vechiu, spune că „nobili valachi, precum și knezii vor fi scutiți de plata tributului, după chipul nobililor regatului nostru”¹¹². Caracterizarea birului, eră de a fi impus asupra persoanei, adică dare pe cap, capitație, nu asupra averei, și a fi răfuit prin *cislă*,

un obicei de cancelarie; că cei netitrați se mărgineau la foștii pârcałabi ai cetăților care mai târziu au dispărut cu totul. Dacă e adevărat ca să găsim între cei netitrați unora — nu totdeauna — foști pârcałabi, este de băgat de samă că pârcałabilii nu erau adevărate boieri ci însărcinări militare, așa că un logofăt, un vornic, un paharnic puteau fi rânduiți pârcałabi la cetăți. Dar pentru ce s'ar fi introdus obiceiul în cancelarii, dacă el nu ar fi răspuns unei stări aievea? D. Iorga, *Ostașii dela Prut*, 1913, p. 4, spune, aceea ce eu susțineam încă din 1890, *Ist. Rom.*, ed. I, vol. II, cap. *Boierii*, că acești boieri netitrați ar fi fost „marii domni teritoriali, anteriori în bună parte descălecării”, deci părerea mea, și adaugă că aceasta „ar fi o ipoteză care ar merita să fie discutată de viitorul istoric al dreptului român”. Acea ipoteză a fost nu numai discutată dar chiar dovedită de mine. Adaugă asupra boierilor și vol. VI, cap. *Transformarea boierimei*.

¹¹² Maniu, *Disertație istorico-critică*, Timișoara, 1857, p. 542, 1457: „Nobiles valachos instar virorum nobilium Regni nostri. Item Kenezios eorumdem Valachorum ex omni solutione tributi tam nostri quam aliorum quorum cumque exemptos esse volumus”.

adecă impus pe o comunitate sătească, și apoi sub-împărțit de dânsa între membrii ei¹¹³. Dacă însă boierii erau scutiți de bir, ei plăteau fără îndoială dările indirecte care prin însăși natura lor nu îngăduiau scutire, precum vămile, dare pe sare, și altele cari erau impuse după sistemul de atunci, pe unele obiecte din averea văzută, precum pe animale, (oi, porci, albine, mai târziu vite cornute), pe recolta grâului sau a vinului. Aceste dări cari erau adeseori cele mai bănoase, erau plătite și de boieri, și cu toate că nu avem dovezi din timpurile cele mai vechi faptul că ele erau impuse și boierilor, în timpurile mai din coace, când tocmai privilegiurile lor se întăreau din ce în ce, dovedește cu atât mai mult că ele trebuiau să fi fost plătite de ei în vremele anterioare. Așa de ex. *Neculai Costin*, ne spune despre Duca Vodă, că „au scos grele dări pe boieri și pe țară”¹¹⁴. Cronicarul nu bănuiește domnului că ar fi scos dări pe boieri, *ceea ce avea dreptul să facă*, ci numai că acele dări erau grele¹¹⁵. Mai adaugă cronicarul că au făcut Duca obiceiul, de au dat și dau boierii cei mari și mănăstirile goștina de oi”¹¹⁶. Se vede deci că boierii cei mari erau apărați de asemenea dare, și că ea fiind înființată de Duca și asupra lor, domnul e muștrat de cronicar pentru atare nedreptate. *Constantin Căpitanul* spune asemenea că Șarban Vodă luă foarte grele dări de pe țară, „cât răsuflu boierii, slujitorii, birnicii nu mai aveau; că îi bătea cumplit, până ce s’au sărăcit cu toții”¹¹⁷.

De aceea cronicarii muștră în nenumărate locuri pe domni, pentru aceste grele dări ce le impun asupra țării, căci ei apărau însuși interesul clasei lor, celei boierești în contra asupririlor; nu luptau numai pentru apărarea populației de rând.

Este deci învederat că, boierii, și anume chiar și cei mari, plăteau dările impuse asupra averii văzute, și fiind că științele asupra acestui fapt sunt culese dintr’un timp, când boier devenise aproape sinonim cu dregător, de aceea sub nume de boieri mari sunt de înțeles dregătorii cei mari, de unde urmează însă cu atât mai mult că, în timpuri vechi, trebuiau să plătească aceste dări toți nobilii, fără deosebire dacă erau sau nu dregători domnești.

Se vede însă că uneori și de către unii domni li se făcea câte o iertare a uneia sau mai multor dări, precum am văzut

¹¹³ O carte domnească din 1820 dela Al. Șuțu Voevod dispune că „să vă faceți cislele între voi cu dreptate și cu bună cumpenire, spre a nu asupri pre cei săraci peste a lor putere. *Conv. literare*, XVIII, 1884, p. 77.

¹¹⁴ *Lelopisețele*, II, p. 8.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 21.

¹¹⁶ *Mag. ist.*, II, p. 24.

¹¹⁷ Vezi bună oară hrisovul lui *Mircea cel Bătrân* 1399, (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97); al lui *Alexandru cel Bun* 1422 (*Ibidem*, I, 1, p. 132) a lui *Petru Vodă* 1447, (*Ibid.*, I, 1, p. 113), altul din 1448 (*Ibidem*, I, 1, p. 153), a lui *Alexandru II*, 1453 (*Ibidem*, I, 1, p. 102), etc.,

că se întâmplase lucrul cu goștina de oi. Scutiri individuale de dări însă nu se prea întâlnesc la boieri, de și ele sunt foarte comune la mânăstiri, asupra satelor cărora domnul întindea adese ori scutire de toate dările către el, lăsându-se să fie strânse de mânăstire în folosul ei.

Prin urmare rezultă că dreptul vechiu, sau așa numitul obicei al pământului, nu cunoștea principiul scutirei totale a boierilor de dări, ce eră recunoscut nobleței apusane; că acest privilegiu se întindea numai la scutirea de bir. Mai pe urmă el fu întins, într'un chip abuziv, și asupra celorlalte dări, până când ajunse, târziu, în vieța noastră istorică, a face parte din catehismul drepturilor nobilimei.

Tot atât de puțin caracterizat ca și privilegiul scutirei dărilor, eră în această epocă dreptul nobilului asupra muncii omului de rând. Cu toate că, precum am văzut originea rumânilor și a vecinilor se trage încă din această epocă, nu rămâne supus îndoielei că pe atunci țărani supuși nu erau încă lipsiți de proprietatea lor, ceea ce se poate vedea mai ales din faptul, că chiar pe timpul când șerbirea eră organizată, încă țaranul aveă asupra bucăței sale de pământ un fel de proprietate, știrbită nu e vorbă prin drepturile stăpânului asupra proprietății, dar care se manifestă în obiceiul consfințit prin timp, că țaranul nu putea fi depărtat de pe pământul ce'l locuia fără învoirea lui, ceea ce eră identic cu oprirea de a i se lua pământul. Țaranul ce locuia pe moșiile domnești sau boierești, eră obligat a lucra proprietarului „fără soroc”, cum spun documentele, și a'i da câte o a zecea parte din bucatele sale. Observăm că șerbirea nu constă atâta în pierderea proprietății, cât în îndatorirea unei câtimi de munci de prestat proprietarului, ascuțită mai târziu prin oprirea strămutării: căci cum am spus, proprietatea asupra pământului care'l avuse, i-a rămas în totdeauna, cu toată răstringerea atribuțiilor ei ¹¹⁸.

Knezii. — A doua clasă până la un punct măcar tot conducătoare a poporului român din ambele țări, erau knezii, pe care i-am întâlnit ca existenți împreună cu voievozii încă înainte de descălecarea principatelor atât în Transilvania cât și în Muntenia adeveriți documental¹¹⁹. Acești knezi se regăsesc și după întemeierea domniatelor atât în această de pe urmă țară cât și în Moldova; dar chipul cum acești knezi sunt amintiți în ambele țări dă a înțelege existența oare căror deosebiri în caracterul lor, care trebuiesc lămurite.

În vremile mai vechi din istoria Munteniei, găsim une ori pe knez pus alături sau îndată după boieri, ca un personaj

¹¹⁸ Mai multe asupra țaranilor în vol. VI, capul *Starea țaranilor*.

¹¹⁹ Mai sus, vol. II, p. 163—223.

mai de seamă. Așa un document de la Mircea cel Bătrân spune că „domnul nu va da satele supuse mănăstirei Tismana, nici unui knez sau boier de ocină și ohabă, ci le va lăsa sub stăpânirea ei”. Alt document tot de la Mircea ordonă ca „nimene să nu îndrăzniască a căuta pe omul care și va închină sufletul și averea sa mănăstirei Cozia, fie boier, fie slugă a domniei mele, fie knez sau altfel de om zis sărac”. Pare a fi o rămășiță a vechiului așezământ când knez și voevod erau aproape aceeași demnitate (kenezatus Lithuon voivodae). Mai târziu însă numele de knez nu mai înseamnă decât pe săteanul liber, om din popor, în opoziție cu acel supus. Knez este tot deauna opus *rumânului* sau *vecinului*. Așa într'un document dela Radu Mihnea din 1613 cetim că „Mihail Vodă (Viteazul) singur le-au făcut silnicie acestor *knezi*, și le-au luat moșiile de i'au făcut vecini; iar acești *knezi* se jăluiră la Simion Vodă, arătându'i că li s'a făcut nedreptate”¹²⁰. Un alt document din 1617, ne arată pe o jupâneasă *Bolosina* soția pitarului *Dima*, care neavând copii, la moartea ei „cugetat-au întâi să dea pe vecinii de pe moșia ei pomană la vr'o mănăstire sau la vr'o rudă, dar găsindu-se mai apoi că una ca aceasta nu le-ar fi de folos, ci încă mai mult păcat și mai mare blăstam, căci acești vecini sunt Rumâni creștini, au chibzuit mai în urmă jupâneasa *Bolosina* și cu soțul ei că este mai cu cale să'și facă pomană chiar cu acei vecini din *Volsănești*, dăruindu-le toate delnițele și toată curătura și toate lucrurile, ca să se hrăniască ei acolo și să fie *knezi* și să nu'i mai robiască nimeni în veci”.

Transformarea knezului aproape boier, în țaran liber, trebuie atribuită unei prefaceri sociale asupra naturei căreia avem oare care deslușiri în documente.

Urme despre această transformare au fost lăsate de așezământul knezilor în Moldova. Aici nu mai întâlnim numele de knez dat săteanului liber, ci el apare cu alt caracter. Am văzut cum mai multe sate din această țară sunt fără nume la început și arătate numai prin knezii ce le locuiau sau se atlaseră mai înainte în ele și de la care aceste sate își trag mai târziu numele lor deosebit¹²¹. Este înviderat că acești knezi care slujesc pentru a determina satul și care îi dau adese ori chiar numele, trebuie să fi avut o poziție ceva mai înaltă decât locuitorii de rând, chiar dacă aceștia erau oameni liberi, deci să fi fost altă ceva decât ceea ce knez înseamnă de obicei în documentele muntene, adică sătean liber, căci nu se poate admite ca în fiecare sat dăruit de domnitor unui boier sau unei mănăstiri să se fi aflat

¹²⁰ *Mag. ist.*, II, p. 265. Celelalte două doc. de la Mircea cel Bătrân consultate de I. Bogdan în cercetarea lui *despre knezi* în *An. Acad. rom.*, II Tom. XXVI, 1903, p. 20.

¹²¹ Mai sus, p. 151.

numai câte un singur țăran liber, acela după care se însemnă satul.

Pentru a ne da seama despre ce a putut fi acel knez, să vedem cu ce este el înlocuit în alte documente care urmează înaintea sistemului de a desemna satele prin amintirea unor fețe ce le-ar locui sau le-ar fi locuit? Am văzut mai sus că sunt documente în care satele sunt indicate prin *juzi* ce au fost sau sunt în ele și aceste documente datează tot din timpul când întâlnim amintiți knezii. În afară de cele aduse mai sus¹²², mai cităm încă pe următoarele: Alexandru cel Bun întărește în 1409 lui Jurj Ungureanul între altele și un sat nenumit „unde este Neagu jude”. Alt document din 1428 dăruiește lui Ștefan Zugravul satele Borhinești și Eremiești de astă dată denumite, însă ară. tate oare cum mai preciz prin adaosul *unde este jude Pascu-Ștefan Vodă dăruiește în 1434 lui Juga satul Mitești unde este Micula jude* și a. m. d.¹²³. Găsim însă tot din acel timp înlocuit și terminul de jude cu acel de *vătămă*. Așa într'un document din 1421. Pe când knezii și juzii încetaseră mai curând, vătămăni se coboară mult mai jos¹²⁴. Adese ori găsim însă sate indicate nu prin aceste titluri, ci prin aflarea sau amintirea unui om, fără ca numele lui să fie întovărășit de titlurile nici de knez, nici de jude, nici de vătămă. Așa bună oară găsim sate arătate prin fraze *unde a fost Bratul, unde a fost Tatomir și Pătrea, unde este Miclea din Bahna, unde este Bălan din Strâmba*¹²⁵.

În documentele vechi moldovenesti întâlnim deci sate cu sau fără nume proprii, precizate în așezarea lor prin numele unei fețe une ori arătată ca knez, jude sau vătămă, alte ori fără nici un titlu. Aceste sate, când nu poartă numiri proprii, împrumută un nume dela aceste fețe mai însemnate ce le-au locuit, precum se dau numele străzilor unui oraș adesa de la omul mai răsărit ce și are casa în ele, cum s'au arătat mai sus¹²⁶

¹²² *Ibidem*.

¹²³ I. Bogdan, *Despre Knezii români* în *An. Acad. rom.*, II, Tom. XXVI 1903, p. 12, enumeră 7 doc. cu juzi.

¹²⁴ Documente cu vătămăni *Ibidem*, p. 13. Adauge 1489 „Baicauții unde a fost Hodor vataman”, Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I, p. 29.

¹²⁵ Bogdan, *l. c.*, p. 14-15. Adauge 1497 *unde a fost Munlean Puțean* 1507 *unde a fost Mezeu*; 1548 *unde a fost Roman Bilău*. Ghibănescu, *Ispisoac și zapise*, I. p. 49 și 85.

¹²⁶ Mai sus p. 154, adăogim la cele aduse acolo încă următoarele: Tămășenii de la knezul Tamaș, Pașcani de la judele Pascu, Procopinții de la vătămăni Procop, Verijanii de la sateanul frunțaș Verija, Hădărăușii de la Hădărău, Făureștii de la Faur, Iacobestii de la Iacob, Mileștii de la Milea Uliul și a. m. d. Bogdan, *l. c.*, p. 20 și 13. Este mult mai înțeleasă denumirea satului după boierul ce locuia în hotarul lui: Plotunești dela Plotun, Albotenii dela Albote, Dumestii dela Sandu Dumescul; Vezi Ghibănescu *l. c.*, p. 51, 121, 134.

Dacă acești oameni mai de samă nu puteau fi simpli săteni liberi și dacă nu erau nici boieri de oare ce adese ori sunt indicați ca knezi, juzi sau vătămani deci ca neboieri, atunci pentru a înțelege însemnătatea ce li se încuviință nu rămâne alte cale decât a'i privi ca îndeplinind o dregătorie, ceea ce reiasă chiar din titlurile de juzi și vatamani ce le poartă și care deci dau același înțeles și celui de knez pe care'l înlocuiau în documente. Căderile lor nu puteau fi altele decât acele ce se întâlnesc la primele înjghebări ale organizării unui Stat, și anume judecățile celor mici, încasarea dărilor și poate și strângerea oame-nilor la vreme de războiu. Că lucrul trebuie să fie așa ne-o dovedește mai întâiu faptul că knezii aveau în Transilvania atribuții judecătorești¹²⁷; apoi înlocuirea knezului cu judele — termin care arată prin el însuși îndeletnicirea lui — ne face să privim și pe knez în Moldova ca pe judecător sătesc. Că el îndeplinea în vremuri mai vechi aceeași sarcină și în Muntenia, ne-o dovedește o corespondență din 1481 a lui Ștefan cel Mare cu locuitorii ținutului muntean ale Brăilei, Buzăului și Râmnicului. Ștefan voinde să așeze în Muntenia pe Mircea fiul din flori al lui Vlad Dracul, trimite trei proclamații „tuturor boierilor mari și mici, *tuturor judecilor și judecătorilor* precum și tuturor săracilor de la mic până la mare”. Răspunsurile date lui Ștefan, și care sunt de o necuviință fără pereche, sunt făcute în numele tuturor boierilor și a *tuturor knezilor* și a tuturor rumânilor. Din aceasta se vede că judecii către care se îndreaptă Ștefan erau același lucru cu knezii care îi răspunseră¹²⁸.

Prin urmare knezii inferiori (cei superiori se vor fi contopit cu boierii), erau în toată întinderea neamului românesc niște pristavi sătești cu căderi ocârmuitoare și judecătorești, căderi nedespărțite pe acele timpuri. Din această stare knezii se cohoară în Muntenia în rândul țăranilor liberi, iar în Moldova li se pierde urma schimbându-se în juzi și vătămani. Că knezii, juzii și vătămanii aveau căderi judecătorești se mai cunoaște și din împrejurarea că teritoriul asupra căruia se întindea autoritatea lor se numea *judecie* cuvânt format după analogia celui de domnie, pârcălăbie, logofetie, vornicie, ș. a., de la domn, pârcălab, logofăt, vornic. De la el se trage termenul actual de *județ*, pentru district. Această denumire teritorială de judecie se vede din mai multe documente care determină întinderea, satului dăruit de domnitor după acea a judeciilor ce cuprindea

¹²⁷ Vol. II, p. 166.

¹²⁸ I. Bogdan, *Documente și Regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul*, 1902, p. 109-110; același *Despre Knezii români* citat p. 22. Raduc Rosetti, *l. c.*, p. 22. G. Panu combate această apropiere, *l. c.*, p. 20, însă fără cuvânt. Și în Muntenia găsim adese ori termenul de judecie, a se judeci, pentru moșnean și a se liberă. 1680. *Acad. rom.*, XLV, 32.

care judecii mai sunt însemnate și cu terminii *părți* sau *unghiuri* (cuturi)

S'ar putea deci încheia această desbatere cu părerea că knezii cari erau la origine capii și conducători de sate în Transilvania — unii din ei înălțându-se prin posesiunea mai multor knezate până la rangul de voievozi și dispărând în rândurile nobilimei — aveau în țările române reprezentanți analogi; și aici întâlnindu-se knezi mai mari care se amestecară cu nobilimea, pe când cei mai mici ce erau la început conducători de sate se coboară mai târziu în Muntenia în rândul țăranilor liberi, iar în Moldova dispar ca nume, dacă nu ca așezământ care urmează mai departe a exista sub numele de juzi și de vătămani ¹²⁹.

Existența knezilor fie ei numai ca însemnând țărani liberi ne arată însă o puternică închegare a societății, căci precum nobilimea nu ajunsese încă a dobândi pe deplin privilegiul său față cu Statul sau domnul, de a fi scutită de plată dărilor, așa nici față cu partea mai de jos a populației țării, nu dobândise încă acele drepturi încălcătoare care coborîră pe mare parte din populația română în rândul unor slugi sau robi ai stăpânilor. Elementele care constituiau societatea română, erau încă puternice și neatinse, și de aceea cu toate luptele, neorândurile și aplecarea țărilor sub talpa străinilor, nervul împotrivirii lor nu fusese încă zdrobit, și trebuia numai să se nască omul care să știe a întoarce puterile cheltuite în lupte ucigătoare de frați, împotriva străinilor, pentru a smulge de la aceștia respectul și înminunarea. Acest om fu Ștefan cel Mare.

Plata dregătorilor. — Toți nobilii erau îndatoriți la slujba militară, și răsplata vitejiei lor constă în dăruirea unui pământ. Cu atâta se vor fi mulțămii și puținii dregători ce erau pe lângă domn, în întâile timpuri ce urma răscălcării. Mai târziu însă când dregătoriile începură a deveni trebuitoare, față cu întinderea dobândită de Statele române, li se atribuiră — ca răsplată a prisosului de muncă, peste slujba militară, ce aceste dregătorii impuneau titularului, — niște venituri cari rămaseră alipite de funcții, și se luau de acei ce le îmbrăcau. Aceste venituri însă nu au caracterul de astăzi al unor lefi fixe, ci sunt

¹²⁹ Vezi mai multe documente citate de I. Bogdan, *Knezii români*, p. 18. Vom debata alurea părerea d-lui Radu Rosetti că dăruirea moșilor care se determină adeseori prin judecii, precum numele acestor moși se indică prin juzi judeci, aveă înțelesul că domnul nu dăruia pământul, ci numai dreptul de judecată. Este straniu că față cu dispariția knezilor din Moldova să întâlnim atât de des titlul de kneaghină dat boieroaicelor moldovene, pe când în Muntenia unde numele de knez se păstrează până mai târziu, boieroaicele nu poartă numele de kneghină. Vezi o listă de kneghine moldovene în R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 40.

cu totul altfel rânduite. Anume domnul se desbracă de o parte din veniturile ce i le dădea țara, în favoarea acelor boieri ce i ajutau la conducerea afacerilor. Cantemir ne spune că logofătul cel mare avea, în vremuri vechi, ca venit părcălăbia Cetăței Albe și vornicul țării de jos pe aceea a Chilieii; iar că după luarea acestor cetăți de Turci în 1484, se atribuiră celui întâi zecimele din ținutul Cernăuțului, iar celui al doilea părcălăbia Bârladului. Postelnicul avea încă pe timpul lui Cantemir ca venit părcălăbia Iașilor; vornicul de țara de sus, pe aceea a Dorohoiului; paharnicul, venitul stărostiei Cotnariului. Aceste părcălăbii cuprindeau însă numai venitul ținutului, căci Cantemir ne spune că venitul orașelor și orașelelor, împreună cu 12 sate de prin prejur, salinele, vămile și zecimele din oi, porci și stupi erau rezervate domnului. De asemenea în Muntenia banul de Craiova, avea, prin însuși poziția sa teritorială deosebită, veniturile sale proprii. Cât despre ceilalți dregători din Muntenia, aflăm că veniturile lor nu aveau un caracter teritorial; că de exemplu logofătul avea venit de la punerea pecetei domnești. Postelnicul și paharnicul luau daruri de la o clasă de militari puși sub comanda lor, postelniceii și paharniceii. Spătarul luă de asemenea dări de la călărași, care erau împărțiți în *cruci*. În cruce intră un singur om când era bogat; când erau mai săraci, 2, 3 până la 4 formau o cruce, și fiecare cruce era datoare să dea spătarului un leu, o măsură de grâu, una de orz, un car de fân și unul de lemne pe an. Răsplătirea slujbelor avea deci caracterul feudal, care este de a împărți veniturile Statului cu funcționarul. Numai la cei mai mici li se atribuiau răsplătiri în bani, însă nici aice fixe, ci potrivite cu munca făcută. Așa cel ce scriea listele soldaților, i se dădea câte un leu de listă; cămărașului de jitniță câte 30 de aspri de fie ce car de grâne pus de el în magazie ș. a. m. d.¹³⁰.

Cu cât propășia Statul și se înmulția numărul dregătorilor, domnii își îngustau neconținut veniturile lor, atribuindu-le boierilor. Făceau întocmai ca și regii Apusului, care și ei ruinară în acelaș mod casele lor. Vom vedea cum căderea țărilor sub Turci aduse alte nevoi care, trebuind numai decât îndeplinite, se sporiră neconținut dările asupra poporului, până ce aceste ajunseră a deveni o adevărată nenorocire pe capul lui. Pentru epoca ce ne ocupă, nevoile fiind mici, dările erau și ele neînsemnate. Încât fără îndoială, că din aceste deosebite puncte de vedere, condiția țărilor, în timpurile mai vechi, era cu mult mai bună decât aceia în care ele cad în vremile mai noue.

Lucru la care nu ne-am așteptat poate, este de a găsi boieri, ba chiar de cei mari, îndeletnicindu-se cu negoțul și anume, nu în înțelesul de vânzători ai produselor moșiilor lor, ceea ce se

¹³⁰ Asupra acestei chestii vezi Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 78 și urm. Miron Costin în *Arh. ist.*, I, 1, p. 170. Raportul misionarului, *Mag. ist.*, V, p. 44.

practică de toți boierii și hicar de domn, ci în acel de adevărați negustori adecă de desfăcători ai productelor și mărfurilor străine, purtând chiar uneori și numele de negustori pe lângă acel de boieri. Așa întâlnim pe boierul și negustorul Coruz în anul 1487 care, având mai multe afaceri din cumpărături și vânzări cu negustorul nevoier George Ciucaș din Săbiu, oprise marfa acestuia în Argeș pentru a și scoate niște bani datorii de negustorul transilvănean¹³¹.

Ocârmuirea orașelor. Șoltuzii și pârgarii. — Pentru a istovi expunerea originelor formelor ocârmuirii țărilor române, trebuie să mai adăogim câteva cuvinte asupra acelei a orașelor, a căreia membri rămâneau în clasa poporului, fără a se urcă în rândurile boierimei.

În fiecare oraș din țările române eră câte un șoltuz sub care erau 6 până la 12 pârgari. Ambele aceste numiri sunt în rădăcina lor, de origine germană, derivând cel dintâiu din termenul german medieval de *Scholtheisse* (modern *Schultheiss*), iar cel de al doilea de la germeul *Bürger*.

În Muntenia însă termenul de șoltuz nu pare a fi fost cunoscut, ci eră înlocuit prin acel de județ, pe când consilierii comunali purtau tot numele de pârgari¹³².

¹³¹ 1487, Hurm., *Doc.*, XV, p. 126: „Koryz boeronem et mercatorem parieum transalpinarum”.

¹³² Pentru Moldova vezi documentul românesc din 1591, unul din cele mai vechi în limba română, prin care Tamaș șoltuzul cu 12 pârgari, și cu alți orașeni bătrâni din Troțuș întăresc trecerea unei părți din satul Filipești, dela Șandru fiul Cuparului către Dragan fiul Nichitei. (*Arh. ist.*, I, 1, p. 105). Un altul din 1617 vorbește de șoltuzul și pârgarii din Târgul Frumos (*Ibidem*, I, 1, p. 13. p), iar al treilea amintește pe șoltuzul din Piatra (*Ibidem*, I, 1, p. 39). În Muntenia întâlnim un județ în Pitești (*Ibidem*, I, 1, p. 60). Un act alt nedatat, dar de sigur anterior anului 1600, vorbește de județul Dumitru și 12 pârgari din Târgoviștea (*Ibidem*, I, 1, p. 35). Conform cu asemenea documente găsim și pe cronicarul muntean Mihail Moxa (1620), spunând că consuli romai ar fi ca județii și pârgarii munteni. (Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, II, p. 356). În corespondența dintre Munteni și orașul Brașov, scrisorile din Muntenia sunt adresate totdeauna sau pârgarilor din Brașov (Scrisori dela Vlad Dracul (1430-39, 42-46, p. 2 43), Vlad Tepeș (1456-62), Mircea cel Rău (1508-1510), Neagoe Basarab (1508-1521), sau marelui județ al Brașovului. (Scrisori dela Mateiu Basarab din 1651 Maiu în 9, către Mihail, p. 248; Eveși marele județ al Brașovului; dela Vasile Lupu 1653, Oct. 13, către Mihai, p. 249; județul cel Mare al Br.; dela Grigorie Ghica din 1749 Mart în 11 către Closius, p. 251; județul Brașovului, dela boierul Matei Filipescu către Hanoș marele județ al Br., din 1712 Iulie 21, pag. 255—57; dela boierul Radu vel aga către Mihai județul Br. din 1761, p. 258-59, Maiu în 30). Toate aceste scrisori în *Darea de samă despre colecția de documente istorice române aflate la Wiesbaden*, București, 1888). Din scrisorile lui Vlad Dracul se vede că așezământul pârgarilor eră introdus în Muntenia încă de pe la începutul veacului al XV-lea. Cf. și Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, unde se află un șir întreg de scrisori către județii și pârgarii Brașovului și ai Săbiului.

De la început deci constatăm următoarele împrejurări: Terminul de pângari eră răspândit în ambele țări române, iar capul municipalității purtă în Moldova numele de șoltuz, iar în Muntenia acel de județ, deci în țara mai nordică un nume străin, în cea sudică unul românesc.

Din acei doi termini de origine germană de șoltuz și pângari, numai acest din urmă a fost introdus în ambele țări române prin coloniile săsești din Transilvania, a căror întemeiere dincoace peste munți este foarte veche, în parte chiar anterioară descălecării. Astfel am văzut cum în Câmpulung din Muntenia chiar înainte de descălecare se așezaseră Sași din Brașov¹³³. De asemenea întâlnim în Moldova, Baia încă de prin veacul al XV-lea ca locuită de Sași, și lângă acest oraș (acuma sat), se află și acuma satul Sasca, ai căruia locuitori poartă în comun nume ce se văd a fi de origine germană, moștenite dela vechii lor străbuni, de obârșie Sași¹³⁴.

Coloniile săsești posedau în întocmirea ocârmuirii lor mai mulți sftnici, care purtau, pe lângă alte nume, și acel de *Borger*¹³⁵, de unde Românii ambelor principate au împrumutat termenul de *pângar*. În nici un document săsesc din Transilvania, nu se întâlnește însă numele de Schultheiss, dat capului orașului.

Așa dar șoltuzul care nu se află la Sași, se regăsește numai în Moldova, pe când din Muntenia el lipsește. Pângarii din contra ce s'întâlnesc la Sași, se reafă în ambele țări.

Este deci în destul de firesc a admite că organizarea municipală română s'a alcătuit din elemente deosebite. Peste munții Munteniei au trecut numai pângarii de la borgherii municipalităților săsești, iar capul a fost numit cu termenul românesc de județ, jude. Peset acei ai Moldovei a trecut de asemenea, poate prin canalul Băei, pângarii orașelor săsești. S'a adaos

¹³³ Mai sus, p. 17 și 22. Mai amintim și pe Sașii ce au întemeiat Cetatea Neamțului, vol. II, p. 219.

¹³⁴ Mai multe documente pomenesc pe Sașii din Baia. Așa unu din 1454 dela Petru al III-lea care dispunea ca „să nu aibe Sașii din Baia nici o treabă cu satele mănăstirei Moldovița”, Oreste Popescul, *Câteva doc. mold.*, p. 9. O inscripție mormântală latină, găsită lângă ruinele vechii biserici catolice din Baia, pomeneste pe „Catherina anno 1485” (cifră scrisă în rune scandinave). Aceasta și 11 inscripții până la 1652 din colecția lui N. Beldiceanu pe care le-am văzut și cercetat. Nume de Sași românizați, mai sus, p. 145.

¹³⁵ Schuler, *Rechtsgeschichte Siebenbürgens*, I, p. 433: „In diesen Vereinen bestent persönlich die Gemeinde welche ihre Innerangelegenheiten durch ein Dorfamt verwalten lässt, dessen Mitglieder gewöhnlich Hann, Geschworne und *Borger*, entweder von der Gesammtheit der possessionirten Landbauern oder einem Gemeindeausschusse gewählt zu werden pfligten”.

însă șoltuzul, prin o împrumutare specială Moldovei, de la Poloni (Szoltys) ¹³⁶.

Căderile sfatului erau de mai multe feluri și se întindeau atât la orașe cât și la ocolul de țară ce se ținea de el. Schimbările de proprietate ale nenobililor se făceau cu încuviințarea lui și se treceau în un registru (catastif); îngrijia apoi de curățenia orașelor, preschimbă banii ce intrau din afacerile negustorești în casa orașului în bani buni pentru plata haraciului; redactă certificate pentru înrudirea acelor ce aveau trebi de moștenire în țări străine și acele de bună purtare; privighiă negustoriile, prețurile, bunătatea mărfurilor și dreptatea măsurilor; confiscă și ardeă mărfurile rele; mai vedeă și de mănținerea rânduelei în iarmaroace; intervenia pentru negustorii pământeni către autoritățile din țările străine pentru a li se face dreptate; îndeplinia comisiile rogatorii pentru ascultarea de marturi în afaceri de aiure. Șoltuzii și pârgarii îndeplineau și însărcinări judecătorești, mai ales judecau abateri pedepsite cu amenzi. De obicei afacerile se judecau în orașul de reședință al pârașului. Se înțelege că, după obiceiul de atunci, această jurisdicție a șoltuzilor și pârgarilor eră uneori înlăturată prin concesiie și dată unor mânăstiri sau episcopi, cum și une ori prin un privilegiu special eră înlocuită prin jurisdicția domnească atârnatoare de unele orașe ¹³⁷.

2. BISERICA

In Muntenia. — In domn se rezumă pentru aceste timpuri absolute organizarea politică; ori boieri, clasa a tot puternică a viitorului, se caracterizează acea socială; în biserică se cuprinde cultura acestor vremuri religioase. Ne rămâne deci pentru a îndeplini schițarea stărei societăței din acel timp, să arătăm forma în care se află biserică.

Am cercetat mai sus modul cum biserică bulgărească s'a introdus între Români, și am lămurit vechea atârnanare a bisericilor române de scaunul din Ohrida ¹³⁸. Această ascultare a bisericilor din țările române de fostul scaun patriarhal din

¹³⁶ In Polonia așezământul șoltuzului fusese împrumutat dela dreptul german din Magdeburg, și se întâlnește încă de prin veacul al XII-lea. Vezi mai multe documente pomenind șoltuzul în Polonia în *Silesiacorum rerum scriptores*, vol. I și în *Codex diplomaticus Poloniae*, vol. III. Notiță comunicată de I. Bogdan.

¹³⁷ Leuceșani și Dragomirești atârnanau de orașul Roman; Zănești, Stolniceni, de Piatra Neamț; Burești de Bacău; 16 sate de Vaslui. Vezi citațiile în *Nistor Handel und Wandel in der Moldau*, 1912, p. 99-100.

¹³⁸ Vol. II, p. 119 și urm.

Ohrida nu putea conveni bisericeii din Constantinopole, de îndată ce văzù că în țările române se organizează niște State, în care populația se înmulțește și se îmbogățește, încât făgăduia un venit însemnător chiriarhiei ce le-ar stăpâni. Patriarhia constantinopolitană caută deci de timpuriu a pune mâna pe ele. Astfel Alexandru Barasab, încă din anul 1359, este câștigat de patriarhul de Constantinopole, a se lepădă de vechea sa mumă spirituală, patriarhia din Ohrida, și a se supune acelei din Bizanț, care îl primește sub a ei ocrotire, impunându-i bine înțeles condiția ca să nu mai ceară Muntenia mitropolit de aiurea decât de la Constantinopole. Patriarhul rânduește în Muntenia de Mitropolit pe Grecul *Iachint Cristopulo*, fost mitropolit al Vișinului din Albania¹³⁹, înființându-se astfel mitropolia Ungro-Vlahiei în Muntenia.

În anul 1391 găsim o scrisoare adresată de Patriarhul din Constantinopole Antoniu către Balk și Drag, Voevozi din Marameș, privitoare la mănăstirea arhanghelului Mihail din acea regiune, mănăstire ce se pusese sub protecția patriarhului¹⁴⁰. Încă mai înainte pe la 1370 patriarhul pretextând înmulțirea peste măsură a poporului din Muntenia, pentru a căruia îngrijire sufletească nu ar mai ajunge un singur păstor, înființează o a doua mitropolie în Severin, care ambele aceste nu erau subordonate una alteia, ci cu același rang și supuse amândouă direct patriarhului. Această organizare neobișnuită s'a impus probabil bisericeii muntene, pentru ca prin rivalitatea ambelor scaune arhipăstorești, să împiedece desbinarea bisericeii muntene, de patriarhat¹⁴¹. Titlul mitropolitului din Valahia Mare, al cărui reședință era în Argeș, apoi în Târgoviștea, în care orașe se strămutase pe rând și capitala politică, coborându-se, cum am văzut, de la munte la câmpie, era : „Mitropolit al Ungro-

¹³⁹ *Acta patriarchatus Constantinopolitani*, ed. Fr. Miklosisch et Ios. Müller, Vindobonae, 1860, I, p. 387: „καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀπὸδοῦ χριστιανώμου λαοῦ μετετέθη ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Βιζύντης, οὗτος δὴ ὁ κτρ Γάκινθος διὰ τῆς νομομισμένης ἐγγράφου συνοδικῆς πράξεως εἰς πᾶσαν... καὶ ἔστι τὸ ἀπ. τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς γνήσιος ἀρχιερεὺς πάσης Ὀρθοδόξου βασιλείας, ἔχων ἄδειαν etc.” N. Iorga, în *Istoria bisericeii române*, I, p. 18, stabilește Vișinul prin Dobrogea lângă Dunăre.

¹⁴⁰ *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, de Miklosisch et Müller, II, p. 156, anno 1391: „ἐπεὶ οἱ ἐδγενέστατοι ἀδελφοί... ὁ τε βοιβόδας ὁ Μπαλιτςας καὶ ὁ Νδράγος, ἔχουσι μοναστήριον ἀπὸ γονικότητος περὶ τὸν τόπον το Μαράρσσο εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ταξιάρχου τῶν ἁγίων δυνάμεων Μιχαήλ.”

¹⁴¹ *Acta patriarchatus*, I, p. 533. Că instituirea acestui al doilea Mitropolit era făcută în scopul de a menține pe celălalt în ascultare, se vede din o scrisoare a lui Daniil numit mitropolit de Severin, din 1370, în care el promite a nu jigni întru nimic pe fratele său între Hristos, Mitropolitul Ungro-Vlahiei (*Ibidem*, p. 532).

Vlahiei", iar acel al Olteniei, eră: „Mitropolit al părților Ungro-Vlahiei din spre Severin", cu reședința în acest oraș¹⁴².

Cu toată această recunoaștere a supremației bisericești din Constantinopole, se vede că Muntenia nu se desfăcuse încă cu totul de vechiul său scaun patriarhal din Ohrida, de oare ce patriarhul de Constantinopole, răspunzând unei cereri a lui Mircea de a binecuvânta o căsătorie nou contractată de el, spune domnului Munteniei, că ar fi foarte greu de încuviințat o legătură cu o femeie într'un grad de înrudire ca acela în care Mircea se află cu aceea pe care vroia să o iee; „dar întru cât arhiepiscopul *vostru* de la Ohrida a recunoscut căsătoria ta, eu nici o aprob nici o resping, ci te sfătuesc numai să fii milostiv către biserică, spre iertarea păcatelor tale”¹⁴³.

De pe timpul lui Mircea însă legăturile cu patriarhia de Constantinopole se întăresc necontenit, și ea devine în curând singurul cap de care ascultă biserica Munteniei. Nu numai atâta, dar Mircea silește chiar și pe biserica moldovenească care purtă tocmai pe atunci o grea luptă cu patriarhia de Constantinopole, spre a răspinge uzurpătoarele ei tendinți, a se plecă acestei supremații și scoate din Moldova pe Iuga al II-lea care nu vroia cu nici un chip să recunoască autoritatea patriarhală, și'l înlocuiește cu Alexandru cel Bun, al căruia primă măsură, după întronarea lui, fu plecarea bisericești moldovene sub cea auto-ritate.

Politica cea atât de supusă către biserica constantinopolitană a domnului Munteniei își găsește, cum am văzut, explicația în purtarea prietinoasă a împăratului bizantin de atunci, Manoil Paleologul (1391—1425), față cu uneltirile fiului lui Mircea, Vlad, care fugise din Ungaria la Constantinopole. În scrisoarea amintită mai sus, prin care patriarhul răspunde la cererea lui Mircea, de a i se binecuvânta căsătoria, el adaugă la sfârșit cuvintele: „Aflați deci că puternicul, sfântul meu stăpân și împărat și puternica și sfânta mea împărăteasă s'au

¹⁴² Mitropolitul Ungro-Vlahiei subsamnă totdeauna în actele patriarhului «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ὁυγγροβλαχίας». (*Acta patriarchatus*, II, p. 8, 27, 39 etc.). Un act din 1401 îi dă titlul de «ἐξάρχος πάσις Ουγγροβλαχίας καὶ Πλαγγῶν» (și al plaiurilor), *Acta*, II, p. 494; acel al Severinului este numit *μητροπολίτης τῶν μερῶν Ουγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῖνον*. (*Ibidem*, II, p. 519).

¹⁴³ *Acta patriarchatus*, II, p. 230-31: «ἔδοξε καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἡμῶν ὁ Ἀρχιεπὶσκόπος συνένκατέβη καὶ συνεχώρησεν καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. . . ἡμεῖς δὲτε ἀνακρίνομεν, ὅτε καταλόμεν, ἐν μόνον λέγομεν» etc. D-l Dobrescu, *Intemeierea Mitropoliilor*, 1906, p. 8, crede că Μηρός de care vorbește patriarhul în această scrisoare nu eră Mircea al Munteniei, ci un principe albanez: Mircea Zarkovici (1391-1414). D-l Dobrescu nu admite o atârznare așa de târzie a bisericești române de Ohrida.

nevoit mult pentru slujba voastră, după cum veți afla mai pe larg din gura lui chir Atanasie¹⁴⁴.

In Moldova. — Să vedem însă care au fost împrejurările bisericii moldovene, în care Mircea trebui să se amestece, spre a supune și pe aceasta sub puterea patriarhiei. Am văzut că biserica moldovenească, stătea și ea sub scaunul de Ohrida, în vremile cele dintâi ale existenței ei. Pe timpul lui Lațcu întâlnim biserica moldovenească supusă autorității mitropolitului din Haliciu, mai întâi din pricina apropierei acestui episcopat de hotarele țării, apoi din aceea că Românii din Maramureș de unde venise descălecarea, erau de mai înainte în legături cu episcopii din Haliciu. Moldova scapă în curând de această autoritate, prefăcându-se pe timpul lui Lațcu a trece sub autoritatea papală, reprezentată prin un episcop catolic din Siretiu¹⁴⁵. Moldova părăsește însă în curând supunerea către papă, revenind iarăși la vechea ei autoritate spirituală, patriarhia din Ohrida, ceea ce se face prin Iuga Coriatovici la 1374 care, din o reacție a ortodoxismului contra învățăturilor papistăsești, înființază, și pentru întâia oară, mitropolia în Moldova prin hirotonisirea din partea Ohridei a unui mitropolit al căruia nume nu se știe¹⁴⁶.

Scaunul constantinopolitan însă, totdeauna la pândă, ca și papii din Roma, spre a pescui noi supuși ai autorității lor, nu mult timp după constituirea Moldovei în Stat, își întinde mrejele sale și în aceste părți, spre a lăți jurisdicția sa și între Moldoveni. Anume murind pe la anul 1387 episcopul cel pus de Iuga Coriatovici cu binecuvântarea Ohridei, domnul de pe atunci al Moldovei, Petru Mușat, rânduește mai mult din propria autoritate mitropolit în Moldova pe Iosif, rudenia lui, al căruia sfințire o cere mai grabnic și iarăși de la scaunul Galitiei. Patriarhul de Constantinople furios pentru această re-

¹⁴⁴ *Ibidem*, II, p. 231: «πληροφορήθητε δὲ, ὅτι καὶ ὁ κράτιστος καὶ ἁγιὸς μου αυτοκράτορ καὶ βασιλεὺς καὶ ἡ κράτιστη καὶ ἁγία μου δέσποινα πολλὰ ἠγωνίσαντο ὑπὲρ τῆς δουλείας σας, καθὼς μέλλετε μαθεῖν αὐριβῶς παρὰ τοῦ κῆρ Ἀθανασίου».

¹⁴⁵ Mai sus p. 112. Asupra legăturilor dintre Maramureșeni și Haliciu vezi N. Dobrescu, *Intemeierea Mitropoliilor*, 1906, p. 73.

¹⁴⁶ Mai sus, p. 116. Totuși această ascultare intermediară de câțiva ani de mitropolia Haliciului, ajunge spre a face ca Moldova să fie numită în unele acte patriarhale *Rusovlahia*. *Acta patriarchatus*, II, p. 243 reproduce mai multe documente în care Moldova este numită Ῥωσοβλαχία; între altele o scrisoare adresată lui Ștefan Mușat (la 1395). Se întâlnesc uneori de aceste abateri de la sfințirea regulată a mitropoliților de către scaunele de care atârnau. Așa Eustratie Logofătul în o notă la Ureche (*Lelopiseșele*, I, p. 113) spune că într'un rând mitropolitul Moldovei fu hirotonisit de către acel al Serbiei de la Ipek. Ureche spune că ar fi Teoctist. N. Dobrescu, *l. c.*, p. 78 și urm., combate această cu drept cuvânt. D-sa combate însă și arătarea că mitropolitul Moldovei să fi fost sfințit de patriarhul Ohridei. (Pag. 81 și urm.).

petare a nerecunoașterii autorității pe care el o pretindea asupra întregului Răsărit, nu încuviințează așezarea lui Iosif, și orânduiește mitropolit în Moldova pe episcopul Ieremia care însă este alungat cu rușine de către Moldoveni. Patriarhul atunci aruncă anatema asupra întregii Moldove, ceea ce turbură în un chip foarte greu conștiința religioasă a locuitorilor. Prin Maiu 1395, pe când domniă Ștefan Mușat, o deputație moldovenească cu protopopol Petru în frunte apare în Constantinopole. Patriarhul silește pe Petru, prin amenințarea aruncării blăstemului asupra capului său, să primiască a conduce trebile mitropoliei moldovene până la împăcarea dihoniei. Petru însă reușește tot atât de puțin ca și al doilea delegat al papei, mitropolitul din Mitilene, și al treilea (1397) acel din Betleem. Moldovenii nu voiau să renunțe la clerul lor băștinaș și nu vroiau să primească, precum făcuse Valahia, mitropoliți greci¹⁴⁷. Totuși Moldova suferia greu sub anatema rostită de patriarh asupra întregului ei cler. Mircea cel Bătrân văzând încăpățânarea lui Iuga al II-lea, de a nu se supune patriarhului, îl atacă, îl răpune și îl ia prins, punând în locu'i pe fratele său, Alexandru cel Bun, care consimte în 1401 a se împăca cu patriarhia, cu condiție totuși ca patriarhul să recunoască de canonică alegerea lui Iosif care însă se supune autorității sale, lucru ce mai la urmă eră ținta patriarhului¹⁴⁸.

Supunerea bisericilor române sub patriarhia Constantinopolei nu ținū însă mult timp. Grecii amenințați pe fie ce zi mai greu de Turci, căutaseră să determine pe papi a provoca în lumea apusană o cruciată în contra necredincioșilor păgâni. Papii puneau, drept condiție a ajutorului lor, închinarea bisericii orientale sub a lor autoritate. Innaintea mărimii pericolului, temerile conștiinței amuțiră, și patriarhii din Răsărit se hotărără mai curând să plece capul sub jugul rivalului de la Roma, de cât sub a tot nimicitoarea sabie turcească. Pentru ca însă ajutorul ce le va veni din Apus să fie cât se poate de însemnat, și patriarhii ortodoxi se hotărără să aducă papei ca dar, nu numai biserica din Constantinopole, ci întregul Răsărit. Ei începură deci a lucră în toate părțile pentru a câștiga cât se puteau mai mulți părtași la ideea *unirei* (așa se înfrumuseță uricioasa închinare) cu biserica catolică, unire ce eră să se închee în sinodul de la Florența, deschis în anul 1437. Tratatările pentru acest mare act începuseră bine înțeleș cu mult innainte, și încă din 1435 aflăm o ambasadă constantinopolitană la papa

¹⁴⁷ După Iachint Cristopulo 1380 urmează Hariton (*Acta patriarchatus* II, p. 19), apoi Antim Cristopulo, fratele lui Iachint, Greci ca și dânsul, dela 1381 innainte, în orice caz până la 1389 (*Ibidem*, II, p. 48 și 129).

¹⁴⁸ *Ibidem*, II, p. 528-530. Un document dela Iosif din 1407 din *Arh. ist.*, I, 1. p. 140. Asupra întregului conflict vezi N. Dobrescu, *l. c.*, p. 88-108.

Eugeniu al IV-lea. În anul 1435 papa intră în corespondență cu mitropolitul Moldovei care pe atunci eră Grigore Țamblac¹⁴⁹. Pe acest Țamblac papa caută cu atât mai mult să'l ademeniască, cu cât îl cunoscuse personal într'o altă misiune a lui în Italia, la sinodul de Constanța în 1418, ca mitropolit al Litvaniei, trimis acolo de ducele Vitold, partizanul unirei cu Catolicii¹⁵⁰.

Se vede că Mitropolia Moldovei sub povățuirea lui Grigore Țamblac, nu răspunde așteptărilor exprimate prin scrisorile papei. Văzând patriarhul și cu împăratul această răceală a Moldovenilor pentru cauza unirei, fac iarăși un act de autoritate față cu ei. Se rânduește anume un călugăr de neam grec, *Damian*, care să reprezinte Moldova la sinodul din Florența, unde îl și găsim subsemnat ca mitropolit al Moldovlahiei¹⁵¹. Tot pe atunci însă ne spune Miron Costin — punând însă greșit sinodul florentin pe timpul lui Alexandru cel Bun — „trimis'a și Alexandru Vodă cu voia țarei soli cu Grigorie Țamblac. N'au aflat solii lui Alexandru Vodă nici pe patriarhul, nici pe împăratul în Țarigrad, ci iar se întorceau neisprăvind nimica; nu le-au părut a fi cu cale, ci s'au dus la Ohrida, unde gășând pe episcopul și dându'și solia la dânsul, căci erau trimiși pentru învățătura legii, luat'au de acolo și preoți și cărți sârbești de toată orânduiala bisericeii”¹⁵². Se vede că Țamblac care eră protivnic unirei, dar trebuia să păstreze oare care cruțări, întârziase înadins ajungerea lui la Constantinople, pentru ca să nu mai apuce acolo pe patriarhul și pe împăratul, și apoi folosindu-se de această împrejurare, se duse la Ohrida care și ea refuzase unirea, și reînnoiesc legăturile vechi cu acea biserică. Această împrejurare unită cu știrea dată tot de Ureche că Iuga Coriatovici ar fi trimis la Ohrida spre a luă blagoslovenie și a sfinți pe mitropolitul Moldovei¹⁵³, precum și cu atârhnarea netăgăduită a mitropoliei muntene de acel scaun bulgar ne face a primi că și Moldova trebuia să se fi ținut în acele vremi tot de el¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Vezi Le Quien, *Oriens christianus*, I, p. 1252 și Șincai, I, p. 393, care reproduce după Aloisius Guerra scrisoarea papei. Amănunțimi asupra acestei chestii în articolul lui Melchisedek, în *Revista* lui Tocilescu, III, p' 37.

¹⁵⁰ Melchisedek, *l. c.*, p. 15.

¹⁵¹ Allatius, *De perpetua concesione*, p. 1387, apud Melchisedek, *Revista* lui Tocilescu, III, p. 39: «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας Δαμιάνος».

¹⁵² *Letopiseșele*, I, p. 106. Comp. Melchisedek, *l. c.*, p. 34.

¹⁵³ Mei sus, nota 146.

¹⁵⁴ Corespondența lui Ștefan cel Mare cu arhiepiscopul Doroteiū publicată în *Mag. ist.*, I, p. 275, și în originalul slav de Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 126-130, este un falsificat mai nou. Vezi I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, 1913, unde întrebarea este tratată cu toate amănunțimile.

Din cercetările de mai sus urmează deci că bisericile române, după mai multe șovăiri între deosebitele chiriarhii care își disputau asupra lor autoritatea spirituală, se întoarseră iară la vechea lor matcă, patriarhia din Ohrida, sub care Români fuseseră supuși încă din timpul întâiului Imperiu Bulgăresc. De și această patriarhie se grecizase aproape cu totul, de la căderea ei sub Bizantini, bisericile muntene și moldovene rămân totuși statornice în forma slavă a cultului lor, și de aceea am văzut că Țamblac aduce de la patriarhia din Ohrida cărți sârbești, și nu grecești, de religie.

Românii ieșiseră de sub supremația politică bulgară încă dela căderea Bulgariei dunărene sub împăratul bizantin Zimiscēs. Pe timpul Imperiului celui al doilea de peste Dunăre, acel Româno-Bulgar, ei nu mai intrară sub stăpânirea lui, cu toată strălucirea dinastiei Asăneștilor, de oare ce încăpuseră, în răstimpul cât Bulgarii, stătuseră sub Bizantini (1018—1185), sub alte stăpâniri politice, și anume sub Unguri, Pacinați și Cumani. Cu toată propaganda Catolicilor, cu toate prigonirile cărora Români fură supuși din pricina credinței lor ortodoxe, ei nu părăsiră religia lor; ba am văzut cum, pentru a o mântui de loviturile Ungurilor catolici, un însemnat număr de Români, din clasa mai înaltă a societății trece munții și caută o adăpostire în dărăptul lor, în Muntenia și Moldova.

Apăsările însă aveau efectul lor neapărat, de a întări forma de gândire prigonită, prin o firească reacție. De aceea cu cât se siliau mai mult papii și Ungurii, instrumentele lor, a a scoate din mintea Românilor credința ortodoxă, cu atâta ea se înrădăcină mai puternic, și fiind că Români aveau în biserica lor forma slavă a ortodoxismului, această formă se împlântă tot mai adânc în inima lor. În Transilvania și în părțile de peste munți însă împotrivirea contra siluirii catolice eră mai greu de sprijinit, întru cât tocmai în țara de baștină a neamului românesc nu există o organizare bisericască. Români de acolo erau lipsiți la început de un cap bisericesc și trăiau cu o ierarhie numai presbiteriană. Inceputurile unei concentrări a autorității bisericești se face abia pe la 1456 sub un episcop grec, Ioan de Capha, care însă pare a fi fost mai mult un episcop preumblător decât unul statornic. Despre acest episcop se știe că el opuse cu mare energie propagandei catolice care pe atunci lucră cu tot dinadinsul în Transilvania și izbutiă chiar în Moldova, a ademeni pe Petru Aron către credința catolică. Legatul papei Ioan Capistranus prinde, cu ajutorul lui Ioan Corvin de Huniade, pe episcopul ortodox și'l silește să se lepede de legea lui și să se boteze după ritul catolic. Silințele papilor nu izbutiră însă nici acuma a face pe poporul român să și lepede credința străbună, nici în Transilvania; nici în Moldova, unde Ștefan cel Mare răsturnând pe Aron pune un capăt și tendințelor de trecere la

Catolicismu ¹⁵⁵. După alți câțiva vlădici, amintiți, însă cu nesigurantă, găsim tocmai în 1579 pe vlădica Ghenadie care își iea sfințirea în Țara Românească, dela Mitropolitul Serafim al acestei țări ¹⁵⁶. Această împrejurare este și dovada cea mai puternică a înființării unei mitropolii ortodoxe a Ardealului după întocmirea celei din Muntenia (1359 Iakint Cristopulo), de oare ce,

NICODIM

Aquarelă monastică din 1540

СН КС Т О Е Е В Л І Е , Н А П І С А П О П Ъ Н Н К О Д И М Ъ Н А
 О В Г Р Ъ С Ц Ъ Н З Е М Л И В Ъ Л Ъ Т О Ш Е С Т О Т О
 Г О В А Г О Н Е Н І А . Ѡ Н А У С А М Ж Е Б Ъ Т І У Н С А І
 М О , ꙗ К Д Е В Ъ С Ъ Т Н О ꙗ Г І ~

Facsimil după scrisoarea lui Nicodim

dacă mitropolia ortodoxă a Ardealului ar fi fost mai veche, ar fi firesc lucru a vedeà pe mitropolitul Munteniei luând bine

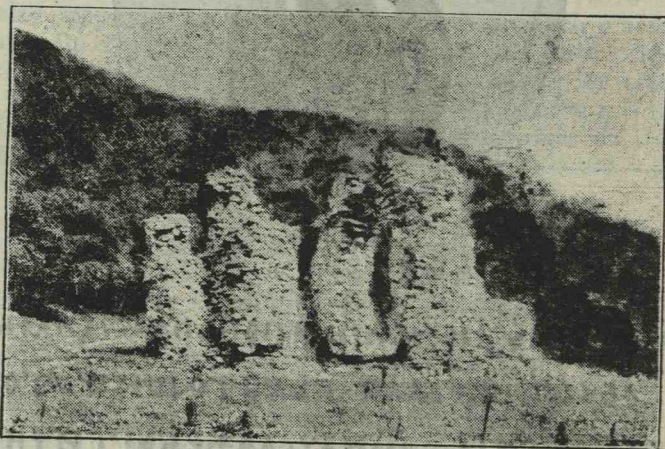
¹⁵⁵ Documentele ce pomenesc pe Ioan de Capha ca mitropolit ortodox al Ardealului au fost descoperite de mine în biblioteca Muzeului din Pesta. Ele au fost publicate în *Revista pentru istorie, etc.* a lui Grigore Tocilescu, vol. VIII, p. 386. Ioan de Capha este pomenit și de N. Iorga în *An. Acad. rom.*, II, Tom. XXVII, 1904, p. 2 și în *Ist. Bisericii române*, I, p. 23.

¹⁵⁶ M. Ionescu, *Istoria mitropoliei Ungro-Vlahiei*, 1906, p. 102. N. Iorga, *Ist. literaturii religioase*, p. 89.

curvântarea și sfințirea lui de la acel al Ardealului, pe când lucrurile stau tocmai dinpotrivă. Ghenadie avea reședința lui în Prislop în Țara Hațegului în frumoasa mănăstire zidită de Zamfira fata lui Moise Voievod din Muntenia. Ghenadie se intitulează „mitropolit a tot ținutul Ardealului și al Orăzei”. În 1585 urmează lui Ghenadie Ioan din Prislop și de acolo înainte se ține neîntrerupt șirul mitropoliților ardeleni¹⁵⁷.

După întemeierea principatelor, Creștinismul slavon, în loc de a slăbi, prinse neconținut tot noue puteri; căci cu cât Turcii se întindeau la sudul Dunărei, cu atâta călugării și preoții bulgari căutau adăpostire în țările de la nordul fluviului, și mai ales în acele române ce le stăteau în cale.

Cele d'întâi mănăstiri. — De aceea vedem că mănăstirile cele mai vechi ale țărilor române au fost întemeiate de călugări

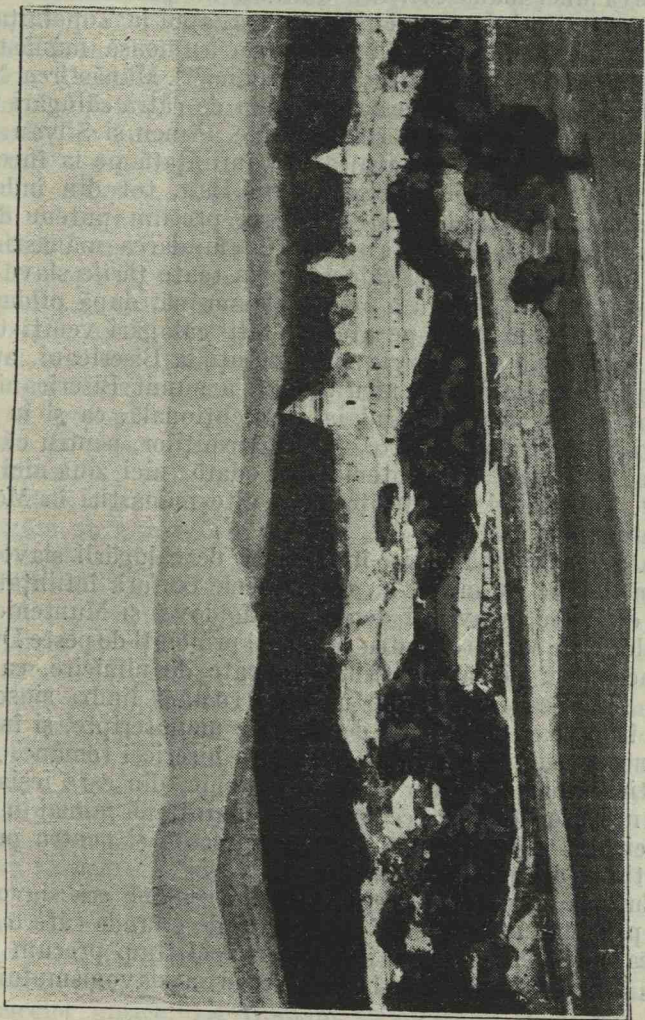

Ruinele de la Mănăstirea Vodița

de peste Dunăre, care alungați din localurile lor, căutau prin munții Munteniei și ai Moldovei alte sălășluinti. Cel dintâi a fost Nicodim, călugăr macedonean. Acesta eră originar din Sf. Munte,

¹⁵⁷ Asupra înființării mitropoliei ortodoxe în Ardeal a urmat o ceartă foarte vie între d. N. Iorga, *Sate și preuși în Ardeal*, și def. canonic Augustin Bunea *Vechile Episcopii ale Ardealului*, care susține după istoricul ungar Pesti Frigyes, Szöreny bansag, că mitropolia ortodoxă românească în Ardeal fu întemeiată tocmai în 1599 sub Mihai Viteazul. Și istoricii mai vechi Klain, Petru Maior și alții sprijin o origină mai veche. D. T. V. Păcățianu a reluat chestia sprijinului vechi teorii *Istoriografi vechi și istoriografi noi*, 1904. După cele spuse în text, lucrul se limpezește. Asupra mănăstirii zidite de Zamfira, fiica lui Moise Voievod, vezi *Două Zamfire* de I. Pușcariu, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXIX, 1907.

om foarte învățat și înzestrat cu cugetare filosofică, cum se vede lucrul din corespondența lui cu Eftimie patriarhul Târnovei, în care Nicodim întreabă cu smerenie pe Eftimie, că ce mai are nevoie Creatorul de îngeri și de sfinți, când el umple prin sine

Mănăstirea Neamțu

și cerul și pământul; care este sensul răului în lume, și alte tâlcuiri filosofice de același fel ale credințelor religioase. Nicodim cunoștea limba slavonă fiind de obârșie sârb, și limba grecească, era înzestrat cu darul vorbirii și scriea foarte frumos, cum dovedește Evanghelia cea copiată de dânsul. El refuză scaunul

patriarhiei sârbești oferit lui de Lazăr despotul Serbiei, acel ce moare în bătălia de la Kossova, și trecu Dunărea pentru a pune propovăduirea lui la adăpostul Turcilor care înaintau asupra țării sale, căutând prin munții Olteniei un loc potrivit pentru înființarea unei mănăstiri. Cea dintâi a lui plămuire a fost la Vodița pe teritoriul comunei Vârciorova, apoi la Topolnița și în sfârșit la Tismana unde a întemeiat o frumoasă mănăstire și tot odată cea mai mare din țările române¹⁵⁸. Mănăstirea Neamțului se întemeiază cam pe același timp de către călugări veniți de asemenea de peste Dunăre : Sofronie, Pimen și Silvan. „Mănăstirea Bistrița din Moldova, a fost înființată pe la începutul veacului al XV-lea de Alexandru cel Bun, tot din îndemnul călugărilor imigrați de peste Dunăre, precum putem deduce din pomelnicul slavon ce s'a făcut la fundarea mănăstirii, și care a fost purtat de acei călugări prin toate țările slave de la sud și de la nord, pentru a adună eleimosină, după pilda călugărilor din Orient. Tot pe atunci alți călugări veniți tot de acolo, au fundat o săhăstrie prin munți la Bisericani, apoi în urmă o mănăstire care pentru aceea s'a numit Bisericani, căci în ea a fost introdusă orânduiala excepțională, ca și în unele mănăstiri din Orient, numite ale neadormiților, pentru că acolo serviciul bisericesc nu conținea nici odată, nici ziua nici noaptea”¹⁵⁹. Tot atunci se înființează și alte mănăstiri în Moldova și Muntenia.

Atât aceste mănăstiri întemeiate de călugării slavoni veniți din părțile de mează-zi, cât și acele ce fură înființate mai târziu de către evlavioșii domni ai Moldovei și Munteniei, deveniră locul de scăpare pentru călugării prigoniți de peste Dunăre. Ei aduceau cu ei cărțile sfinte, scăpate de nimicire, ca și niște odoare scumpe; învățau pe ucenicii români limba și scrierea slavă; îi puneau la prescris deosebitele manuscripte, și întăreau astfel neconținut forma slavo-bulgară a bisericii române. Aceste mănăstiri erau adevărate școli de slavonie, din care ieșiau toți acei cunoscători de carte ce erau de trebuință nu numai în slujba bisericii, dar și în aceea a Statului, precum și pentru punerea pe hârtie a daraverilor private.

Cultura întru cât există în țările române eră slavonă, și numai prin excepție se va fi întâlnit unde și unde câte o formă românească. Trebuie să ne închipuim acel timp precum eră în adevăr, adevărat îmbrăcat în haina greoaie a slavonismului, prin

¹⁵⁸ Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 138-144. Reposatul Ștefulescu a scris o monografie a Tismanei, *Mănăstirea Tismana*, 1909, unde se pot citi toate amănunțimile și izvoarele din care sunt luate. Vezi și N. Iorga, *Ist. bisericii române*, I, p. 40. Vezi mai sus reproducerea Tismanii, p. 73.

¹⁵⁹ Melchisedek, în *Revista lui Tocilescu*, III, p. 49. (Comp. p. 41). Mai sus, Cap. *Alexandru cel Bun*, reproducerea măn. Bistrița.

care numai cu mare greutate străbătiă gândirea națională. Nu rămâne îndoială că precum în timpurile noastre, de modă a franțuzismului, toată societatea mai înaltă vorbește limba franceză, și precum în epoca fanariotă sub predominarea grecismului, oamenii mai aleși vorbeau grecește, tot așa în timpul stăpânirii limbei slavone, în sferile superioare ale societății se vorbea slavonește. De aceea nu trebuie să ne mirăm de loc dacă Grigorie Țamblac, când vine pentru prima oară în Moldova, ca trimis al patriarhului Matei, și ține niște cuvântări în biserica catedrală din Suceava, se îndreaptă către auditorul seu ca spre unul ce l'ar înțelege, de și el, ținea învederat cuvântările sale în limba slavonă. Auditoriul său fiind compus mai ales din boierii mari ai Moldovei care îndeobște știeau slavonește, eră firesc lucru ca discursurile sale să fie înțelese și aprețuite¹⁶⁰.

În poporul de jos bine înțeles, limba slavonă pătrundeă prea puțin, și toate nevoile și gândirile sale și le rostiă în graiul strămoșesc. Astfel întâlnim încă din această epocă, în privirea culturii, acel dualismu ce nu ne va părăsi în nici una din perioadele istoriei noastre : clasa superioară de obicei înstrăinată de gândirea poporului, rupând astfel unitatea lui morală : în perioada slavonismului cu limba slavonă ; în cea a grecismului cu cea grecească ; în timpurile mai noue cu cea franceză, tot deauna deci primind și hrănind cu puterile trunchiului său un altoi străin, iată în scurte cuvinte caracteristica întregii dezvoltări culturale la Români. Pe când la alte popoare, cultura ajunge de la un timp a deveni bunul comun al întregului popor la noi, a rămas în tot deauna până acum atributul clasei domnitoare.

Limba slavă și formele culturale legate de ea apăsau ca un munte asupra minței poporului român. Străină de firea și cugetarea lui, ea împiedecă dezvoltarea lor, și această înnăbușire a gândirii românești ținū timpul urieș de aproape opt veacuri (900—1650), în care răstimp toate ideile mai închegate fiind rostite în o limbă străină, și nu în cea firească, gândirea rămase pironită pe loc, învârtindu-se neconținut în același cerc strimț și îngust, fără a putea rodi din ea o propășire intelectuală.

Nu se poate asemăna predominarea slavismului la Români cu cea a limbei latine în apusul Europei. Aici, de și idiomul cultural eră necunoscut poporului, el îi aduceă însă nespusul folos de a îmbogăți mintea clasei sale culte cu o sumă de idei și cugetări noue, produsul unei vaste și adânci civilizații, cea a popoarelor antice. La Români slavonismul înnăbuși numai cât, fără a sămăna nimic ; nici o idee nu se răsădi din el în mintea

¹⁶⁰ Nu putem primi părerea episcopului Melchisedek care; bazându-se pe faptul că *poporul* român nu înțelegeă slavona, admite că Țamblac, pentru a fi înțeles, a trebuit să vorbească românește. *Revista* lui Tocilescu, III, p. 6.

acelora asupra cărora predomină, de oarece eră limba unui popor barbar.

De aceea, dacă poporul român eră să redeschidă odată ochii la lumină, trebuia să i se rădăce întâi perdeaua cea groasă și nestrăbătută ce i întunecă vederile. Răsturnarea slavonismului vom vedeă că a fost datorită grecismului, care se împlântă în cugetarea românească mai ales în interesul său, dar lăasă totuși să străbată la lumină și un colț al gândirei românești ¹⁶¹.

Fiind că acest vlăstar, la început șubred și slab, eră singurul ce aveă dreptul a trăi pe pământul românesc, el învinse cu timpul în lupta pentru viață asupra tufărișului grecesc ce l înconjură, și se desvoltă în timpurile noastre tot mai puternic, hrânindu'și trunchiul din putrezirea acelor năbușite de el.

Gândirea latină a poporului român nu se puteă desvoltă decât la atingerea cu o civilizație latină, și aice este secretul înriurii covârșitoare dobândită de cultura franceză asupra aceleia a poporului român cu toate că această cultură nu atinse decât o parte din acest popor și se introduse în mintea lui pe o cale străină și neașteptată ¹⁶².

4. STAREA ECONOMICĂ

Să ne coborâm privirile către stratul de temelie al fiecărei societăți, către viața materială a timpurilor pe care le cercetăm, spre a vedeă în ce condiții puteă omul să trăiască pe atunci.

Exportul. — Poporația țărilor române se îndeletnicia cu agricultura și creșterea vitelor. Cea dintâi eră mai restrânsă, cu toate că nu trebuie să ne închipuim că slujia numai cât la îndeștulara lăuntrică. Se cultivau cereale și mai ales grâu și pentru export, pe uscat bine înțeles numai pentru regiunile apropiate: Brașovul, Săbiul, Bistrița, Moldova pentru Țara Românească și vice versa, Bulgaria și Rusia mărginașă. Mult mai însemnat eră însă exportul pe calea maritimă prin cele două porturi: Chilia a cărei stăpânire șovăi între Muntenia și Moldova și Cetatea Albă port ce fu totdeauna al Moldovei. Cea dintâi pomenire a unui asemenea negoț este făcută de Florentinul Balduin Pegoletti care spune în 1335, că „grăul din Cetatea Albă stă alături cu acel din Chilia și costă tot un preț, cu toate că acel din Chilia este mai bun și se păstrează mai bine

¹⁶¹ Această însemnată parte a desvoltării culturai la Români va fi stabilită documental în volumul al VII-lea al acestei scrieri. Cap. *Introducerea limbii române în biserică.*

¹⁶² Pentru introducerea culturai franceze vezi vol. X, cap. *Cultura apus ană.*

în timpul plutirei¹⁶⁴. Mai multe documente din anul 1360 și următorii conțin raportarea unor neînțelegeri dintre Venetieni și Genovezi de la comerțul de grâne din Chilia, spunând unul din ele că „Genovezii care stau în portul Licostomos (Chilia) și în alte părți unde sunt scheli pentru grâu (carricatoria frumenti) pe Marea Neagră opresc pe Venetiani a cumpăra acel product”. Mai arată documentul cum „două corăbii venețiene au fost nevoite a pleca în 1359 din Licostomos numai cu jumătate de încărcătură”¹⁶⁵.

Această exportare a grâului către Statele maritime apusene ne arată deci că în vremile mai vechi ale existenței țărilor române trebuia să se cultive pământul în o măsură oarecare, și de aici se explică cum de aceste țări deveniră, mai târziu, când aproape întreaga lor viață economică fu confiscată de Turci, grânarul (chelerul) împărăției lor¹⁶⁶. Se găsește însă unele ori și grâu importat în țările române atunci când vro recoltă rea pricinuia lipsă¹⁶⁷.

Cu tot acest comerț de grâu, ca export de căpetenie al țărilor române rămăneau animalele: vite cornute, porci, oi, cai, precum și piei atât de la aceste animale cât și de la cele selbatece: vulpi, iepuri, lupi și veverițe; apoi produsele albinelor: mierea și ceara¹⁶⁸. Caii cei buni moldovenesți, trebuitori oștirea, jderii din ai căror blană se făceau vestmintele scumpe, aurul ce slujiă la facerea podoabelor, argintul din care se bătea moneda erau oprite a se exportă. Exportul se făcea din Muntenia către Venetia prin Bosnia; apoi către Ungaria și părțile tătarăști; din Moldova către aceste din urmă precum și mai ales către Litvania, Polonia, Silezia, Brandenburgul și în deobște toată Germania.

¹⁶³ În un hrisev al lui Brâncovanu din 1698 Iunie 10, se spune că a oprit exportul de grâu către Brașov din pricină că „dacă nu se va face pânile estimp, va fi lipsă și flămânzie în pământul acesta, căci nu numai spre partea dv. o trag, ci mai mult și despre Țara Turcească și despre Moldova caută să o tragă”. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 43.

¹⁶⁴ Pegoletti, *Practica della Mercatura*, VIII, p. 25: „Grando del Moncastro conservarsi meglio a navicarlo” apud Nistor, *Die Auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, 1911, p. 188, nota 2, Același *Handel und Wandel in der Moldau*, 1912, p. 51, crede fără cuvânt că cei mai vechi negustori din Moldova au fost Nemți. Cel mai vechiu Neamț amintit este din 1382.

¹⁶⁵ Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 49.

¹⁶⁶ Totuși nu putem primi părerea d-lui I. Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen*, p. 6, că s'ar fi exportat din țările române *riesige Mengen von Getreide*, cu toate cele de 100.000 chile de care se vorbește mai târziu pentru aprovizionările turcești.

¹⁶⁷ Hurm., *Doc.*, XV, p. 75 (1470); p. 207 (1516); p. 301 (1528).

¹⁶⁸ Există și un comerț de sclavi, mai ales femei. Nistor, *Ausw. Beziehungen*, p. 192. Asupra pieilor vezi un doc. din 1513 în care se vorbește de pieile importate din Muntenia în Transilvania prin pasul Turnului Roș, Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 133; altul, p. 312.

Despre bogăția țării Moldovei în deosebi, și prin analogie și a Munteniei a cărei condițiuni economice erau identice, un șir întreg de mărturii vin să o arate în chip concordant. Așa *Giovanni Maria Angiolello* secretarul sultanului Mohamed al II-lea laudă în 1476 „bogăția Moldovei în vite, boi și cai buni”. *Matei de Muriano* medicul ce asistă la moartea lui Ștefan cel Mare spune în 1502, că „țara este îmbelșugată în animale și că numără până la 100.000 cai”. *Reischersdörffer* în scrierea lui *Chorographia Moldaviae* 1540, însemnă rodirea cea mare „a pământului și a viilor, marea bogăție în vite și pești a Moldovei”. *Paulo Giovio* în 1547 se minunează de „îmbelșugarea grânelor și peștilor și mai ales de frumoșii cai ai căror nări ar fi spintecate pentru a le spori răsufarea”. *Graziani* 1561 autorul vieții lui Iacob Heraclide Despotul amintește „rodirea îmbelșugată a pământului Moldovei și nepilduita ei bogăție de animale pe care le exportă nu numai către țările vecine ei, dar și către Germania, Polonia și îndepărtata Italie”. *Blaise de Vigenère* 1577 spune că „Moldovenii trimit dobitoacele lor nu numai în Ungaria și Rusia, țările cele mai apropiate, dar și în Polonia, Prusia, Silezia, Germania, Italia și Turcia. Cea mai mare bogăție a lor sunt caii, minunați de buni și de mare răsufare”¹⁶⁹.

În o descriere a luptelor lui Sigismund Batori cu Turcii din 1595 cetim: „Dar Valahia care produce bărbați și femei asemănători prin firea și portul lor cu acei din Transilvania, este mai mult șesă decât deluroasă, plină de păduri plăcute și îmbelșugate în riuri, roditoare în grâne și pășuni pentru toate felurile de animale”¹⁷⁰. Mai multe documente adevăresc negoțul de boi vânduți din țările române către cele străine. Așa unul din 1559 vorbește de un „Florentin și un Venețian care s’ar fi dus la domnul Moldovei (al signor di Bogdania) pentru a cumpără o mare câtime de boi și a’i duce în Germania”. Un altul din 1560 ne spune că „boii vânduți în Ungaria erau plătiți parte în galbeni ungurești, parte în stofe: catifea țesută cu aur și altele”¹⁷¹.

Importul. — Importul constă mai întâi în băcăniile originare din sudul Europei: zahăr,¹⁷² piper, vin grecesc numit cvas; apoi tămâie, scortişoară, șofran; fier, aramă, plumb pentru acoperământul bisericilor, arme și instrumente de fier; frânghii, ceasornice, unelte de cancelarie pentru scris; pălării

¹⁶⁹ Vezi Nistor, *Auswärtige Beziehungen*, p. 8-11, unde sunt citate toate izvoarele aferă de Blaise de Vigenère. *Description du royaume de Pologne*, Paris, 1573, p. 38 verso.

¹⁷⁰ Hurm., *Doc.*, XII, p. 80.

¹⁷¹ 1559 *Ibidem*, VIII, p. 87; 1560 *Ibidem*, p. 88: „velutum mixtum auro, pilosum, sericum, carmassium, damascum, atlanticum, genus serici panique, scarlatum, granatum, condicii, starumatî, pergami etc.”.

chipiuri, uniforme, papuci, măsuri și alte multe obiecte fabricate. Apoi doctorii, boiele. Din Italia, prin Kaffa, se importă stofă aurită numită *Camhă*, stofă de mătăasă numită *Tebencă*, catifea și postavuri mai fine care toate, fiind aduse din părțile Crimei, se numiau mărfuri tătărești sau de peste mare, indicându-se astfel adevărata lor origine. Mai veniau apoi țesături scumpe ca vilarele (veleours=catifea), din Ipern și Louvain din Belgia, apoi din Colonia. Se mai aduceau țesături din Polonia precum postavuri, pânză, litvană, pânză de Krosno, pânză albastră și un soi de pânză de lână aspră numită *hars*. Aceste țesături, mai ales postavurile, se descărcau în Suceava, și multe din ele treceau numai prin Moldova pentru a merge în Ungaria. Vechile așezăminte vamale ale Moldovei prevăd taxele ce trebuiau plătite atât pentru mărfurile ce erau să fie desfăcute în țară cât și pentru acele ce treceau numai prin ea¹⁷³.

Cel mai însemnat comerț al țărilor române în ceea ce privește importul se făcea pe mare.

Inceputurile lui le-am arătat mai sus ca datorite Genovezilor¹⁷⁴ care rămaseră și după întemeierea Principatelor tot reprezentanții lui cei mai de samă. Pentru a urmări mai departe pe negustorii genovezi, găsim în 1381 în Chilia pe consulul genovez Pietro Embrone, iar în 1387 Genovezii încheie un tratat comercial cu Ivancu fiul lui Dobrotici domnul Dobriței (Dobrogiei)¹⁷⁵. Genovezii stăpâneau din când în când și Chilia, de oare ce pe la 1444—1447 sub domnia lui Ștefan alături cu Roman și cu Petru¹⁷⁶, doi Genovezi Anghelo și Craveotto Justiniani, pretinzând că au fost despoiați de 4500 de galbeni, se jăluiesc Senatului Republicii Genua spre a obține o carte de represalii și a relua banii de la ori ce Moldovan pe mare sau pe uscat, în sfera de stăpânire a Republicii¹⁷⁷. Chilia trece însă în răstimpuri în stăpânirea Moldovei în care o află tratatul de la Lublan din 1412¹⁷⁸.

¹⁷² Pentru zahăr vezi o scutire de vamă a unui transport trimis de Venețieni lui Mihai Viteazul, Hurm., *Doc.*, VIII, p. 207: „sei panni de zuccaro”.

¹⁷³ Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen*, passim. Cf. Privilegiile vamale ale lui Alexandru cel Bun, 1407, *Arh. ist.*, I, 1, p. 130; dela Mircea cel Bătrân 1418 în Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*, p. 3-5; [ed. II, p. 3-6] dela Vlad Dracul 1439 *Arh. ist.*, I, 1, p. 84; Ștefan cel Mare 1460, *Ibidem*, II, p. 172; dela, Neagoe Basarab în *Colecția de doc. rom. aflate la Wiesbaden*, p. 11.

¹⁷⁴ Vol. II.

¹⁷⁵ Vezi mai sus, acest vol., p. 72. Asupra tratatului vezi *Le cambiale apo i Genovezi*, p. 109. Canali, *Storia di Genova*, 1858, I, p. 444. *Notices et extraits de la bibliotheque du roi*, 1838, X, p. 65. *Mémoires de l'Académie des inscriptions*, VII, 1824, p. 292.

¹⁷⁶ Mai sus, p. 137.

¹⁷⁷ N. Iorga, *Acte și Frg.*, III, p. 16: alte acte de represalii c. Moldovenilor. *Ibidem*, p. 20, 23.

¹⁷⁸ Mai sus, p. 127.

Pe lângă Genovezi care sunt cei dintâi negustori străini pomeniți de documente, mai găsim și Armeni care joacă un rol însemnat în comerțul de atunci al țărilor române. Mai tot comerțul Lembergului și al Poloniei eră pe mâinile Armenilor din care socotelile și dosarele de procese ale aceluși oraș amintesc multe nume.

Armenii fuseseră împrăștiați din țara lor, Armenia, în 1375, după cucerirea ei de sultanul egiptean Șaban. Ei căutară adăpost în Europa și încă din 1379 îi găsim dobândind privilegiu în Galiția și anume în orașul Leopold (Lemberg)¹⁷⁹. Din Polonia ei se coboară în Moldova, unde găsim în 1395 o biserică a lor, înființată în Iași¹⁸⁰. În 1418 pe timpul lui Alexandru cel Bun, 3000 de familii armenesti, alungate din Armenia prin cumplita năvălire a Turcomanilor, vin în Moldova și se așază în porturile ei sudice precum în Cetatea Albă, unde în 1421 îi află cavalerul Guillebert de Lannoy care spune că în acel oraș a găsit „Genovezii, Valahi și Armeni”¹⁸¹. Mai apoi găsim Armeni așezați în Galați, Vaslui, Botoșani, Hotin și Suceava¹⁸². În 1462 găsim pe o Armeană ce călătorește la Suceava. În 1464 se tratează un proces foarte interesant pentru istoria Moldovei, între Gheorghe Pollo din Cetatea Albă împuternicitul lui Dorino Cattaneo vameșul genovez al lui Ștefan cel Mare, cu Armanul din Suceava *Kokcza* (Cocea) pentru o datorie de 416 galbeni de pe timpul când Armanul și cu Genovezul erau tovarăși la arenda vămilor Moldovei. Cocea mai este amintit și în 1472. În anul 1465 găsim pe Agop Armanul din Suceava primind de la un Arman din Moklași (Polonia) 198 de galbeni pentru 6 iepuri de mosc, vânduți cu câte 33 de galbeni bucata (!!)¹⁸³. Simco Armanul din Siretiu împrumută de la un pârgar din Lemberg 240 de ughi. În 1477 doi Armeni din Lemberg recunosc o datorie de 128 de ughi

¹⁷⁹ F. Bischof, *Gesch. der Armenier in Lemberg* în *Archiv für oesterr. Geschichtsquellen*, XXXII, 1862.

¹⁸⁰ Iată traducerea inscripției armene ce se află pe o piatră deslipită de zid și păstrată la biserica armană din Iași: „Cu mila lui Dumnezeu s'a zidit templul sfintei născătoare de Dumnezeu, cu osteneala părintelui Iacob Hagi Macarie și Gr. 1395” O Evanghelie veche păstrată la această biserică poartă însemnarea: „Dar pomeniți pe cel din urmă dobânditor al acestei sfinte Evanghelii, pe Iacob Hagopica și pe fratele lui Leul și pe părinții lor, care au căpătat această sfântă carte prin cheltulala lor, și au dat-o ca amintire la sfânta născătoare în Iași, și oricare ar îndrăzni să scoată această sfântă Evanghelie, din sfânta născătoare, fie dintr'ei mei, fie din străini, un asemenea să fie blestemat și să fie dat setanei. S'a scris în anul 900, (a erei armenesti, care începe la 551 d. Hristos, adică la 1451). Din altă însemnare se vede că Evanghelia fusese scrisă în Caffa cu 100 de ani mai înainte, la 800. Traducerea acestor texte o datoresc bunei voinți lui Grigore Buicliu. Inscripția fiind însă numai reproducerea unei amintiri, nu poate fi privită ca hotărâtoare. Vezi și N. Iorga, *Armenii și Românii*, 1913, p. 25.

¹⁸¹ *Arch. ist.*, I, 1, p. 129: Génovéis, Wallackues et Hermins”.

¹⁸² Pray, *Disertationes*, Vindobonae, 1775, p. 170.

¹⁸³ Trebuie să fie desigur o greșită citire a cifrei.

către Neculai Brânză din Siretiu. Mai sunt pomeniți Armenii Sahac, Toloc, Zaharia, Hulubei, Ștefan Ruteanu, Ivașcu din Botoșani ginerele lui Sahac din Suceava, Iațco, Șabdei, Sarchin, toți din Suceava ¹⁸⁴.

Cât despre întâiele relații ale țărilor române cu Grecii pe calea mai mult materială a comerțului, ele se dovedesc întâi prin faptul că porturile cele mari ale țărilor române, Chilia și Cetatea Albă, purtau nume grecești: Licostomos și Asprocastron, moștenite de la vechile colonii eline de pe țărmurile Mării Negre. Amintirea Grecilor ca negustori în documente este însă posterioară acelei a Genovezilor și Armenilor. Cele dintâi urme ale prezenței Grecilor în țările române se arată în 1438 când întâlnim un boier cu numele *Manoil Grecin* ¹⁸⁵ care își avea numele de la moșia *Grecii* numită astfel fără îndoială de la câțiva Greci locuitori ai statului ¹⁸⁶. Un document de la 1453 ne arată chiar Greci locuind în sate. Prin el Alexandru Vodă poruncește să se scutescă țăranii mănăstirei Ițcanii, Ruși, *Greci* sau ce ar fi ¹⁸⁷. Ștefan al III-lea tovarășul lui Ilie la domnia Moldovei când reîntocmește întăriturile Cetății-Albe în 1440, pune inscripția amintitoare în grecește ¹⁸⁸. În anul 1409 găsim o scrisoare a lui Neagu palatinul domnului muntean, Radu-cel-Frumos, comunicând municipalității din Săbiu cursul judecății și hotărârea dată de el în o pricină între un Sas, un Italian și patru Greci pentru niște piper ¹⁸⁹.

Pe lângă Genovezi, Armeni și Greci, apar și Evrei care, dacă nu sunt arătați la început ca stând în Moldova, sunt cel puțin în relații cu Moldovenii. Așa Haim și Avram din Lemberg întrebuintază cărașii moldoveni pentru transportul unor mărfuri: Iosef din Lemberg este tras în judecată de Rusu Moldovanul; alt Evreu cumpără de la bălciul din Sneatin boi moldovenești. Moldovenii Ioniță și Stan din Iași duc la Lemberg 12 cară cu buți de vin pentru Abram Garulas, Evreu din Constantinopole ¹⁹⁰. Pe timpul lui Ștefan cel Mare găsim chiar un Evreu locuind în Moldova, anume un sol al principelui litvan, Alexandru, venind în Moldova în 1499, găsește prilejul a răscumpără

¹⁸⁴ Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 9, 19 (21 și 23), 20, 21, 23, 37 și 12.

¹⁸⁵ *Arh. ist.*, I, 1, p. 4.

¹⁸⁶ Mai târziu găsim arătarea lui Paul de Aleppo că erau Greci în satul Grecii, *Ibidem*, I, 2, p. 109 [traducerea spune numai că au rămas în un sat „de Greci,” cari erau aduși de Vasile Lupu din Rumelia].

¹⁸⁷ Iorga, *Studii și doc.*, V., p. 393.

¹⁸⁸ I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908. Mai sus, p. 136.

¹⁸⁹ *Col. lui Traian*, 1874, p. 127.

¹⁹⁰ Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, p. 46—47, 58, 86.

de la un Evreu o doamnă litvană pe care Evreul o liberase din prinsoare de la Tătari; dar solul ne având cu ce plăti prețul răscumpărării, un boier moldovan Toader, starostele Hotinului, se pune cheazăș pentru suma de 120 de galbeni către Evreu¹⁹¹.

Erau însă și mulți negustori români care se îndeletniceau nu numai cu negoțul lăuntric ci și cu exportul mărfurilor băștinașe și cu importul celor străine. Socotelile Brașovului și ale Săbiului enumără sute de nume de negustori români din Moldova și Muntenia. Așa găsim negustori români din Bârlad, Baia, Suceava, Rucăr, Ocna, Roman, Troțuș, Vaslui, Mircești, Iași, pe lângă mulți Armeni, Greci, Unguri, Sași și alte naționalități¹⁹². Prin urmare cu toată copleșirea comerțului românesc de străini, nici Românii nu erau îndepărtați de această îndeletnicire.

Astfel dispar două sprijiniri deopotrivă false asupra trecutului țărilor române: întâi că ele nu ar fi cultivat și exportat grâu; al doilea că Românii nu s'ar fi dedat negoțului. Adevărul e că ambele aceste două ramuri de producție erau în floare în vremile mai vechi. Dacă ele slăbiră și aproape dispărură cu cât istoria țărilor române înaintează, aceasta tocmai este datorită condițiilor lăuntrice și afarnice ale dezvoltării noastre care vor fi arătate la locul lor.

Ori prin cine eră însă mijlocit comerțul, raportul între export și import se cumpeniă tot deauna în folosul țării, de oarece valoarea obiectelor importate nu ajungea nici odată să întrecă pe aceea a exportului, și de aceea Moldova bună oară putea împrumută bani marei crăii a Poloniei.

Industria și meseriile. — Cele mai de samă din mărfurile aduse în țările române erau acele de lux. Cât despre acele mai de rând, ele nu reprezentau câtimi mari, cele mai multe din fabricatele trebuitoare țăranilor fiind întocmite de ei însuși, și mai ales de elementul femeiesc al păturei de jos. De aceea și numai obiectele cele grosolane și primitive erau produse în țările române, iar îndată ce eră nevoie de o lucrare mai subțire, ea eră încredințată unor meșteri străini. Așa în 1436 întâlnim pe un croitor român trimițând pe fiul său să învețe bărbieria în Brașov. În 1472 un pielar Sas din Suceava, Iohann Rymer, scrie unui conațional al său din Bistrița ca să dea o mărturie unei calfe. Basarab cel Bătrân cere de la Săbiu un meșter căruțaș în 1476. Tot la Săbiu tocmește în 1492 Vlad Călugăruș un poli-candru pentru mânăstirea Cozia. Ștefan cel Mare cere întocmirea unor platoșe (zale) la Brașov în 1502, și aceleași arme le cere și nepotul său Ștefăniță în 1522. În 1553 Alexandru Lăpușneanu

¹⁹¹ Ulianitzki, *Materială*, p. 182, Comp. *Uricarul*, III, p. 78.

¹⁹² Vezi I, Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau*, p. 52-53.

pune să se lucreze în Brașov 4500 de cingători. Chemarea de argintari în țară precum și comanda peste hotare a podoabelor bisericești se întâlnește de mai multe ori. În 1507 vestitul Celestin din Săbiu are cu Neagoe Basarab o încurcată afacere¹⁹³.

Afară de policandru lui Călugăru pomenit acum, mai întâlnim în 1528 pe unul Peter Marei lucrător în aur (auricultor) și pe lângă caretașul cerut Săbienilor de Laiot Basarab, mai găsim un altul venit din Brașov la Radu dela Afumați în 1528. Ștefăniță voind să transporte în Moldova niște marmură din Hațeg și având nevoie de cară țari, comandă niște roți ferecate în Săbiu în 1567. În 1585 Petru Schiopul din Moldova cere scutire de vamă de la Bistrițeni pentru un leagăn (trăsură pe arcuri), și în același an mai comandă alte trăsuri prin vameșul de Trotuș precum și un rădvan în felul acelu cerut de Alexandru Lăpușneanu în 1557. Vasile Lupu își întocmește o căruță „la Liov” (Lemberg)¹⁹⁴. Mai ales eră nevoie de zidari și cioplitori de piatră pentru zidirile de biserici. Așa Neagoe Basarab cere de la Săbiu săpători de piatră la 1522. Multă zvoană face afacerea zidarului bistrițean Ioan care ridicase în Moldova o biserică ce apoi se prăbușise, pentru care este chemat în țară de Petru Rareș. Zidarul care se amestecase și în o pără contra unor boieri și își temeă capul, nu vrea să răspundă chemărilor domnului. Un alt zidar, Luca este chemat din Bistrița de Ilie urmașul lui Rareș. În 1548, pentru a’i zidi o biserică în Roman. Un document din 1560 ne arată lipsa de săpători de piatră în Moldova. În el, Alexandru Lăpușneanu spune că „din voința celui prea înalt ar aveă de ridicat în țara lui câteva clădiri de piatră; dar săpători sunt la noi foarte puțini și lipsa lor este foarte simțită”. Altă arătare tot a Lăpușneanului este tot atât de interesantă; el spune în o scrisoare către Bistrițeni, în 1564, în privirea zidarilor: „nu vă cerem un meșter mare, căci avem unul; dar pietrari de rând de care lipsim”. Acest meșter Manole a lui Lăpușneanu eră de sigur și el vre un străin. Mai cere tot Lăpușneanu niște zidari pentru o baie și pentru o fântână din Iași în 1560 și alți zidari încă în 1564. Tot așa ceruse Lăpușneanu niște pitari de la Bistrița; dar în urmă revoacă cererea, de oare ce găsisse o pităreasă în țară. Mai cere și niște țiglarî pentru învelitul cu zigle al mănăstirei Slatina. Tot așa găsim pe Petru Schiopul cerând niște meșteri pentru zidirea mănăstirei Ga-

¹⁹³ Hurm., *Doc.*, XV; 1436, p. 22; 1472, p. 77; 1502, p. 158; 1522, p. 260; 1533, p. 496, Despre Celestin, vezi mai jos, vol. IV, cap. *Domniile eulavioase ale lui Radu al IV-lea și Neagoe Basarab*.

¹⁹⁴ Hurm., cit.: 1528, p. 306; 1567, p. 568; 1585, p. 695; 1557, p. 528. Vasile Lupu vezi N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 120, Vezi mai jos, vol. VI, cap. final, *Arta*.

lata ¹⁹⁵. De și s'ar părea că industria pielei eră străină de țările române, după cum se vede aceasta din mai multe documente care pomenesc de exportul de piei crude către Transilvania ¹⁹⁶, totuși întâlnim și un import de piei crude în țările române, ceea ce nu se poate înțelege decât în scopul de a fi argășite (tăbăcite) aici. De aici se explică cum de mai târziu tăbăcirea pieilor este o industrie destul de înfloritoare în Moldova și mai ales în Muntenia, dovadă breslele de acești meșteșugari din ambele țări.

Acest împrumut de meșteri și de obiecte lucrate mai subțire se menține și în veacul al XVII-lea. Așa portarul de Suceava, Dimitrie, aduce în 1601 din Bistrița niște cuie de șindrilă. Ștefan Tomșa cere în 1614 tot de acolo un meșter țiglar. Vasile Lupu cere din acelaș oraș în 1641 niște dulgheri; vornicul de Câmpulung Stroescu aduce un ceasornic de la Bistrița în același an; în 1642 tot Vasile Vodă repetă cererea de țiglari, pietrari și de olari pentru niște case ce se zidiă în Suceava, iar Matei Basarab aduce niște clopote din Transilvania în 1642. În acelaș an niște boieri cumpără argintării de la Bistrițeni; în 1644 și 1654 Matei Basarab cumpără în două rânduri postav de la Brașov și apoi de la Bistrița. Într'un rând găsim chiar pe Ionașcu Rotompan cumpărând grâu frumos de sămânță de peste munți în 1621 ¹⁹⁷.

Să cercetăm și o altă îndeletnicire care de și este întemeiată pe un element intelectual, totuși mai ales pentru acele timpuri, aveă mai mult caracterul de meserie, anume să vedem cum stăteau lucrurile cu medicii. Vom vedea la domnia lui Ștefan cel Mare, cum marele voevod trimesese în mai multe rânduri la Veneția după medicamente și cum el își aducea medicii din cetatea Adriaticei, iar la boala cea gravă care îi răpi vieața, el chemase în consultație pe lângă medicul său curant, încă un altul din Buda și un al treilea, Evreu, de la Hanul tătarese ¹⁹⁸. Altă știință asupra medicilor avem: de la Radu Vodă din 1508

¹⁹⁵ 1522, *Ibidem*, p. 260. Asupra lui Ion Zidarul, *Ibidem*, p. 448, 452, 454, 460, 470, 471, 476, 516-517. Procesul pentru sequestrarea și vinderea caselor lui Ioan se prelungește până la 1555. *Ibidem*, p. 520, adauge studiul d-lui Alex. Lapedatu asupra lui Ioan Zidarul lui Petru Rareș în *Buletinul monumentelor istorice*. V. 1912, p. 83-86. 1548, Hurm., *Doc.*, XV, p. 466; 1560 *Ibidem*, p. 556: „sed lapicidi in regno nostro quam panes et rarissimi comperiuntur et illis plurimum in modum indigemus” 1564, *Ibid.*, p. 600: „nos magistri magno non indigemus nam magistrum primarium Labemus; verum muratoribus communibus”. 1560 *Ibidem*, p. 557; 1564, *Ibidem*, 604. Petru Șchiopul, *ibidem*, p. 669.

¹⁹⁶ 1489, Hurm., *Doc.*, XX, p. 130.

¹⁹⁷ 1601, Hurm., *Doc.*, XV, 2, p. 783; 1614, *Ibid.*, p. 860; 1641, *Ibid.*, p. 1076; 1641 (ceasornicul) *Ibid.*, p. 1088; 1642, *Ibid.*, p. 1090, 1102 și 1103; 1642 (clopotele), *Ibid.*, p. 1091; 1642 (ergintării) *Ibid.*, p. 1118 și 1142; 1644 și 1654, *Ibid.*, p. 1127 și 1185; 1621 (grâu) *Ibid.*, p. 921.

¹⁹⁸ Mai jos vol. IV, Cap. *Viața privată a lui Ștefan*.

care avea la curtea lui pe „Fizicul” Francesco, originar din Săbiu. Petru Rareș se plânge Bistrițenilor pentru un medic al său fugit de la curtea lui luându’i și o sumă de bani, în 1528¹⁹⁹. Lăpușneanu suferind de o boală de ochi, cere de la Bistrițeni un medic care este însă și bărbier, anume pe Enderlein prefăcut pe românește în Andrei²⁰⁰.

În 1560 Lăpușneanu cere alt medic pentru o umflătură la picior; apoi tot pe atunci, găsim alt medic chemat din Bistrița pentru niște boieri bolnavi din Iași, 1564²⁰¹. Tot în treburi medicale se cere de la Bistrița, vată pentru ochi și apă distilată, apoi pentru doamna Ruxandra prune și cireși rânduite pentru o cură²⁰². Mai târziu, pe la 1630 găsim pe un bărbier chemat să lecuiască o rană de topor²⁰³. Oștenii răniți în bătălii erau aduși la bărbieri spre a’i lecu. Când erau mulți era foarte greu de a’i îngriji, cei mai mulți muriau, puțini scăpau²⁰⁴.

Dărilor. — Dacă starea poporului trebuie să fie bună din punctul de vedere economic, să o cercetăm din acel al îndatoririlor bănești ce avea de răspuns către Stat, căci acest punct este esențial în viața economică a oamenilor, de oare ce raportul între ceea ce omul câștigă și ceea ce el dă, stabilește singur gradul său de prosperitate.

Poporul de jos se deosebea cum am văzut de clasa nobililor, în privirea dărilor, mai ales într’un punct însemnat, în plata birului de care nobilimea era scutită.

Birul impus populației de jos, moșneni și țărani supuși, acești din urmă șerbii de apoi ai pământului, era același care în țările Apusului și, după exemplul lor, în Ungaria, se numea *tributum*. Că birul a fost una din cele dintâi dări cărora a fost supusă populația țărilor române, se constată întâi din documentul de la 1247, care vorbește de veniturile și foloasele concedate din vocodatele române cavalerilor de Ierusalim²⁰⁵, apoi din faptul că populația băștinase a țărilor române, chiar până și acea lăsată neatinsă în alte priviri, era supusă acestor dări, în

¹⁹⁹ 1508 Hurm., *Doc.*, XV, p. 180; 1528, *Ibidem*, p. 304.

²⁰⁰ *Medicus et barbitonsor* 1558, *Ibidem*, p. 833. Mai vezi și pag. 562. Enderlein, p. 644. Asupra hirușilor bărbieri p. 586—588. Bărbieri și medici de ochi, p. 589.

²⁰¹ *Ibidem*: 1560, p. 553-554, 559, 1564, p. 604, 607 și 603.

²⁰² Vată, *Ibidem*, p. 602, 621; apă dist., p. 623; prune și cireș, p. 619.

²⁰³ *Doc. Bistriței* de N. Iorga, I, p. 66.

²⁰⁴ Relație asupra luptei dela Brașov, între Radu Șerban și Batori de Mihail Seybriger. 1610-1621 în N. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 124: „etliche Hundert verwundete in der Stadt bracht, zu den Barbierern”. Alte arătări a bărbierilor ca doctori 1621 Hurm., *Doc.*, XV, 2, p. 925.

²⁰⁵ Vol. II, p. 208.

semn de plecare către descălecători²⁰⁶. În sfârșit posedăm o dovadă directă că birul era impus locuitorilor unor sate mânăstirești, care știm că de asemenea cu cele domnești și boierești, erau locuite de poporație supusă, în un document din 1448, în care Petru Domnul Moldovei, scutește satele mânăstirești Po-brata, între alte îndatoriri și de plata *birului* către el, lăsându-l în folosul mânăstirei²⁰⁷. Birul se strângea după sistema *cislei*, adică era impus într-o sumă oare care pe fie ce sat, și locuitorii apoi hotăriau între ei, cât are să răspundă fiecare, după puterea sa. În toate timpurile istoriei Românilor, luarea birului în forma *cislei* a fost semnul osebitor al poporației de jos, pentru care și adese ori *cisla* înlocuiește termenul birului. Așa Miron Bar-novski scutește în 1629, satul Borileștii de toate celelalte dări precum iliș, sulgiu, unt, lup și'l îndatorește „să dea numai *cisla* lor câtă va hi scrisă în vistiariul (vistiaria) domniei mele”²⁰⁸. Un alt document de la acelaș domn spune chiar că *cisla* o plă-tiau vecinii. Anume în anul 1628 Barnovschi, dând ascultare jăluirii mazililor și boierilor de țară, că din pricina învăluirei slugilor domnești li s'ar fi pustiet satele, domnul ordonă „că să hie tari și puternici cu cărțile domniei mele călugării și feciorii de boierie a'și luă vecinii, *însă să le iee și cisla*, să și iee vecinii ori de unde i'or află, și să i ducă cu toate bucatele lor înapoi, care și pe la locurile sale și *cisla să se mute după ei*, însă de aici să aibă a'și grijă *vecinii și cisla*”²⁰⁹. Mazilii, adică răzășii ce se coboriau din boieri, nu plăteau *cislă* ci erau impuși la dări personale. De aceea ordonă Al. Moruzi în 1803, ca acel dintre mazili, care va cere să fie *cisluit*, să piardă rangul său de mazil, și să fie aruncat în tagna vecinilor²¹⁰.

În afară de această dare a birului, de care am văzut că nobilii erau scutiți²¹¹, domnul percepea veniturile *ocnelor*, vân-zarea sărei fiind un monopol al său, și *vămile* care pe atunci nu se plăteau numai la intrarea sau ieșirea din țară a mărfurilor, ci în fiecare oraș prin care treceau. Astfel am văzut încă din timpul Statului bârlădean, că principele acelui Stat, Ivanco Rotislavovici, încuviințează ca o favoare negustorilor din Me-sembria, ca să nu plătiască vamă la descărcare în Galați, ci

²⁰⁶ Există o dovadă în vederată că și moșnenii sau țăraniii liberi erau supuși plății birului, anume un document din 1693 (*Condica logofetei lui Brancovanu* needitată, p. 35), care vorbește de: „acești oameni ce nu s'a pomenit dela părinții lor să fi fost rumâni, ci au fost toți *megieși de bir*”. Că *megieș* însemnă țaran liber, cu moșie, moșnean, răzăș. Vezi mai sus, p. 52.

²⁰⁷ *Arh. ist.*, I, 1, p. 153.

²⁰⁸ *Arh. ist.*, I, 1, p. 119.

²⁰⁹ *Arh. ist.*, I, 1, p. 175.

²¹⁰ *Uricarul*, IV, p. 81. Vom vedea la locul său mai pe larg ce erau ma-zilii Vol. VI, cap. *Starea țaranilor*.

²¹¹ Mai sus, p. 184—185.

numai în Bârlad, Tecuci și în celelalte orașe ale Statului său ²¹². De asemenea în așezământul vamal al lui Alexandru cel Bun din 1408 se vorbește în mai multe rânduri despre plata repetată a vămei. Așa d. e. pentru vitele ce se duceau la Tătari se plătiă în Suceava 4 groși de vită, în Iași 2 groși și 2 groși în Tighina; iar de pe 100 de oi, în Suceava 60 de groși, în Iași și Tighina câte 30 de groși ²¹³. Grosul fiind a 30-a parte din ogrivnă, care la rândul ei eră egală cu valoarea a ½ pfund de argint ²¹⁴. Ba încă Alexandru cel Bun declară prin hrisovul său că scade vămile din ce fuseseră până atunci, făcându-le mai ușoare. Vamă însă se numia pe atunci și taxele pentru vânzările tuturor lucrurilor, precum ale mâncărei și altele ce se luau prin oraș. Așa bună oară găsim că hrisoavele Câmpulungeniilor din Muntenia, confirmau privilegiul, dat lor de Radu Negru, de a nu plăti *vamă* pentru ce ar vinde sau ar cumpăra, „măcar cal, măcar bou, măcar oae, măcar pături, măcar pește, măcar orice, tot să n'aibă a luă de la dâșșii vamă, cum au fost obiceiul lor, cum au fost iertați și din zilele acelor blagosloviți bătrâni domni”, între care pune întâi pe Radu Negru cu hrisovul său din 1292 ²¹⁵.

Vama deci fiind o dare atât asupra daraverilor lăuntrice cât și asupra celor din afară, și fiind percepută în chip regulat, se înțelege că ori cât ar fi fost ea de mică, tot trebuia să constituie pentru domn un venit îndestul de rotund.

Domnul mai avea încă și *zecimi*, și anume de la ceară și de la vinul ce se făcea în țară. Așa găsim că Alexandru al II-lea domnul Moldovei, hărăzește mănăstirei Probota zecimea vinului ce i se convenia de la crășmele din Târgul Frumos, și un alt hrisov al lui Petru Voevod din 1447, dă aceleași mănăstiri „șase buți cu vin din zecimea domnească fie de la Hârlău, fie de la Cotnari, fie de la ori și care podgorie”, și ambele aceste documente mai dau mănăstirei și ceara de la Târgul Frumos ²¹⁶. Zecimile se luau fără îndoială de la toate averile fie ale țaranilor fie ale boierilor, fără deosebire. Tot de pe averea locuitorilo,

²¹² Vol. II, p. 204.

²¹³ *Arh. ist.*, I, 1, p. 131. Hasdeu datează greșit 1407. Vezi Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă*, în *An. Acad. rom.*, II, tom. XXX, 1908, p. 340, (30) notă 8.

²¹⁴ Asupra valorii *grivnei* vezi Evers, *Das aelteste Recht der Russen*, Dorpat, 1828, p. 271. Grosul = 6 aspri. Grivna avea deci 216 aspri sau bani, Vom vedeă că mai târziu leul are 133 de aspri, iar zlotul sau galbenul 200. Grivna eră deci un soiu de galbăn.

²¹⁵ Hrisovul lui Matei Basarab din 1636, *Mag. ist.*, V, p. 336. Se vede deci că veniturile de căpetenie ale domnului proveniau din dările indirecte care apăsau și asupra boierilor, și că greutatea impozitului nu cădea numai asupra țaranului, precum se întâmplă în timpurile mai nouă, când birul sporește pe atâta pe cât se micșorează impozitele indirecte.

²¹⁶ *Arh. ist.*, I, 1, p. 102 și 113.

fără deosebire se luau *oieritul*, *porcăritul* (goștina), *albinăritul* (desetina), care această dare în bani eră deosebită de zecimea cerei; apoi *galețăritul* adecă darea pe găleata de grâu²¹⁷, *vină-riciul*, darea pe crâșme, neatârnată de zecimea vinului, *posadul*, darea pentru întreținerea garnizoanelor de prin orașe, *ulișul* și alte câteva.

În afară de aceste dări, mai eră supus fără îndoială numai poporul de rând, la mai multe prestații în natură constând mai ales în deosebite lucrări săvârșite în folosul domnului, precum *caii de olac*, *boii de podvodă*, *căratul bușilor*, *facerea morilor*, *pescuitul moronilor*²¹⁸. Domnul însă mai aveă un venit însemnat din vânzarea cărdurilor și a turmelor crescute pe întinsele pământuri domnești care erau cu atât mai cuprinzătoare, cu cât ne urcăm mai sus în timp. Negoțul de vite al domnilor care trebuie să fie admis și prin firea lucrurilor, este adevărit de mai multe ori. Așa Iacob Eraclide Despotul vinde mulți boi pe fiecare an de pe moșiile domnești; Alexandru Lăpușeanu trimite boi de cășapie la Bistrița pe care negustorii îi plăteau foarte bine. Un agent al lui vinde în Sneatin 1800 de boi în anul 1581²¹⁹.

Din aceste venituri domnul jertfeă o parte spre răsplata slujbelor boierilor dregători, precum de exemplu în Moldova, veniturile din ținuturile Cetăței Albe erau atribuite logofătului, iar vornicului de țară de jos acele ale ținutului Chilie. În Muntenia eră concedat boierilor birul plătit de unele clase de oameni, precum crucile călărașilor, și așa mai departe. Se mai desbracă domnul adese ori de veniturile sale și în folosul mănăstirilor, precum am arătat-o mai sus din mai multe documente. Mulțămita însă de căpetenie ce se dădea boierilor pentru slujbele lor și mănăstirilor în scop de sfințenie, erau moșiile, ale căror izvor curgeă mănos, în primele timpuri după întemeierea țărilor române.

În acest timp deci, cu toate tulburările de care este plin, poporul de jos eră încă apărat de asuprire. Boierii căutau foloasele lor în mulțămitele câștigate pe câmpul de bătălie, și pe care domnul puteă să le încuviințeze cu o mare dărnicie, având în stăpânirea lui întreaga imensă întindere de pământ ce nu aparține proprietarilor alodiali precum și celelalte mijloace de a o spori arătate mai sus. Când se va fi sfârșit acest izvor ce părea

²¹⁷ Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României*, București, 1882, p. 33.

²¹⁸ Vezi pentru aceste dări și prestațiuni două hrisoave, unul al lui Mircea din 1399 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 97), și altul de la Petru Voevod din 1448 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 153).

²¹⁹ Asupra acestui izvor de câștig al domnilor vezi I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau*, 1912, p. 45. unde sunt reproduse citatele.

nesecat al pământurilor domnești, boierii vor căuta să sporiască intensiv averea pe care până atunci o lățise extenziv, anume prin apăsarea elementului poporan, ce locuia pe moșiile lor. Această tendință, adăogându-se către alte împrejurări, va restringe neconținut numărul proprietarilor liberi, și va îndrumă căderea lor în clasa șerbilor. Boierii la rândul lor vor căuta tot mai mult a se alipi de curte, a încăpea în funcții, în cât peirea pământurilor domnești va îndrumă o întreagă schimbare în raporturile dintre clasele poporului.

De și aceste prefaceri se întâmplă mai târziu, îmboldul spre a lor înfăptuire eră pus de pe acuma, anume în chiar organizația socială a căreia schițare am încercat'o, și a căreia urmări erau să se arate într'un timp mai îndepărtat. Trebuia atras luarea aminte asupra rădăcinei din care erau să porceadă, ca o coroană prea bogată, toate relele viitoare.

De o cam dată aceste cloceau ascunse în măruntaele viitorului, și poporul energetic, viteaz, neștirbit încă în starea lui de avuție, constituia un element cu vlagă pe care se putea răzămă dorința de neatărnare ce cuprinsese pe Români, de îndată ce simțiseră pe capul lor apăsarea maghiară.

Intr'adevăr năvălirile anterioare acesteia îi lăsaseră în tot deauna aproape neatinși, în ascunzișurile munților lor. Acea a Slavilor, neam ce căută alătura cu ei adăpostire, făcuse din el un tovarăș în vieța cea grea dar liberă a muntelui. Maghiarii însă surprinseseră pe Români, după o perioadă de liniște comparativă, în șesul unde ei se coboriseră. Nefiind izbânzile lor asupra Românilor și a Slavilor așa de covârșitoare, aceste popoare primiră jugul lor, la început blând, însă care ascundeă, sub o mască perfidă, realitatea unei crunte apăsări. De îndată ce elementele mai mândre ale neamului românesc simțiră îngreuirea apăsării ce le căzuse după gât, ele părăsiră chiar țara lor de baștină, pentru a căuta în afară de cetatea Carpaților o vieță mai liniștită. Pentru a scăpa de apăsarea unghurească ei nu mai urcară îndărăpt adăpostirile munților, ci se coboriră dincoace de ei, spre șesurile dunărene, curățite de barbari prin orcanul năvălirii tatar, și care așteptau cu bucurie o sporire și un adaos întăritor de poporație de acelaș neam.

Așa dar ceea ce împinsese pe Românii Ardealului la constituirea Statelor Munteniei și Moldovei, fusese un dor după libertate și neatărnare, acel dor cumplit, nealinat care tot deauna a frământat omenirea de la primele ei mișcări; care împinge pe popoare neconținut a război și înghiți pe celelalte, spre a nu fi înghițite de ele; acel dor care încarcă și descarcă neconținut marele nerv al istoriei, și fără de care progres, civilizație, demnitate și onoare ar fi numai niște zadarnice cuvinte.

Și tocmai în aceste timpuri primitive ale organizării societății românești, se întâlnesc elementele trebuitoare pentru a realiză

sau cel puțin a încercă să se realizeze această mare îmboldire. Toate elementele îi sunt simple dar puternice. În sfera politică autoritatea absolută a domnului; în cea culturală ideea religioasă, nesupusă nici unui control, și dominând în spirite fără nici o piedecă; în sfera economică fiecare locuitor proprietar de pământ, fie el liber, fie supus, apărând în moșia lui cea mică, moșia cea mare, patria comună; clasa boierilor căutând a dobândi poziții și avere prin vitejia războinică care aducea ca răsplată dăruirea de moșii, ne umblând după dregătorii, nici după asuprirea celor mici; căci izvorul bogățiilor lor fiind deschis de sus, nu aveau nevoie a'l căută în jos — iată în puține trăsături caracteristica acestui timp, care ori cât ar fi de vijelios, ori cât ar fi de cumplit, totuși conține în el o adevărată mărire. Puterea și destoinicia țărilor române nu stătea însă în mulțimea populației care eră îndestul de rară ²²⁰, ci în vrednicia elementelor ce o alcătuiau și în acea a organizării ce le încheagă, cu toate însemnatele ei metehne.

²²⁰ Relația lui François de Pavie, 1585, N. Iorga, *Acte și Frg.*, I, p. 38: „traversant la Valachie ce pays si peu habité”.

REVISTA DE HISTORIA DE LA LINGÜÍSTICA

ADAOS

En este número se publica el artículo de...

El presente número de la revista...

IPOTEZELE ASUPRA DESCĂLECĂREI MUNTENIEI

Ipoteza d-lui D. Onciul. — Cea întâi pe care voim s'o supunem unei analize critice, ca acea care pune originea Statului muntean mai departe de cuprinsul lui teritorial, este acea a d-lui D. Onciul care desface acest Stat unitar al Munteniei din acel al Imperiului Valaho-Bulgar din peninsula Balcanului. În rezumat, părerea d-lui Onciul este următoarea : Românii din *Bulgaria* și *Valahia*, din titulatura împăraților Asănești, s'ar referi, pentru Valahia, la Muntenia de astăzi, încât Asăneștii ar fi fost împărați ai Bulgariei de dincolo de Dunăre și Valahiei de dincoace de ea. Când mai târziu Muntenia se desface din Imperiul Valaho-Bulgar și se constituie în Stat deosebit, dispăre și termenul de Valahia din titulatura imperiului sud-dunărean, rămânând numai un Stat bulgăresc ¹.

Nu poate fi supus la nici o îndoială faptul stăpânirii bulgărești la nordul Dunărei în vremile *întâiului Imperiu Bulgăresc*, întemeiat de Asparuch în 687, slăbit mult prin cucerirea Bulgariei dunărene de împăratul bizantin Zimisceș (969—976), și desființat desăvârșit la 1018 de Vasile al II-lea Bulgarochtonul ². Tocmai însă pe când puterea bulgară se întunecă la Dunăre, se ridică în Panonia, și apoi în Transilvania și asupra regiunii transalpine a Munteniei, puterea ungurească care se substituie, parte la stăpânirea, parte la suzeranitatea bulgărească a stățișoarelor românești din cuibul Carpaților și de pe marginile acestor munți ³. Rămășițele regiunii nord-dunărene — partea căm-

¹ D. Onciul a tratat această chestie în mai multe rânduri : întâi în studiul d-sale, *Radu Negru și Originile Principatului Țării Românești*, în *Convorbiri Literare*, XXIV, 1890, și XXVI, 1892 ; apoi în *Originile Principatelor Române*, 1899, și în sfârșit în *Titurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902.

² Mei sus, vol. II, p. 80, capitolul *Bulgaria nord-dunăreană*.

³ Vol. II, cap. *Ungurii*.

pului — cade tot pe atunci sub jugul Peceneghilor (970), înlocuit mai târziu prin acel al Cumanilor (1057), încât de acolo înaintea, întrucât nu mai găsim nici o încercare a Imperiului Valaho-Bulgar de a recâștiga posesiile de la nordul Dunărei ale întâiului Imperiu Bulgăresc, nu mai este cu puțință de închipuit vre-o stăpânire a Asăneștilor la nordul fluviului, care să se fi substituit stăpânirilor intervenite în răstimpul întunecării puterii bulgărești. Se înțelege că ieșirea poporului român din sfera politică a Bulgarilor nu a stâns înriurirea culturală în biserică și limba scrisă, primită de la ei în vremile întâiului lor imperiu, de oarece înriuririle culturale nu au nevoie de cadrele politice pentru a se introduce sau a se menține.

Dar puterea Bulgariei reînvie mai târziu, după aproape 200 de ani, în 1185, în o formă nouă, cea valaho-bulgară, sub dinastia aromână a Asăneștilor.

Teoria că înființarea Statului muntean a provenit din o desfacere din acel de peste Dunăre *are deci în vedere Statul valaho-bulgar* ⁴.

Iată argumentele de căpetenie pe care se razimă părerea d-lui Onciul:

„La răscoala urmată sub Asănești se însoțiseră și Românii de la nordul Dunărei, de oarece mărturisiri din cele mai vrednice de credință arată că, după înfrângerea suferită în prima luptă, Asan și Petru se retraseră peste Dunăre în Țara Românească, și cu ajutor delă *Românii de dincoace* și dela vecinii Cumani, arătați ca numeroși în oștirile Asăneștilor în toate războaiele lor următoare, Asan și Petru repuratară victoria asupra Imperiului Bizantin” ⁵. Textul lui Nicetas Choniates, singurul scriitor bizantin pe care se întemeiază sprijinirea și singurul care amintește împrejurarea, nu *pomeneste* însă *nici prin un cuvânt de Români*, și vorbește exclusiv numai de Cumani. Choniates spune anume, că „Petru și Asan s’au repezit spre Dunăre, și luntrărind’o s’au dus la vecinii lor *Cumanii*”, repetând arătarea mai jos cu cuvintele că „barbarii ce întovărășiau pe Asan (adecă Românii din Hemus) trecând Dunărea se *întâlniră cu Cumanii* și strănseră acolo mare mulțime de soți de arme după voie, și se întoarseră în patria lor Mysia. Aducând cu sine *gloatele ajutoare ale Cumanilor* ca pe niște cete de dühuri, (au hotărât) să întregească domnia Valahilor (de peste Balcani) și a Bulgarilor precum a fost odinioară” ⁶.

⁴ Această teorie nu este nouă. Înainte de d. Onciul ea a fost sprijinită de mai mulți istorici, începând cu Gentemi. Vezi istoricul ei în Onciul, *Originile* pag. 158.

⁵ Vezi Onciul, *Originile*, p. 27, și *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 33; 34.

⁶ Nicetas Choniates, p. 485 și urm.: „Ο Πέτρος δηλαδὴ καὶ Ἀσάν... τὸν Ἰατρον ἄρμησαν καὶ τοῦτος διαπλωσάμενοι τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις (numele Cu-

În tot cursul acestei arătări a scriitorului bizantin la care d. Onciul se rapoartă pentru a-și întemeia părerea, nu se găsește nici o vorbă despre Români ce ar fi venit din nordul Dunărei împreună cu Cumanii, spre a ajuta Valahilor lui Asan. De unde-i ea, d. Onciul?

Fără îndoială că Români se aflau pe acel timp la nordul Dunărei și anume chiar în Muntenia; dar noi am văzut că ei ocupau mai ales partea de sus, muntoasă a țării⁷, și nu este de închipuit că Asan și Petru să fi căutat ajutorul lor prin Carpații munteni sau poate chiar în Transilvania, când ei aveau la îndemâna lor pe Cumani, chiar pe malurile Dunării. În orice caz izvorul citat de d. Onciul nu pomenește de Români de la nordul Dunării. Tot atât de puțin încheietoare este arătarea d-lui Onciul, îmbogățită cu multe citații, despre prezența *Cumanilor alături cu Valahii* în oștirile asănești⁸. Dacă Cumanii apăreau în acele armate ca ajutor dela nordul Dunărei, Valahii erau acei din Hemus care se răsculaseră chiar de la început, și nu erau Valahii de la nordul Dunărei, pentru care d. Onciul nu poate aduce nici o dovadă a împărțășirei lor la răscoala Asăneștilor.

D. Onciul adaugă însă la acest argument, pe care l-am văzut că nu poate fi menținut, un altul tot atât de puțin temeinic, susținând că din corespondența papei cu Ioniță reieșă, că Valahii din Imperiul Valaho-Bulgar se aflau în vecinătatea Ungariei, de oarece se pomenește de niște neînțelegeri de hotare între Bulgaro-Valahia și Ungaria. Valahia Imperiului Româno-Bulgar, pentru a fi vecină cu Ungaria, susține d. Onciul, trebuie să fi fost la nordul Dunărei, ceea ce, după d-sa, se mai întărește și prin mărturia călugărului francez de Rubruquis, care, în enumerarea țărilor tributare Tătarilor, *coborând spre Constantinopol pune întâi pe Valahia lui Asan, apoi pe Bulgaria, iar când le înșiră în chip invers, de la Constantinople în sus, pune întâi pe Bulgaria și după ea pe Valahia*. Valahia lui Asan, încheie d. Onciul, fiind arătată ca situată la miază noapte de Bulgaria și vecină cu Ungaria, nu poate fi decât Țara Românească⁹.

manilor în autorii bizantini) προσέμειξαν; οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσάν βάρβαροι τὸν Ἰστρὸν διαβάντες καὶ τοῖς Ἐκκόθαις σημιζάντες πλείστον ἐκείθεν συμμαχικὸν καθὼς ἤροοντο στρατοληγόντες εἰς τὴν πατρίδα Μοσίαν... λεγεῶνας πνευμάτων τὴν ἐκ Ἐκκόθων ἐπαγόμενοι σόναροι... περιβαλοῦνται... τὴν τῶν Μοσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάφουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο". Cităm în text traducerea d-lui G. Murnu din *Nichita Acominalos Honiatul*, *Analele Acad. Rom.*, II, Tom. XXXIII, 1906, p. 25-26 (381-382). D. Onciul părăsește pentru acest singur loc bunul d-sale obicei de a reproduce în original textele pe care se întemeiază. De aceea l'am reprodus noi.

⁷ Mai sus, Vol. II, p. 207.

⁸ *Originile*, p. 129.

⁹ *Originile*, p. 28-29.

Mai întâi, în corespondența dintre Ioniță și papa Inocențiu al III-lea, terminii de Bulgaria și Valahia se aplică totdeauna la *totalitatea imperiului lui Ioniță, fără nici o deosebire teritorială*, încât nu se poate scoate din ea nici un argument pentru întinderea Valahiei lui Asan în Muntenia noastră. Cât despre călugărul Rubruquis, el spune anume, că „Tătarilor sunt supuse de la gura Tanaisului către apus, până la Dunăre, toate țările (deci dela nordul fluviului), dar și peste Dunăre (adecă la sudul ei) către Constantinopole sunt: Valahia, care este țara lui Asan, și Bulgaria cea mică” (cea mare era Bulgaria de lângă Volga)¹⁰.

Apoi când Rubruquis spune anume că Valahia lui Asan se află *la sudul Dunărei*, cum să poată fi ea strămutată, prin argumentare, *la nordul ei*?

Argumentul cel întâi al d-lui Onciul cade, fiindcă izvorul la care se îndreaptă nu pomenește faptul raportat; al doilea pentru că documentul spune tocmai dinpotrivă.

Să vedem celelalte argumente:

D. Onciul adaugă, că „în timpul năvălirii tătărăști, Țara Românească era încă unită cu Bulgaria în imperiul Asăneștilor. Din această cauză cronicarul persan al acestei năvăliri, Fazel Ullah Rașid, dă Țării Românești numele de țara Bulgarilor. *Această Bulgarie de la nordul Dunărei este învederat identică cu Valahia Imperiului Româno-Bulgar al Asăneștilor*”¹¹. Cronica lui Rașid spune însă lămurit că „în primăvara anului 1240 (corect. 1241), principii mongoli trecură munții Galiției pentru a intra în Țara Bulgarilor și a Ungurilor”¹². Prin munții Galiției nu se pătrunde însă în Muntenia, ci în Transilvania. Această de pe urmă țară rămăsese cu numele de Bulgaria din amintirea stăpânirii asupra ei a întâiului Imperiu Bulgăresc. Numai după ce Tătarii coboară toată întinderea Transilvaniei de la Rodna până la Brașov, Bugek, unul din capii lor trece în Muntenia Mare asupra ducătelui Karaulaghilor al voievodului Semeslau. Dacă acest argument al d-lui Onciul ar fi de primit, el ar dovedi *prea mult*, anume stăpânirea Imperiului Româno-Bulgar și asupra Transilvaniei care era însă în chip învederat pe la 1204 sub acea a Ungurilor. Această întindere a denumirii de Bulgaria asupra regiunilor românești de la nordul Dunărei fiind o *reminiscență* a stăpânirii vechi bulgărești asupra acestor regiuni, nu poate dovedi nimic în ceea ce privește o stăpânire efectivă a Asăneștilor în acele părți.

Mai aduce d. Onciul în sprijinul teoriei sale și împreju-

¹⁰ Hurm., *Doc.*, a 1254, I. p. 265: „Etiam ultra Danubium versus Constantinopolim Valahia quae est terra Asani et minor Bulgaria”. Rubruquis scria în Franție, prin urmare la nordul Dunărei.

¹¹ *Originile*, p. 36.

¹² Mai sus, Vol. II, p. 87.

rarea că regii unguri; după o luptă purtată cu Ioan Asan al II-lea în anul 1230, înființează la hotarele Imperiului Valaho-Bulgar, „catre părțile Bulgariei”, banatul unguresc al Severinului, luând regii Ungariei de atunci înainte și titlul de regi ai Bulgariei și Cumaniei. Această întitulare a regilor Unguri nu s’ar putea explica altfel, după d. Onciul, decât prin aceea că Banatul Severinului întinzându-se și asupra unei regiuni din Oltenia (județul Mehedinți), iar această regiune fiind pe atunci stăpânită de Bulgari și cucerită de Unguri de la dânșii, le-ar fi dat dreptul a se întitula și regi ai Bulgariei¹³. Dar d. Onciul singur amintește despre o cucerire anterioară făcută de Unguri în hotarele Imperiului Valaho-Bulgar pe la riul Sava. Cu toate că stăpânirea acestui din urmă teritoriu fu mai târziu pierdută de Unguri, regele lor păstră titlul alipit, de această cucerire trecătoare și pentru timpurile de mai târziu¹⁴, după cum astăzi se menține în titulatura împăraților Austriei, zadarnica pomenire a Imperiului Ierusalimului.

Între argumentele cele 2 d’întăi și acele cercetate în urmă, există însă o desăvârșită înponcișare, de oarece acele dintăi cată să dovedească existența *Valahiei* nord-dunăreană sub domina Asăneștilor, iar aceste din urmă pun în învedereare numele de *Bulgaria* pentru aceiași întindere de pământ. Din faptul că Muntenia s’ar fi numit *Bulgaria* și că eră cunoscută sub acest nume, regii Ungariei luându-și chiar titlul de regi ai Bulgariei din cauza unei cuceriri în hotarele ei, nu se poate scoate existența unei *Valahii* a Asăneștilor la nordul Dunărei.

Mai adaugă d. Onciul însă și considerația, că împăratul Ioniță al Româno-Bulgarilor ar vorbi în o scrisoare a sa către papă despre principii din imperiul său, și întru cât în Bulgaria nu s’ar afla pomenit de scriitorii bizantini decât un singur principat, acel al lui Chrisos, cu capitala sa Prosacon¹⁵, ar urmă că ceilalți principii să fi fost voevozii din Oltenia și Muntenia Mare, predecesori lui Lytuon și Semeslau din 1247. Din faptul că Choniates, căci el este singurul izvor asupra acestor împrejurări, nu vorbește de alți principii, nu se poate conchide că nu au existat astfel de vasali ai lui Ioniță peste Dunăre în Imperiul Valaho-Bulgar. Logica nu învoește o asemenea încheiere.

D. Onciul mai recurge în sfârșit și la alte combinații de fapte, foarte iscusite, din care ar trebui să rezulte că închinarea Basarabilor Olteni către Radu Negru al tradiției, închinare pe care d-sa o primește, nu poate însemna decât închinarea către împăratul româno-bulgar; că numele de Negru Vodă nu ar fi

¹³ *Originile*, p. 42-44.

¹⁴ Vezi Onciul, în *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 37-38, nota 3.

¹⁵ *Originile*, p. 35.

decât personificarea domnitoare a Negrilor Valahi, care la rândul lor ar fi dobândit acel nume de la Negrii Cumani și Negrii Tătari, acest din urmă popor obișnuind a boteză cu epitetul de *Negru* pe popoarele și țările supuse, iar cu *Alb* pe acele stăpânitoare. În privirea aceasta d. Onciul se deosebește de Hasdeu, care admite că epitetul de *Negru* dat acestor popoare, cum și Mării Negre și prin urmare și descălecătorului Munteniei, ar proveni din înțelesul fals de *Negru* ce se dădea cuvântului *Arab* din numele propriu *Bas-arab* ¹⁶.

D. Onciul mai susține că Ungurii nu numesc nici odată pe Asănești împărați ai Bulgariei și Valahiei și că tot așa fac și Papii în corespondența lor cu Ungurii nedând acel titlu Asăneștilor. Lucrul nu este exact: Papa Inocențiu al III-ea în o scrisoare către Arhiepiscopii din Ungaria vorbește de „*Bulgarorum et Blachorum ecclesia*” ¹⁷. Prin altă scrisoare, 1204, Papa dojenește pe regele Ungariei Emeric că nu a învoit dusul și întorsul unui legat apostolic „în *Bulgariam et Blachiam*” ¹⁸.

Toate aceste argumente sintetizate în o singură întinsoare a gândirii pot produce oare care efect asupra minților nedeprinse cu construirile logice și istorice. Cugetătorul competent însă se va întrebă totdeauna, că ce siguranță istorică se poate trage din o ipoteză care nu este întemeiată cel puțin pe fapte statornicite, ci numai pe presupuneri tot ipotetice, precum interpretarea titlului de rege al Bulgariei al regelui maghiar, apoi pe întinderea stăpânirii Asăneștilor la nordul Dunărei, precum și pe fapte dovedite înveredat ca neexistente, ca ajutorul pe care Românii nord-dunăreni l-ar fi dat lui Petru și Asan, sau pe arătarea lui Rubruquis despre existența unei Valahii de la nordul fluviului ca țară a lui Asan, când el spune lămurit tocmai lucru dimpotrivă.

În contra însă a întregii acestei ipoteze a desfacerei Munteniei din Imperiul Asăneștilor se opune un fapt netăgăduit: succesiunea capitalelor Munteniei de la nord la sud, care au fost, cum s'a văzut, întâi orașul din munți, Câmpulung, scoborându-se după aceea capitala din nord către Dunăre, întâi la Argeș apoi la Târgoviște și în sfârșit la București, indicând deci o obârșie a Statului muntean în munții Carpați, iar nu precum ar cere-o ipoteza d-lui Onciul, o întemeiere din valea Dunărei și deci o urcare a acestor capitale de la fluviu către munți ¹⁹.

¹⁶ Onciul, *Originile*, p. 198: Hasdeu, *Ist. Crit.*, p. 93 și urm.

¹⁷ *Originile*, p. 39.

¹⁸ Hurm., *Doc.*, I, p. 36 și 40. Comp. Onciul, *Titlul lui Mircea în Conv. Lit.*, XXXV, p. 34, nota 2.

¹⁹ Vezi mai sus, p. 22.

În afară de aceasta, ipoteza d-lui Onciul este răsturnată de însăși faptele aduse de d-sa pe calea unor alte ipoteze. Prima condiție de verosimilitate a unei ipoteze este însă ca ea să fie armonică, adică să nu înfățișeze contradicții înăuntrul ei, nici în mintea celui ce o închipuiește. Anume, d. Onciul admite, interpretând prea larg documentul din 1285, că Lytuon din Oltenia ar fi cucerit voevodatul lui Semeslau din stânga Oltului, refuzând a plăti regelui unguresc tributul *pentru această nouă a lui agonisită*; că în urma acestui refuz, ar fi fost atacat de magistrul George, omul regelui, care l'ar fi bătut și ucis, și că fratele lui Lytuon, Barbat, și-ar fi răscumpărat iertarea de la rege prin mari sume de bani, în urma căreia intrare a lui în supunere *ar fi păstrat și ducatul lui Semeslau*. În puterea acestei interpretări, d. Onciul admite, ce e drept la început numai ca probabil, că „Barbat să fi unit într'un singur principat ambele voevodate de până atunci”²⁰. Aiurea însă d. Onciul schimbă această probabilitate în fapt neîndoelnic, spunând, că „Lituon, până atunci numai voevod al Olteniei, unește ambele voevodate într'un singur Stat. Astfel Basarabii din Oltenia devin întemeietorii Principatului a toată Țara Românească”²¹.

Documentul din 1285, căruia d. Onciul îi dă această interpretare, spune însă numai atât, că „Lytuon voevodul împreună cu frații săi, prin a lor necredință, ocupaseră pentru ei o parte oare care din regatul nostru aflătoare peste munți, și nu se îngrijiau a ne da tributurile ce ni se conveniau din acele părți. Mai ades numitul magistrul nostru George a fost trimis de noi contra lui Lytuon, pe care (George luptându-se cu cea mai mare credință contra răsvrătitorului), l'a ucis, iar pe fratele său, Barbat, l'a prins și l'a dus înaintea noastră, de la care am făcut să se stoarcă o sumă nu mică de bani, și astfel tributul nostru din acele părți ne-a fost iar reîntregit”²². Răscoala lui Lytuon nu a avut deci de scop cucerirea voevodatului român de dincoace de Olt, ci s'a mărginit la refuzul tributului cuvenit regelui Un-

²⁰ *Titlurile lui Mircea*, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1902, p. 43.

²¹ *Originile*, p. 51, comp. *Radu Negru*, în *Conv. Lit.*, XXIV, 1890, p. 555: „Barbat (după ce este iertat de regele maghiar) *unifică cele două ducate în unul singur*”.

²² Hurm., *Doc.*, I, p. 454, 1285: „Lythuon voywoda una cum fratribus suis, per suam infidelitatem, *aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparat et proventus illius partis nobis pertinentes nullis admonicionibus redire curabat*. Saepedictum magistrum Georgium contra ipsum misimus. Qui summa cum fidelitate opera pugnando cum eodem, ipsum interfecit et fratrem suum nomine Barbat captivavit et nobis adduxit, super quo nos modicam quantitatem pecuniae fecimus extorquere, quomodo *tributum nostrum in iisdem partibus nobis fuit restauratum*”. Comp. alt doc. dia 1288 *Ibidem*, I, p. 483. Vom vedea mai jos cum din o interpretare analoagă, extensivă și imaginară, a altui izvor, Hasdeu scoate cucerirea Făgărașului de către Olteni.

garii pentru voevodatul său din Oltenia. De aceea și regele vorbește numai de „tributum restauratum”²³.

Dar admitând chiar această interpretare a documentului din 1285, ar urmă, după d. Onciul, că *Statul muntean să fi fost întemeiat de Basarabii Olteni*, chestie în care vom vedea că d. Onciul pare a primi, în fond cel puțin dacă nu și în formă, părerea lui Hasdeu; dar pe de altă parte tot d. Onciul susține că „*Asăneștii sunt acei ce au pus temelii Statului român din stânga Oltului și lor li se închină Basarabii din Oltenia*”²⁴, și d-sa lămuirește încă gândirea lui prin următoarele adaosuri explicative: anume, că „preponderența părții răsăritene (Muntenia Mare), nu ar fi putut proveni dela Basarabestii Olteni înșiși; ea emană de la o domnie anterioară lor în această parte răsăriteană, cum arată și tradiția despre închinarea Basarabilor”²⁵.

Apoi care din cele două sprijiniri este cea adevărată: cucerirea ducatului lui Semeslau din Muntenia Mare de către Basarabii din Oltenia, prin care acești Basarabi devin întemeietorii Principatului a toată Țara Românească, sau predominarea anterioară a Asăneștilor asupra Munteniei Mari, căpora Basarabii vin să li se închine? Căci amândouă nu pot stă împreună, de oare ce se exclud mutual. În adevăr, Muntenia n'a putut fi înființată decât sau de Olteni sau de Asănești.

Aceste șovăiri ale gândirii d-lui Onciul sunt rezultatul încercării d-sale de a-și sprijini ipoteza desfacerei Munteniei de Statul Asăneștilor numai pe fapte așa de puțin dovedite și așa de puțin concludente.

Ipozeza lui Hasdeu. — Hasdeu critică cu destulă vioiciune părerea d-lui Onciul; dar acea susținută de el — și cătră care alunecă și d. Onciul în contradicerea la care se expune — că descălecarea Statului muntean și'ar avea obârșia în Basarabii din Oltenia, nu are o țârie mai mare decât ipoteza d-lui Onciul.

Încă în *Istoria Critică*, Hașdeu cercase să răstoarne cu totul „fabula despre Radu Negru ca întemeietor al Țărei Românești”²⁶, susținând că Radu Negru este domnitorul cel adevărit istoricește ca domnind mai târziu, după constituirea Statului muntean, și pe care fantazia poporană îl aruncase

²³ C. Kogălniceanu, *Basarab I zis Negru Vodă*, 1908, p. 7. E straniu că după această sănătoasă interpretare, să găsim pe d. Kogălniceanu susținând tot înființarea statului muntean prin o cucerire a unui Basarab venit din Oltenia. De ce atunci să nu admită că Lytuon voevodul oltean ar fi cucerit voevodatul lui Semeslau? Toate argumentele d-lui Kog. se zdrobesc față de faptul *vasalității Olteniei față cu Muntenia Mare*.

²⁴ Radu Negru, în *Conv. Lit.*, XXXVI, 1892, p. 37.

²⁵ *Originile*, p. 34.

²⁶ *Ist. crit.*, p. 116; Comp. Radu Negru, în *Etymologicum Magnum*, IV, p. XIX și urm.

îndărăpt la originile lui. Cu toate aceste Hasdeu nu tăgăduiește luarea în stăpânire a Munteniei Mari de către un voevod coborât din Făgăraș; dar susține că acest voevod eră originar din Oltenia, și că după ce el cuprinsese Făgărașul, a fost nevoit „din motive strategice” a întinde stăpânirea lui și asupra județelor Muscel și Argeș, punând astfel bazele Statului muntean. Pentru a pune această primă piatră la anevoiosul sistem al teoriei sale, Hasdeu recurge la o interpretare absolut arbitrară a cuvintelor scriitorului bizantin Cinamus, care, cum am văzut aiurea, spune că în întreita expediție organizată de împăratul Manoil Comnen contra Ungurilor, „Leon Batatze cu o armată tot atât de puternică, *în care se află mai ales un număr însemnat de Valahi, care se zic a fi o colonie italică, fu trimis din o altă parte, din spre Marea Neagră, pe unde Ungurii nu fuseseră niciodată atacați*”. Hasdeu vrea să înțeleagă indicația „din spre Marea Neagră”²⁷ ca însemnând Oltenia, în contra sănătoasei interpretări care ar indica Moldova, de oare ce Oltenia nu este așezată în spre Marea Neagră. Hasdeu, siluind textul în această privire, îl întinde fantastic în toată rămășița concepției lui, susținând că din ele ar rezultă, că „*Oltenii de la Severin, profitând de dușmănia dintre Imperiul Bizantin și regatul maghiar, se aliază cu cel dintâi și cuprinde Făgărașul*”. Interpretarea lui Hasdeu nu și găsește nici umbra unui sprijin în cuvintele lui Cinamus, de oare ce din aceste cuvinte tot ce se poate scoate științificește este numai, că Valahii din armata lui Batatze erau *din partea locului pe unde el atacă*, încheiere ce noi am și tras-o din ele, pentru a arăta aflarea unei populații românești în Moldova pe vremurile lui Cinamus²⁸.

Lui Hasdeu însă îi trebuia ca acest cuceritor al Făgărașului să se coboare în Muntenia pentru a întemeia aici scaunul domniei acestei țări. Referindu-se atuncea la tradiție, el afirmă că „între anii 1200 — 1210 un *Bas-arab* (de aici numele de Negru, și de Radu Negru, prin aruncarea la începuturi a figurei istorice al tatălui lui Mircea), năvălește anume din Țara Făgărașului în Muscel și apoi gradat asupra celorlalte județe mai din șes”²⁹.

Așa expunea Hasdeu în 1875 înființarea Statului muntean de către un Basarab din Oltenia, care venise însă din cucerirea lui, Făgărașul, pentru a întemeia Muntenia Mare. Hasdeu menține concepția lui fundamentală, a descălecării Statului muntean din Oltenia, și în ultima lucrare mai întinsă a vieței lui, studiul asupra lui Radu Negru, studiu pe care-l dă ca o supremă sforțare a minții lui, ca un „*nec plus ultra* după măsura

²⁷ Locul întreg mai sus, Vol. II, p. 216, unde este reprodus în notă și textul grecesc.

²⁸ *Ist. Vol. II. I. c.*

²⁹ *Ist. Crit.*, p. 116.

puterilor sale”, fiind convins că a reușit pe deplin „în dselegarea acestei anevoioase probleme”³⁰.

În acest studiu, Hasdeu părăsește părerea unei cuceriri „vulturești” a județelor de sus ale Munteniei Mari prin zborul unui Basarab Oltean din Făgăraș, și atribuie descălecatul Munteniei domnitorului Alexandru Basarab, pe care-l face să domniască mai bine de jumătate de veac 1310—1364. Hasdeu repetă în mai multe rânduri că acest domnitor este „adevăratul și marele întemeietor al Statului Țării Românești”³¹. Cum se face însă, față cu o asemenea sprijinire, ca Hasdeu să privescă și pe Radu Negru cel adevărat, fiul lui Alexandru și tatăl lui Mircea cel Mare, ca pe *autenticul întemeietor al Statului muntean?*³². Care din doi puse temelia acestui Stat: Alexandru Basarab sau fiul său Radu Negru, „cel adevărat”? Este de observat apoi că aici nu mai avem a face cu o evoluție a ideilor lui Hasdeu, precum a fost lucrul cu Basarab cel anonim, care zboară vulturește din Făgăraș, pe când Hasdeu scrie *Istoria Critică*, și Alexandru Basarab din *Etymologicum Magnum*, — și care lucrări sunt despărțite prin un răstimp de 18 ani (1875—1893), — ci *atribuirea întemeierii Munteniei cumulativ lui Alexandru Basarab și fiului său Radu Basarab se face în aceeași lucrare, la îndepărtarea numai de 100 de pagini*. Nu este vorba aici de evoluție, ci de curată contradicție. Este curios de constatat identitatea rădăcirilor d-lui Onciul cu acele ale lui Hasdeu. Ambii cad în păcatul de a atribui descălecatul Munteniei la două feluri de personaje: d. Onciul Basarabilor Olteni și Asăneștilor, Hasdeu lui Alexandru și lui Radu Basarab.

Hasdeu însă cade într’o altă contradicție și mai bătătoare la ochi, cum se întâmplă totdeauna când știința își iea datele din combinații mintale și nu din puternicul izvor al faptelor care controlează și mențin adevărul pe tălâmul lumii aievea. Anume Hasdeu stabilise în *Istoria Critică* un fapt până atunci neobservat de nimene, anume că Basarab care domniă în Muntenia la 1332, este dat în o diplomă din acest an a regelui Carol Robert Neapolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer), și că acest Basarab, dat fără nume de botez, de diploma citată, era Alexandru Basarab, se vede din cronica contimpurană a lui Ioan de Kikullew³³. Hasdeu menține cu oarecare mulțămire — cum era și

³⁰ *Etymologicum Magnum*, IV, Precedență, p. I.

³¹ *Ibidem*, p. CCIII. (?)

³² *Ibidem*, CCIII.

³³ Fejer, VIII, 3, p. 625. Reproduș de Hurm., *Doc. I*, p. 1, p. 625: „In terra transalpina per Bazarab filius Thocomery”. Că era vorba de Alexandru Basarab, se vede din Ioan de Kikullew, cronicarul ungar contimpuran, reproduș în cronica lui Thurocz (Schawandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p. 217); „Alexander Waiwoda, transalpinus qui tempore quodam Catoli Regis (1307—1342) rebellaverat et per multa tempora in rebelionne permanserat”.

în drept să o facă — această părere care este adevărată și documentală, și în studiul său asupra lui Radu Negru, unde spune, că „în *Istoria Critică eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab, menționat în o diplomă din 1332 de la regele unguresc Carol Robert, sub numele de Tochomer*”. Hasdeu deci admite și în *Etym. Magnum*, și nici nu se putea altfel, că *Alexandru Basarab* era fiul lui *Tugomir Basarab*³⁴.

Hasdeu însă făcând, în acest studiu, din *Alexandru Basarab* întemeietorul Statului muntean și voind cu orice preț să măntină părerea lui, că descălecarea Munteniei a purces din Oltenia, avea nevoie neapărată de a arăta pe *Alexandru Basarab* ca originar din Oltenia, și sub presiunea acestei nevoi, Hasdeu uită de paternitatea stabilită de el în persoana lui *Tugomir Basarab* și făurește lui *Alexandru Basarab*, după cronici, o alta, aceea a lui *Mircea* (altul decât *Mircea cel Mare*), ce ar fi fost voevod sau poate ban al Olteniei. Hasdeu susține această nouă paternitate în mai multe locuri. Așa el zice în unul din ele, că „sub *Mircea Vodă* trebuie să fi început deja a se ilustra fiul său *Alexandru* care nu mai era copil”, adăogând câteva rânduri mai la vale, că „pe când *Mircea* era reținut în *Hațeg*, fiul său *Alexandru*, viitorul întemeietor al Statului Țării Românești, începuse a se căli la luptă”³⁵. Aiurea Hasdeu mai întărește această filiațiune spurcând, că „*Românășanul Basarab Mircea Vodă* era tatul lui *Alexandru Vodă*”³⁶.

Intrebăm și aici, cum am făcut-o mai sus — când am găsit pe Hasdeu sprijinind doi întemeietori ai Munteniei, pe *Alexandru Basarab* și pe *Radu Basarab*, sau când am aflat pe d. *Onciul* atribunid descălecatul Munteniei când *Basarabilor Olteni*, când *Asăneștilor* — care din doi? Care din doi este tatul lui *Alexandru Basarab* : *Tugomir* din documentul lui *Carol Robert*, sau *Mircea* din cronici? Noi nu stăm nici un moment la îndoială pentru a respinge paternitatea dată de tradiție ca fiind a lui *Mircea*, și a admite pe cea a lui *Tugomir* dovedită documentală.

O ipoteză însă, pentru a se putea menține și a aștepta confirmarea ei prin descoperiri ulterioare, trebuie cel puțin să nu cadă în contradicere cu fapte dovedite ca existente, căci atunci ea trebuie respinsă chiar de la început, lucru ce vom

³⁴ *Etym. Magnum*, IV, p. CLXX. *Alexandru Basarab*, este arătat în multe alte documente ca fiul unui altui *Basarab*, în care doc. el este numit *Alexander Bazarati* (în *genitiv*, arătând deci pe tatăl). Apoi inscripția pusă pe mori mântul lui *Alexandru Basarab*, la Câmpulung în 1364, inscripție descoperită de *Tocilescu*, și controlată de d. *Onciul*, spune că înmormântatul *Alexandru Voevod* era fiul marelui *Basarab Voevod*. *Onciul, Originile*, p. 181.

³⁵ *Ibidem*, p. CLXXXIV—CLXXXV.

³⁶ *Ibidem*, p. CCIII.

vedea că se întâmplă tocmai cu descălecatul Țării Românești din Oltenia.

Această ipoteză cade anume în cea mai bătătoare contradicție cu faptul bine adevărit al situației Olteniei de *Stat vasal și supus Munteniei Mari*, în decursul întregii istorii a acestei țări, cum s'a dovedit lucrul mai sus³⁷.

Dar dacă închinarea Olteniei sub Muntenia Mare este un fapt mai presus de îndoială, *cum se poate împacă această închinare cu întemeierea Statului muntean prin voievozii Olteniei?* În acest caz ar trebui, după logica minții omenești, ca Muntenia să fi fost supusă Olteniei, iar nu ca raportul să fie tocmai dimpotrivă. Trebuie însă observat, că atunci când spiritele cele mai de samă se contrazic, fie cu ele însăși, fie cu faptele, aceasta este totdeauna un semn că adevărul a fost lovit și că el își răzbuună nesocotirea sau nenimerirea lui, prin încurcăturile în care pune mințile ce nu sunt în stare să'i limpezească firea.

Prin urmare, nici ipoteza d-lui Onciul cu desfăcerea Statului din acel al Asăneștilor, nici cea a lui Hasdeu, a întemeierii Munteniei de către Basarabii Olteni, nu se pot susține și de aceea am primit ca cea mai apropiată de adevăr ipoteza descălecerii din Ardeal.

³⁷ Mai sus, p. 54.

TABLA DE MATERII

	Pagina
Introducere	9
Capul II. Descălécarea țărilor române până la Ștefan cel Mare	11
I. Descălécarea țărilor române	11
1. Descălécarea Munteniei, Negru Vodă	11
Dovezile indirecte ale existenței lui Negru Vodă	20
Radu Negru	25
Cauzele descălécării	31
2. Descălécarea Moldovei, Dragoș sau Bogdan	35
Limpezirea contrazicerei	42
3. Caracterul descălécării, Rumâniei și veciniei	46
Indoiitul nume al Valahiei	49
Predomnirea descălécătorilor	55
II. Muntenia până la Vlad Țepeș	59
1. Predecesorii lui Mircea cel Mare, Radu Negru	59
Ivancu Basarab	64
Alexandru Basarab	65
Vladislav Basarab	70
Radu al II-lea	72
Dan I	73
2. Mircea cel Bătrân, Cosova și Polonia	76
Nicopoli	81
Amestecul lui Mircea în războaiele civile turcești	87
Supunerea sub Turci	89
Intinderea Munteniei pe timpul lui Mircea	92
3. Urmașii lui Mircea, Sistemul urmării la tron	95
Mihail	96
Dan al II-lea	98
Alexandru al II-lea Aldea	99
Vlad Dracul	102
Dan al III-lea	103
Vlad Dracul a doua oară	103
Dan al III-lea a doua oară	104
Vladislav al II-lea	106
Urmările rivalității	106
III. Moldova până la Ștefan cel Mare	109
1. Predecesorii lui Alexandru cel Bun, Dragoș, Sas și Balk	109
Bogdan I.	110
Lațcu	112
Iuga Coriatovici	114

	Pagina
Petru Mușat	117
Roman Mușat	120
Ștefan I Mușat și fiii lui: Ștefan al II-lea și Petru al II-lea	121
Roman a doua oară	122
Iuga a II-lea	122
2. Alexandru cel Bun. Anii cei dintâi	125
Căsătoria lui Alexandru cel Bun	128
3. Urmașii lui Alexandru cel Bun. Ilie	134
Ștefan al III-lea	135
Ilie și Ștefan domni împreună	136
Ștefan al III-lea, Roman al II-lea și Petru al III-lea totdeodată domni	137
Roman al II-lea	138
Petru al III-lea a doua oară și Alexandru al II-lea	139
Bogdan al II-lea	141
Alexandru al II-lea a doua oară și Petru al III-lea a treia oară	142
Petru al III-lea a treia oară	143
IV. Organizarea primitivă a țărilor române	146
1. Domnul. Voevodul.	146
Dăruirea satelor locuite	148
Proprietatea superioară a domnului	154
Judecățile	157
Averea Statului	160
Urmarea la tron	161
2. Boierii. Nobilimea de sânge	165
Originea nobilimei și a boierilor	171
Dregătoriile	172
Boierii netitrați și cei titrați	179
Precăderea boierilor netitrați	180
Privilegiile nobilimei (boierilor)	184
Knezii	186
Plata dregătorilor	190
Ocârmuirea orașelor. Soltuzii și pârgarii	192
3. Biserica. În Muntenia	194
În Moldova	197
Cele dintâi mănăstiri	202
4. Starea economică. Exportul	206
Importul	208
Industriile și meseriile	212
Dărilor	215
Adaos. Ipotezele asupra descălecării Munteniei	221
Ipoteza d-lui Onciul	223
Ipoteza lui Hașdeu	230

VERIF 84

~~VERIFICAT
Anul 84~~

~~SECȚIA PEDAGOGICĂ
VERIFICAT 2014~~

~~PREȚUL LEI 150.-~~